

3

Demografie

rok 2018

ročník 60

revue pro výzkum
populačního vývoje

Kolektiv autorů

Populační vývoj na území Československa (sekce článků ke 100. výročí založení republiky)

Branislav Šprocha – Pavol Ďurček

Dekompozícia vývoja kohortnej plodnosti Česka a Slovenska použitím zmien pravdepodobností zväčšenia rodiny

Luděk Šídlo – Jana Křesťanová

Kdo se postará? Domovy pro seniory v Česku v kontextu demografického stárnutí

ČLÁNKY | ARTICLES

- 155 Zdeněk Pavlík**
Úvodník | Editorial
- 161 Ludmila Fialová – Branislav Šprocha**
The Population of Czechia and Slovakia
in 1918–1945
- 184 Jitka Rychtaříková**
Demographic trends and patterns in Czechia
and Slovakia during the socialist era
- 202 Tomáš Fiala – Jitka Langhamrová
– Markéta Pechholdová – Pavol Ďurček
– Branislav Šprocha**
Population Development of Czechia
and Slovakia after 1989
- 219 Branislav Bleha – Boris Burcin
– Tomáš Kučera – Branislav Šprocha
– Boris Vaňo**
The Population Prospects of Czechia
and Slovakia until 2060
- 234 Branislav Šprocha – Pavol Ďurček**
A Decomposition of Cohort Fertility Trends
in Czechia and Slovakia on the Basis of
Changes in Parity Progression Ratio
- 248 Luděk Šídlo – Jana Křestňanová**
Who Will Care? Elderly Care Homes in Czechia
in the Context of Demographic Ageing

SČÍTÁNÍ LIDU | POPULATION CENSUS

- 266 Jiří Novotný**
Náboženské vyznání ve Sčítáních
1991, 2001 a 2011

RECENZE | BOOK REVIEWS

- 268 Pavla Pánová**
Atlas náboženství Česka
- 270 Tomáš Kostecký**
Sociální prostředí Prahy: město na prahu

ZPRÁVY | REPORTS

- 272** Demografie v Česku a na Slovensku
v průběhu (čtvrt)století
- 273** Slavnostní troj-konference k padesátému
výročí založení Slovenské statistické
a demografické společnosti
- 274** Tomáš Kučera vstoupil do sedmé dekády
svého života

PŘEHLEDY | DIGEST

- 276 Jiřina Růžková – Josef Škrabal**
Informace o sčítání lidu, domů a bytů od
vzniku samostatné Československé republiky
v roce 1918
- 290 Kamila Vlčková – Jitka Hošťálková**
Koncepte rodinné politiky
- 297 Radek Havel**
Pohyb obyvatelstva v České republice
v roce 2017 podle krajů a okresů
Pohyb obyvatelstva ve městech nad 20 tisíc
obyvatel v roce 2017

BIBLIOGRAFIE | BIBLIOGRAPHY

*Názory autorů se nemusí vždy shodovat se stanovisky
redakční rady. | The opinions of the authors do not
necessarily reflect those of the editorial board.*

**Demografie je recenzovaný odborný časopis, který je zařazen
v Seznamu českých recenzovaných neimpaktovaných periodik
a v citační databázi Scopus. | Demografie is a peer-reviewed
journal. The journal is registered on the List of Czech non-
impact peer-reviewed periodicals and in Scopus, the citation
database of peer-reviewed literature.**

100 YEARS OF DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT IN CZECHIA AND SLOVAKIA

Zdeněk Pavlík

The year 1918, 100 years ago, is very important in the history of Czechia and Slovakia because it is the year the state regained sovereignty after almost 400 years. Austrian Archduke Ferdinand I, from the Habsburg dynasty, founded a powerful Central European monarchy. He was elected the King of Bohemia in 1526 and of Hungary the same year. Slovakia was a part of Hungary at that time. He ruled in a strict and absolutist manner and this generated a lot of opposition from the aristocracy and the townspeople. He established the Central Court in Vienna. He was a relatively successful ruler and he became Holy Roman Emperor in 1556. Only one of his successors, Rudolf II, moved the imperial court to Prague at the end of 17th century.

The Habsburg dynasty ruled Czechia (Bohemia, Moravia and Silesia) and Slovakia together with Austria and some other regions up until the end of the First World War in 1918 (except for a few short periods in the 16th and 17th centuries). Economic and social development occurred right across Europe during this long period and Austria was a part of it. Many wars took place, some of them lasted several decades, and the borders of states consequently changed. Important events took place in Europe at that time, such as the English revolution and the establishment of a constitutional monarchy in the second half of the 17th century, the French Revolution one hundred years later, and the revolutionary movement around 1848 in many European countries and especially in Austria.

The gradual abolition of serfdom was another important event. The liberated rural population moved from the countryside into the cities, where the first manufactories and later industry were growing. The Habsburgs had from the beginning always

intensively promoted the Catholic Church, which led to substantial opposition among the population and a considerable amount of emigration. Only later did this pressure weaken and religious tolerance set in. The school attendance became compulsory in the middle of the 18th century in Austria. The state consisted of many nationalities and this created problems during the period of the national revivals in the 18th and 19th centuries followed by the nationalistic ideology based on ethnic principles. There were three dominant nationalities in the Monarchy: Germans, Czechs, and Hungarians. Because the Central Court was in Vienna, German was the dominant language. Many Czechs moved to Vienna. Czechia was the most economically and socially developed region in the Monarchy, but it had a complicated language problem. Germans made up an important minority in several Czech regions (and in some regions they were the decisive majority) and in a few cities, including Prague. They felt supported by Vienna, so it was very difficult to settle language problems.

The situation in Hungary was different, as there Germans made up a small minority. After Austria lost the war with Prussia in 1866, Hungarians took a chance and secured for itself a union with Austria and autonomous status. A new dualist state, Austria-Hungary, was established in 1868. According to the new constitution, the new state shared only its ruler, the army, and finance. The new constitution introduced a series of positive changes in the field of human rights (personal liberty, freedom of religion, free compulsory schooling, and the free right for people to move and choose their profession), the judiciary (the independence of judges), and the rules for representative assemblies, etc.

Despite the positive provisions in the new constitution, the Czech population was deceived. The situation in Austria was not yet ready for federation

at that time. The discussion of how to solve the language problems continued in Czechia, where strong efforts were being felt to promote the German language. The assertion of the Hungarian language was very strong in Hungary, where there were several non-Hungarian minorities. This also occurred in Slovakia, where, for example, there were then no Slovak schools. The Czech National Revival was strong but it did not impede good cooperation between Czechs and Germans in Czechia in the economic and social spheres. However, the constitutional changes prepared in 1871 were not accepted in Vienna. The language problems became more and more complicated over time as the working class grew. In addition, the process of democratisation continued and led to the first direct general secret vote in Austria-Hungary in 1907.

The last significant effort to settle the language situation came only not long before the end of the empire in 1890. A high-ranking commission was established at the initiative of the government made up of representatives from the Czech and German aristocracy and important politicians. Count Eduard Franz Taaffe, the prime minister and four other ministers took part in the negotiations. They worked on an extensive programme of 11 points discussed in 14 successive sessions, but only a few not very important issues were resolved. The so-called 'punktace' in Czech and 'die Punktationen' in German continued later in several similar deliberations (1898, 1900, 1903, 1909, 1912 and 1914) with similar lack of success.

The assassination of the emperor's successor Francis Ferdinand d'Este on 28 June 1914 in Belgrade became the pretext for issuing Serbia a 48-hour ultimatum on 23 July 1918. Even though Serbia accepted almost all of the ultimatum's demands, Austria-Hungary declared war on Serbia on 28 July 1914. This marked the start of the First World War, which would have fatal consequences for Austria-Hungary.

Based on long experience with the Habsburg Monarchy and the pressure of the Vienna government on Czechia, Thomas Garrigue Masaryk, with the support of some politicians, decided to start the fight for freedom. He was convinced that the monarchy would lose the war. He left Czechia in December 1914. His young collaborator Edvard Beneš created a secret organisation called Maffia in 1915. However, under threat

of arrest, he had to leave Czechia too, and in September of the same year he went to Paris.

The president of the United States, Woodrow Wilson, suggested that he act as a mediator between the two fighting parties in 1916. He laid out the preliminary conditions, which among other things included the liberation of the nations in Austria-Hungary from foreign domination. The Austrian minister of foreign affairs, Ottokar Czernin, reformulated the arranged refusal of the Czech union towards Wilson's suggestions. However, Wilson's initiative was important for the Czech fight abroad for independence. The Czechoslovak Council was established in Paris in 1916 and Czechoslovak legions were created in Russia, France, Italy, Romania and Serbia made up of Czechs and Slovaks who had deserted the Austrian army and Czechs and Slovaks living abroad. They had tens of thousands of soldiers at the end of the war and played a significant role in the liberation of Czechoslovakia.

The result of the war became more and more evident as time moved ahead. Italy joined the Entente in 1915, Romania in 1916 and the United States in 1917. The National Council of Czechia was established in Paris in February 1916, based on former Czech delegation. On 17 May 1917 a manifesto was issued by 222 Czech writers to Czech deputies, appealing for an awareness of Czech interests and European democracy. The French government officially recognised a representative of the Czechoslovak nation on 29 June 1918. The National Committee was reorganised on 13 July 1918 in Prague (to make it more representative).

The Vienna government and even the new emperor Charles I suggested the federalisation of the monarchy, but nobody was willing to speak with them. It was too late. The provisional Czechoslovak government was created on 29 September 1918, and was formally presented to the Entente's governments on 14 October 1918. The provisional government was made up of premier and minister of finance T. G. Masaryk, minister of foreign affairs Edvard Beneš and minister of military affairs Milan Rastislav Štefánik. This government was recognised by France the next day and by other governments in the days that followed. It issued a declaration (called the Washington Declaration) in Paris on 18 October 1918. Its content is a strong critique of the Habsburg dynasty

---

and the rejection of any possible federation in Austria-Hungary, and it underlined important characteristic features of the future Czechoslovakia.

Any date could have been used for the important event of Czechs and Slovaks regaining their independence and liberty, but 28 October was chosen as the day on which political power was peacefully handed over to the National Committee in Prague. Austrian military power still existed, but it was completely disoriented. It took a few days to settle this status. The provisional Czechoslovak government had moreover not expected such a quick evolution.

The 100 years of the development of Czechia and Slovakia can be divided into three different periods. The following contributions accept this periodisation. The first started in 1918 with the end of the First World War and ended in 1945 by the end of the Second World War. This was a 27-year period of parliamentary democracy in Czechoslovakia, with six years of German occupation and the Second World War at the end. The second period was the period of communist dominance that lasted 44 years, from 1945 to 1989. It started with the people's democracy (etymological nonsense) and transmuted into communist totalitarian regime after 'victorious February' in 1948. The third period started with the Velvet Revolution in 1989 and it has lasted for the past 29 years up to the present. The following contributions are based generally on this periodisation. The demographic prognoses up to 2060 have been included additionally.

In the first period the new state of Czechoslovakia went through difficult challenges. It inherited the quarrel between the Czechs and Germans from the former monarchy. Germans wanted to take territory containing a German majority from Czechia and join it to Germany or new Austria. The new state could not accept this because it believed this would violate the historical borders of Czechia. Military power had to be used to settle the problem. Another challenge was the revolutionary movement of workers, which was influenced by the Bolshevik revolution in Russia in 1917. In this case again, power had to be used. Defining the borders between Slovakia and Hungary (which had not officially existed before) and the borders with Poland in Silesia were other not easy to solve tasks that faced the new state. These problems were successfully overcome. The Austro-Hungarian political party

system adapted to the new situation and Czechoslovakia became a democratic country in Central Europe. Representatives of the German population even took part in the government. However, two new challenges emerged. The Communist Party was formed in 1921 out of the left wing of the traditional Social Democratic Party and immediately joined the Comintern. It was an anti-system party directed from Moscow with no coalition potential. The second challenge was more dangerous at that time. Adolf Hitler took power in 1933, installed a racist totalitarian regime in Germany, and proclaimed himself a dictator (officially Führer). He radicalised not only the Germans in Germany, but also the Germans living in other countries. He immediately started to prepare for war to redress Germany's defeat in the First World War and to occupy the whole of Europe. He installed a totalitarian regime in Germany and introduced ethnic cleansing, which ended in the Holocaust. He managed to annex Austria in 1938 and the same year made an agreement with France, Great Britain and Italy to issue an ultimatum to Czechoslovakia that it allows Germany to seize the parts of Czechoslovakia territory with a majority German population (the so-called Munich Agreement). The Czechoslovak government did not want to be the cause for war and so the ultimatum was finally accepted. Slovakia became independent under German tutorship and Germany promised to respect the borders of the rest of Czechoslovakia, i.e. the rest of Czechia. However, Hitler did not keep his word and a year later he occupied the rest of the country (and turned it into a protectorate) and he started the Second World War with his attack on Poland. He made an alliance with fascist Italy and Japan with a plan to dominate the whole world (they created the so-called Berlin–Tokyo–Rome Axis). They had been preparing for war for several years and consequently they had considerable territorial success, both in Europe and in Asia, for the first three years. The democratic countries established a coalition, which was enlarged to include the Soviet Union after it was attacked by Germany in 1941; the collapse of the Axis was therefore inevitable, and it happened in 1945.

The second period started after the Second World War in 1945. It is possible to include Czechoslovakia among the victorious countries given that it had an army abroad and an anti-Nazi movement inside

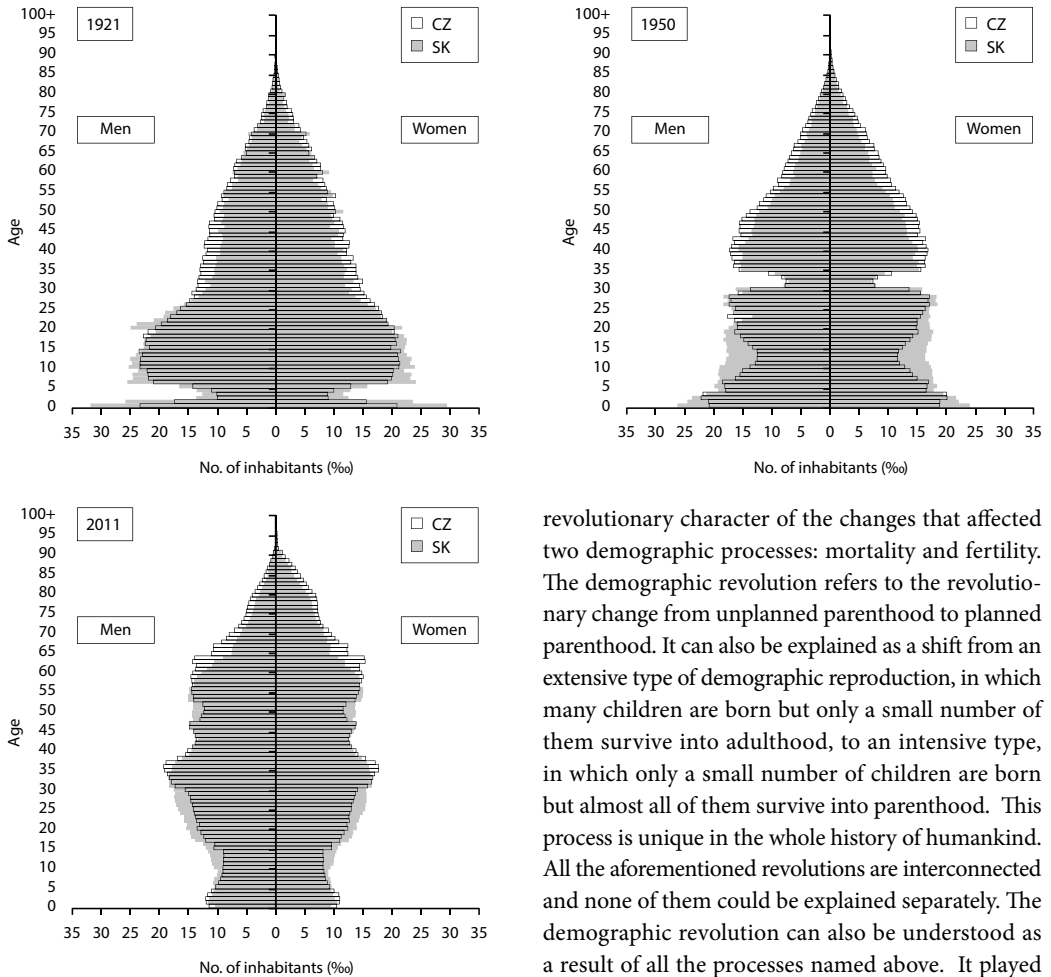
the country. The seat of the Czechoslovak government and of President Benes was in London. The government was reorganised before the end of the Second World War in liberated Košice in Eastern Slovakia. Other than the president, only a few members of the London government were acceptable to the communists, who played a decisive role after the war and were controlled directly from Moscow. They criticised the democratic party system of the First Republic and suggested establishing the National Front with just four parties in both Czechia and Slovakia. No opposition parties were allowed and this was the first important step towards the totalitarian system. In the new government, communists or crypto-communists in other parties (or non-partisans) took the most powerful ministries (premier, internal affairs, information, national defense, agriculture). The nationalisation of big factories and the expulsion of around 2.4 million Germans were further important steps towards totalitarianism. However, opposition emerged within the National Front. It was called 'reactionary' by communists, which always proclaimed the unity of the nation (workers, youth, students and other professional or civic groups). The Communist Party received 40% of the votes in Czechia in the first democratic election in 1946 and 30% in Slovakia. The communist leader Klement Gottwald became the new premier. The elected Parliament was supposed to prepare a new constitution in two years and new elections were then planned for 1948. The Communist Party declared the goal of receiving 51% of votes in the next election. The Cominform, the successor of the Comintern, which was tactically dissolved during the war, (unsuccessfully) urged communist parties in all countries, especially in Italy and France, to seize power by revolution after the war. The Soviet Union installed a communist regime in all the countries that had been liberated by the Russian army. Germany was divided into four zones and the communist regime was installed in the Russian zone (Berlin was divided, too). Czechoslovakia was liberated by the Soviet and the American armies, so both armies left Czechoslovak territory in 1945. The Communist Party was losing voter support and its goal of gaining 51% of the vote seemed unlikely and to have only been propaganda after the Second World War. It officially posed as a democratic party, but in secret it was

prepared to seize total power. It organised the Working Militia without legal grounds for doing so and waited for the opportunity to seize power. That opportunity came when the ministers resigned from their offices because the communist minister of interior did not execute a government decision to cancel the nomination of several top police officials. The resignation of democratic ministers was logical, but the Communist Party used it as a chance to reorganise the government, isolate President Benes, and push him to accept this reorganisation under the threat of civil war. 'Victorious February' was the last step in installing a single-party totalitarian regime in 1948. It committed all the crimes that such regimes do, and did so under the control of Soviet advisers. The persecution of the opposition, including among supposed Party members, the construction of political show trials with harsh punishments (imprisonment for life or many years, hundreds of executions), the closing of borders, the censorship of information, etc. Almost a hundred thousand people emigrated. All sectors of the economy were fully nationalised, central planning was introduced, and cooperatives were forced on agriculture. The small steps towards liberalisation in 1968 (the Prague spring) were brutally suppressed by the Soviet army with the assistance of some armies of the Soviet bloc (Warsaw Pact troops) on 21 August 1968. Another wave of emigration occurred, comparable to the one that occurred in 1948. The communist regime survived in Czechoslovakia up to the end of the Cold War in 1989.

The third period started with the peaceful Velvet Revolution in November 1989. Civic Forum (and in Slovakia the Movement against Violence) took power and its leading figure, Václav Havel, was elected president by the then still communist parliament, which also had a few members of Civic Forum and of the Movement against Violence. All civil liberties were restored, as were the political parties, and Czechoslovakia became a parliamentary democracy again. The Slovaks never accepted Masaryk's idea of one Czechoslovak nation and on 1 January 1993 Czechoslovakia was divided peacefully into two sovereign states: the Czech Republic or Czechia and the Slovak Republic or Slovakia.

Over the last three hundred years all processes with people have changed profoundly, to an extent that can

Figure 1: Age-sex structure in the years 1921, 1950 and 2011, Czechia and Slovakia

Source: Population Census 1921, 1950 and 2011.

even be described as revolutionary. The changes in industry and technologies were called the industrial revolution; the changes in the settlement system could be referred to as revolutionary urbanisation; the process of secularisation and the emancipation of women were also deemed revolutionary; and there were dramatic changes also in the school system, medical care, new medicines were developed, scientific discoveries made and globalisation, democratisation, and many other processes occurred. The demographic revolution or transition is one of the most important changes that occurred. I prefer the term 'revolution' because of the

revolutionary character of the changes that affected two demographic processes: mortality and fertility. The demographic revolution refers to the revolutionary change from unplanned parenthood to planned parenthood. It can also be explained as a shift from an extensive type of demographic reproduction, in which many children are born but only a small number of them survive into adulthood, to an intensive type, in which only a small number of children are born but almost all of them survive into parenthood. This process is unique in the whole history of humankind. All the aforementioned revolutions are interconnected and none of them could be explained separately. The demographic revolution can also be understood as a result of all the processes named above. It played an important role in all of them. Altogether, all these processes created the global revolution of the modern era or simply modernisation. The political events described above had only a small (if any) impact on the changes in the process of demographic reproduction.

The demographic revolution started at the end of the 18th century in France and lasted around 150 years. It is not easy to determine exactly when this process began and ended in France as a whole because of the regional and social differences between population groups. In Czechia, this process started in the first half of the 19th century and ended a century later in the 1930s. In Slovakia, it started in the second half of the 19th century and ended after the Second World War.

The demographic revolution has already occurred in all so-called developed countries. It started in the developing countries after the Second World War and in some of them it has already been completed. The African countries are furthest behind in this process, especially the countries in Central Africa. However, the intensity of mortality in those countries is much lower than what it was in the now demographically developed countries when they were at the start of their demographic revolution.

Demographic ageing is a necessary consequence of the demographic revolution because of the rise in life expectancy that occurs during this process. This creates social problems connected with the financing of pensions. One possible solution would be to increase

the retirement age or admit more migrants. This could create social problems with the integration of migrants.

Another problem is very low level of fertility that exists after the demographic revolution is over. This phenomenon is rather frequent among developed countries and it has been named the second demographic transition. It is completely different in character from the demographic revolution. The number of one-child families and childless couples or women is increasing. This has no connection with mortality, which suggests that there are problems with the concept of the family itself and its different forms. In this respect, there are differences between social strata and the variations that are occurring are becoming permanent.

THE POPULATION OF CZECHIA AND SLOVAKIA IN 1918–1945

Ludmila Fialová¹⁾ – Branislav Šprocha²⁾

Abstract

During the interwar period the development of the population in Czechoslovakia reflected long-term reproductive trends (decreasing fertility and mortality) and the effects of contemporary political and economic developments. The populations of Czechia and Slovakia followed more or less similar paths of development, the difference being that fertility in Czechia tended to be lower than in Slovakia and the mortality conditions in Czechia were also better.

Keywords: Czechia, Slovakia, population development, population structure, 20th century

Demografie, 2018, **60**: 161–183

---

1. INTRODUCTION

In the development of European populations during the first half of the 20th century it is possible to distinguish features that reflect both long-term tendencies in population reproduction over time (the completion of the first demographic transition) and the effects of specific political and economic conditions – i.e. the two world wars and changing economic cycles. In Czechoslovakia an important role in population development was also played by the heterogeneity of the country. Although the new state of Czechoslovakia was formed entirely from territory that was formerly a part of the Austro–Hungarian Empire, until 1918 Bohemia, Moravia, and Silesia belonged to the Cisleithanian (i.e. Austrian) region of the Empire, in which they were autonomous administrative units, while Slovakia was newly delimited from the northern part of Hungary. In September 1919 Carpathian Ruthenia, territory which had previously been part

of Hungary, also became part of the state, but since it ceased to be a part of Czechoslovakia from March 1939, the overview of population development in Czechoslovakia presented below covers only the Czech lands³⁾ and Slovakia.⁴⁾

Ever since the early modern era, Czechia had belonged more to the western part of Central Europe. It was one of the most developed regions within former Austria-Hungary and the structure of its domestic economy reflected this, as less than half the population was dependent on agriculture for their livelihood and there was already a developed system of secondary and higher education. Slovakia, by contrast, had more features in common with Eastern Europe, in terms of the level and composition of the economy, but also with respect to family structure and the character of population reproduction. It was still an agrarian country, and its industry focused on processing ore and agricultural products. This was apparent from

---

1) Faculty of Science of Charles University, Department of Demography and Geodemography, contact: ludmila.fialova@natur.cuni.cz.

2) Centre of Social and Psychological Sciences SAS, INFOSTAT – Demographic Research Centre, contact: branislav.sprocha@gmail.com.

3) The Czech lands were made up of three parts - Bohemia, Moravia and Silesia; since 1993 the official name of the state is the Czech Republic or Czechia.

4) On the development of the population of Carpathian Ruthenia in the interwar period, see Šprocha – Tišliar, 2009a; Šprocha – Tišliar, 2009b.

the geographical distribution of the population: in 1921, 45% of the population in Czechia were already living in communities with more than 2,000 inhabitants, while in Slovakia the figure was 37% (despite the fact that some rural communities in Slovakia were numerically larger). In terms of family structure, in Czechia mean age at first marriage was slightly higher than in Slovakia. When J. Hajnal differentiated the European population by type of family behaviour, he drew a dividing line along the border between Moravia and Slovakia (*Hajnal*, 1965). At the turn of the 19th and 20th centuries, changes appeared in reproductive behaviour in both countries, as there were decreases in both the fertility and mortality rates. These processes began earlier in Czechia, and at the time the joint state was established Czech fertility and mortality was lower than in Slovakia.

The ethnic composition of the Czech lands and Slovakia was very heterogeneous: in both parts of the new state Czechs and Slovaks, the nationalities that spearheaded the movement to create the new state, made up two-thirds of the total population in Czechoslovakia, while one-third of the population in Czechia were Germans and one-third of the Slovak part were Hungarians. Neither Germans nor Hungarians agreed with the formation of the new state and tried to prevent it, and enduring conflicts between the different ethnic groups marked their subsequent co-existence within the new state.

Czechs and Germans tended to live in separate areas in Czechia, as did Slovaks and Hungarians in Slovakia, and each group maintained its own cultural traditions, and this reality had a fateful impact on the future development of the state. In Czechia the Czech population lived in inland areas, while the German population resided in the regions along the borders with Germany and Austria, where in some districts Germans made up as much as 98% of the population. The Hungarian minority in Slovakia was similarly settled within a compact area in Slovakia's southern border with Hungary stretching from Bratislava to Žitný ostrov and all the way to the border with Romania in Carpathian Ruthenia. This fostered a sense of mutual alienation between communities that grew into mutual antagonism and eventually into the rejection of a shared state. There were also other

ethnic groups in Czechoslovakia. There were Poles in part of Silesia and Ruthenians in eastern Slovakia. Jews, more a religious than an ethnic minority, lived in communities scattered around the country, tending to reside more in large towns in Czechia and in the countryside in Slovakia.

In September 1938 Czechoslovakia was forced to cede the border regions settled by Germans to Germany and the regions settled by Hungarians to Hungary. In March 1939 the remaining territory of Czech became the Protectorate of Bohemia and Moravia and came under the control of Germany, and what remained of Slovakia was declared the Slovak Republic, while the remainder of Carpathian Ruthenia was joined to Hungary. The joint state reformed in May 1945, but it came then to comprise only Czechia and Slovakia.

Population development during the interwar period has been of abiding interest to demographers, including demographers contemporary to the interwar period (e.g. *Boháč*, 1936; *Korčák*, 1947). Until 1992, as well as papers devoted either to Czechia (e.g. *Vávra*, 1962) or Slovakia (*Svetoš*, 1958), there were also studies that focused on the population of Czechoslovakia as a whole, most notably the work of *V. Srb* (e.g. 1968, 1978) and *M. Kučera* (1988). There was a move away from this approach after 1992, though studies still tend to include comparisons between the two now separate countries. For Czechia detailed summaries of population development in 1918–1945 can be found in studies by *M. Kučera* (*Kučera*, 1994; *Kučera*, 1998), *V. Srb* (*Srb*, 2004), and *Z. Pavlík* (*Pavlík – Rychtaříková – Šubrtová*, 1985), and *J. Musil's* contribution to *Dějiny obyvatelstva českých zemí* (History of the Population of the Czech Lands) is also very interesting (*Dějiny*, 1998). In recent years, population development in Slovakia has received extensive attention from *B. Šprocha* and *P. Tišliar*, who have written a number of studies on this subject (e.g. *Šprocha – Tišliar*, 2008a, 2008b, 2009c, 2012, 2014a, 2014b, 2016, 2017). For Slovakia there are detailed studies of population development analysed using modern demographic methods. They too include comparisons with development in other countries and often in particular with development in Czechia. And there are also books of maps that capture population development in the period of concern (e.g. *Láska – Pantoflíček*, 1935;

Tab. 1: Population of Czechia and Slovakia in 1918–1938¹⁾

Date	Population (in thous.)		Population density per 1 km ²	
	Czechia	Slovakia	Czechia	Slovakia
31.12.1910	10,079	2,917	128	60
28.10.1918	9,987	2,968	127	61
15.02.1921	10,010	2,994	127	61
01.12.1930	10,674	3,324	135	68
30.09.1938	10,905	3,580	138	73

Note: *) Calculated in relation to the area of territory today.

Source: Federální statistický úřad, 1982.

Purš, 1965; Semotanová et al., 2016; Ouředníček – Jichová – Pospíšilová, 2017; Tišliar et al. 2017).

Somewhat less is known about the situation in 1938–1945. The reason for this is the problem with data availability, as demographic statistics on the ceded border regions were processed outside the territory of Czechia and Slovakia, and not in one place but in the different territories to which one or the other region had been annexed. Staff at the Czech statistical office in Prague continued to maintain data for the territory of the Protectorate and the Slovak statistical office in Bratislava did the same for the territory of the Slovak Republic, and immediately after the war the two institutions tried to estimate population development in the occupied border regions. These estimates continue to be used up to now. The text below is essentially a summary of findings published, primarily, in M. Kučera (1994) and V. Srb (2004) for Czechia and B. Šprocha and P. Tišliar for Slovakia (e.g. Šprocha – Tišliar, 2016). The basic data presented below are drawn from statistical publications (the population and housing censuses, statistical yearbooks, and demographic handbooks).

2. THE POPULATION OF CZECHOSLOVAKIA IN 1918–1937

Czechoslovakia was declared an independent state on 28 October 1918. At that time, however, several hundred thousand of its men were far from home in the armies of the countries engaged in the First World War, which had not yet ended by the date of the country's founding, or they were in the Czechoslovak legions or in camps

for prisoners of war. If the size of the population on the territory of Czechoslovakia (without Carpathian Ruthenia) is retrospectively estimated as 12,955,000 (cf. Tab. 1) back to the date the new state was founded, this number is a fictitious one that includes these men and other persons temporarily absent from the territory. Nevertheless, for Czechia this figure was 70,000 fewer people than the number recorded during the census in 1910 (though on smaller territory), and, conversely, 51,000 more than the number recorded in Slovakia. In the population census carried out in the spring of 1921, 23,000 more people were counted in Czechia and 26,000 more in Slovakia.⁵⁾ Estimates indicate that by the end of September 1938 the population was 14,485,000 inhabitants. The number of inhabitants thus grew between 1918 and 1938 by 1.5 million people, i.e. by 12%, but the increase was 9% in Czechia and 21% in Slovakia. Slovakia also then came to account for an increasing share of the total population, a share that by 1938 had grown to 25%.

2.1 Population structure

The negative impacts of the events of the war on the age-sex structure of the population were already apparent in data from the 1921 population census. The traditionally cited figure for the number of Czechoslovak lives lost to the 1914–1918 war is 420,000 men (300,000 from Czechia and 120,000 from Slovakia), to which figure are added a further 80,000 people who died on top of this as a result of the worsening of the living conditions of ordinary citizens during the war years (60,000 of whom were in Czechia) (Federální statistický úřad, 1982).

5) In Slovakia an irregular population census was already held in 1919 (Tišliar, 2007). Because similar data are lacking for Czechia, below we present only the results of the population census in 1921.

There was a substantial decrease in the masculinity index, especially around middle age; the share of men in Slovakia was smaller than the share in Czechia, which had to do with the high rate of emigration among Slovak men, who had been leaving to find work abroad since the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. The deformation of the age structure was also visible in the number of births in 1915–1919. Because men were away from their families, approximately 550,000 fewer children were born in Czechia than had been in previous

years and 190,000 fewer children were born in Slovakia (*Federální statistický úřad*, 1982). This single slump in the number of births was reflected over time in older and older age groups and in 1938 it was observed among people aged 19–23 years. This fact did not have a very significant impact on the marriage and fertility rates in the Czech lands, but it began to be reflected in the number of marriages and the number of children born in Slovakia, where the mean age at which people marriage and the age of women at first childbirth were lower.

Tab. 2: Age-sex structure of the population in Czechia and Slovakia (%) and the masculinity ratio (ima) according to data from the population census in 1910, 1921, 1930 and on 1 July 1937

Age	1910			1921			1930			1937		
	Males	Females	Ima	Males	Females	Ima	Males	Females	Ima	Males	Females	Ima
Czechia												
0–14	34.9	33.0	1,005.5	29.2	26.5	1,015.6	24.8	22.8	1,023.8	24.4	22.5	1,025.7
15–24	17.6	17.5	955.2	20.7	20.0	955.6	19.9	18.5	1,011.9	15.1	14.0	1,020.8
25–34	14.3	14.1	966.6	14.3	15.5	849.0	18.0	17.6	962.8	19.3	18.2	1,003.7
35–49	17.1	16.9	960.5	17.9	18.4	895.0	17.8	19.5	859.3	20.6	21.9	887.7
50–64	11.0	12.2	863.0	12.4	12.9	888.5	13.1	14.0	880.4	13.4	15.0	847.2
65+	5.1	6.3	763.4	5.5	6.6	766.8	6.3	7.5	787.0	7.1	8.4	800.5
Total	100.0	100.0	951.0	100.0	100.0	922.7	100.0	100.0	940.7	100.0	100.0	944.9
Slovakia												
0–14	39.3	36.4	1,005.6	33.7	31.6	1,010.2	33.2	30.6	1,019.4	33.0	30.7	1,025.9
15–24	17.6	17.3	949.9	22.0	20.7	1,005.8	20.1	18.9	1,001.2	16.9	16.0	1,021.2
25–34	11.9	12.7	868.0	13.2	13.7	907.2	15.9	16.3	913.5	17.3	16.8	1,007.6
35–49	10.5	11.5	854.5	9.8	11.1	841.8	10.4	11.3	864.8	12.7	13.4	918.4
50–64	13.0	13.5	892.6	12.8	13.6	892.7	11.5	12.8	842.2	11.2	13.0	858.5
65+	7.8	8.5	853.5	8.2	9.1	861.7	8.8	9.9	841.1	8.8	10.1	827.3
Total	100.0	100.0	932.9	100.0	100.0	946.9	100.0	100.0	940.7	100.0	100.0	952.1

Source: Federální statistický úřad, 1982; Český statistický úřad, 1981; authors' calculations.

Tab. 3: Characteristics of the age structure of Czechia and Slovakia in 1910–1937

Year	Share of children 0–14 (%)		Dependency ratios			
			65+/(0–14) ⁽¹⁾		(0–14 and 65+)/(15–64) ⁽²⁾	
	Czechia	Slovakia	Czechia	Slovakia	Czechia	Slovakia
1910	33.9	37.8	16.8	21.7	65.6	85.1
1921	27.8	32.6	21.7	26.5	51.1	70.6
1930	23.8	31.9	29.1	29.3	44.4	70.3
1937	23.4	29.8	33.1	31.8	45.3	66.9

Note: *) Age Preference Rate: P_{65+}/P_{0-14}

**) Age Dependence Rate: $(P_{0-14} + P_{65+})/P_{15-64}$

Source: Federální statistický úřad, 1982.

Other differences between the two populations, however, can also be seen in the age structure: the share of children under the age 15 was smaller in Czechia, which reflected the lower rate of fertility there already in the early 20th century, and Czechia also had a larger share of people of middle age, especially middle-aged men. On the whole the age structure of the population in Slovakia was more like a progressive type of young population than the population in Czechia, which was already showing signs of being in the early stage of the process of demographic ageing from the bottom of the age pyramid. This process intensified towards the close of the 1930s in connection with a deep decrease in the number of children born during the years of the economic crisis.

2.2 Structure of the population by ethnicity, religion, and selected socioeconomic characteristics

Czechoslovakia was an ethnically heterogeneous state from the time it was founded. In Czechia, Czecho-Slovaks⁶⁾ made up approximately two-thirds of the population (67.7% in 1921), Germans almost one-third (30% in 1921), and members of other ethnic groups made up only

a small portion; 1% of the population were Poles, there were 26,000 Jews, and members of other ethnic groups amounted to just 30,000 people. In Slovakia, Slovaks formed an approximately two-thirds majority (65% in 1921), and Hungarians accounted for one-fifth of the population, but their share was decreasing. Less than 5% of the population in Slovakia were ethnic Germans and less than 3% were of Ruthenians (or Ukrainians). Czechs made up 2% of the population in Slovakia in 1921. The relations between members of individual ethnic groups, however, were not always amiable; the fact that the criterion used to determine nationality in the census was mother tongue instead of 'usual language', which had been used in Austrian censuses in the past, sparked displeasure among Germans in Czechia; they blamed this change for the decrease in the share of Germans in the country by 4.1 percentage points since 1910. In Slovakia the pre-war censuses officially asked about mother tongue, but in practice what they were asking about was really usual language (for details, see *Šprocha – Tišliar*, 2016: 156); probably for the same reason there was a dramatic decrease in the share of Hungarians in some regions in 1921 compared to the pre-war figures.

Tab. 4: Structure of the population of Czechia and Slovakia by ethnicity in 1921 and 1930 (%)

Ethnicity	Czechia		Slovakia	
	1921	1930	1921	1930
Czech	67.5	68.4	2.4	3.7
Slovak	0.2	0.4	65.1	67.7
German	30.6	29.5	4.8	4.7
Ukrainian and Ruthenian ⁷⁾	0.1	0.2	3.0	2.9
Polish	1.0	0.9	0.2	0.2
Hungarian	0.1	0.1	21.7	17.6
Other and unknown	0.5	0.4	2.8	3.2
Total	100.0	100.0	100.0	100.0

Note: Data for members of the Czechoslovak state.

^{*)} In 1921 this category included Russians, Ukrainians, and Carpathorussians, in 1930 Russians and Ukrainians.

Source: Státní úřad statistický, 1934.

6) In the interwar period the official ethnicity was for political reasons defined as Czechoslovakian, which composed of two communities – Czech and Slovak, based on mother tongue. The population censuses in 1921 and 1930 also asked respondents about their mother tongue, but there was a minor methodological difference in the data collection. The definitive results of the population census were published for the Czechoslovak nationality; in the Introduction to the official statistical publication with data sources from the population census in 1930, which was written by Jaromír Korčák, data are presented for both nationalities separately for Czechia and Slovakia. These are used in Table 4.

Over the next twenty years the share of people of Czech and Slovak nationality increased slightly, while, by contrast, the numbers of Hungarians, Poles, and Germans decreased. This occurred as a result of real migration flows (e.g. the migration of entire families of ethnic Hungarian (public) officials out of Slovakia after Czechoslovakia was declared a state and after Slovak was declared the official administrative language, cf. Šprocha – Tišliar, 2012; and the re-emigration of Czechs and Slovaks out of Austria and Hungary (back to Czechoslovakia), but a role may also have been played by the way in which questions about nationality in the census were redefined or the possibility that some people grouped themselves with one of the ‘majority’ nationalities. The share of Slovaks in Slovakia may also have grown as a result of the higher fertility rate among ethnic Slovaks compared to Hungarians.

The newly formed state encompassed people of different religious denominations, but Roman Catholics dominated in both the Czech lands and Slovakia. In 1910, 95% of the population in Czechia were Catholics (Srb, 2004), while in Slovakia the figure was 70% (Šprocha – Tišliar, 2012). In 1910 there was almost no one who had no religious affiliation (e.g. in Czechia only 0.1% of people surveyed in the census described themselves as having no religious affiliation). The situation had changed slightly by 1921, as the number of people with no religious affiliation increased, probably under the influence of political parties that rejected religion

in their party programmes (socialists and communists), and this increase was most pronounced in Bohemia, where it reached almost 10% of the population, while in Moravia and Silesia it was less than 2%; no such trend was observed in Slovakia. The influence of the Czechoslovak (Hussite) Church, founded in 1920, was largely limited to within the Czechia, but by 1921 the census recorded more than half a million members of this church. Most of the people recorded as belonging to one of the traditional evangelical churches (the Augsburg and Helvetic faiths) were in Slovakia, where they made up one-eighth of the population and were found among both Slovaks and Hungarians. Approximately 270,000 people in the 1921 census indicated that they were Jews, and the figures were approximately the same in the Czech lands and Slovakia; given the smaller population size in Slovakia, however, there they made up more than 4% of the total population.

During the interwar period censuses only surveyed the *ability to read and to write*. However, this was one of the indicators that significantly differentiated between Czechia and Slovakia. While literacy was almost universal in the Czech lands from the end of the 19th century (in 1921 there were only 248,000 illiterate people among the population over the age of 5, i.e. 2.5%, and most of these people older residents in the mountain areas of eastern Moravia), in Slovakia 15% of the population over the age of 5 did not know how read or write. Thanks to intensive efforts to improve the overall cultural level of the population in Slovakia

Tab. 5: Structure of the population of Czechia and Slovakia by religion in 1921 and 1930 (%)

Religion ^{*)}	Czechia		Slovakia	
	1921	1930	1921	1930
Roman Catholic	82.0	78.5	70.9	71.7
Czechoslovak (Hussite)	0.1	7.3	0.1	0.4
Evangelical	5.2	4.7	17.7	16.4
Jewish	4.0	1.1	4.5	4.1
Greek Catholic	1.2	0.0	6.5	6.4
Other	0.3	0.6	0.1	0.4
No affiliation or unknown	7.2	7.8	0.2	0.5
Total	100.0	100.0	100.0	100.0

Note: *) Affiliation with the given Church.

Source: Státní úřad statistický, 1934.

and the fact that illiteracy was mainly observed among older people, by 1930 the share of illiterate people in Slovakia had decreased to 7%. Most of those who remained illiterate were Roma, among whom only 30% of men and 24% of women over the age of 10 knew how to read and write.

The number and shares of men and women who after completing their compulsory years of education (up to the age of 15) continued on to higher levels of education gradually increased in the younger age groups. However, out of the total population only around 5–7 % of people in the Czech lands went on to obtain a higher education, with more men than women doing so (Kučera, 1994), while in Slovakia the share was much smaller.

The population structure by sector of economic activity also differed between Czechia and Slovakia, though the significance of the non-agricultural sectors was growing significantly in both. Since the 19th century Czechia had witnessed the rise of a range of different types of industrial production and was home to heavy and engineering industries and to a number of light-industry sectors, mainly textile, clothing, and food production. In 1921 the share of people working in agriculture out of the working population was less than 30% and by 1930 it had decreased to 27%. In these years 41% and 38% of the populations, respectively, worked in industry or crafts, while 29% and 35%, respectively, were engaged in other occupations (Kučera, 1994). The growing importance of non-agricultural sectors was reflected

in the population's social composition, in which non-agricultural workers formed the largest group, with more than one-half of the population belonging to this group by 1930. The share of self-employed persons at the same time rapidly decreased, both in agriculture (decreasing numbers of independent smallhold farmers) and in crafts, which was a sign of the increasing concentration of agricultural and industrial production in the hands of larger enterprises.

The situation was different in Slovakia, where around 17% of the population was dependent on industry and 61% on agriculture for their living (Šprocha – Tišliar, 2009c). As well, local agricultural production was less developed, and work productivity and yields were also low. Slovakia was still characterised by agrarian overpopulation. It was dominated by small-scale farming, and agricultural enterprises up to 5ha in size accounted for more than 68% of the total number of agricultural farms (Šprocha – Tišliar, 2009c). Industrial production in Slovakia suffered more from the collapse of Austria-Hungary than it did in Czechia because it was more exposed to Czech competition and lost the opportunity to export to a large market, and it was hit hard by the economic crisis in 1921 and after 1930. For this reason decreases or stagnation were observed mainly in the number of people working in the mining, metal-working, and engineering sectors. The non-manufacturing sectors (commerce and services) were also major employers. The social category of workers and day labourers was largest in Slovakia, where almost

Tab. 6: Population by sector of employment in the national economy in Czechia and Slovakia according to data from the population census in 1921 and 1930 (%)

Sector	Czechia		Slovakia	
	1921	1930	1921	1930
Agriculture, forestry, fisheries	29.6	26.9	65.1	64.4
Industry and trades	38.0	37.5	19.7	18.3
Commerce, finance, insurance	5.9	7.9	4.1	5.3
Transportation	3.8	4.0	3.5	3.4
Public services, liberal professions	6.2	6.2	4.1	4.8
Other professions and unknown	16.5	17.5	3.6	3.8
Total	100.0	100.0	100.0	100.0

Source: Federální statistický úřad, 1982.

one-half of the working population performed these occupations. This category was also the one affected most by unemployment during the economic crisis in the 1930s.

During the economic crisis unemployment grew in Czechia and Slovakia. The number of unemployed rose sharply in 1930, and the largest unemployment figures were recorded in February 1933, when there were 920,000 unemployed people in Czechoslovakia as a whole. Unemployment started to decrease in the autumn of 1937 in connection with the growth in arms production (Kučera, 1994).

The results of the 1930 census reveal that there were also some differences in *household structure*. The average number of people per household was smaller in Czechia and the main reason for this was that Czechia had long had a lower fertility rate than Slovakia. There was also a larger share of one-family households than in Slovakia and a larger share of households made up of single individuals, although the share of the latter in both countries was small, with just 8% in the Czech lands and 6% in Slovakia. Three-generation households were found in both countries in rural areas, in most cases there were families with children living with grandparents, fewer unmarried adults living with their parents and grandparents.⁷⁾ The average household size was as a result relatively large (3.8 people in the Czech lands and 4.4 in Slovakia).

With respect to the structure of the population by *marital status*, one of the direct consequences of the First

World War was the smaller share of married women in both Czechia and Slovakia, especially among women up to the age of 60. While the share of married women in younger age groups had risen again by 1930, it remained low among middle-aged women. With the rise in the divorce rate, the number of people who were divorced or separated grew mainly in Czechia, but for the time being the increase was slight (in 1930 the census recorded only 35,000 men and 46,000 women who were divorced or separated). In Slovakia marriages ended less often in divorce, and in 1930 only 3,000 men and 6,000 women there were divorced or separated, a negligible number in relation to the population as a whole.

The events of the First World War also resulted in an increase in the number and share of widows in the population in both Czechia and Slovakia. The increase from 1910 to 1921 was observed mainly among middle-aged women. In the years that followed, however, improved mortality conditions led to a slight decrease in the share of widows and widowers in both populations.

Czechia long had a larger share of never married people. In 1921, 6% of men and 10% of women aged 50–54 were single, while in Slovakia the figure was just 4% for men and women. By 1921 the effects of the First World War were evident in the age structure by marital status. The shares of singles by age differed between Czechia and Slovakia because of differences in marriage behaviour, more people tended to get married in Slovakia than in Czechia.

Tab. 7: Share of married males and females by age in Czechia and Slovakia in 1910, 1921 and 1930

Age	Czechia						Slovakia			
	1910		1921		1930		1921		1930	
	Males	Females	Males	Females	Males	Females	Males	Females	Males	Females
15–24	3.0	15.1	4.9	13.2	5.3	18.7	13.3	29.9	8.6	28.6
25–34	64.5	72.6	57.4	62.8	65.1	70.2	68.5	73.6	73.6	78.1
35–49	87.9	79.2	86.9	75.1	88.6	74.8	89.8	77.6	90.4	76.8
50–64	85.1	62.0	84.1	60.9	86.1	61.5	87.2	61.6	87.3	61.9
65+	63.8	28.9	63.4	29.1	64.4	30.4	66.1	28.5	66.2	29.8
Total ⁷⁾	57.5	53.2	54.5	48.8	58.4	53.6	57.9	55.6	59.2	57.1

Note: *) Out of the number of people aged 15+ whose marital status was recorded.

Source: Bureau der k. k. statistischen Zentralkommission, 1912; Státní úřad statistický, 1924; 1934.

7) According to Peter Laslett's typology: Extended family households - Extended upwards (4a) or multiple-family households - Secondary units Up (5a) - i.e. married couples older than the main household.

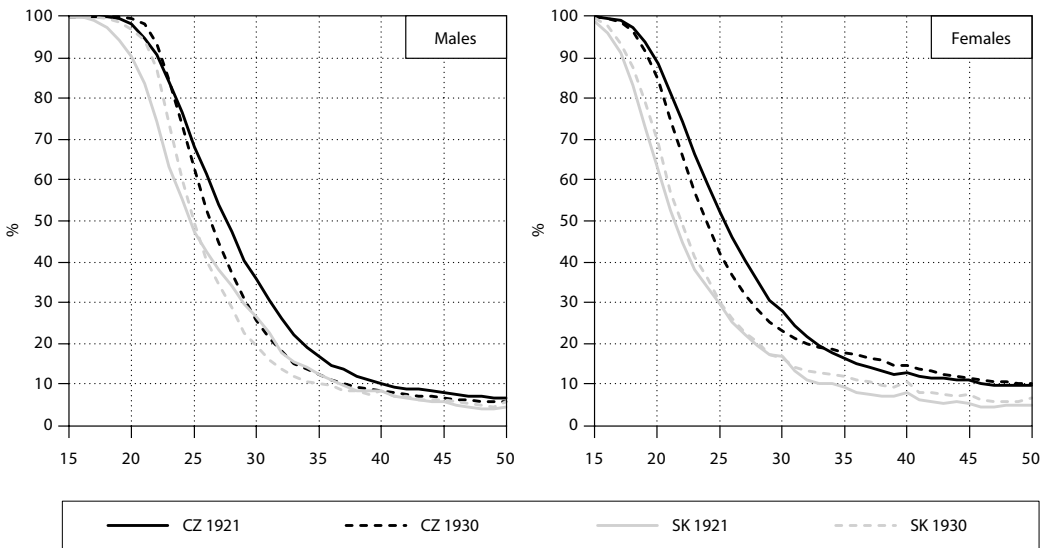
Tab. 8: Share of widows and widowers by age in Czechia and Slovakia in 1921 and 1930 (%)

Age	Czechia				Slovakia			
	1921		1930		1921		1930	
	Males	Females	Males	Females	Males	Females	Males	Females
15–24	0.0	0.2	0.0	0.1	0.1	0.7	0.0	0.3
25–34	1.1	6.8	0.5	1.4	0.7	7.6	0.5	2.6
35–49	2.6	12.3	1.5	9.6	2.5	15.5	1.6	15.0
50–64	9.3	29.1	7.2	27.8	9.1	34.2	8.3	34.6
65+	32.2	63.0	30.7	60.9	30.9	67.9	30.8	68
Total ⁹⁾	4.9	14.9	4.3	13.8	3.1	19.3	4.5	15.7

Note: *) Out of the total number of people aged 15+ whose marital status was recorded.

Source: Státní úřad statistický, 1924; 1934.

Figure 1a, 1b: Share of single men and women by age in Czechia and Slovakia according to data from the population censuses in 1921 and 1930

Note: CZ – Czechia, SK – Slovakia.

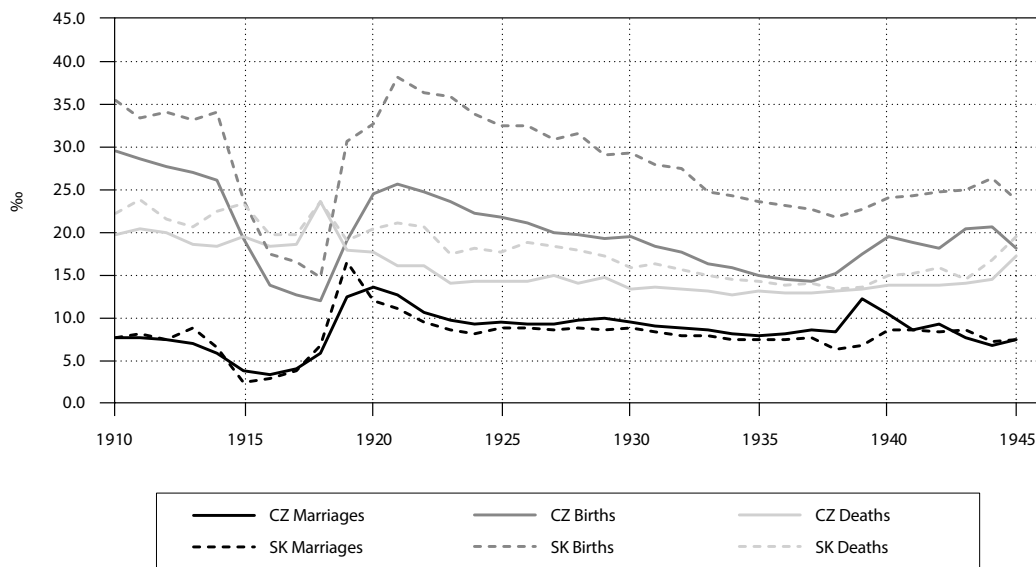
Source: Státní úřad statistický, 1924; 1934.

2.3 Population change

During the interwar period the population change was significantly shaped by two tendencies: the inertia that marked the years prior to this period and the effects of the contemporary economic and political situation. It is possible to observe these tendencies in the fertility and mortality trends and in family behaviour. Although the basic tendencies were similar, there were certain differences between the two populations. The differences were most apparent

in the fertility rate, which throughout the interwar period was consistently higher in Slovakia, and also in mortality conditions, as mortality was also constantly higher in Slovakia. In both populations, however, after the subsiding of the post-war surges in the population, the fertility rate decreased and reached its lowest levels in the middle of the 1930s. The mortality rate also decreased, somewhat more substantially in Slovakia than in the Czech lands. It is possible to say that conditions of population reproduction in Czechia

Figure 2: Number of live births, deaths, and marriages in Czechia and Slovakia per 1,000 inhabitants in 1910–1945

Source: Federální statistický úřad, 1982.

and Slovakia gradually became more alike and by the end of the 1930s the rates of reproduction in the two populations were closer than they had been when the state was founded.

2.3.1 Marriage and divorce

Nuptiality conditions in the interwar period were consistent with the tradition of forming families and households that had taken shape in the preceding period and with the economic situation in the interwar period, and in the first years they also reflected the impact of the First World War.

In 1919–1922 the annual number of marriages was extraordinarily high in both Czechia and Slovakia. The maximum recorded in 1918–1920 was a typical case of demographic compensation where the surge in the number of marriages offset the four years of the war when nuptiality was at a minimum. Marriages took place that had been made impossible by the war or postponed because of the difficult circumstances. In Czechia the maximum marriage rate was reached in 1920 (135,700 marriages), while in Slovakia it occurred right away in 1919 (49,400 marriages). The number of new marriages subsequently decreased,

and the nuptiality rate, especially among single people, pragmatically followed the trend in the economy: in the years of the economic recession at the start of the 20th century the number of marriages declined, but in the second half of the 1920s the number increased as the economy rebounded slightly. There was then a quick and steep decrease, and the number of marriages reached a low level in 1935 (85,200 in the Czech lands and 25,600 in Slovakia), as the crude marriage rate fell in the Czech lands from 13‰ to 8‰ and in Slovakia from 16‰ to 7‰.

The composition of fiancés by marital status at the time of marriage was similar in Czechia and Slovakia. The majority of marriages were protogamous (82% in the Czech lands and 85% in Slovakia in 1920, and 85% in the Czech lands and 87% in Slovakia in 1937). In the years after the war there was a slightly larger share of widows among brides, but their number gradually decreased. In the late 1930s 88% of grooms in Czechia were single when they married, 7% were widowers, and 4% were divorcees, and the figures were almost identical in Slovakia: 90% of grooms were single, 8% were widowers, and only 2% were divorcees. The figures for women were even more

alike, as 93% of brides in Czechia were single and 95% were in Slovakia, 3% in Czechia were widows and 4% in Slovakia, and 3% were divorced in Czechia and 5% in Slovakia.

Czechia and Slovakia differed, however, in terms of the average age of partners when they married and the overall nuptiality rate. In Czechia the mean age at first marriage was at that time 27–29 years among men and 24–26 years among women (Fialová, 1992). In Slovakia men were on average 26–28 years when they married for the first time and women were 22–24 years (Šprocha – Tišliar, 2008a). More women than men never married in both Czechia and Slovakia, but while among men the share was almost the same in both populations (around 6%), among women it was significantly larger in Czechia than in Slovakia (10% and 5%, respectively).

Differentiation of fiancés by social status and regional differences persisted in both populations. People in urban and industrial areas were typically older at the time of first marriage, while people in rural areas and especially in the agricultural regions of southern Moravia and southern Slovakia were typically younger when they married for the first time. In the 1920s the average age at marriage decreased slightly. The negative effects of the economic crisis in the early 1930s led to an increase in the age at first marriage, which was older in 1937 than it was in 1920 (Fialová, 1992).

The Czechoslovak state permitted two-stage divorce: separation from bed-and-board, where the spouses no longer lived together but they could not

remarry, and divorce, which represented the de facto legal end of a marriage (after which it was possible to remarry). Nevertheless, the number of divorces remained low in the 1920s and 1930s. Divorce was less common in Slovakia and the divorce rate was approximately half that in Czechia. In 1922, for instance, when the number of divorces temporarily increased, probably because it was made easier for already ‘dead’ marriages to divorce, there were 5,500 divorces in Czechia and 600 divorces in Slovakia. In the years that followed the crude divorce rate (the number of divorces per thousand inhabitants) was 0.4–0.5‰ in Czechia and 0.15‰ in Slovakia. While the number of divorces grew slightly, by the end of the 1930s the crude divorce rate was still only 0.7‰ in Czechia and 0.3‰ in Slovakia (Federální statistický úřad, 1982). At that time only 8–11% of defunct marriages in Czechia ended in divorce and 4–5% in Slovakia (Federální statistický úřad, 1982).

2.3.2 Natality and fertility

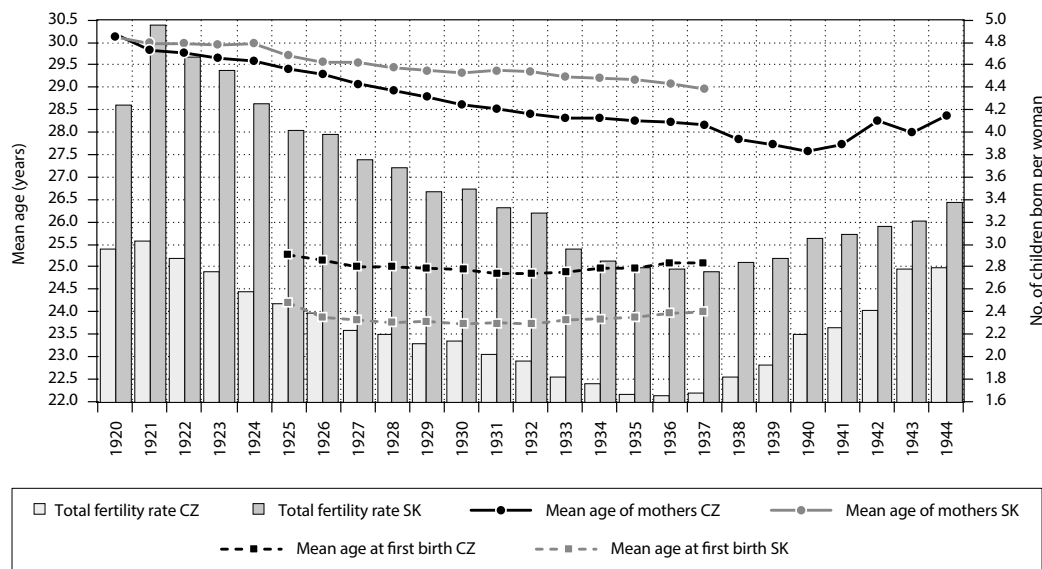
In the late 19th century the fertility rate in Czechia and Slovakia began a decreasing trend. The decline began earlier in Czechia (from the around the 1870s) and by 1914 there were 26 children born per 1,000 inhabitants and total fertility had by that time fallen to 3.3 children per woman. In Slovakia, where fertility began its decrease from a higher level and where the decline did not begin until the turn of the century, the crude birth rate reached 34‰ in 1910 and total fertility rate remained above 4 children per woman.

Tab. 9: Age at first marriage in the population in Czechia and Slovakia in 1920, 1930 and 1937

Year	Czechia			Slovakia		
	Mean age	Median	Mode	Mean age	Median	Mode
Males						
1920	28.6	27.6	26.0	26.1	25.3	24.0
1930	27.3	26.3	24.5	25.8	24.8	23.4
1937	28.4	27.5	25.7	27.1	25.8	24.0
Females						
1920	25.5	24.6	23.7	22.7	21.9	20.5
1930	24.7	23.6	23.1	22.6	21.6	20.7
1937	25.8	24.9	23.7	23.0	23.0	22.9

Source: Státní úřad statistický, 1929a, 1936, 1941; authors' calculations.

Figure 3: Fertility characteristics of the population in Czechia and Slovakia in 1920–1944

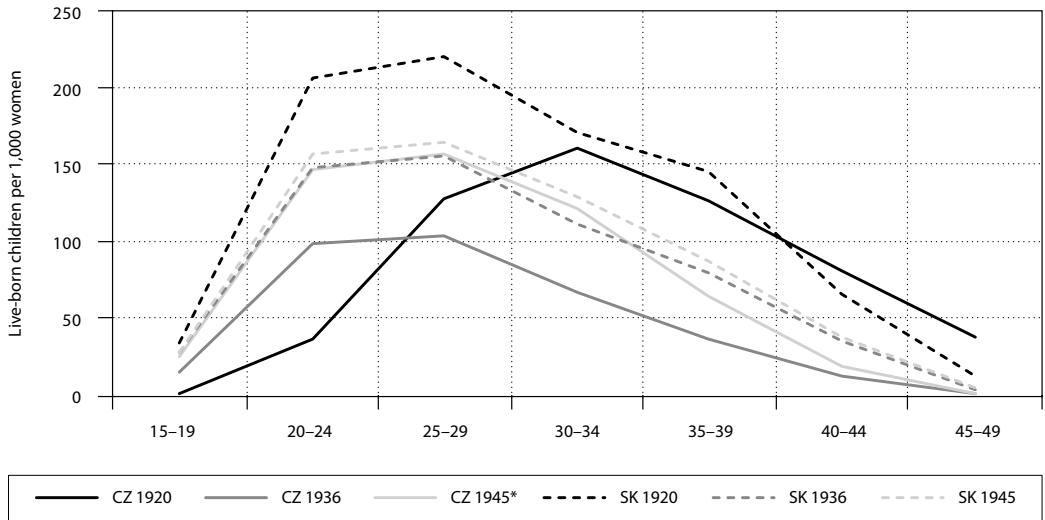
Source: ČSÚ: Obyvatelstvo – Roční časové řady [Population – Yearly time series]. Pohyb obyvatelstva; Státní úřad statistický 1929a, 1929b, 1930, 1932, 1936, 1938, 1941; authors' calculations.

During the years of the First World War the number of births decreased because men, regardless of their marital status, were called up to serve in the war. After the war, when they returned home to their families and as nuptiality gradually began to increase again, the number of births also began to rise. If in 1918 there were only 120,000 live births (12.1 per thousand inhabitants) in Czechia and 43,000 (14.6 per thousand) in Slovakia, by 1921 the number of live births had grown to 257,000 (25.7 per thousand) in Czechia and 115,000 (38.2 per thousand) in Slovakia. After that the number of births decreased almost continuously, reflecting an ongoing process of limiting family size. This decline was intensified by the economic crisis in the 1930s, and one sign of this was that total fertility rate fell from 3.04 children born per woman in 1921 to 1.66 in 1936 in Czechia and from 4.99 to 2.80 in Slovakia. In the years that followed the number of births and total fertility were slightly higher, but the process of limiting family size continued in both populations (cf. *Fialová – Pavlík – Vereš, 1992; Šprocha – Tišliar, 2014a*).

There were more boys than girls among live-born children. The masculinity index in both populations ranged between 1,050 and 1,075 boys per 1,000 girls, and these figures are consistent with the usual ratio. In terms of the share of births born inside or outside marriage, 88% of children in Czechia were born within a marriage and 92–94% in Slovakia. While the sex ratio was the same across the country, there were significant regional differences in the share of extramarital births, and the larger share of extramarital births in Czechia corresponded to the larger share of inhabitants of German nationality there, which had already been the case in the 19th century and in some other countries with a German-speaking population (Austria, Germany; cf. *Fialová, 1991*). In Slovakia more extramarital births occurred in the remote submontane regions and in southern Slovakia, where a larger share of the population was of Hungarian nationality (*Šprocha – Tišliar, 2014a*).

Reproductive conditions in the interwar period were characterised by a substantial decline in fertility. Two concurrent trends were behind the decline in the number of births. One was the increasing prevalence

Figure 4: Age-specific fertility rates in Czechia and Slovakia in 1920, 1936 and 1945^{*)}

Note: *) The year 1945 in Czechia for the Czech population only.
Source: Federální statistický úřad, 1982: 170, 172.

of the two-child family model, which manifested itself as a decline in the number and share of children born to older women (in Czechia the fertility rate of women aged 35–39 was still 93‰ in 1920, but by 1937 it was just 35‰, and in Slovakia there was a decrease over the same period from 145 to 79‰). The second factor was a response to the economic situation, as young women significantly reduced their reproductive plans (in the same period fertility among women aged 25–29 decreased from 176‰ to 105‰ in Czechia and from 206‰ to 148‰ in Slovakia).

The trend in the fertility rate was significantly determined by the fact that there was a decrease in both regional and socio-cultural differences. Although the fertility rate remained slightly higher in rural areas and among the segment of the population who made a living from agriculture, differences from the urban population grew smaller. Evidence of this is provided by data from the 1930 census, in which married women were asked how many live-born children they had from their current marriage. The census data also reveal that in Czechia and in Slovakia there were more children born in families of women who were Roman Catholics, while the smallest number

of births was in families of women who were Jews. Evangelical families also had fewer children.

The rapid decline in fertility during the years of the economic crisis, which blurred the differences between individual categories of the population and between regions, indicated that the interwar period saw a new type of reproductive behaviour take hold right across all of Czechia and Slovakia. Married couples limited the number of children they had to the number that seemed appropriate to them, or made decisions about expanding their family in reference to the current economic situation in the family. In Czechia a higher fertility rate and larger families continued to be found only in the remote mountain regions of western Šumava and eastern Moravia (cf. e.g. Fialová, 1991). Large families were more widespread in Slovakia, where they were most common in the agricultural regions of the Central Váh Region, and in the submontane regions of eastern Slovakia (Šprocha – Tišliar, 2014a).

3.3 Mortality conditions

Although in the years before the First World War the mortality rate decreased in Czechia and Slovakia,

it was still higher than the mortality rate in the more advanced parts of Europe. The mortality rate of infants and young children (up to the age of 5) continued to be higher and this had the effect of significantly worsening mortality conditions overall, because the relatively high fertility rates meant that infant deaths accounted for more than one-quarter of all deaths.

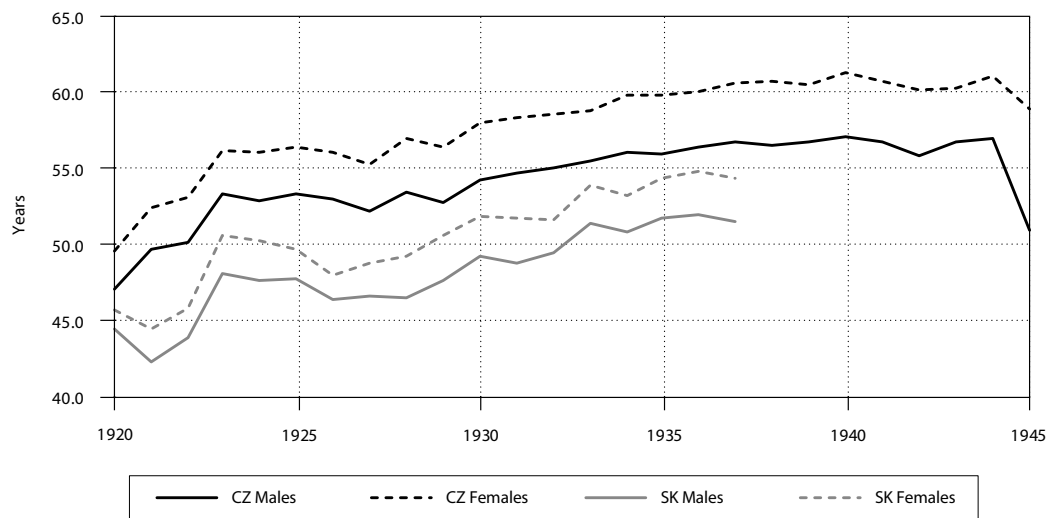
During the First World War mortality conditions gradually deteriorated among the civilian population, as they did in the other countries in the war (cf. e.g. Pozzi, 2002). Initially conditions worsened as a result of problems with food supply and the departure of doctors to the front, but in the final year of the war Europe was struck by a flu epidemic,⁸⁾ which peaked in the autumn of 1918, around the same time that the war reached its very dramatic conclusion. And it is evident for this reason that it received somewhat marginal attention. Yet the number of deaths (in the civilian population) that year was approximately one-quarter higher than in the preceding year. Unique features of this epidemic were that it had a higher fatality rate and it mostly killed young adults.

For example, in Czechia only 106 people died of the flu in 1917, but in 1918 the figure was almost 27,000, i.e. 24% of the total number of deaths (and these data are certainly underestimations; cf. Salfellner, 2017). More than half of the people aged 15–39 who died were killed by the flu (*Přirozená měna*, 2005). The echoes of this pandemic continued to influence the mortality rate in the years that followed until the epidemic finally subsided in 1920 (*Střítěský*, 1971).

In the first years after the First World War the number of deaths remained higher than usual, because as well as the waning flu epidemic the number of deaths was increased also by deaths among men who had returned from the war with serious injuries and by a higher mortality rate among very young children. In the following years, however, the pre-war trend returned and mortality conditions improved, albeit at a slower pace than in advanced western European countries.

There were nevertheless persistent differences between the mortality rates in Czechia and Slovakia. The best illustration of this is the trend in life

Figure 5: Life expectancy at birth in Czechia and Slovakia in 1920–1945

Note: In 1938–1945 Czech population of Protectorate.

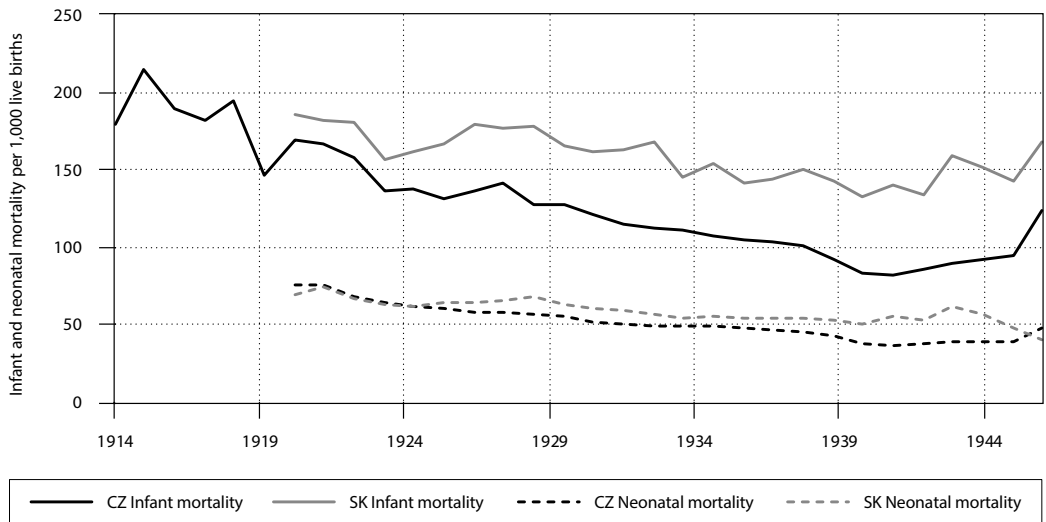
Source: Český statistický úřad, 2018a; Státní úřad statistický, 1929a, 1929b, 1930, 1932, 1936, 1938, 1941; authors' calculations.

8) This was the flu pandemic that swept across most of the world and in Europe peaked in the years 1918–1920. For details see Salfellner, 2017, Salfellner, 2018.

expectancy at birth. Throughout the (interwar) period the difference in life expectancy at birth in Czechia and Slovakia was approximately 5 to 6 years among men and 5 to 8 years among women, until

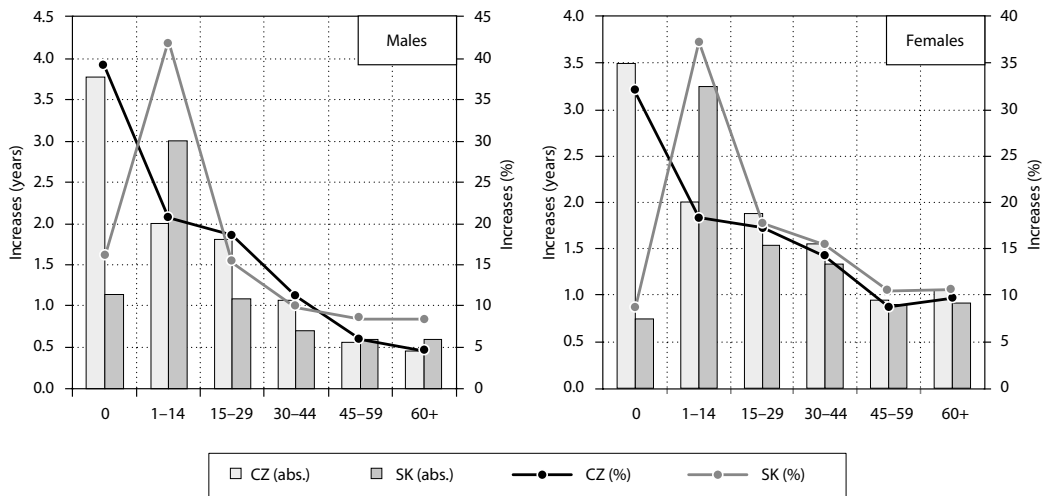
it decreased slightly in the late 1930s. Although there was definitely a decline in the mortality rate over time, in some years the number of deaths rose again; this was usually the result of a flu epidemic, and especially

Figure 6: The infant and neonatal mortality in Czechia and Slovakia in 1914–1945

Source: Český statistický úřad, 2005; Státní ústav statistický, 1944; Federální statistický úřad, 1982.

Figure 7: The contribution of age groups to the difference in mean life expectancy at birth by sex in Czechia and Slovakia between 1920 and 1937

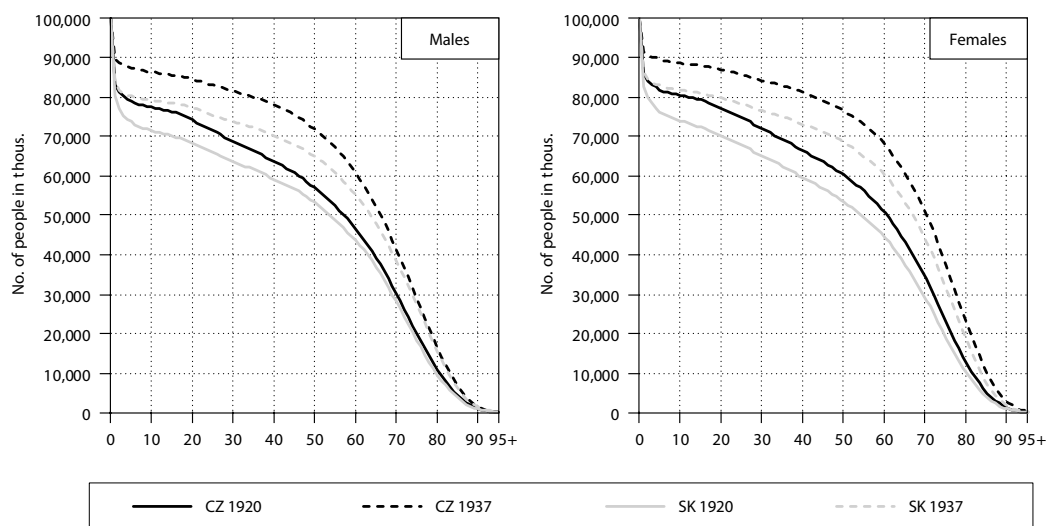
Source: Český statistický úřad, 2018a; Státní úřad statistický 1929a, 1929b, 1941; authors' calculations.

so in 1927 and 1929. The improving mortality rate reflected the introduction of new medical findings into practice, most notably findings relating to the spread of contagious diseases, as well as advances in the diagnosis and treatment of illnesses. This fact, however, was evidently also the source of persisting differences between the two populations' infant mortality rates, which dropped considerably in Czechia. By 1937 Czechia managed to reduce infant mortality to 100 per thousand of live births, but in Slovakia it remained at a level of 150 per thousand.

In the interwar period the biggest decrease in mortality in both populations was among young children aged 1–4 years and also among children aged 5–14 years. In older age groups the decline was milder, but mortality did decrease, more so among women (especially of middle age) than among men. As a result of this there was a slight increase in the numbers of people living to an older age. The mortality rate improved more in the 1920s than in the 1930s, the stagnation of which was undoubtedly influenced by the extremely negative socioeconomic conditions among a large portion of the population in towns and in rural areas.

Regarding the structure of deaths by cause of death, improved diagnostics brought about a decrease in the share of those deaths for which just 'old age' was listed as the cause of death. While this cause was given for one-quarter of deaths in 1920–1924, in 1935–1937 it was given for only one-eighth of deaths. In Slovakia, however, development lagged somewhat, as there the share of deaths attributed to this 'diagnosis' was significantly larger. There was a significant decrease in the share of people who died from infectious diseases or diseases of the digestive system, which was connected to improvements in preventing communicable diseases and better personal and community hygiene. Mortality from tuberculosis however remained high (in 1937 the figure was still 9.2% of the total number of deaths). Mortality from diseases of the circulatory system and neoplasms rose. Mortality conditions in an international comparison remained quite poor. In 1937 life expectancy at birth was 56.7 years for men and 60.6 years for women in Czechia, and 51.8 years for men and 54.7 years for women in Slovakia. For comparison, in 1935 life expectancy at birth in Sweden was 63.8 years for men and 66.1 years for women (Bardet – Dupaquier, 1999).

Figure 8: Life table survivors by exact age in Czechia and Slovakia in 1920 and 1937

Source: Český statistický úřad, 2018a; Státní úřad statistický, 1929a, 1929b, 1941; authors' calculations.

Tab. 10: Structure of deaths by cause of death in Czechia and Slovakia in 1931 and 1937 according to the 9th revision of the International Classification of Diseases (%)

Disease	Czechia		Slovakia	
	1931	1937	1931	1937
Infectious and epidemiological	15.7	13.1	16.6	14.7
Tumours/Neoplasms	10.7	11.8	4.4	6.0
Circulatory system	17.6	21.7	7.8	10.9
Respiratory system	11.9	11.6	16.7	17.2
Digestive system	7.7	6.0	8.1	8.0
Diseases of (early) childhood	4.7	3.8	11.3	8.8
Old age/Natural causes	10.3	9.1	17.2	17.1
Imprecisely defined	0.6	0.3	4.0	1.9
Other	20.6	22.4	13.9	15.5
Total	100.0	100.0	100.0	100.0

Source: Státní úřad statistický, 1938, 1941.

4.1 The Protectorate of Bohemia and Moravia

As noted in the introduction, both the economy and the internal political situation in Czechoslovakia deteriorated during the 1930s and from 1935 an external threat to the state also arose. Under pressure from Nazi Germany, Czechoslovakia lost the Sudetenland in September 1938, and in March 1939 it ceased to exist as an independent state. The remaining lands became the Protectorate of Bohemia and Moravia, which was subordinate to the German Reich and was integrated into its economy. The consequences of these occurrences for population development changed over time. To assess this development it should first be mentioned that some data for the territory of Czechia are not available and estimates calculated directly after the war are used in place of the missing data. This period is without question the most difficult and complicated period of modern Czech history to date.

The annexation of the Sudetenland region in September 1938 was itself dramatic because the German army occupied the borderlands almost immediately after the Munich Agreement was signed on 29 September. Thousands of people were uprooted (it is estimated that around 530,000 Czechs left the occupied region), which seemed to herald the fact that the next ten years would be the decade that would see the biggest migration flows ever to occur on Czech territory. The enormous flows of migration continued, anti-fascists and Jews left the country, and

Czechs returned to the Czech lands from Slovakia and Carpathian Ruthenia. After the Protectorate was declared (15 March 1939) and especially at the start of the 1940s Nazis transported Jews and their political opponents to concentration camps, and within the frame of forced labour hundreds of thousands of young Czechs were sent to work in Germany to replace Germans who had been called into military service; after the allied armies began bombing the German interior, the inhabitants of some towns in Germany that had been destroyed were moved to Czechia, and after the war turned around, thousands of people passed through the Czech lands fleeing to the West before the advancing Eastern front. After the war, during the organised and unorganised expulsion of the Germans, 2,700,000 of them left the Czech lands. It is estimated that more than five million people were in motion over the course of this decade.

According to data reconstructed after the war, the number of inhabitants on the territory of Czechia increased from 1938, when it was 10,877,000 (mean population), until 1940 (11,129,000), and it is estimated that in 1944 it was 11,109,000.

From the figures for natural growth, according to the estimates made after the war, we can see the differences between the course of development in the Sudetenland and the inland areas. These differences were the result of distinct economic and social circumstances: in the autumn of 1938 the German economy was growing and certain pro-family policies

were applied in Germany that clearly helped to increase the marriage rate and then also the fertility rate in the German-annexed Sudetenland; by 1939 the marriage rate in the Sudetenland had reached 15‰ and in 1940 the crude fertility rate exceeded 25‰ (Kučera, 1994: 39). In the inland areas, population development was shaped more by the inauspicious economic conditions that preceded this period, though an economic revival was witnessed even there. The marriage rate also increased there, but by less, and there were two factors behind this increase: The first one had to do with the dissolution of the Czechoslovak army, the closure of the Czech universities, and the expansion of industrial production, which increased the number of young available as potential grooms. The second one was the total forced employment imposed on selected cohorts of young adults; in order to avoid being sent to Germany, these young people opted instead to get married; when forced employment eventually began to apply to married men and women without children, the numbers of births to some degree also increased. At that time, however, growing numbers of young Germans were being mobilised and were leaving for distant battlefields, and the number of marriages and births in the borderland region decreased. Mortality conditions remained more or less stable, but they were worse in the border regions than the inland areas. In 1942 the situation reversed.

The unusual circumstances shaping the marriage market led to a change in the Czech population's nuptiality behaviour. During the first half of the 1940s not only did the marriage rate rise but the age at first marriage decreased among both brides and grooms. Between 1938 and 1942 the share of brides aged 20–24 increased from 15% to 35%, and there was a proportional decrease in the share of brides aged 25–29. A similar shift occurred among men. While these figures were also influenced by the fact that the large cohorts born in the 1920s began to enter the marriage market, it is in this period nevertheless that we see the trend towards a decreasing marriage age establish itself.

During these years there was a relatively high divorce rate. M. Kučera considered the main reason for the rise in the number of divorces to be a change in the situation of families that the higher employment rate of women contributed to. Many women began

working in what to that time had been predominantly male environments, and that made it easier for both married men and married women to meet new people. Divorces between partners of different nationalities or races may also have contributed to the increased divorce rate (Kučera, 1994: 42).

Nativity followed a trend similar to that observed in nuptiality. The number of births grew continuously over these years: from 163,000 children born in 1938 to 230,000 born in 1944. The crude birth rate thus rose from 15.0‰ to 20.7‰ and total fertility rate increased from 1.82 to 2.80 (among the Czech population in the Protectorate, Kučera, 1994). However, the fertility rate rose among women of almost every age group in the Protectorate – the rise occurred first and was more substantial among women up to the age of 30, but after 1941 it was also observed among women aged 30–39; the fertility rate did not increase much among women older than that. In the early 1940s, 46% of births were first-order children, and later the share of second-order children also grew. Evidence that the transition to the two-child family model was by this time fully under way is provided by the fact that in 1944 only 16% of births were third-order children and only 13% were higher-order children (Kučera, 1994). Women who were aged 45–49 when the war was ending had on average 2.02 children, while women aged 50–54 at that time had 2.24 children. Another important development that took hold was that the number of children born outside marriage decreased, falling to 4.6% in the Protectorate by 1944.

The rise in natality and fertility in the Protectorate during the years of the war was initially an increase that offset the low rates during the time of the economic crisis. Later these increases were a consequence of the rise in nuptiality. It was only in the last years of the war that the number of births began to reflect the fact that larger numbers of women were reaching the age of peak fertility.

Mortality conditions in 1938–1944 were also influenced, and very significantly so, by contemporary circumstances. Throughout the period the crude mortality rate rose (from 13.2‰ in 1938 to 14.5‰ in 1944; this increase does not include the deaths that occurred outside the territory of the Protectorate or deaths that occurred in the Theresienstadt concentration camp). More detailed information

is only available for the Czech population of the Protectorate. According to estimates, the number of deaths grew by approximately 10,000 annually (by 75,000 in total). However, victims of war represented a specific category: executions (of which there were 3,299 in 1938–1944) and civilian victims that were killed during the final war operations in 1944–1945 or died in concentration camps (approximately 135,000). The increase in mortality among the population was influenced by the rise in mortality from infectious and parasitic diseases, vascular diseases, and neoplasms. Deaths from vascular diseases accounted for almost one-quarter of all deaths in 1944. A negative development was that there was a slump in the decline in infant mortality, which then began to rise again. In the late 1930s infant mortality decreased quite rapidly, declining to 83‰ by 1939. The decline then stopped and by 1944 infant mortality had risen to more than 95‰.

Official estimates are that the size of the population in Czechia as of 9 May 1945 was 10,840,000, which was 65,000 fewer people than in September 1938 (Srb, 2004). In comparison with 1918 the size of the population had grown by almost 8% (but it would fall dramatically in the months that followed). The transition to a low fertility rate in Czechia was basically completed by 1945 (the two-child model had established itself), with children being born to younger mothers and mostly within marriage. As well, the age at first marriage decreased, among both men and women, and the divorce rate increased. Although mortality conditions worsened, especially in the final months of the war, it was apparent from the changing character of mortality that even here changes were taking hold; except during the war years, both infant mortality and mortality among young children decreased, the structure of deaths by cause of death changed as the share of deaths from infectious diseases decreased while the share of deaths from what would come to be called lifestyle diseases grew (diseases of the circulatory system, neoplasms), and the improvement in mortality conditions was greater for women. Reproduction among the population in Czechia was characteristic of the situation at the end of the first demographic revolution.

4.2 Reproduction in Slovakia in 1938–1945

The years 1938–1945 were a time of many dramatic events for the population in Slovakia as well. The late 1930s were marked by the escalation of internal and international political tensions, which culminated in the Munich Conference and, most notably, the Vienna Arbitration, resulting in substantial territorial losses to Hungary and to some degree also Germany. Poland also raised a claim and obtained some territory in the north of Slovakia. However, the situation remained unsettled, and a combination of internal and external political pressures led to the breakup of Czechoslovakia and the emergence of an independent Slovak Republic. Hungary, which wanted to regain the territory of 'Upper Hungary', repeatedly tried to take advantage of the uncertain situation. After a short military conflict and the subsequent intervention of Germany, however, it had to make do with minor territorial gains from the eastern part of Slovakia. In 1938 and 1939 Slovakia lost a total of more than 858,000 inhabitants and territory equal to an area of more than 10,600 km². The last change was Slovakia's re-annexation of areas ceded to Poland in 1920 and 1938 after Poland was defeated. For the most part no battles took place in Slovakia until 1944, when the Slovak National Uprising broke out, after which Slovakia was the direct scene of war operations up until the end of the war.

The period of the war, except during the last two years, ushered in a number of positive developments that also influenced the character of demographic reproduction. The wartime economic boom helped generate considerable economic growth and this together with opportunities for work abroad (especially in Germany) basically eliminated the biggest problem interwar Slovakia had faced, which was unemployment. In the sphere of social and population policy Slovakia in many ways drew inspiration from Germany and adopted a number of pro-natal and pro-family policies. Official state propaganda also helped to assert a pro-family and pro-natal population climate (for more, see *Tišliar*, 2013). However, the long-lasting state of war led to a deterioration of living conditions for the population, especially as a result of rising prices amidst slower wage growth and chronic shortages of some foods. A negative feature was the racial differentiation of the population, which ultimately led to the extermination of the Jewish and to some

extent also the Roma population (especially in the south of Slovakia in the areas annexed to Hungary).

The unfavourable situation in 1938 and 1939 also left a mark on the demographic behaviour of the population in Slovakia. Foremost it was possible to observe a decrease in the number of marriages and in the intensity of nuptiality. To be thorough, we should note that in 1937, after a brief increase, there were almost 27,000 marriages, but the following year the figure was only just above 23,000. The figures for the crude marriage rate fell below 6‰. The last time nuptiality in Slovakia had been that low was during the First World War. After 1937, when the political situation settled, that combined with economic growth, the adoption of pro-population measures and the emergence of a pro-family climate contributed to a revival of nuptiality in the years that followed and an increase in the number of weddings. In 1940–1943, 29,000–30,000 couples married annually and the crude marriage rate rose well above 8‰. However, the last two years of the war brought a deterioration of the situation in Slovakia, and the marriage rate promptly responded to this. The numbers of marriages decreased to 25,000–26,000 and 7.2 and 7.5 marriages per 1,000 inhabitants, respectively, took place.

The number of divorces and the intensity of divorce were very low in Slovakia in the interwar period, though it showed a slight increasing tendency. During the observed period we first see a relatively pronounced increase in the number of divorces between 1939 and 1940 (from 800 to more than 950), and over the next two years the number of divorces in Slovakia remained above 900. However, between 1942 and 1943 and between 1944 and 1945 there were sharp declines in the number of divorces, in each case to fewer than 650 a year.

The transformation of fertility that was taking hold as part of the demographic revolution led in the interwar period to a steady decline in the birth rate. In 1937 the crude birth rate decreased to below 24‰ and fewer than 80,000 children were born in Slovakia. The following year brought an intensification of this decline, as the crude birth rate fell to 21.7‰. As in the case of the marriage rate, there was then a revival of reproduction. The number of births and the crude birth rate basically rose steadily until 1944, when it reached a high of almost 92,000 children and 26.5‰.

However, the next year, due to the events of the war and the preceding decline in nuptiality, the number of births fell sharply (to fewer than 82,000) and the birth rate did too (23.5‰). Total fertility rate reached approximately 3 children per woman, which was still slightly higher than the rate of 1937.

Negative development in mortality conditions did nothing to alter this trend. The numbers of deaths and the crude mortality rate both had a rising trend, like in Czechia (with the exception of the inter-year decrease in 1943). In the second half of the 1930s, 49,000–50,000 people died annually in Slovakia, but by 1942 the number of deaths rose to almost 56,000. Analogically, in 1937 there were approximately 14 deaths per 1,000 inhabitants, but five years later the figure was almost 16 deaths. Both indicators reached a peak in the last year of the war, when the number of deaths grew to 67,500 and the crude mortality rate rose above 19‰. Poor infant mortality rates remained a characteristic feature of mortality conditions in Slovakia in the years 1938–1945. From an initial rate of 135‰, infant mortality rose further to reach 150‰, and that figure was then exceeded during the last year of the war, when there were almost 169 deaths for every 1,000 live-born children during the first year of life. The negative mortality trend in Slovakia during and especially at the end of the war period is confirmed by levels of life expectancy at birth. At the start of the 1940s it was 53 years for men and approximately 57 years for women. In 1945, however, the life expectancy at birth decreased by approximately 11 years to age 42 for men and 7 years to age 50.5 for women. The specificity of the last year of the war is also confirmed by causes of death. On close examination we can see that more than one-fifth of all male deaths and one-tenth of all female deaths in that year were associated with the course of war operations. The main role in the process of mortality in Slovakia was played by epidemic and infectious diseases, which in 1939–1941 accounted for 15% of deaths, diseases of the respiratory system, which accounted for roughly 18%, and also the etiologically specific cause of death – old age (20%). Cardiovascular diseases and neoplasms together only accounted for less than 17%. Approximately 9% of deaths were due to specific diseases of early childhood and 7% to diseases of the digestive system.

The positive trend in fertility in 1940–1944 was greater than the worsening of mortality and the increase in the number of deaths, and consequently there were population increases produced by natural growth. However, the opposite situation was observed in migration, the calculation of which needs to take into account not just the forced emigration of the Czech population but also the deportation of the Jewish and to some extent also the Roma population,

and towards the end of the war also the at first uncontrolled and then controlled emigration of German inhabitants. In the post-war period Slovakia was also impacted by an exchange of inhabitants with Hungary and the emigration of some of Slovakia's Ruthenian population. The population of Slovakia consequently decreased between 1937 and 1945 from just under 3.56 million to approximately 3.43 million.

Data sources

- Bureau der k. k. statistischen Zentralkommission. 1912. *Ergebnisse der Volkszahlung vom 31. Dezember 1910 in den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern*. Wien.
- Český statistický úřad. 1981. *Věkové složení obyvatelstva v letech 1920–1937 a 1945–1979 (ČSSR, ČSR, SSR)*. Praha: ČSÚ.
- Český statistický úřad. 2005. *Přirozená měna obyvatelstva v zemích Koruny české v letech 1. světové války 1914 až 1918*. Praha: ČSÚ.
- Český statistický úřad. 2018a. *Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1920–2017*. [online], [cit. 1.6.2018]. Praha: ČSÚ. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo_hu>.
- Český statistický úřad. 2018b. *Úmrtnostní tabulky 1920–2017*. [online], [cit. 1.6.2018]. Praha: ČSÚ. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/umrtnostni_tabulky>.
- Federální statistický úřad. 1982. *Demografická příručka*. Praha: FSÚ.
- Státní úřad statistický. 1924. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921, díl I*. Praha: SÚS.
- Státní úřad statistický. 1929a. *Pohyb obyvatelstva v Československé republice v letech 1919–1920*. Československá statistika sv. 53, řada XIV., sešit 1. Praha.
- Státní úřad statistický. 1929b. *Pohyb obyvatelstva v Československé republice v letech 1921–1922*. Československá statistika sv. 59, řada XIV., sešit 2. Praha.
- Státní úřad statistický. 1930. *Pohyb obyvatelstva v Československé republice v letech 1923–1924*. Československá statistika sv. 63, řada XIV., sešit 3. Praha.
- Státní úřad statistický. 1932. *Pohyb obyvatelstva v Československé republice v letech 1925–1927*. Československá statistika sv. 77, řada XIV., sešit 4. Praha.
- Státní úřad statistický. 1934. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930, díl I*. Praha: SÚS.
- Státní úřad statistický. 1936. *Pohyb obyvatelstva v Československé republice v letech 1928–1930*. Československá statistika sv. 121, řada XIV., sešit 5. Praha.
- Státní úřad statistický. 1938. *Pohyb obyvatelstva v Československé republice v letech 1931–1933*. Československá statistika sv. 145, řada XIV., sešit 6. Praha.
- Státní úřad statistický. 1941. *Pohyb obyvatelstva v bývalém Československu v letech 1934–1937*. Československá statistika sv. 163, řada XIV., sešit 7. Praha.
- Státní úřad statistický. 1944. *Pohyb obyvatelstva v roce 1938–1944*. Praha: SÚS.

References

- Bardet, J.-P. – Dupaquier, J. (eds). 1999. *Histoire des populations de l'Europe III. Les temps incertains 1914–1998*. Paris: Fayard.
- Boháč, A. 1936. *Obyvatelstvo v Československé republice*. Československá vlastivěda řada II. Národopis. Praha: Sfinx.
- Fialová, L. – Pavlík, Z. – Vereš, P. 1990. Fertility Decline in Czechoslovakia During the Last Two Centuries. *Population Studies*, 44, s. 89–106.
- Fialová, L. 1991. Změny v úrovni plodnosti v českých zemích za demografické revoluce. *Historická demografie*, 15, s. 144–189.
- Fialová, L. 1992. Vývoj sňatečnosti v Československu v letech 1918–1988. *Historická demografie*, 16, s. 117–134.

- Hajnal, J. 1965. European Marriage Patterns in Perspective. *Population in History*, p. 101–143.
- Klimek, A. 2000. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Sv. XIII., 1918–1929. Praha: Paseka. ISBN 80-7185-264-3.
- Klimek, A. 2002. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Sv. XIV., 1929–1938. Praha: Paseka. ISBN 80-7185-264-3
- Korčák, J. 1947. Současný vzestup plodnosti v českých zemích. *Statistický obzor*, 27, s. 121–296.
- Kučera, M. 1988. Československo 1918–1988. *Demografie*, 30, s. 3–9.
- Kučera, M. 1994. Populace České republiky 1918–1991. *Acta demographica XII*. Praha. ISBN 80-801674-7-0.
- Kučera M. 1996. Obyvatelstvo českých zemí ve 20. století. In: Fialová, L. (eds.) *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 311–379. Praha: Mladá fronta. ISBN 80-204-0283-7.
- Láska, V. – Pantoflíček, J (eds).1935. *Atlas republiky Československé = Atlas de la République tchécoslovaque*. Praha: Orbis.
- Ouředníček, M. – Jíchová, J. – Pospíšilová, L. (eds).2017. *Historický atlas obyvatelstva českých zemí = Historical population atlas of the Czech Lands*. Praha: Karolinum, 131 s.
- Pavlík, Z. – Rychtaříková, J. – Šubrtová, A.1986. *Základy demografie*. Praha: Academia, 736 s.
- Pozzi, L. 2002. La population italienne pendant la Grande Guerre. *Annales de Démographie Historique*, No 1, s. 121–142. JSTOR, JSTOR, www.jstor.org/stable/44385564.
- Purš, J. (ed.). 1965. *Atlas československých dějin*. Praha: Ústřední správa geodézie a kartografie ve spolupráci s Historickým ústavem ČSAV.
- Salfellner, H. 2017. *Pandemie španělské chřipky 1918/19 se zvláštním zřetelem na České země a středoevropské poměry*. Dizertační práce. 1. lékařská fakulta UK Praha. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zpp/detail/147785/>.
- Salfellner, H. 2018. *The Spanish flu: a story of the 1918 pandemic*. [Haselbach]: Vitalis, 167 stran. ISBN 978-3-89919-511-8.
- Semotanová, E. a kol. 2016. *Akademický atlas českých dějin*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2574-6.
- Srb, V. 1968. Obyvatelstvo Československa 1918–1968. *Demografie*, 10, s. 289–306.
- Srb, V. 1978. Obyvatelstvo Československa v letech 1918–1978. *Demografie*, 20, s. 289–316.
- Srb, V. 1988. Obyvatelstvo Československé republiky v letech 1918–1938. *Demografie*, 40, s. 3–22.
- Srb, V. 1993. Pohyb obyvatelstva na území Československa 1938–1944. *Demografie*, 35, s. 73–94.
- Srb, V. 2004. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Nakladatelství Karolinum. ISBN 80-246-0712-3.
- Střítecký, J. K. 1971. *Zdravotní a populační vývoj československého obyvatelstva*. Praha: Avicenum.
- Svetoň, J. 1958. *Obyvatelstvo Slovenska za kapitalizmu*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry.
- Šprocha, B. – Tišliar, P. 2008a. *Náčrt vývoja sobášnosti na Slovensku v rokoch 1919–1937*. Bratislava: Stimul, 2008. ISBN 978-80-89236-38-1.
- Šprocha, B. – Tišliar, P. 2008b. *Plodnosť a celková reprodukcia obyvatelstva Slovenska v rokoch 1919–1937*. Bratislava: STIMU. ISBN 978-80-89236-50-3.
- Šprocha, B. – Tišliar, P. 2008c. *Vývoj úmrtnosti na Slovensku v rokoch 1919–1937*. Bratislava: STIMUL. ISBN 978-80-89236-44-2.
- Šprocha, B. – Tišliar, P. 2009a. *Populačný vývoj Podkarpatskej Rusi. I.*, Demografická reprodukcia. Bratislava: Infostat. ISBN 978-80-89398-11-9.
- Šprocha, B. – Tišliar, P. 2009b. *Populačný vývoj Podkarpatskej Rusi. II.*, Štruktúry obyvatelstva. Bratislava: Infostat, 2009. ISBN 978-80-89398-12-6.
- Šprocha, B. – Tišliar, P. 2009c. *Štruktúry obyvatelstva Slovenska v rokoch 1919–1940*. Bratislava: Infostat, 2009. ISBN 978-80-89398-07-2.
- Šprocha, B. – Tišliar, P. 2012. *Demografický obraz Slovenska v sčítaných ľuďu 1919–1940*. Brno: Tribun EU. Librix.eu. ISBN 978-80-263-0264-3.
- Šprocha, B. – Tišliar, P. 2014a. Charakter plodnosti na Slovensku v medzivojnovom období. *Historická demografie*, 38, s. 77–112.
- Šprocha, B. – Tišliar, P. 2014b. Intenzita a charakter úmrtnosti na Slovensku v medzivojnovom období. *Historická demografie*, 38, s. 203–233.
- Šprocha, B. – Tišliar, P. 2016. *Demografický obraz Slovenska v rokoch 1938–1945*. Bratislava: Muzeológia a kulturné dedičstvo, o. z. v spolupráci s Centrom pre historickú demografiu a populačný vývoj Slovenska, Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. ISBN 978-80-89881-03-1.
- Šprocha, B. – Tišliar, P. 2017. Some Remarks on the Fertility Transition in Slovakia in the Early 20th Century. *Demografie* 59, 4, s. 287–302.
- Tišliar, P. 2007. *Mimoriadne sčítanie ľuďu na Slovensku z roku 1919: Príspevok k populačným dejinám Slovenska*. Bratislava, STATIS.
- Tišliar, P. 2013. Náčrt populačnej politiky na Slovensku v rokoch 1918–1945. In: P. Tišliar (ed.) *Populačné štúdie Slovenska I*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, s. 19-90. ISBN 978-83-7490-691-3.

- Tišliar, P. (ed.) 2017. *Historický atlas obyvateľstva Slovenska (18. - 1. pol. 20. storočia)*. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o. z., 251 s. ISBN 978-80-89881-06-2
- Vávra, Z. 1962. *Tendence v dlhodobém vývoji reprodukce obyvatelstva českých zemí (léta 1870–1944)*. Praha: ČSAV. Rozpravy ČSAV, řada společ. věd; seš. 9.

LUDMILA FIALOVÁ

has been a lecturer since 1997 in the Department of Demography and Geodemography at the Faculty of Science of Charles University. She specialises in historical demography and population development of the Czech Republic in a long-term perspective.

BRANISLAV ŠPROCHA

graduated from the Faculty of Science of Charles University in Prague in the field of demography (2011). Since 2007, he has been a researcher at the Institute of Informatics and Statistics at the Research Demographic Centre in Bratislava and since 2009 a researcher at the Prognostic Institute of the Slovak Academy of Sciences. In the field of demography, he specialises in the issue of nuptiality, divorce, population development, and the transformation of reproductive behaviour after 1989 and its impact on society. He also deals with the analysis of selected population structures, the reproductive behaviour of the Roma population in Slovakia, and the problems of population projections.

DEMOGRAPHIC TRENDS AND PATTERNS IN CZECHIA AND SLOVAKIA DURING THE SOCIALIST ERA^{*)}

Jitka Rychtaříková¹⁾

Abstract

During the socialist era, marriage was contracted early and became more frequent. Children were born to younger parents and at short intervals. The proportion of childless women was low, as was the percentage of extramarital births. A higher risk of death for adults and the elderly was observed particularly among men in the period 1965–1975. Slovak demographic patterns became more similar to Czech patterns.

Keywords: fertility, mortality, nuptiality, divorce rate, age structure, socialist period, Czechia, Slovakia

Demografie, 2018, 60: 184–201

INTRODUCTION

Demographic development in Czechoslovakia after Second World War can basically be divided into two main epochs. The first lasted until the start of the 1990s and the second followed from that date. The second of these two periods has been characterised by new and historically unprecedented demographic trends. However, in this contribution we address demographic trends in the first period and do so separately for the Czech and Slovak Republics as parts of the former Czechoslovakia (dissolved on 1 January 1993). Since then, demographic statistics have been maintained separately for each of the two historical territories. It is possible to study demographic development across the territory of the current Czech and Slovak Republics well into the past.

At the end of the Second World War an agreement among the allied victors at the Potsdam Conference led to the transfer of the German population out

of Central Europe. Czechoslovakia completed this transfer in 1946, and the first post-war census in 1950 provided precise data on the new population base of Czechoslovakia and on the population on the territory of the current Czech and Slovak Republics (Srb, 1998). The following demographic statistics and analyses are based on these data.

Shortly after the end of the Second World War, Europe was divided into two geopolitical blocs (Monnier *et al.*, 1992), referred to as the ‘East’ and the ‘West’, but until the 1960s the demographic trends in each of these geopolitical units differed very little and represented more a continuation of the demographic situation that had existed before the war or were a reflection of the specific cultural climate of each individual country, and the demographic development in the Czech and Slovak Republics was in this respect no exception. Later, from the mid-1960s, Europe began to diverge demographically. In one part (the ‘West’),

*) The socialist era includes the period from the Communist coup d’état in February 1948 to the Velvet Revolution in 1989 when Czechoslovakia was ruled by the Communist Party.

1) Faculty of Science of Charles University, Department of Demography and Geodemography, contact: jitka.rychtarikova@natur.cuni.cz.

fertility, nuptiality, and mortality indicators fell, and demographic structures were qualitatively transformed, while in the second part (the 'East'), nuptiality and fertility patterns (higher intensity, younger age) established after the war persisted and mortality conditions deteriorated. During that period the regime of demographic behaviour in the Czech Republic resembled that typical of other European communist countries at the time, and patterns in Slovakia began to resemble more those in the Czech Republic.

This paper mainly addresses the trends and patterns of the most important demographic processes (fertility and mortality), comparing Czechia and Slovakia during the socialist period. Nuptiality, the divorce rate, and abortions are considered contextual factors and for this reason are discussed only briefly. International migration played only a minimal role in population development during the socialist era and is therefore of marginal interest here.

FERTILITY TRENDS UNTIL THE START OF THE 1990S

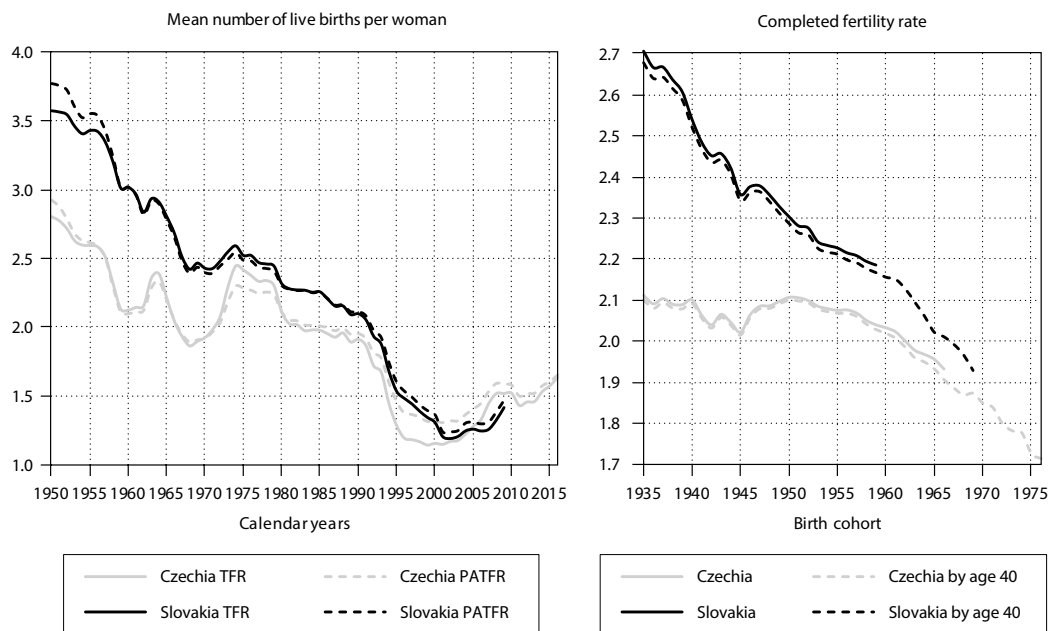
The Second World War had an impact on value systems, and after the war social differences played only a minor role in family formation in Europe and in the former Czechoslovakia (Monnier, 2006). Therefore, in the 1950s and 1960s more people than before had families. The nature of fertility also changed, as the proportion of families with a larger number of children decreased in favour of families with fewer children. On the other hand, there was also a decrease in childlessness (Rychtaříková, 1993; 1994). With regard to fertility, the development in Czechia² was somewhat specific. Unlike the majority of European countries, where, after the Second World War, the fertility rate grew consistently over the long term (at least up to the middle of the 1960s), making up for the limiting effects of the war on the birth rate and as a positive reaction to post-war economic development (described as the 'Trente glorieuses', i.e. the thirty glorious years), on the territory of what is today the Czech Republic the post-war increase in fertility was not very high and did not last that long. The reason

is that during the war, up to and including the year 1944, the number of children born on the territory of the Protectorate of Bohemia and Moravia (1939–1945: the Protectorate had 63% of the territory and 67% of the population of the former Czech lands) grew, so there was no need to compensate for a prior low fertility rate (Kučera, 1994). During the Second World War, between 1939 and 1945, Slovakia declared itself an independent state; however, what are now the southern and eastern territories of Slovakia had at that time been ceded to Hungary in 1938. Birth rates in the Slovak inland and in the borderlands taken by Hungary showed similar trends to those in the Protectorate of Bohemia and Moravia, i.e. a fertility increase until 1944 (Šprocha *et al.*, 2016a). After the war, in the 1950s and 1960s, fertility development on the territory of the Czech and Slovak Republics was affected by unfavourable trends in the economy, a difficult housing situation, a lack of available services, and an insufficient network of pre-school facilities, while the employment rate among women was very high, particularly in Czechia. The decline in fertility was also probably accelerated as a result of the passing of an abortion law, effective 1 January 1958, allowing women to terminate a pregnancy not just for health reasons but also for reasons worthy of 'special consideration'. Slovakia, which had experienced historically higher fertility rates, showed a declining and more convergent trend towards Czechia. A weak and short baby-boom was there soon followed by a fertility decline that lasted until the end of the 1960s (Figure 1). During the socialist period, Slovakia, unlike Czechia, was mainly oriented towards developing heavy industry and less towards investing in housing conditions, while religion also played a more significant role in fertility in Slovakia (Šprocha *et al.*, 2016b).

Both cross-sectional indicators, total fertility rate (TFR) and parity- and age-adjusted total fertility rate (PATFR drawn from fertility tables by age and birth order) displayed almost the same values except at the beginning of the period under study and in the 1970s, when important family measures were adopted (Figure 1). The local upturn of the TFR in 1963, more visible in Czechia, was the result of promises to improve family

2) The terms Czechia or the Czech Republic and Slovakia or the Slovak Republic are alternative names for these two countries and have been in official use since the decision of the UN since 17 May 2016. <https://unterm.un.org/UNTERM/Display/record/UNHQ/NA/4275087d-4018-4082-899d-95f37efeda65>.

Figure 1: Trends in total and completed fertility levels over time in Czechia and Slovakia

Source: Human Fertility Database.

conditions voiced at the 12th Congress of the Communist Party (Kučera, 1968). In addition, the originally rather liberal abortion act became more restrictive from 1 January 1963 (Koubek, 1981). The objectives established at the Congress of the Communist Party were not fulfilled, and the economic situation in Czechoslovakia actually deteriorated, resulting in a continuous fertility decline. Family measures were adopted by the government later, in the 1970s, along with measures to increase housing construction and create a more comprehensive network of preschool facilities. This contributed to a rather unexpected increase in the total fertility rate, peaking in 1974 at 2.43 in Czechia and reaching 2.59 in Slovakia. The biggest influence on the rise in Czech fertility in 1973–1979 came from the generations of women born in 1948–1952, who were at the age of peak fertility at that time, though Czech birth cohorts exhibited a higher completed fertility rate than their older counterparts, i.e. cohorts born during the Second World War. By contrast, the higher cohort fertility rate in Slovakia did not

seem to be affected too much by new family measures. However, from a cross-sectional perspective, the effect of pro-family measures was to some extent noticeable even here (Figure 1).

The effect of family measures weakened later on because they were not proportionally amplified. Nevertheless, up to the generation of women born in 1960, the demographic regime in the Czech Republic was dominated by very stable replacement-level fertility, with the completed fertility rate of the birth cohorts 1930–1960 at a level of 2.0–2.1 live born children per woman. The family behaviour of the younger Slovak generations was becoming more like that of their Czech counterparts. The mean age of mothers at first childbearing remained young, at around 22–23 years of age in both countries.

The diversity in cohort fertility according to parity (completed fertility rates by birth order) and concentration (Gini coefficient) is presented in Table 1. Compared to Czechia, Slovakia had a higher proportion of childless women (1–CFR1) combined with a high proportion of women with many children (CFR3,

Tab. 1: Cohort fertility and concentration indicators in Czechia and Slovakia

Czechia							
Cohort	CFR	CFR1	CFR2	CFR3	CFR4	MAC1	GINI coef.
1935	2.113	0.926	0.739	0.288	0.092	22.74	0.291
1940	2.102	0.939	0.760	0.272	0.079	22.49	0.267
1945	2.022	0.917	0.755	0.253	0.063	22.56	0.268
1950	2.108	0.940	0.805	0.271	0.063	22.57	0.237
1955	2.076	0.941	0.801	0.251	0.058	22.37	0.232
1960	2.033	0.938	0.784	0.229	0.055	22.38	0.237
Slovakia							
1935	2.708	0.906	0.810	0.481	0.235	22.51	0.321
1940	2.541	0.907	0.809	0.443	0.193	22.35	0.313
1945	2.357	0.883	0.788	0.405	0.155	22.61	0.319
1950	2.303	0.903	0.793	0.383	0.132	22.85	0.298
1955	2.226	0.905	0.790	0.344	0.114	22.83	0.291
1960	2.174	0.903	0.769	0.320	0.107	22.66	0.298

Source: Human Fertility Database; author's calculations.

Note: CFR completed fertility rate, CFR1 completed fertility rate for birth order 1, MAC1 mean age of mothers at first childbearing.

CFR4). Subsequently, the Gini coefficient³⁾ was higher in Slovakia than in Czechia, indicating greater differences between family sizes. In Czechia, the decreasing Gini coefficient coincided with a relatively stable completed fertility rate (CFR) across cohorts 1935–1960. Parity distribution was characterised by a very high proportion of women with two children and a low rate of childlessness.

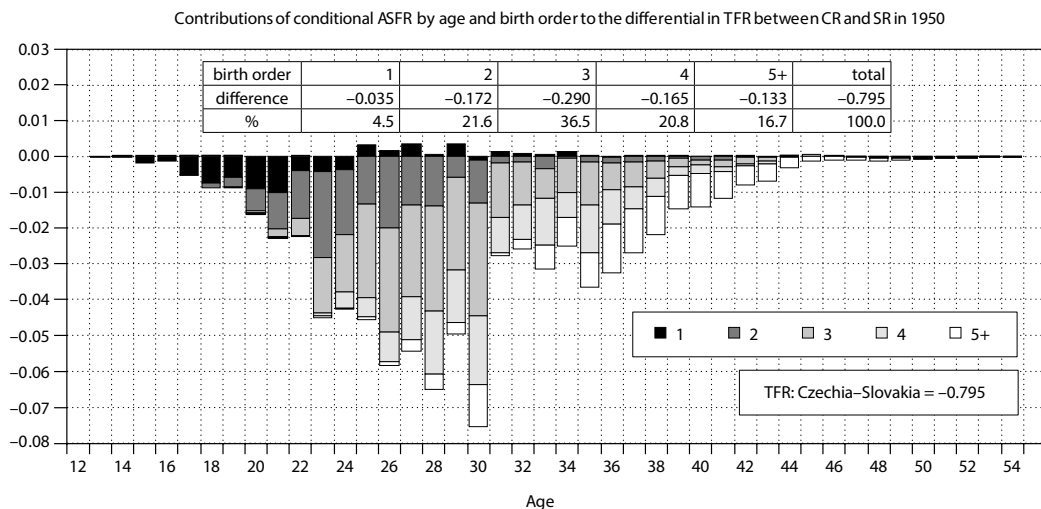
In order to address in detail the difference in the total fertility rate that is due to the impact of age and birth order between the Czech and Slovak Republics, the decomposition method based on the algorithm of stepwise replacement (*Andreev et al.*, 2012) was used for three selected years: 1950 (the beginning of the period studied), 1975 (the period of the impact of family measures), and 1985 (fertility stabilisation at the end of the period under study).

The decomposition of the difference in the TFR between Czechia and Slovakia (–0.795) in 1950 (Figure 2) showed that the lower TFR in Czechia was mostly due to the gap in higher birth orders, (birth order 3 = 36.5%; birth order 2 = 21.6%; birth order 4 = 20.8%, and birth order 5+ = 16.7%). The ages from 23 to 30 years contributed the most to the fertility disadvantage of Czechia (Figure 2).

In the mid-1970s, Czech fertility remained lower (but the difference from Slovakia was smaller than in 1950); however, a change occurred in the Czech structure by birth order compared to that in Slovakia (Figure 3). The share of first-born children was larger in Czechia and together with lower childlessness moderated the fertility gap between the two countries. Third-order births still continued to give rise to a higher total fertility level in Slovakia than in Czechia.

3) The Gini coefficient was estimated from the distributions of women with completed fertility according to the number of children they had. The data come from current civil registration on fertility by birth order and age of mother (Human Fertility Database). The calculation of the Gini coefficient is based on the cumulative share of children as a function of the cumulative share of women (shares of the female population by number of live-born children) were estimated as differences between subsequent completed fertility rates by birth order: e.g. $F_1 = CFR1 - CFR2$ represents the proportion of women with only one child). Gini coefficient equals $G = 1 - \sum[(FF_{i+1} - FF_i) * (\Phi\Phi_{i+1} + \Phi\Phi_i)]$ for birth order $i = 0, 1, \dots$ FF and $\Phi\Phi$ are cumulative relative distributions (see *Shkolnikov et al.*, 2014). The results fit those published in *Shkolnikov et al.*, 2007.

Figure 2: Decomposition of the difference in the TFR between Czechia and Slovakia in 1950

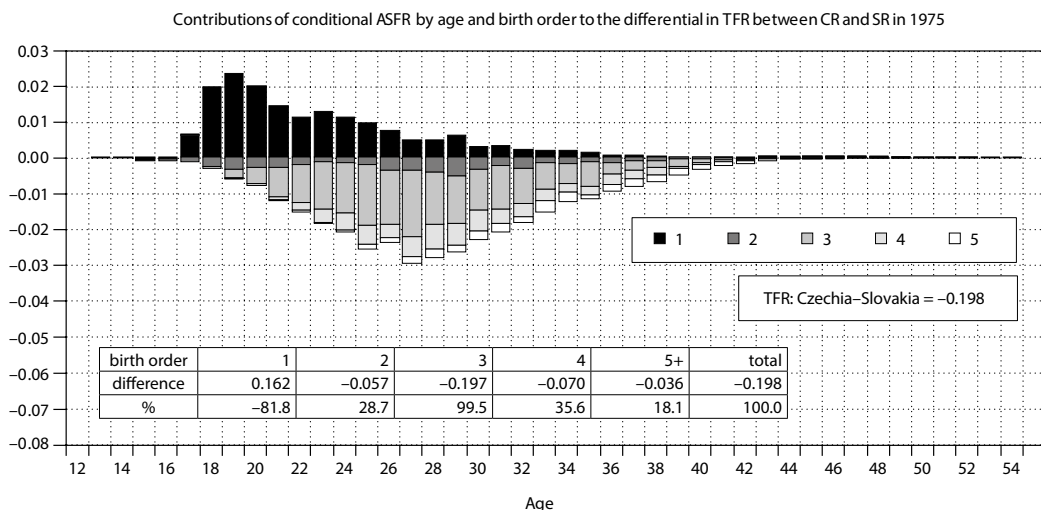

Source: Human Fertility Database; author's calculations.

Unlike most Western and Northern European countries, the model of two or three child families was stable, with no significant change in fertility characteristics in former Czechoslovakia in the 1980s (Rychtaříková, 1994, Monnier, 2006). This pattern likely reflected

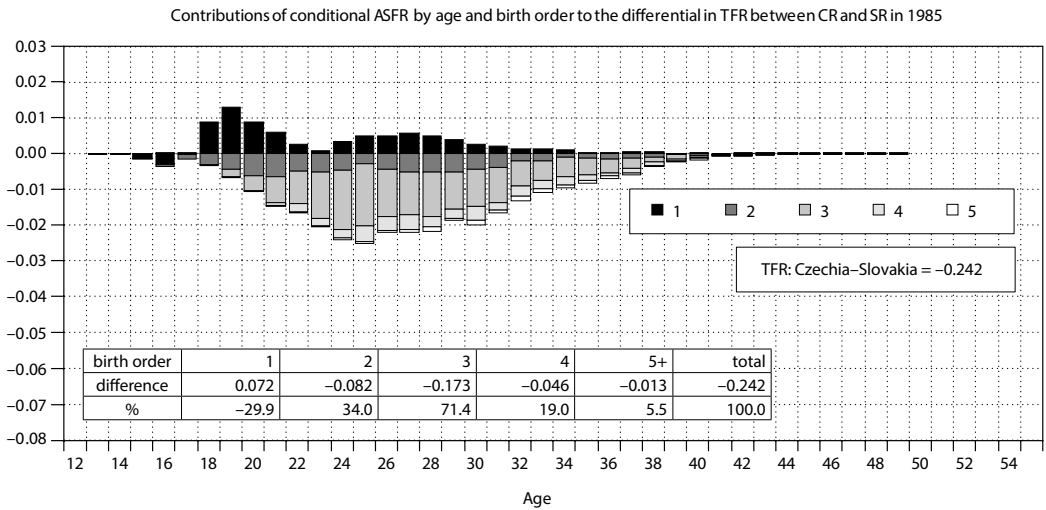
a certain societal inertia. The Czech-Slovak fertility divide maintained the same stabilised structural pattern, with more frequent third-order births in Slovakia (Figure 4), where there was a long-term slow fertility decline (Figure 1).

Figure 3: Decomposition of the difference in the TFR between Czechia and Slovakia in 1975

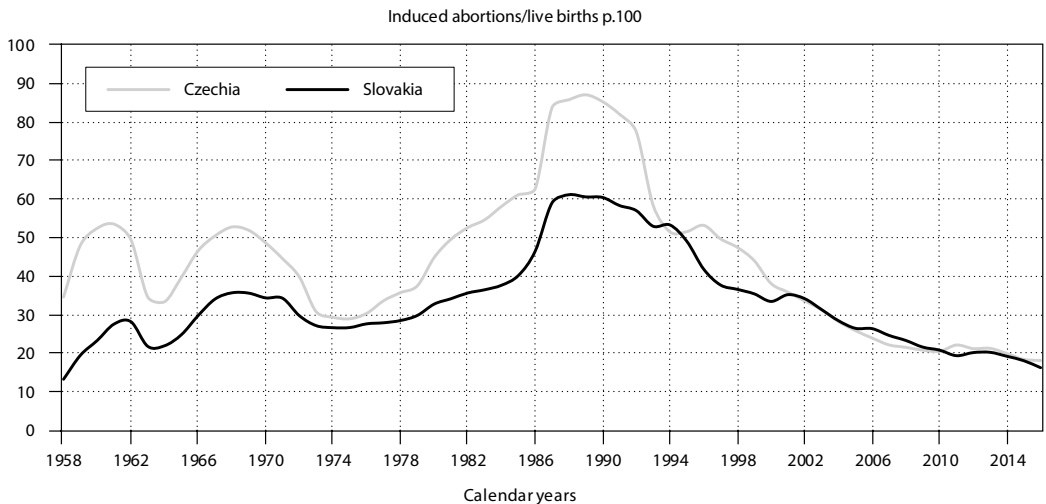
Source: Human Fertility Database; author's calculations.

Figure 4: Decomposition of the difference in the TFR between Czechia and Slovakia in 1985

Source: Human Fertility Database; author's calculations.

Figure 5: Trends in the induced abortion ratio in Czechia and Slovakia since 1958

Source: Demografická ročenka 2016, VDC.

The high value ascribed to marriage and parenthood in Czechoslovakia up to the start of the 1990s is evident, among other things, from the small percentage of children born outside marriage in the period after the Second World War. Up to and through the year 1989, the percentage of extramarital children was

never more than 8% of all live-born children (1989: Czechia 7.9%; Slovakia 7.2%) (*Pohyb obyvatelstva v České a Slovenské Federativní republice 1989, část I, FSÚ*).

Up to the 1990s, pregnant women tended to opt for either marriage or abortion. Consequently, the frequency of premarital conception (children born in marriage

but conceived before the wedding) grew over time (1989: Czechia 54%; Slovakia 51%) (*Pohyb obyvatelstva v České a Slovenské Federativní republice v roce 1989, část I, FSÚ*). Induced abortion was another option for a pregnant unmarried woman.

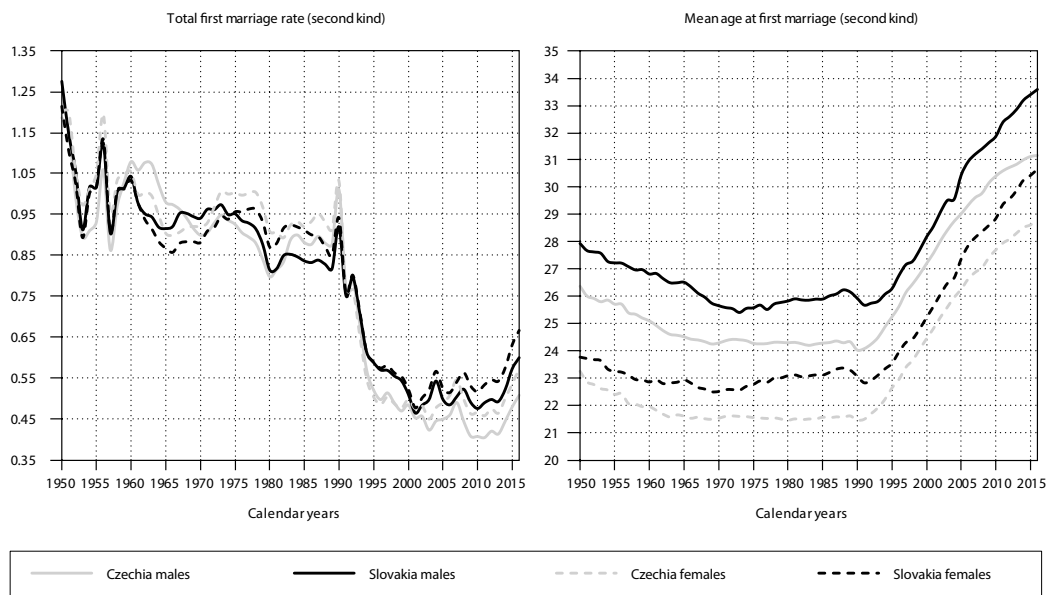
The induced abortion ratio (the number of induced abortions per 100 live births) fluctuated after 1958 in connection with legislative changes or regulations, and when the practice of allowing induced abortions was made stricter this was usually reflected in an increase in the number of live births and vice versa (Figure 5). This is especially evident in relation to the government regulation issued in 1962, when members of the local abortion committees, initially made up of professionals, were replaced with laymen, or in 1973–1979, when ordinance no. 71/1973 was issued, which added to the reasons worthy of consideration for allowing an induced abortion that a woman was over the age of 40 or had at least three live children or was an unmarried woman in difficult circumstances, and so on (*Koubek, 1981*). In practice,

at that time there were very few induced abortions among married women with no children or with just one child. Nevertheless, the initially strict adherence to these limitations became more relaxed over time. A major change in legislation occurred with the introduction of a law that came into effect on 1 January 1987, which abolished the committees whose function had been to grant permission to have an induced abortion. This change was reflected in an increase in the induced abortion ratio, which then peaked at 86 induced abortions per 100 live births in 1989 in Czechia and at 60 in Slovakia (Figure 5).

FAMILY FORMATION AND DISSOLUTION

The period from the end of the Second World War to the start of the 1970s is regarded as the era of the nuclear family. Families were formed on the basis of marriage, and children came into the world within a marriage. Throughout Europe, the age at which people married fell, and almost everyone did marry. These

Figure 6: Trends in primo-nuptiality levels and timing in Czechia and Slovakia since 1950

Source: Pohyb obyvatelstva 1950–2005, Demografická ročenka 2006–2016; VDC; author's calculations.

years are for this reason referred to as the period of early and frequent marriage. After 1970 in a number of advanced countries common-law marriage/consensual unions began to be of increasing significance as an alternative, albeit less common, type of family, and a plurality of family forms spread (Monnier, 2006).

The marriage trend among single (first-time married) people in the Czech and Slovak Republics can be broken down into several stages of development (Figure 6), two of which stand out as especially significant. The first and the main stage is the period from the end of the Second World War to the start of the 1990s, and the second stage begins with the end of the first.

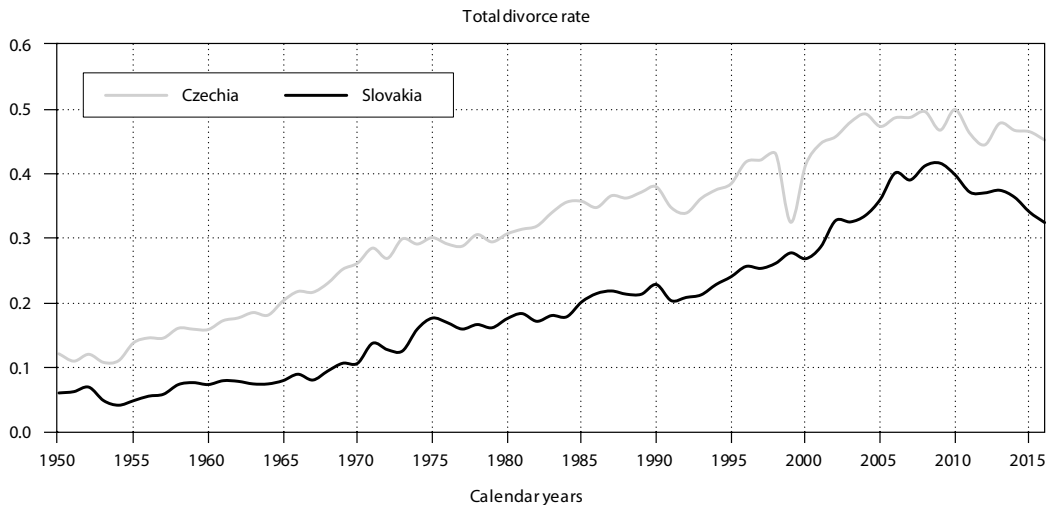
Until the start of the 1960s, the total reduced first marriage rate (the percentage of people who had married at least once in their life by the age of 50; calculated from the age distribution of marriages among single people and the number of people at a given age irrespective of marital status – rates of the second kind) often surpassed 100% in the Czech and Slovak Republics, which reflected an important decrease in the mean age at first marriage (Figure 6). Between 1960 and 1970, the total first marriage reduced rate decreased for both sexes from 100% to a ‘normal’ 90% in both countries (Figure 6). In 1970 the average age at the time of first marriage was 21.5 years for women and 24.3 years for men; the indicator of first-marriage intensity (i.e. the percentage of men and women who marry at least once in their life) reached 90% among men and 92% among women in Czechia. In Slovakia the age at first marriage was slightly older for men and women (Figure 6) but the quantum effects (total first marriage rate) were similar. The situation changed in connection with the gradual introduction of new pro-population policies at the turn of the 1960s and 1970s. Favourable state loans for young newlyweds helped to further increase an already high first-marriage rate. Growth in all forms of housing – state, private, and cooperative – made it possible for people to obtain their own housing more quickly (Rychtaříková, 1995). The periods of maximum nuptiality for single men and women are also the periods in which the age at first marriage was very young (24–25 for men, 21–22 for women). The year 1989 was the last year that socialist Czechoslovakia existed, but it was also a year when nuptiality still exhibited ‘traditional’ features (frequent

and early marriage). From a longitudinal perspective, the Czech and Slovak proportion of ever-married persons born after 1933 was higher among women than among men (Rychtaříková, 1993). The completed first marriage rate was lower for Slovak females than their Czech counterparts (birth cohort 1950 TFMR: Czech males 90%, females 95%; Slovak males 90%, females 92%; mean age at first marriage: Czech males 24.1, females 21.6; Slovak males 24.3, females 22.1). The mean age at first marriage calculated for each birth cohort declined until the 1940 birth cohort among females and the 1945 birth cohort among males. The trend in first-marriage intensity by cohort, compared with cross-sectional fluctuations, was stable during the socialist era.

In 1919 a law was introduced that allowed all citizens of then Czechoslovakia to terminate their marriage during the spouses’ lifetime and to do so in two ways: cessation of marriage, which corresponds in meaning to divorce today, and divorce from bed and board, in which case the former spouses are legally separated and do not live together, but they are still officially married, so neither spouse can marry anyone else. This two-track system was abolished after the Second World War, and since 1950 there has been only one way of terminating a marriage in Czechoslovakia during the life of the spouses and that is divorce (Tutterová et al., 1989). Throughout the socialist period, the legislation regulating divorce somewhat changed and it became easy to divorce, but not to the extent that divorce by mutual consent was allowed. The divorce rate was always higher in Czechia than in Slovakia (Figure 7), but the linear increase pattern was similar. The higher level of religiosity in Slovakia could explain this difference.

Unlike the majority of Western European countries, in Czechoslovakia (primarily in Czechia) the labour-market participation of women was very high during the socialist era, and this meant that women had a certain degree of economic independence, and they were also able to have other contacts at their workplace (Kučera, 1968). Conflicts in the family were exacerbated by housing problems and the difficulties of caring for children in the family, as women were also working full time and doing all this without the availability of necessary services, pre-school facilities for children, or an adequately supplied market. The family budget was often tight, and families could not get by without

Figure 7: Divorce rate trends in Czechia and Slovakia since 1950

Source: Pohyb obyvatelstva 1950–2005, Demografická ročenka 2006–2016; VDC; author's calculations.

the income of women. In 1989, 37% of marriages in Czechia and 21% in Slovakia ended in divorce (Figure 7).

MORTALITY

Three stages of post-war mortality development can be distinguished in Czechoslovakia. The first stage ends in the middle of the 1960s, the second runs from the mid-1960s to the end of the 1980s, and the third starts at the end of the 1980s, just before the Velvet Revolution (Figure 8).

The first stage was characterised by a sharp decline in the infant mortality risk (Figure 8). During this period there was a notable fall in the post-neonatal mortality rate (the number of infants who die between the age of 28 and 364 completed days per 1000 live-born children), which was primarily the result of a decline in mortality from infectious and communicable diseases. In the 1950s paediatric health care was integrated (health care for mothers and children was recognised as a specific field of care), a system of mother and children's centres was gradually established, the percentage of deliveries in hospitals increased, and vaccinations began to be centrally managed (Štembera, 2004). The fall in infant mortality risk (the number of infants that die within their first year of life per 1000

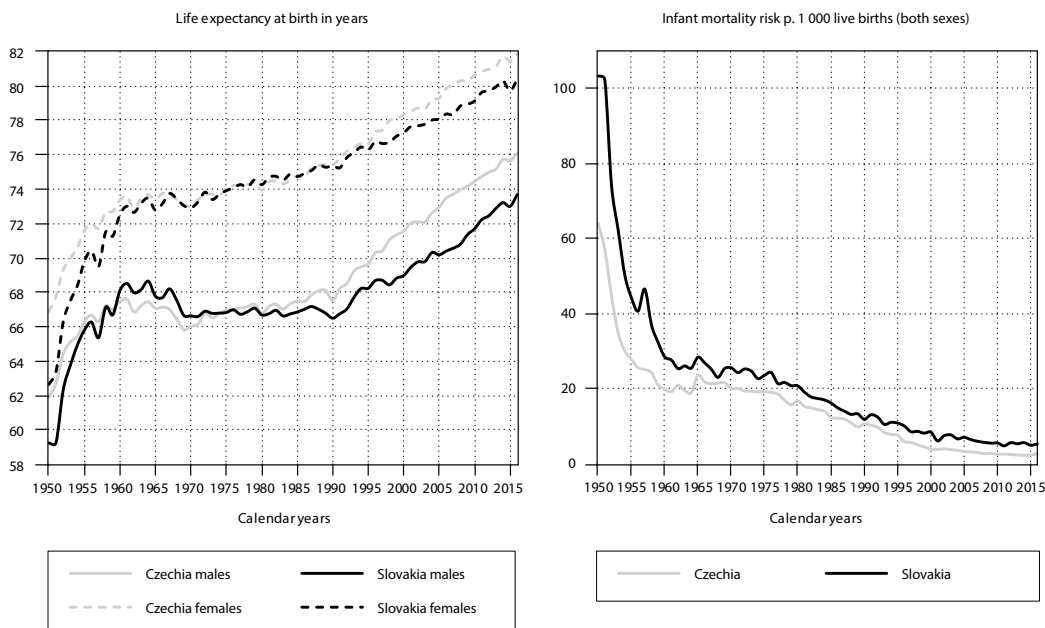
live-born children) thus accounted for more than 50% of the increase in life expectancy at birth.

The second stage (from the middle of the 1960s to the end of the 1980s) was a period when Czechoslovakia belonged not just politically but also demographically to the Eastern bloc, as the mortality conditions in the country deteriorated owing to excess mortality in middle age and older age categories (Figure 9) and to circulatory diseases (Rychtaříková *et al.*, 1988). Among men, life expectancy at birth even fell, and among women it stagnated (Figure 9). The rise in infant mortality indicators in 1965 reflected an administrative shift and had to do with the transition to a new definition of live-born and stillborn children and miscarriage (Figure 8).

The health-care system suffered from chronic under-investment in new medicines and technologies aimed at disease prevention and treatment. Egalitarianism worked against the use of modern medical approaches, such as identifying risk groups in the population. Nevertheless, even the public's life style (smoking, alcoholism, an unhealthy diet, individuals' neglect of their personal health) added to the deterioration of mortality conditions. A substantial delay in progress set in at that time.

Figure 8: Trends in all-cause and infant mortality since 1950

Source: Human Mortality Database.

The first survival improvement was seen in infant mortality risk, which began to decrease at the end of the 1970s, partly in connection with the import of new neonatal medical technology and care targeting high-risk pregnancies and newborns. Later, towards the end of the 1980s, life expectancy began to rise, mainly due to improvements in adult and older age mortality. This consequently led to the start of the third stage of mortality development in both countries.

The Gini coefficient⁴⁾ decreased over time in both countries and for both sexes (Table 2). A decreasing trend in Gini coefficients generally coincides with a long-term decline in mortality (Shkolnikov *et al.*, 2003). Despite the fluctuations in life expectancy at birth (especially when the years 1965 and 1985

are compared in both countries), the inequality in the length of life diminished. This result can be explained by the permanent decline in the infant mortality rate, which decreased at varying speeds over time. The coefficient was higher in Slovakia and among men in both countries, in connection with the higher infant mortality rate.

All changes in the mortality age structure depend on cause-of-death trends. Decomposition of the difference between two life expectancies (Andreev *et al.*, 2012) was used to identify the differences between Czechia and Slovakia resulting from the contributions of age and cause to this life expectancy differential. In conformity with the stages of mortality change described above, three years were selected: 1950 (the start of the period, 6th revision), 1965

4) The Gini coefficient is considered to be an indicator of inequality and also a measure of the rectangularisation of survival curves in human populations. It is defined as the area between the diagonal and the Lorenz curve, divided by the whole area below the diagonal (equal to 1/2). The greater the deviation of the Lorenz curve from the diagonal, the greater the degree of inequality in age at death. When everyone dies at the same age the Lorenz curve is an exact diagonal (Shkolnikov *et al.*, 2003, Shkolnikov *et al.*, 2014).

Figure 9: Trends in adult and old age survival since 1950

Source: Human Mortality Database; author's calculations.

Tab. 2: Gini coefficients of age inequality at death in Czechia and Slovakia over time

	Males			Females		
	1950	1965	1985	1950	1965	1985
Czechia	0.198	0.139	0.125	0.169	0.111	0.098
Slovakia	0.248	0.147	0.139	0.224	0.118	0.104

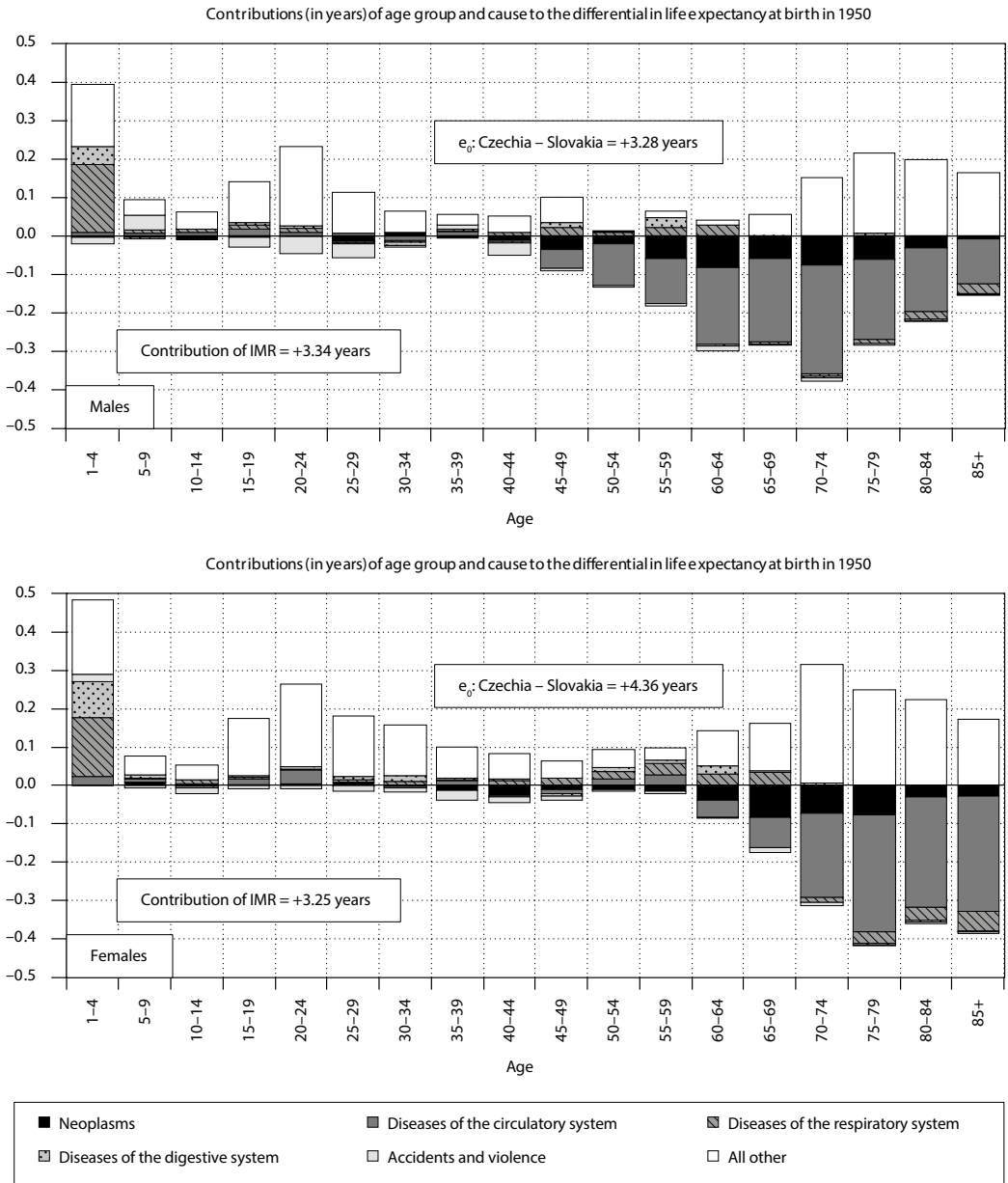
Source: Human Mortality Database; author's calculations.

Tab. 3: ICD coding for selected broad groups of medical causes of death

Cause	1950	1965	1985
	6th revision	7th revision	9th revision
Malignant neoplasms	140–205	140–205	140–208
Diseases of the circulatory system	400–468	400–468	390–459
Diseases of the respiratory system	470–527	470–527	460–519
Diseases of the digestive system	530–587	530–587	520–579
Accidents and violence	E800–E999	E800–E999	E800–E999
All other			

Source: WHO ICD revisions.

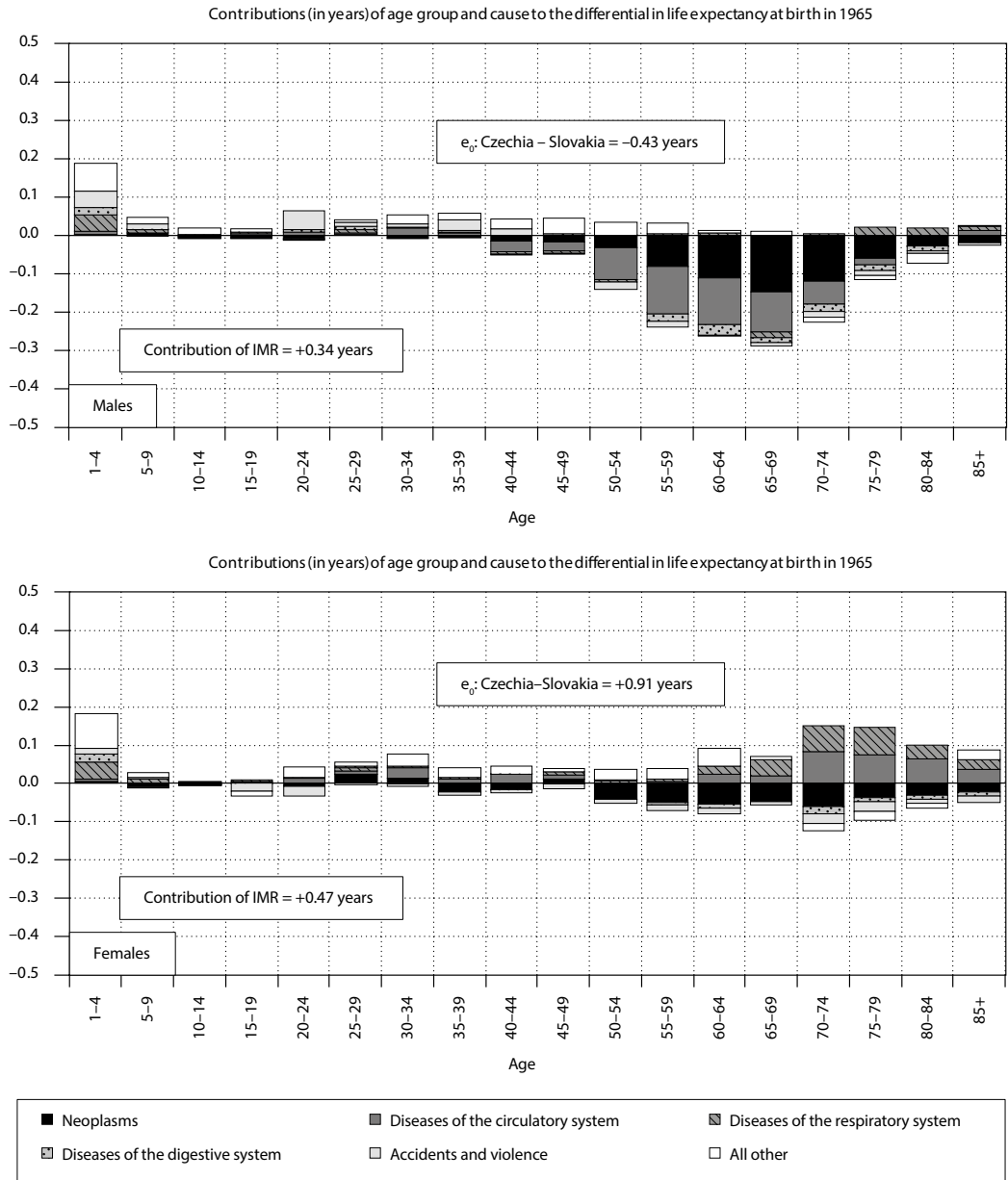
Figure 10: Six cause-of-death groups contributions by age to the differential in life expectancy at birth between the Czech and Slovak Republics in 1950

Note: The contribution of the infant mortality rate (IMR) is greater than the contribution of other age groups. The structure of medical causes of death for children under one year is also different compared to other age groups; therefore, the value of only the all-cause contribution of the IMR is written separately in the figure.

Source: Human Mortality Database, Pohyb obyvatelstva 1950; author's calculations.

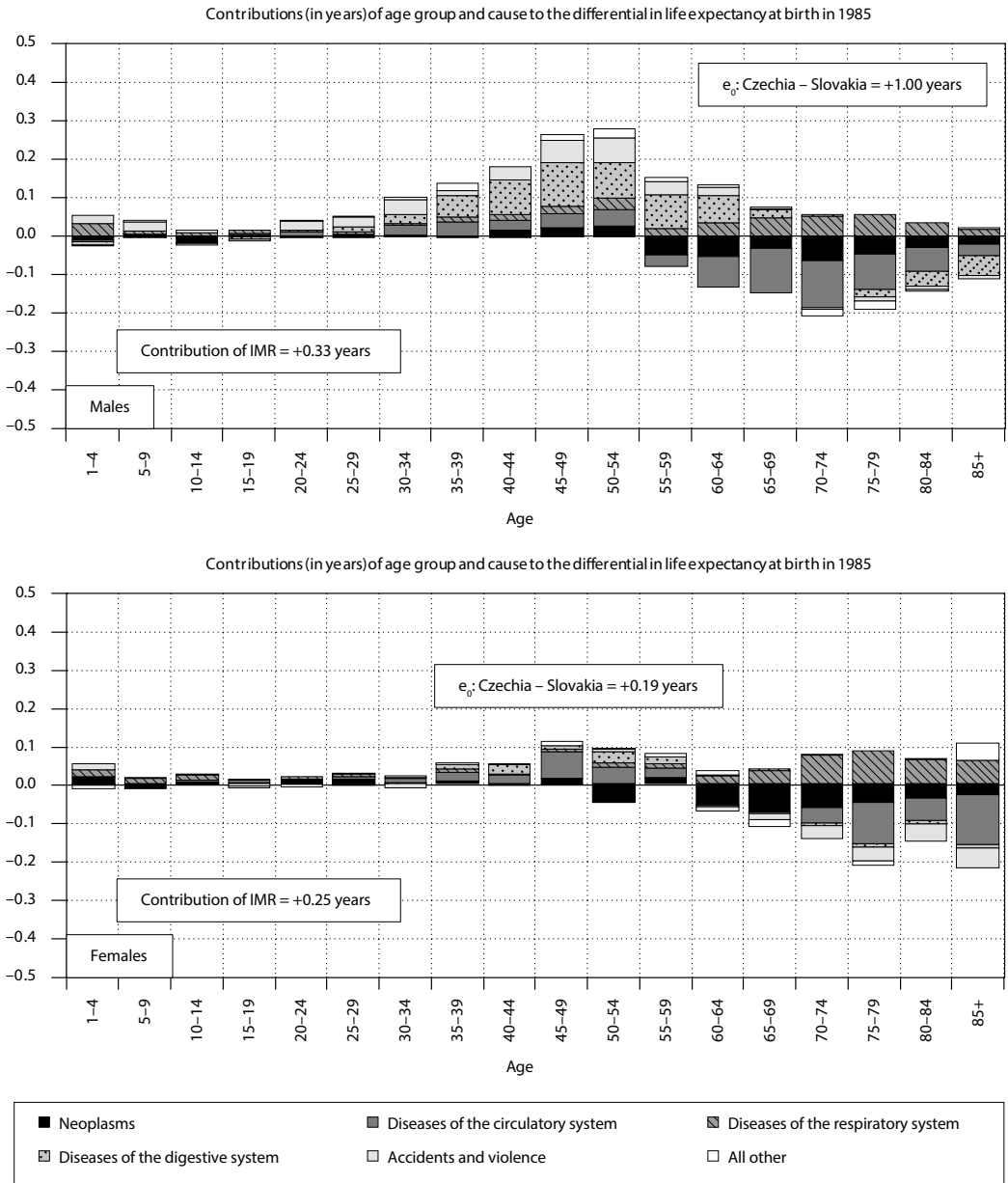
Figure 11: Six cause-of-death groups contributions by age to the differential in life expectancy at birth between the Czech and Slovak Republics in 1965

Note: The contribution of the infant mortality rate (IMR) is greater than the contribution of other age groups. The structure of medical causes of death for children under one year is also different compared to other age groups; therefore, the value of only the all-cause contribution of the IMR is written separately in the figure.

Source: Human Mortality Database, Pohyb obyvatelstva 1965; author's calculations.

Figure 12: Six cause-of-death groups contributions by age to the differential in life expectancy at birth between the Czech and Slovak Republics in 1985

Note: The contribution of the infant mortality rate (IMR) is greater than the contribution of other age groups. The structure of medical causes of death for children under one year is also different compared to other age groups; therefore, the value of only the all-cause contribution of the IMR is written separately in the figure.

Source: Human Mortality Database, Pohyb obyvateľstva 1985; author's calculations.

(the deterioration period, 7th revision), and 1985 (the end of the period, 9th revision).

Noncommunicable diseases such as cardiovascular diseases and cancer account for the majority of deaths in low-mortality countries. With the ageing of the population, the risk of these diseases is rising. Diseases of the respiratory and digestive systems are the frequent causes of death among children and older people (Vallin, 2013).

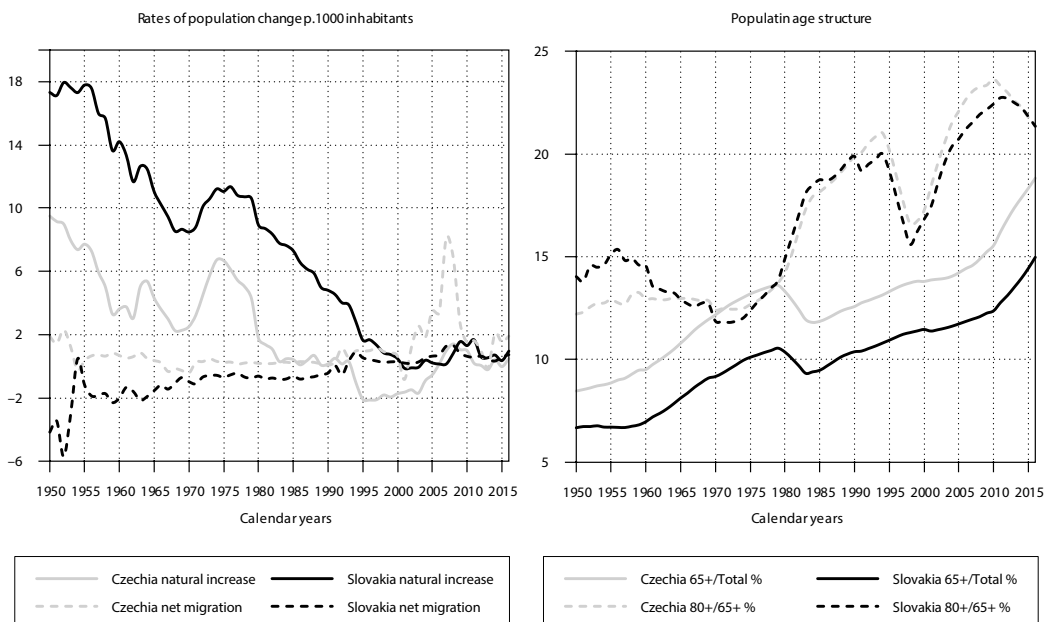
Mortality from other causes formed the main difference between the two countries in 1950 (Figure 10). However, the longer life expectancy at birth in Czechia is primarily due to a lower infant mortality rate. The advantage of Czech males and females consists also in lower mortality from other causes of death, while Slovakia benefits from lower mortality from circulatory diseases and malignant neoplasms at older age.

In the mid-1960s the gap between both countries vanished and Czech males even saw their mortality advantage over their Slovak counterparts decrease (Figure 11). Again, the lower

infant mortality rate in Czechia counterbalanced the worse mortality situation of Czech adult and older males and contributed to the advantage of Czech over Slovak females. The shorter life expectancy at birth among Czech males was mainly due to higher mortality among adult and older-age males from all the causes studied. Mortality from circulatory diseases and diseases of the respiratory system was lower among Czech women than Slovak women.

In 1985, the mortality patterns by age and cause differ from the previous models (Figure 12). Life expectancy at birth was longer for both sexes in Czechia than Slovakia and the lower infant mortality rate continued to contribute there to an increase in life expectancy. Male mortality in younger and adult age from almost all causes is lower in Czechia, but the situation reverses in older age in favour of Slovak males. Czech and Slovak females experience almost the same survival, and in Czechia this is mainly due to the lower infant mortality rate.

Figure 13: The dynamics of population change and demographic ageing parameters

Source: Pohyb obyvatelstva 1950–2005, Demografická ročenka 2006–2016; VDC; author's calculations.

POPULATION AGE STRUCTURE AND DEMOGRAPHIC AGEING

Throughout the post-war period the territory of the Czech Republic mainly enjoyed natural increases (the difference between the number of live births and deaths) in the size of the population and low net migration (the difference between the number of immigrants and the number of emigrants). Migration never played an important role in the population dynamics of former Czechoslovakia (Figure 13).

The dynamics of demographic development, and especially the long-term decline in the fertility rate and reduced mortality at an older age, have ultimately contributed to demographic ageing (an increasing percentage of people over the age of 65). On the whole it can be said that the age structure of the Czech and Slovak populations is steadily ageing and both ageing indicators (the share of the population aged 65+, and 80+/65+) are rising over time (Figure 13). There is an interesting occurrence that can be observed in the age structure in the second half of the 1970s, when the percentage of children (0–14 years) and the percentage of seniors (65+) in the population rose simultaneously, so that the age structure simultaneously aged and grew younger. In the 1980s, the ageing trend (the percentage of the population aged 65+) was temporarily reversed as a result of an increase in the child segment of population originated from an increase in live births that occurred in the 1970s. By contrast, the rise in the proportion of people aged 80+ among those aged 65+ reflects the

weight of the numerous cohorts born before the First World War compared to the decline in live births during the First World War and who would have been aged 65–69 in the 1980s.

CONCLUSION

During the socialist era and especially since the 1960s, a historically earlier model of family behaviour dominated in Czechoslovakia. Marriage was contracted early and became frequent. Children were born within marriage to younger parents and at short intervals. Procreative behaviour in each of the 1930–1960 birth cohorts was at the level of simple reproduction in Czechia. In Slovakia, the completed fertility rate continued to decline so that the two republics converged. The proportion of childless women was below ten percent and the proportion of children born out of wedlock was less than eight percent. Both proportions were low by European standards. The Czech Republic ranked among countries with a fairly high divorce rate. Until the early 1960s, infant mortality risk decreased rapidly in both countries due to particularly active maternity and welfare policies. Later on, the reduction in infant mortality was slower. An increased risk of death among adults and the elderly was observed mainly between the calendar years of 1965 and 1975. The disadvantages of Czech mortality compared to Slovak mortality were a higher risk of death at older age and from circulatory diseases. This was, however, counterbalanced by the lower infant mortality rate in Czechia.

The study was supported by the Czech Science Foundation, project GA ČR No.18-12166S.

References

- Andreev, E. M. – Shkolnikov, V. M. 2012. An Excel spreadsheet for the decomposition of a difference between two values of an aggregate demographic measure by stepwise replacement running from young to old ages. *MPIDR TECHNICAL REPORT 2012–002*. Available at: <https://www.demogr.mpg.de/en/projects_publications/publications_1904/mpidr_technical_reports/an_excel_spreadsheet_for_the_decomposition_of_a_difference_between_two_values_of_an_aggregate_4591.htm>.
- Koubek, J. 1981. Populační politika Československé republiky v letech 1945–1980 (Population policy of the Czechoslovak Socialist Republic in 1945–1980). *Demografie*, 23, pp. 32–50 Available at: <<https://www.czso.cz/csu/czso/demografie-revue-pro-vyzkum-populacniho-vyvoje-1959-az-2010-n-b5146vsfjk>>.
- Kučera, M. 1994. *Populace České republiky 1918–1991 (Population of the Czech Republic 1918–1991)*. Acta Demographica XII. Praha, 198 p. Available at: <<http://www.czechdemography.cz/res/archive/001/000177.pdf?seek=1466618243>>.

- Kučera, M. 1968. Populační politika Československa (Population policy of Czechoslovakia). *Demografie*, 10, pp. 307–317 Available at: <<https://www.czso.cz/csu/czso/demografie-revue-pro-vyzkum-populacniho-vyvoje-1959-az-2010-n-b5146vsfjk>>.
- Monnier, A. 2006. *Démographie contemporaine de l'Europe. Évolutions, tendances, défis*. Armand Colin, 415 p.
- Monnier, A. – Rychtaříková, J. 1992. The division of Europe into East and West. *Population: An English Selection*, 4, pp. 129–160.
- Rychtaříková, J. 1995. Sňatečnost svobodných v České republice dříve a dnes (Nuptiality of single persons in the Czech Republic in the past and nowadays). *Demografie*, 37, pp.157–172 Available at: <<https://www.czso.cz/csu/czso/demografie-revue-pro-vyzkum-populacniho-vyvoje-1959-az-2010-n-b5146vsfjk>>.
- Rychtaříková, J. 1994. Czech and Slovak Families in the European Context. *Journal of Family History*, 19(2), pp. 131–147.
- Rychtaříková, J. 1993. Family formation in the Czech and Slovak Republics. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, 28, pp. 31–52.
- Rychtaříková, J. – Vallin, J. – Meslé, F. 1988. Évolution comparée de la mortalité en République Tchèque et en France, depuis 1950. *Population*, 43, pp. 555–586.
- Shkolnikov, V. M. – Andreev, E. M. – Houle, R. – Vaupel, J. W. 2007. The concentration of reproduction in cohorts of women in Europe and the United States. *Population and Development Review*, 33, pp. 67–99.
- Shkolnikov, V. M. – Andreev, E. M. 2014. Spreadsheet for calculation of life table dispersion measures. *MPIDR TECHNICAL REPORT*. Available at: <https://www.demogr.mpg.de/en/projects_publications/publications_1904/mpidr_technical_reports/spreadsheet_for_calculation_of_life_table_dispersion_measures_3837.htm>.
- Shkolnikov, V. M. – Andreev, E. M. – Begun, A. Z. 2003. Gini coefficient as a life table function: computation from discrete data, decomposition of differences and empirical examples. *Demographic Research*, 11, pp. 305–358 Available at: <<https://www.demographic-research.org/volumes/vol8/11/8-11.pdf>>.
- Srb, V. 1998. *Tisíc let obyvatelstva českých zemí*. Praha, 276 p.
- Štembera, Z. 2004. *Historie české perinatologie*. Maxdorf, 403 p.
- Šprocha, B. – Tišliar, P. 2016a. *Demografický obraz Slovenska v rokoch 1938–1945*. 200 p. Available at: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/obrazslovenska.pdf>>.
- Šprocha, B. – Tišliar, P. 2016b. *Transformácia plodnosti žien Slovenska v 20. a na začiatku 21. storočia*. 376 p. Available at: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/transformacia.pdf>>.
- Tutterová, J. – Rychtaříková, J. 1989. Vývojové trendy rozvodovosti po roce 1950 v ČSR a SSR v kontextu legislativních změn (Developing trends of divorcality after 1950 in the Czech and Slovak Socialist Republics in the context of legislative changes) . *Demografie*, 31, pp. 200–219 Available at: <<https://www.czso.cz/csu/czso/demografie-revue-pro-vyzkum-populacniho-vyvoje-1959-az-2010-n-b5146vsfjk>>.
- Vallin, J. 2013. Inequalities in life expectancy between and within European countries. In *The Demography of Europe*, pp. 139–174. Springer.

Data sources:

Demografické ročenky (pramenná díla). Available at: <https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie>.

Demografické údaje. Available at: <<http://www.infostat.sk/vdc/sk/>>.

Human Fertility Database. Max Planck Institute for Demographic Research (Germany) and Vienna Institute of Demography (Austria). Available at: <<https://www.humanfertility.org/cgi-bin/main.php>>.

Human Mortality Database. University of California, Berkeley (USA), and Max Planck Institute for Demographic Research (Germany). Available at: <<http://www.mortality.org/>>.

Pohyb obyvatelstva v republice Československé (Československé socialistické republice, České socialistické republice, České a Slovenské Federativní republice), Státní úřad statistický, Federální statistický úřad

JITKA RYCHTAŘÍKOVÁ

is a professor at the Department of Demography and Geodemography, Faculty of Science, Charles University, Prague. Her research interests include the demographic analysis of population trends (including regional and social aspects) in developed countries. She graduated from Charles University in 1973 with a Master's Degree

in Geography and French, completed her PhD in 1982, received the degree of Associate Professor in 1993, and was appointed Professor in Demography in 2005. She was awarded a *Démographie générale* degree from l'Université de Paris I Panthéon Sorbonne in 1976. She currently teaches courses in demographic analysis, population development in Czechia, population ageing, and SAS software at Charles University and is also a visiting professor at the University Paris I Panthéon Sorbonne. She has published about 180 papers and articles and has participated or was the principal investigator in 11 national and 11 international research projects.

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA A DEMOGRAFIA 28. ROČNÍK, 3/2018

VEDECKÉ ČLÁNKY

Branislav Bleha, Pavel Hájek, Boris Vaňo | Vývoj počtu a prírastkov obyvateľstva na území Českej republiky a Slovenskej republiky v období 1918 – 2017

Branislav Šprocha, Luděk Šídlo | Vývoj reprodukčného správania v Českej republike a v Slovenskej republike v 20. storočí a na začiatku 21. storočia

Branislav Šprocha, Luděk Šídlo | Storočie zmien sobášnosti a rozvodovosti v Českej republike a v Slovenskej republike

Ján Haluška, Jaroslav Dolinič | Makroekonomická výkonnosť Slovenskej ekonomiky v rokoch 1995 – 2017

Vydává Štatistický úrad Slovenskej republiky (vychází 4x do roka), distribuuje a objednávky přijímá ŠÚ SR, informační servis, Miletičova 3, 824 67 Bratislava 26, Slovenská republika, cena výtisku 5 €, cena ročního předplatného 20 €.

POPULATION DEVELOPMENT OF CZECHIA AND SLOVAKIA AFTER 1989¹⁾

Tomáš Fiala²⁾ – Jitka Langhamrová³⁾ – Markéta Pechholdová⁴⁾ – Pavol Ďurček⁵⁾ – Branislav Šprocha⁶⁾

Abstract

Population development in Czechia and Slovakia after 1989 has in many ways resulted in historically unique changes in the character of demographic reproduction. These are characterised by a dramatic decline in nuptiality, fertility and induced abortion, postponement of childbirth, and delayed entry into first marriage. At the same time, divorce rates and life expectancy have increased. There has been an upturn in foreign migration, which has become one of the most important factors of population growth. However, in contrast to a general convergence between Czechia and Slovakia achieved under a common state, the demographic trends after 1993 have diverged.

Keywords: population development, nuptiality, divorce, fertility, induced abortion, mortality, migration, Czechia, Slovakia

Demografie, 2018, 60: 202–218

INTRODUCTION

By the end of 1989, a rapid transition from a totalitarian to a democratic system occurred in former Czechoslovakia. The transition brought a series of social and economic changes. From a population perspective, social inequalities became more pronounced. Over the following years this also resulted in profound changes in the demographics of Czechia and Slovakia (Burcin *et al.*, 2010). Unexpected disruptions were observed in prevailing patterns of mortality and fertility. Life expectancy increased. Fertility rates fell steeply to below the replacement threshold, which led to important declines in natural

increase. A dramatic decline was also observed in nuptiality, while divorce rates continued to increase. A positive trend was recorded for abortion rates, which rapidly declined. Along with fertility postponement, a dramatic increase at age at marriage and extra-marital fertility was observed. Foreign in-migration rates started to increase, leading to a positive net-migration.

The present study aims to summarize major features of the core demographic changes in Czechia and Slovakia after 1989. The scope of this paper does not permit an in depth analysis of all the phenomena. Instead we have aimed to highlight the most pronounced and relevant changes

1) This article was supported by the Czech Science Foundation (GACR) project No. GA ČR 15-13283S under the title Projection of the Czech Republic Population According to Educational Level and Marital Status.

2) University of Economics Prague, contact: fiala@vse.cz.

3) University of Economics Prague, contact: langhamj@vse.cz.

4) University of Economics Prague, contact: marketa.pechholdova@seznam.cz.

5) Department of Human Geography and Demography, Faculty of Natural Science Komenský University Bratislava, contact: durcek@nic.fns.uniba.sk.

6) INFOSTAT – Research Demographic Centre, Centre of Social and Psychological Sciences SAS, contact: branislav.sprocha@gmail.com.

in qualitative and quantitative aspects of specific demographic processes.

1. TRANSFORMATION OF MARRIAGE FORMATION AND DISSOLUTION

The specificities of the socialist environment (see *Sobotka, 2002*), conditioned by a wide range of contextual factors (such as education and labour structure, population policy, etc.) and combined with marriage and maternity being regarded as the norm, resulted in a highly specific family model: in the late 1980s, marriage rates in Czechia and Slovakia were characterized by high intensity and early timing (*Fialová and Kalibová, 2010, Pavlík, Kučera et al., 2002, Rychtaříková, 1995, Šprocha, 2016, Šprocha and Majo, 2016*). First-marriage decrement nuptiality tables show that only about a 10% of men and 5% of women would remain single (never-married) in Czechia by the age of 50 years. In Slovakia, it was approximately 15% of men and 10% of women (Figures 1 and 2). Almost universal marriage was accompanied by an early entry into the first marriage, with single men marrying in Czechia on average at the age of 24.5 years and women below 22 years of age (Figures 3 and 4). The average age at first marriage was only slightly higher in Slovakia where on the average men married at the age of 24.7 years and women first married at the age of 22.2 years. The first marriages, formed universally at a young age by the majority of the population, were also characterized by a progressively increasing risk of dissolution. The divorce rates increased in both countries. In Czechia it was however noticeably higher throughout the period from 1989 onwards: in 1989, approximately 37% of married couples divorced in Czechia, with only 22% in Slovakia (Figure 5). Since then rates have increased until recently. In both countries, however, a large proportion of divorcees remarried, the frequency of repeated marriages having been slightly lower for women (*Fialová and Kalibová, 2010, Šprocha and Majo, 2016*).

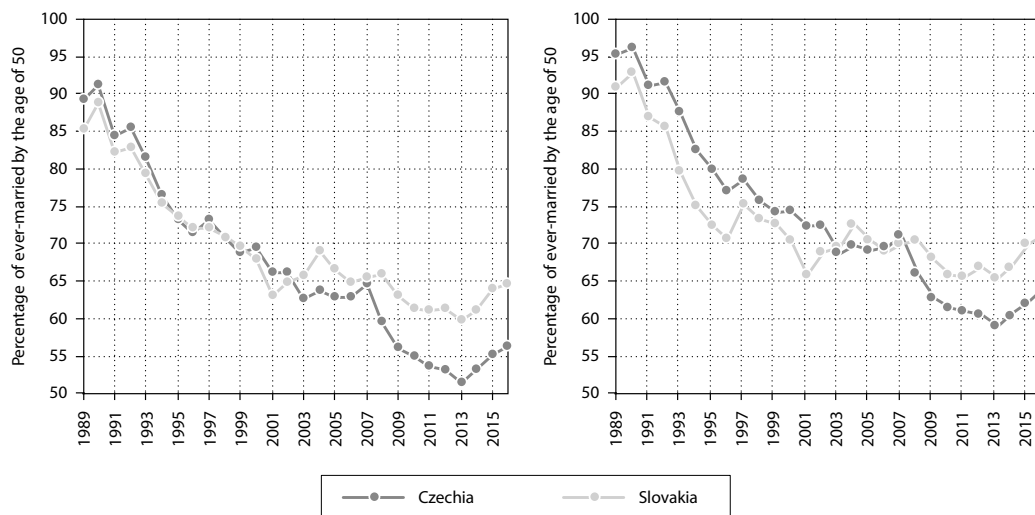
In both countries, the economic, political, social and cultural transformation starting from 1989 led to rapid and historically unique changes in the family formation dynamics. In 1990, the expectation that low-interest loans for newly-married would be abolished caused a year-on-year rise in marriage rates along

with a temporary decrease in the average age at first marriages in both Czechia and Slovakia. As of 1992, the trends were marked by a steady drop in marriage prevalence (expressed as a drop in nuptiality table numbers of remaining single by the age of 50) and a dynamic increase in the average age at marriage.

Thus, the model of early and universal marriage was not sustained under the new conditions and was quickly abandoned by the first half of the 1990s. Nuptiality table first-marriage rates (proportions of persons having ever married by the age of 50) declined in men in both Czechia and Slovakia from approximately 90% in 1989 to 65% around 2000 (Figure 1 and 2). Since then, the drop has been more pronounced in Czechia. In both countries, historical minimums of proportions of ever-married men were reached in 2013: 51% in Czechia and 60% in Slovakia. By 2016 proportions of ever-married men had increased again to 55% in Czechia and 65% in Slovakia. Among females, the trends were quite similar. Up until the start of the new millennium, ever-married women proportions were higher in Czechia than in Slovakia (95% versus 90%), followed by levelling-off at approximately 70% in both countries between 2000 and 2005 and a subsequent further decline to historical minimums of 59% (Czechia) and 66% (Slovakia) in 2013. As for men, the last period in both countries was marked by a rise in the rate of first-order marriages. If nuptiality rates remained fixed at those in 2016, approximately 57% of men and 65% of women would enter a marital union by the age of 50 in Czechia. In Slovakia, the situation is somewhat different, as the proportions of ever-married by the age of 50 reach almost 65% for men and even exceed 71% for women.

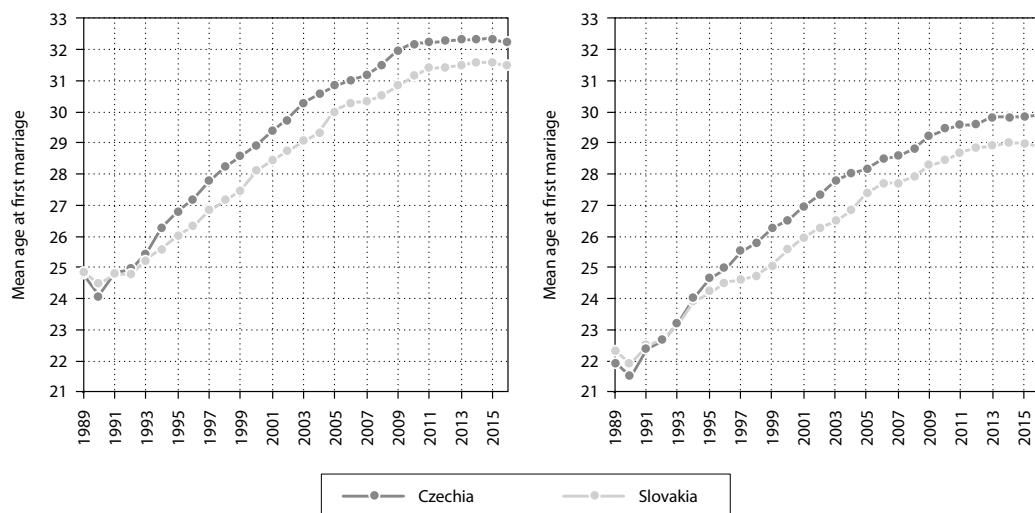
In both countries, the abandonment of the model of early and universal marriage was closely linked with postponement, and, perhaps, with marriage no longer being regarded as the assumed destination. The postponement process is well reflected in the long-term increase of the mean age at the first marriage of both sexes. While starting from similar positions in 1989, marriage postponement was more pronounced in Czechia, so its level is now slightly higher compared to Slovakia (Figure 3 and 4). In Czechia, the average age at the first marriage increased by 7.6 years for men and by 8.0 years for women, but in Slovakia the

Figure 1 and 2: Nuptiality table first-marriage rate* for males (left panel) and females (right panel) in Czechia and Slovakia, 1989–2016

Source: Czech Statistical Office (CZSO), Statistical Office of the Slovak Republic (SOSR).
* Percentage of ever-married by the age of 50.

Figure 3 and 4: Mean age at first marriage of men (left panel) and women (right panel) in Czechia and Slovakia, 1989–2016

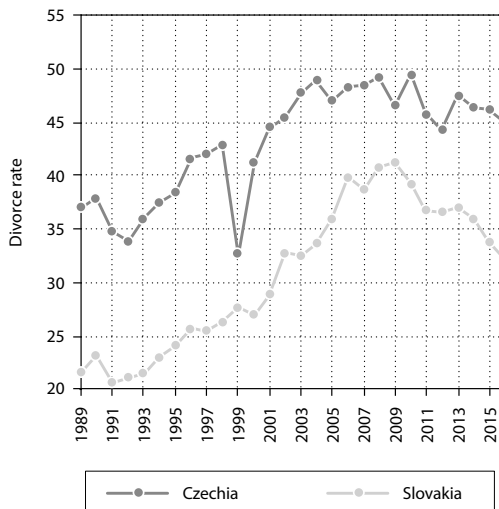
Source: CZSO, SOSR.

increase was only by 6.7 years for both sexes. However, the rate of age at first marriage increase has slowed down in recent years. In 2016, Czech men first married on average at the age of 32.2 years

and women at the age of 30. In Slovakia, the average age at the first marriage rose to 31.4 years for men and 29 years for women (see also Kurkin *et al.*, 2016, Křestianová *et al.*, 2017).

Another characteristic feature of the family behaviour in Czechia and Slovakia after 1989 was a sustained increase in rates of divorce. The total divorce rate (measured in relation to the time elapsed since marriage) has increased almost continuously throughout the 1990s and early 21st century. In Czechia, an exception to the general trend occurred in 1999 as a reaction to new legislative arrangements (see e.g. *Pavlík et al., 2002*). The divorce rates in Czechia peaked around 2005–2010, when it almost reached the 50% threshold. In Slovakia, the increase in divorce rates also peaked around period 2006–2010, reaching or even crossing 40%. Since 2010 however, both countries have experienced a decline in divorce rates. In Czechia, the levels dropped to 45% in 2016; in Slovakia the drop was even more profound, falling to 32% in 2016. Slovakia thus continues to experience lower divorce rates than Czechia, which is consistent with historical trends. We hypothesise that the more traditional family behaviour in Slovakia can be linked with higher levels of religiosity and lower urbanization, which go along with more conservative attitudes towards marital formation and dissolution. Additionally, the observed differences may also be influenced by differences in legislative environment (such as the unavailability of an agreed divorced in Slovakia).

Figure 5: Total divorce rate in Czechia and Slovakia, 1989–2016

Source: CZSO, SOSR.

2. CHANGES IN FERTILITY

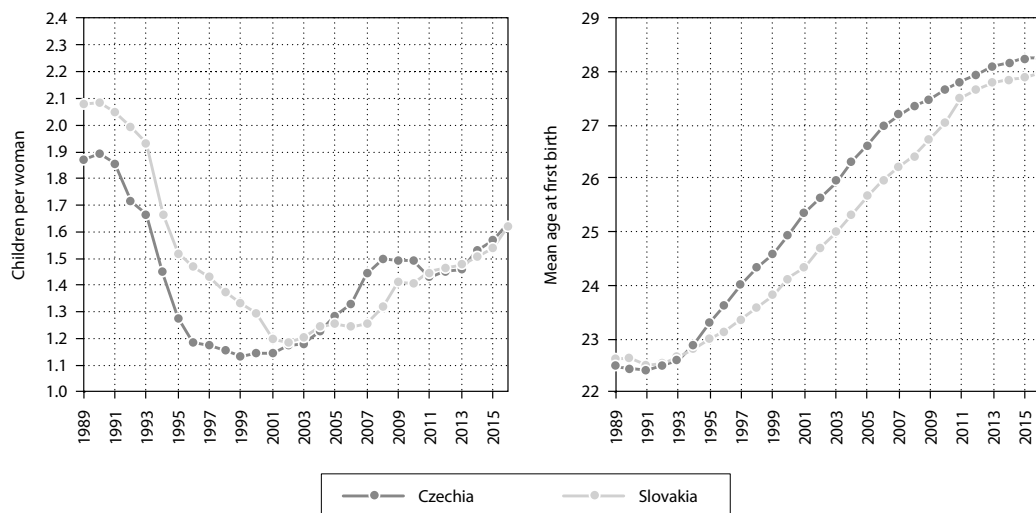
The period after 1989 brought radical changes in fertility in both Czechia and Slovakia. As seen for marriage, the change in economic and normative factors and discontinuity of living conditions resulted in the rejection of earlier reproductive patterns characterized by early motherhood, the concentration of completed fertility in the first half of the reproductive age, strong preference of the two-parent family model, and low childlessness. Another feature of the pre-1989 fertility that changed was frequent pre-marital conception, high intensity of induced abortions and use of abortions as a specific form of ex-post contraception (see *Sobotka et al., 2008, Potančoková et al., 2008*).

Fertility started to decline rapidly at the beginning of the 1990s in both countries. In Czechia, this drop was faster and steeper, with the total fertility rate (TFR) falling below the threshold of so-called lowest-low fertility (i.e. below 1.3 children per woman) in the mid-1990s (*Billari and Kohler, 2004*). In Slovakia, the fertility decline was also very rapid, but its starting position was somewhat higher, with a TFR of 2.1 in 1989 (compared to 1.9 in Czechia). At the dawn of the new millennium, however, Slovakia also ranked among the populations with extremely low fertility. Minimums were reached in 1999 in Czechia (TFR of 1.13 children per woman) and in 2002 in Slovakia (TFR of 1.19 children per woman). The decline in fertility stopped soon after the beginning of the 21st century in both countries.

Following these dramatic declines there was a slight recovery of fertility, although not to pre-1989 levels. This can be described as a recuperation phase, which was somewhat more intense in Czechia (e.g. *Šprocha, 2014, Šťastná et al., 2017*). By 2005–2010, the total fertility rate was for the first time in history higher in Czechia than in Slovakia. From 2011, the fertility levels in Czechia and Slovakia converged and since then a similar and steady increase was observed in both countries. In 2016, differences in total fertility rate in Czechia and Slovakia were negligible, being slightly above 1.6 child per woman (Figure 6).

These irregular trends in cross-sectional fertility indicators of the last two decades have been largely conditioned by changes in fertility timing (e.g. *Bongaarts and Feeney, 1998, Sobotka, 2003*).

Figure 6 and 7: Total fertility rate (left panel) and mean age at first birth (right panel) in Czechia and Slovakia, 1989–2016

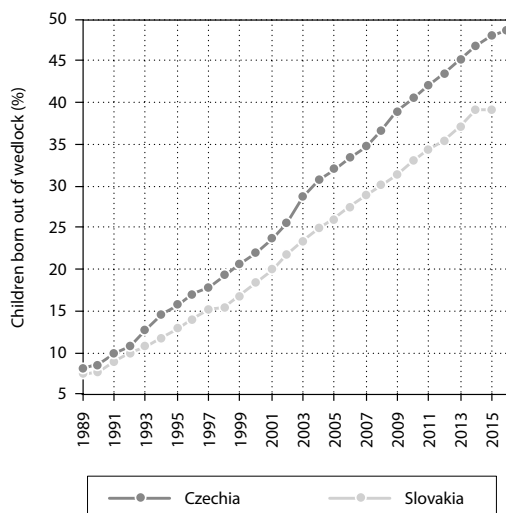

Source: CZSO, SOSR.

In fact, one of the dominant features of the fertility transformation was the abandonment of early motherhood and the postponement of the first births. This is demonstrated by the increase in the average age at the first birth (Figure 7). Around 1990, the average

age at first birth was almost identical in Czechia and Slovakia: 22.5 years. As of 1995, the age at first birth started to decline more rapidly in Czechia. Between 1989 and 2016 the average age increased by almost 6 years in Czechia and by more than 5 years in Slovakia. In 2016, women in Czechia first became mothers at the average age of 28.2 years and in Slovakia at the average age of 28 years. In recent years however, the increase in average age at first birth slowed down in both countries.

Figure 8: Share of children born out of wedlock in Czechia and Slovakia, 1989–2016

Source: CZSO, SOSR.

The strong historical link between marriage and fertility in Czechia and Slovakia is also reflected in the low proportion of children born out of wedlock up until the early 1990s. In both countries in 1989, only less than 6% of children were born to non-married women. The subsequent loosening of this relationship was associated with a liberalization of attitudes towards extramarital fertility and single motherhood, postponement and refusal of marriages and the spread of alternative (non-marital) forms of cohabitation. As a result, the proportions of children born out of wedlock started to increase substantially in the two countries (see also Němečková and Štátná, 2016, Šprocha, 2016). As Figure 8 shows, this process was more pronounced in Czechia. In 2016, almost half of all children were born out of wedlock in Czechia (49%)

and 40% in Slovakia. The reasons for these differences between the two countries include, in our opinion, higher rates of first marriage rates and lower rates of extramarital fertility in Slovakia. Again, cultural factors such as degree of religiosity or urbanization may – to an unknown extent – underlie some of these differences.

The absence of modern contraception under socialism meant that induced abortion became a widespread ex-post contraception tool (Kučera, 1994), giving rise to a specific abortion culture (Stloukal, 1999). The ongoing liberalization of abortion legislation, culminating in the abolition of interruption commissions in the second half of the 1980s, further contributed to increase of induced abortion rates in Czechia and Slovakia. Between 1989 and 1993, women in Czechia and Slovakia would still undergo on average at least one induced abortion in their lifetime. Since 1990 however, abortion rates began to decline, especially in Czechia where initial levels were considerably higher (Figure 9). Availability of high-quality, reliable contraceptives, increasing awareness on family planning and sex education after 1989 are considered major factors of the present decline in induced abortion rates in both countries. In 2016, Czech women underwent on average 0.3 induced

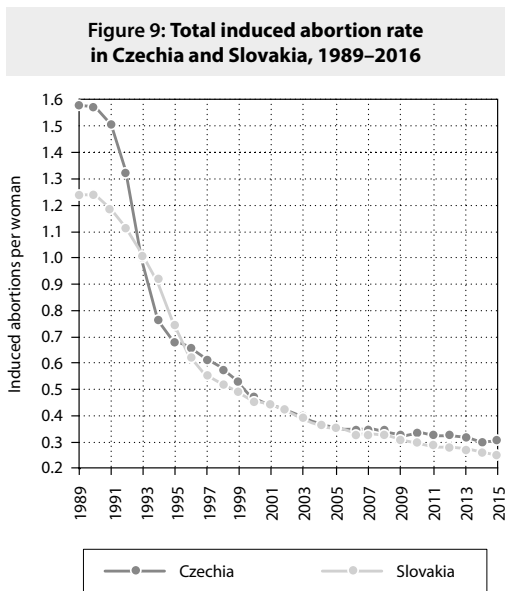
abortions throughout their reproductive period, while in Slovakia the corresponding rate is just 0.24 abortions per woman. The levels of induced abortions thus approached levels of spontaneous abortions and play now much smaller role in the overall levels of fertility.

3. CHANGES IN MORTALITY

A decline in relatively high mortality rates was noted already in the late 1980s in both Czechia and Slovakia. The post-1989 mortality decline was further influenced by political changes and a rapid transition to an open market economy, resulting in better conditions for improvement in population health. Healthcare reform took place, private health care was developed, and the availability of effective drugs, especially for the treatment of circulatory diseases, greatly improved. Modern medical technology became available, mainly in the field of non-invasive cardiac surgery (Rychtaříková, 2004), contributing to a profound reduction in cardiovascular mortality. A structural change occurred with respect to educational and occupational status: the population shifted from physically demanding work to employment in tertiary sector services. Employers also became more concerned with the quality of work environment.

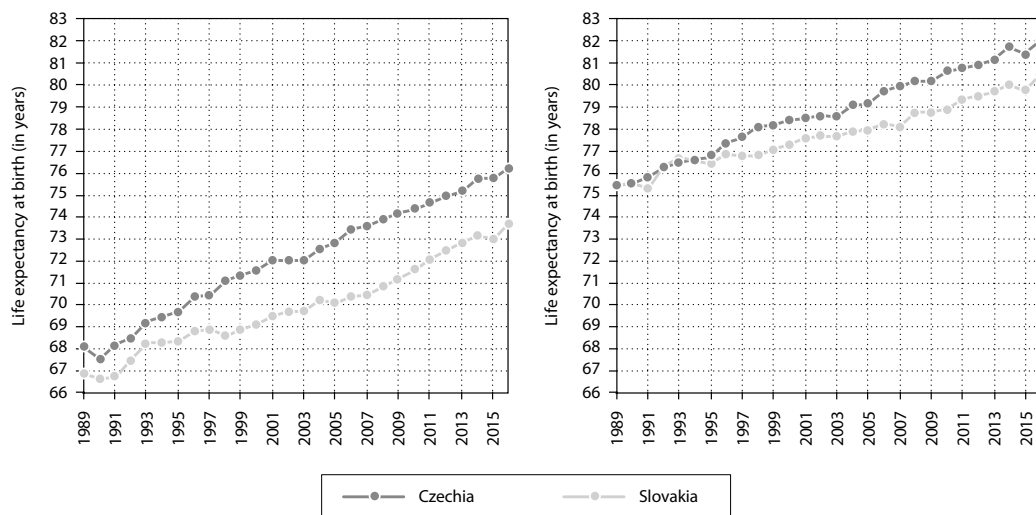
Mortality rates gradually declined across all ages (infant, middle age, old age), resulting in a steady increase in life expectancy in both countries, that was more pronounced in men (Burcin *et al.*, 2010, Langhamrová and Vaňo, 2014, Burcin, 2008) (Figures 10 and 11). In 1989, male life expectancy at birth was 68.1 years in Czechia and 66.9 years in Slovakia: a difference of 1.2 years. However, by 1998 this difference had increased to 2.5 years and remained at this level (with occasional variations) until 2016. Between 1989 and 2016, male life expectancy in Czechia increased by more than 8 years (to 76.2), while in Slovakia the corresponding increase was less than 7 years, reaching 73.7 years in 2016.

In the case of females, in 1989, life expectancy at birth was the same in both countries (75.4 years), and increased almost identically in Czechia and Slovakia until 1994. As with men, life expectancy at birth then increased faster in Czechia. By 1998 the

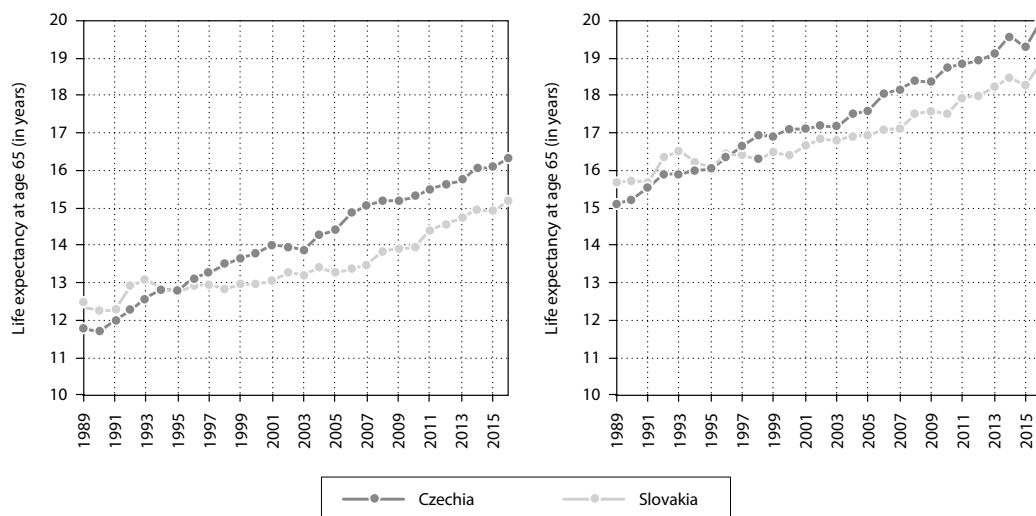
Source: CZSO, SOSR.

Figure 10 and 11: Life expectancy at birth for men (left panel) and women (right panel) in Czechia and Slovakia, 1989–2016

Source: CZSO, SOSR.

Figure 12 and 13: Life expectancy at age 65 for men (left panel) and women (right panel) in Czechia and Slovakia, 1989–2016

Source: CZSO, SOSR.

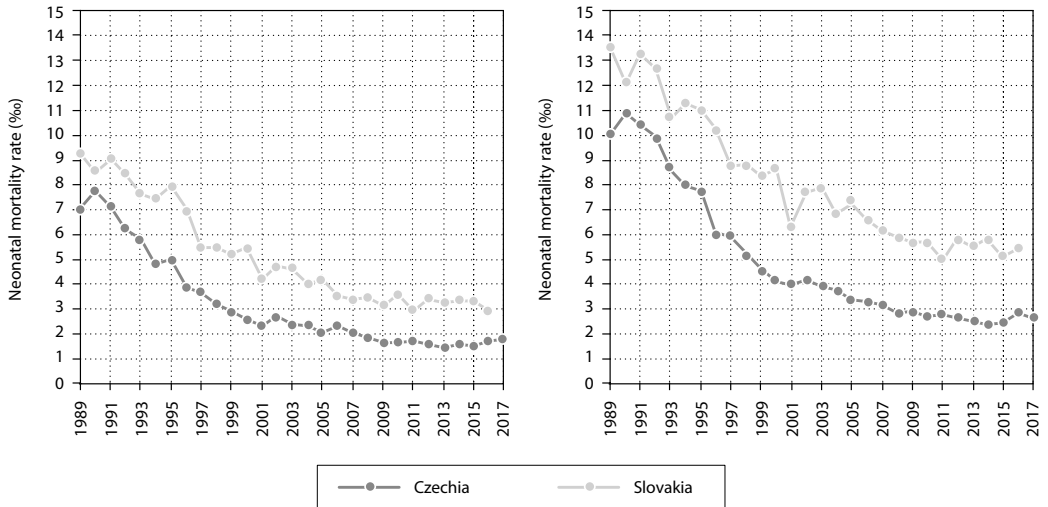
difference between countries was 1 year in favour of Czechia, increasing slowly to finally reach 1.7 years in 2016 (female life expectancy was 82.1 years in Czechia and only 80.4 years in Slovakia in 2016). Between 1989

and 2016, female life expectancy at birth thus increased by 6.7 years in Czechia, and about 5 years in Slovakia.

As male life expectancy increased slightly faster than that of females in both countries, the male-female

Figure 14 and 15: Neonatal (left panel) and infant (right panel) mortality rate in Czechia and Slovakia, 1989–2016

Source: CZSO, SOSR.

life expectancy gap decreased. In Czechia, it decreased by 1.4 years (from 7.3 years in 1989 to 5.9 years in 2016), in Slovakia the decrease was by 1.8 years (from 8.5 years in 1989 to 6.7 years in 2016). The life expectancy gender gap however remained higher in Slovakia throughout the period 1989–2016.

Regarding older age groups, in 1989 average life expectancy at age 65 (i.e. life expectancy conditional on survival to age 65) was about 0.6 years higher in Slovakia than Czechia for both sexes. This slight advantage of Slovakia lasted until 1995, when the situation reversed in favour of Czechia, where life expectancy at age 65 rose further at a higher pace. In recent years, life expectancy at age 65 has been about one year higher in Czechia. In both countries, women aged 65 can expect to live on average 3.5 years longer than men.

Neonatal and infant mortality (Figure 14 and 15) decreased steadily in both countries over the period of analysis. In 1989, infant mortality rate in Czechia was 10.0 per thousand live births compared to 13.5 per 1,000 in Slovakia (the corresponding figures for neonatal mortality were 6.9 deaths per 1,000 live births in Czechia and 9.2 in Slovakia). By 2016, infant mortality had decreased to 2.8 per thousand (neonatal to 1.7 per thousand) in Czechia and

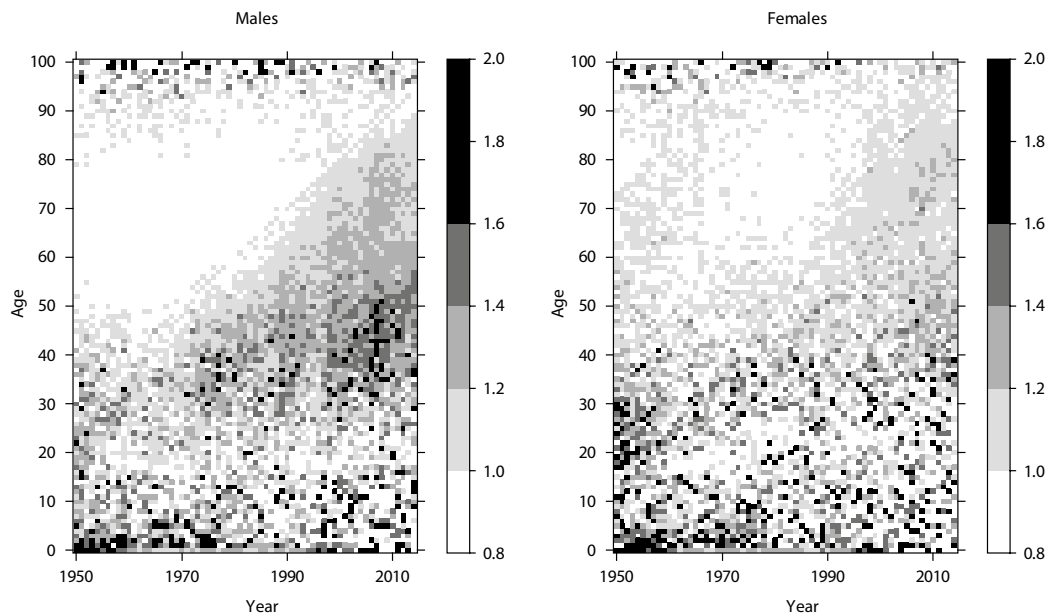
to 5.4 per thousand (2.9 per thousand for neonatal) in Slovakia. In Czechia, the relative infant mortality decrease was thus more pronounced than in Slovakia (a decline of 72% compared to 60% in Slovakia), resulting in an increase in relative advantage of Czechia between 1989 and 2016.

Different age groups thus played different roles in the emergence of the Slovak mortality disadvantage. Figures 16 and 17 display the ratios of the age-specific mortality rates in Czechia and Slovakia from 1950 across all ages. Each data square indicates the ratio of mortality in Slovakia relative to Czechia for a specific combination of individual year of age and calendar year. Thus levels above 1 mean mortality at the given age and year was higher in Slovakia.

This figure clearly shows that the origins of the current Slovak mortality disadvantage can be traced back to the 1970s; the period of 1989–2016 was however marked by an even greater increase in Czech-Slovak mortality differences across middle and older age groups in both sexes. In men, the differences in working age mortality have grown steeply after the break-up of Czechoslovakia.

A more detailed explanation of the increasing differences in mortality rates between Czechia and Slovakia can be found through analysis of causes

Figure 16 and 17: Age-specific mortality ratios in Czechia and Slovakia between 1950–2014 (values lower than 1 indicate lower mortality in Slovakia)

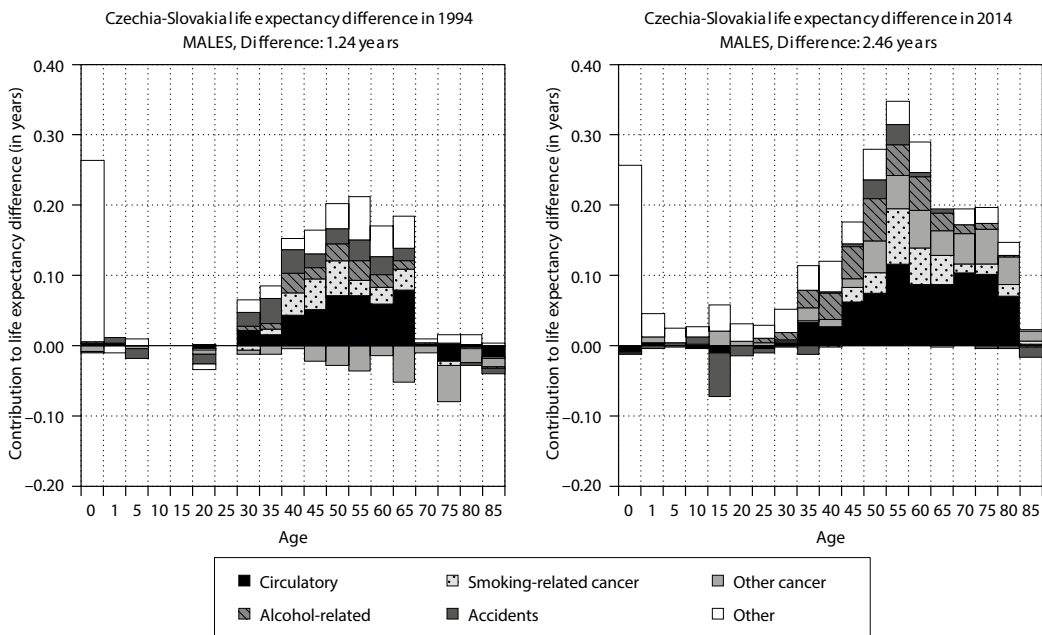
Source: Human Mortality Database.

of death. Data on the cause-specific mortality in both countries are available from the WHO Mortality Database for the entire period of the 10th revision of the International Classification of Causes of Death (ICD-10), i.e. since 1994. To explain the contribution of causes of death to the increase of life expectancy gap, six large groups of causes were defined as follows: 1) circulatory system diseases (I00–I99), 2) neoplasms with close link to smoking exposure, i.e. accepted as causally related to tobacco consumption: cancer of trachea, bronchus and lung, cancer of larynx, cancer of lip, oral cavity and pharynx (C00–C14, C32–C34), 3) other neoplasms (rest of C00–D48), 4) alcohol-related causes of death: alcoholism, alcohol cirrhosis, and alcohol poisoning (F10, K70, X45), 5) accidents (V01–Y98), and 6) other causes of death (rest of ICD-10 codes). The contributions of individual (five-year) age groups and the causes of deaths to life expectancy differences between Czechia and Slovakia in 1994 and 2014 were calculated using the decomposition algorithms of Andreev (Andreev, 1982). The results are shown in Figures 18 and 19: the stacked bars indicate

the contribution of given age groups and causes of death to the overall difference in life expectancy at birth. Positive values indicate mortality from the given age and cause of death was higher in Slovakia, negative values indicate higher mortality in Czechia.

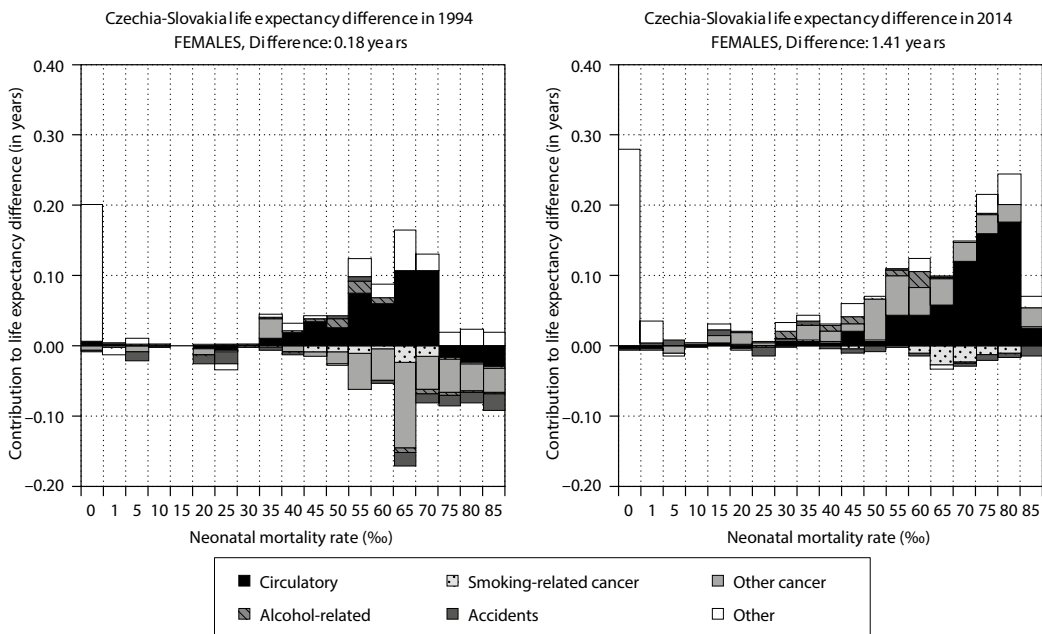
Overall, the difference in life expectancy increased significantly for both sexes between 1994 and 2014. For men, the gap almost doubled from 1.24 to 2.46 years, for women the difference increased even greater: from 0.18 to 1.41 years. As can be seen from Figures 18–21 an important contribution was due to a widening mortality gap at older ages. The cause-of-death decomposition shows that this increase was related to relative worsening of circulatory mortality at older age groups in Slovakia, and partially due to Slovakia losing its advantage in cancer mortality. In men, smoking and alcohol were important factors of both the life expectancy difference and its recent increase at middle ages. The higher infant mortality of Slovakia also contributed significantly to the difference in overall life expectancy in 1994 and 2014.

Figure 18 and 19: Decomposition of Czech-Slovak life expectancy difference in 1994 and 2014 by age and cause of death – males

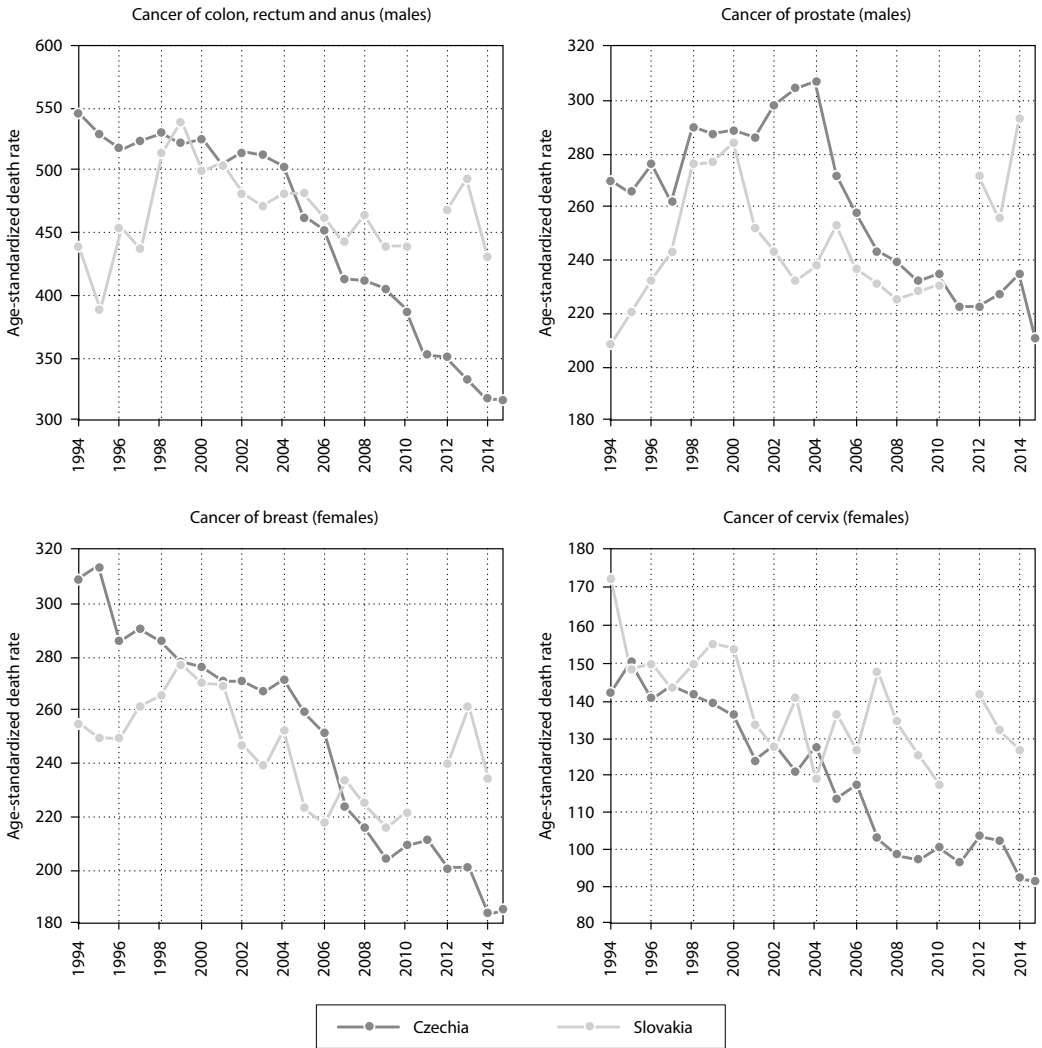
Source: WHO Mortality Database, Human Mortality Database.

Figure 20 and 21: Decomposition of Czech-Slovak life expectancy difference in 1994 and 2014 by age and cause of death – females

Source: WHO Mortality Database, Human Mortality Database.

Figure 22–25: Age-standardized death rate (per 1,000,000) for selected neoplasms, 1994–2015

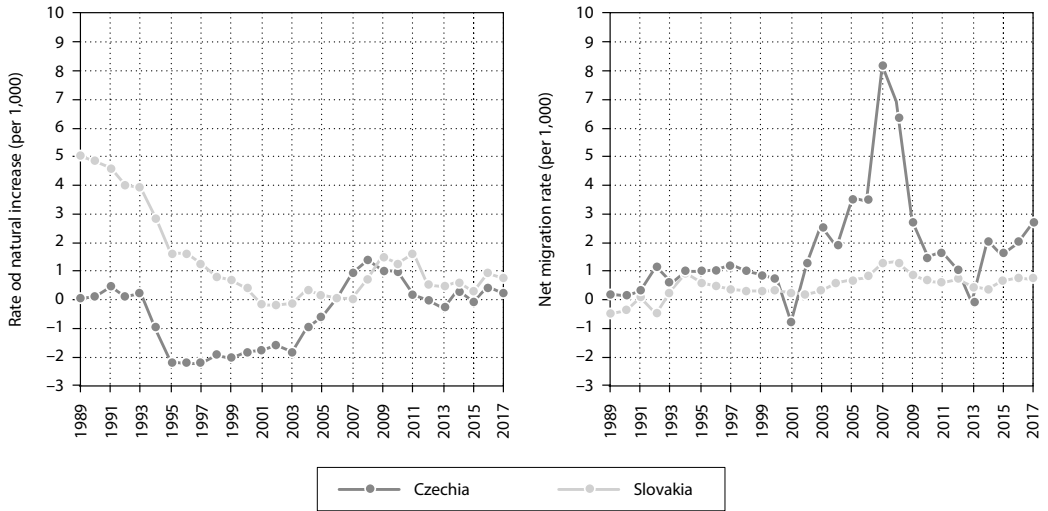

Source: WHO Mortality Database.

Diverging trends in cancer mortality were further inspected via time trends of age standardized mortality rates for individual neoplasms (using WHO European standard population) (Figure 22–25). Major divergence was found for colorectal cancer, malignant neoplasm of the prostate, malignant neoplasm of the breast, and cervical cancer. In all these types of neoplasms, there have been

significant improvements in Czechia in recent years contrasting to lack of progress or even worsening in Slovakia. Interestingly, these types of cancer are considered as either preventable by early detection or better treatable if appropriate and timely treatment is provided. Identifying divergence in these cancer trends thus points at possible reserves in Slovak health care system.

Figure 26 and 27: Rate of natural increase (left panel) and net migration rate (right panel) in Czechia and Slovakia, 1989–2017

Source: CZSO, SOSR.

4. POPULATION GROWTH

The rate of natural increase in the population (Figure 26) varied over the reporting period in both countries. In 1989, the rate of natural increase was considerably higher in Slovakia (5 per thousand compared to only 0.1 per thousand in Czechia) and was appreciably above zero. The rate of natural increase remained positive in Slovakia throughout the whole period with exception of years 2001 and 2003. In contrast in Czechia up until 2005 the rate of natural increase was negative. Since this point, however, rates have become very similar in the two countries, with however a persisting small advantage for Slovakia.

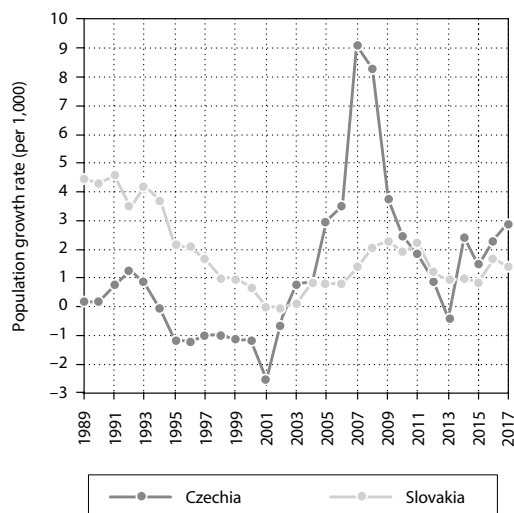
Trends in the rate of net migration were entirely different between the two countries (Figure 27). In the final decade of the last century, its values in both countries were relatively small. In Slovakia they were marginally negative in the period 1989–1992 possibly due to the anticipation of the breakup of Czechoslovakia. A significant increase in the net migration rate occurred after 2001 in Czechia. One of the reasons for this is the change in the methodology whereby long-term residents, not just permanent ones, started to be included in statistical counts of foreign migration. With only

a few exceptions, the net migration rate in Czechia was higher than in Slovakia, in some years being considerably greater. One of the main explanations for this may be the greater economic attractiveness and greater job opportunities for foreign workers in Czechia.

The rate of population growth (Figure 28) results from the sum of natural increase and net migration. Until 2000, when migration was lower, the population growth followed the trend in the natural increase. After 2000, however, especially in Czechia, the majority of population growth was due to positive net migration.

Between 1994 and 2002 the rate of population growth in Czechia was negative, meaning there was a decrease in population size. In Slovakia, during this period, the rate of population growth gradually declined, but still remained positive, although was at very low levels at the turn of the century. As of 2000, the population growth rate in both countries increased, especially in Czechia, where in-migration was the main source of the population growth, especially in peak years.

It should be noted in the end that the migration counts over time and across the two countries are not fully comparable due to different

Figure 28: Population growth rate in Czechia and Slovakia, 1989–2017

Source: CZSO, SOSR.

methodology of foreign migration registration. Migration statistics also do not cover unregistered migration whose volume is not entirely negligible, as is regularly reflected in the lower census population compared to balance-based estimates. This can partially affect the levels of population growth rates presented here (Langhamrová and Vaňo, 2014).

5. POPULATION SIZE AND STRUCTURE

The population of Czechia was about 10.3 million in 1991 (according to the Census). As a result of low fertility, it gradually declined to 10.2 million in 2001 Census. Since 2003, a positive growth rate was re-established, which from 2005 was very significant due to foreign in-migration. In 2007, the population exceeded the value of 1991, and a year later it was greater than 10.4 million, further increasing to more than 10.5 million in 2010 and reaching 10.6 million inhabitants in 2017. The population of Slovakia has grown steadily throughout the monitored period, the drops visible in the chart are due to the population under-registration between censuses (Figure 29). In the period 1991–2017, the population of Czechia increased

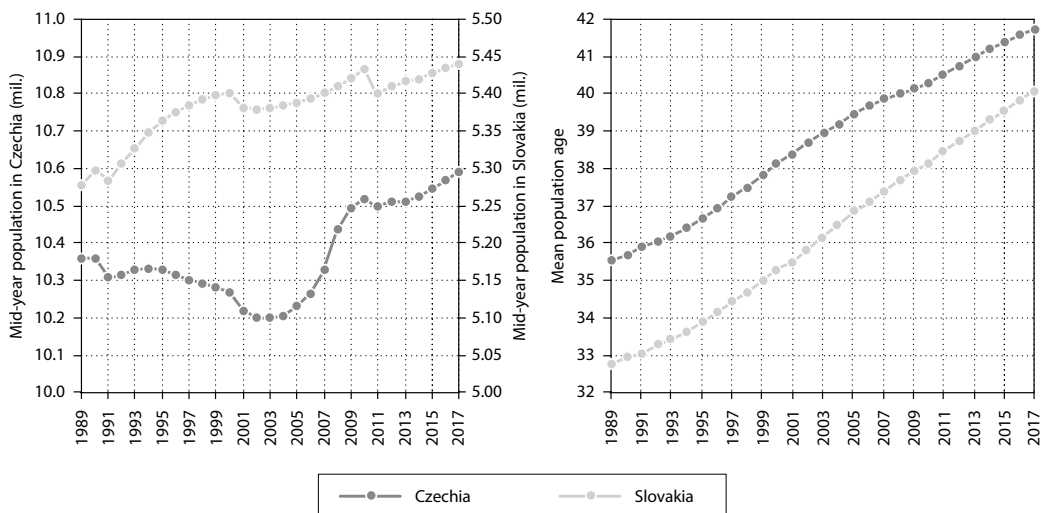
by 2.7 per thousand, the corresponding increase in Slovakia was slightly higher (2.9 per thousand).

The populations of Czechia and Slovakia differ not only in size but also in age structure. The average age of the population in both countries increased more or less steadily over the monitored period (Figure 30). In Czechia it increased from 35.6 years in 1989 to 41.6 years in 2016, i.e. by 6 years. The mean population age in Slovakia increased from 32.8 to 40.0 years in the same period, i.e. by 7.2 years. The cause of faster population ageing in Slovakia was a greater decline in fertility and a lower increase in foreign in-migration than in Czechia.

Another perspective on population ageing in both countries can be provided through inspection of age-structure indicators and their changes, such as of the proportional share across the main categories of economic activity: pre-productive (0–19 years), productive (20–64 years) and post-productive (65 years and older). The share of pre-productive population in both countries decreased as a result of fertility decline (Figure 31). In Czechia, the share of pre-productive population has been reduced from almost 30% to about 20%, decreasing thus by about one third. The decline in Slovakia was even faster: from 33.5% to less than 21%. The recent trends suggest that the proportions of pre-productive population in both countries will converge in the near future.

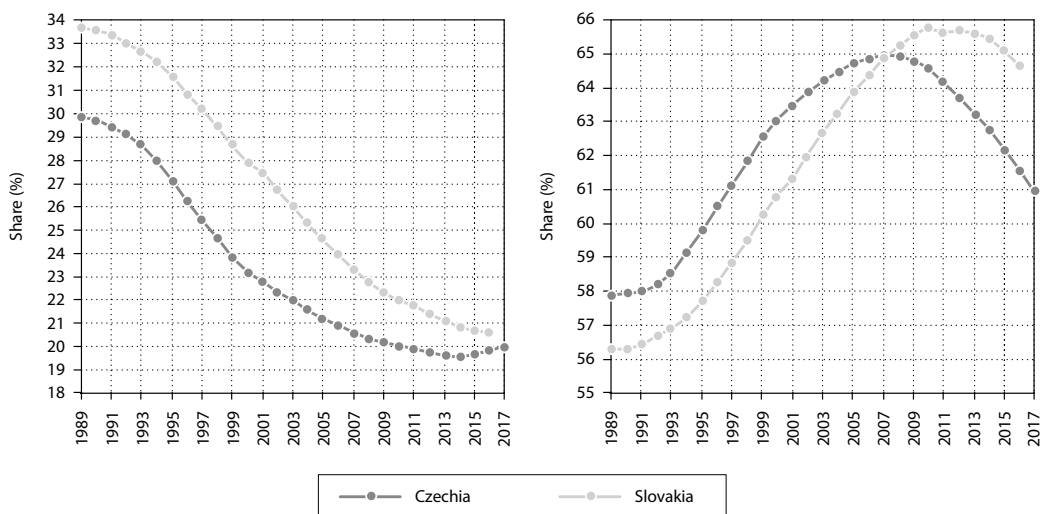
The share of working-age population in both countries was first growing and later decreasing (Figure 32). The main reason for this reversal lies in the irregularity of the age structures, common to both countries due to their shared historical experience: in the first part of the monitored period, the strong cohorts born in the 1970s have been entering working age, while later on, even stronger cohorts born after the Second World War have been reaching post-productive age. In figures, the share of working-age population in Czechia increased from 58% to 65% between 1989 and 2007, gradually declining to 61% in the last 10 years. In Slovakia, the share of working-age population was slightly lower than in Czechia in 1989 (only 56%), but there was an increase to almost 66% reached in period 2010–2013. In recent years, working age population constitutes 65% of Slovak population (Figure 33).

Figure 29 and 30: Mid-year population (left panel) and mean population age (right panel) in Czechia and Slovakia, 1989–2017

Source: CZSO, SOSR.

Figure 31 and 32: The share of pre-productive (left panel) and productive (right panel) population in Czechia and Slovakia, 1989–2017

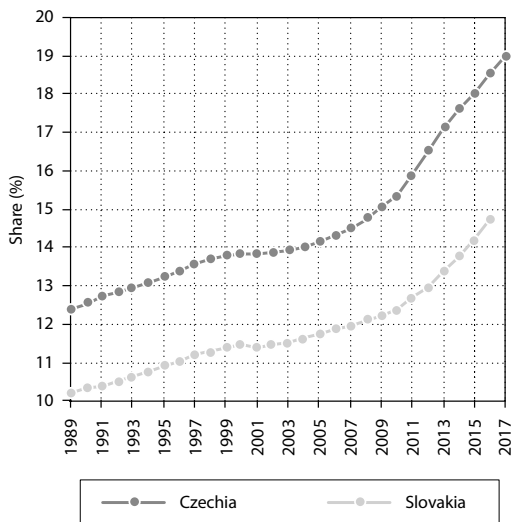

Source: CZSO, SOSR.

The proportion of people in post-productive age increased since 1989 in both countries. The increase even accelerated after 2010, as cohorts born after World War II have gradually entered retirement age. In Czechia, the proportion of post-productive population increased from 12% to 14%

between 1989 and 2004, then rose to 19% until 2016. In Slovakia, there was an increase from 10% to less than 12% between 1989 and 2007, to reach almost 15% at present. The proportion of elderly in Czechia therefore grew slightly faster than in Slovakia.

Figure 33: Share of post-productive population in Czechia and Slovakia, 1989–2017

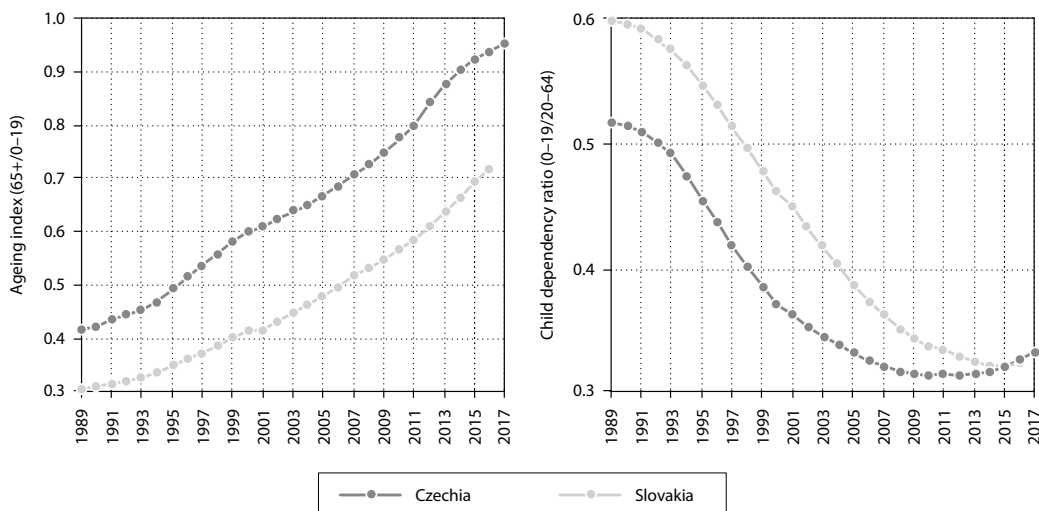
Source: CZSO, SOSR.

The ageing index (the ratio of numbers of age 65 years and older to those aged 0–19 years) is increasing

(Figure 34). Throughout the period, the level of this index in Czechia was higher than in Slovakia, in both countries more than doubling. The child dependency ratio (ratio between population aged 0–19 years and 20–64 years), on the other hand, decreased in both countries and its level for Czechia and Slovakia is virtually identical nowadays (Figure 35).

The old-age dependency ratio (the ratio of people in the post-productive and productive age) provides a rough indication on the financial burden of a pension system based on a pay-as-you-go scheme (i.e. unfunded). Interestingly, the values of this index in both countries virtually stagnated during the first two decades after 1989 (Figure 36). This was because the increase in the share of the older population was offset by an increase in the share of working-age population. In the past ten years the share of working-age population began to decline and the old-age dependency ratio increased rapidly. In Slovakia, it increased by about one quarter, in Czechia by almost a half. However, the burden on the pension system is not increasing so much because the retirement age in both countries has been shifted upwards since 1995.

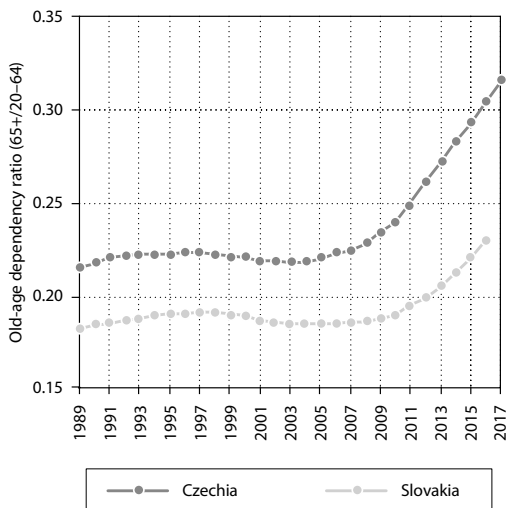
Figure 34 and 35: Ageing index (ratio between 65+ and 0–19) (left panel) and child dependency ratio (0–19/20–64) (right panel) in Czechia and Slovakia, 1989–2017

Source: CZSO, SOSR.

Figure 36: Old-age dependency ratio (65+ / 20–64) in Czechia and Slovakia, 1989–2017

Source: CZSO, SOSR.

SUMMARY AND CONCLUSIONS

Historically, Czechia was characterized by demographic patterns of more of a Western type, while Slovakia, where the demographic transition occurred later, followed the more Eastern European pattern. The period of socialism and the common state led to the alleviation of historical differences and Slovakia rapidly approached Czechia in terms of both economic and demographic position. At the same time, however, the demographic trends in both countries started to diverge from democratic countries of Western, Northern and Southern Europe: fertility remained closely related to early and universal marriage and mortality declines slowed or even ceased completely

in the worst periods. After 1989, significant political changes have been followed by reversals and changes in the demographic trends of both countries, similar to those observed in the West earlier on. Compared to the West however, the intensity of these changes was unexpectedly fast. Even after the division of the common state, through common traditions, intensive contacts and ongoing process of European integration, similar demographic trends took place in the two countries. However, in contrast to the period of socialist Czechoslovakia marked by general convergence of demographic trends in Czechia and Slovakia, these trends started to lead to divergence after the 1993 breakup. Czechia has gone further in transformation of family formation behaviour and has now, compared to Slovakia, lower marriage rates, higher age at first marriage, higher age at first birth and higher share of children born out of wedlock. Divorce rates have remained higher in Czechia, and unlike for Slovakia, have not systematically decreased so far. Regarding the fertility quantum, both countries have recently reached similar numbers of children per woman (expressed as total fertility rate), following a sustained increase since 2011.

Divergence was observed also in mortality, with Czechia performing better than Slovakia from 1989 across virtually all age categories (infant mortality, working age, old age). The health gap increased for circulatory diseases and additionally, Slovakia performed worse in terms of neoplasms and alcohol-related mortality. According to structural indices, the population of Czechia is demographically older than the one of Slovakia. However, due to a faster decline in fertility and lower international in-migration, the process of population ageing has been going on more intensively in Slovakia than in Czechia

References

- Andreev, E. M. (1982). Metod komponent v analize prodlitelnosti zizni. [The method of components in the analysis of length of life]. *Vestnik Statistiki*, 9, 42–47.
- Billari, F. C. – Kohler, H. P. 2004. Patterns of Low and Lowest-Low Fertility in Europe. *Population Studies* 58, 2, s. 161–176.
- Bongaarts, J. – Feeney, G. 1998. On the Quantum and Tempo of Fertility. *Population and Development Review* 24, 2, s. 271–291.
- Burcin, B. 2008. Vývoj odvrátitelné úmrtnosti v České republice v období 1990 – 2006, *Demografie*, roč. 50, č. 1, str. 15–31.
- Burcin, B. – Fialová, L. – Rychtaříková, J. 2010. *Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993–2008*. 1. vyd. Praha : SLO. ISBN 978-80-7419-024-7. 238 s.
- Fialová, L. 2006. Trendy ve sňatkovém chování obyvatelstva české republiky ve 20. století. *Demografie* 48 (2), s. 97–108.

- Fialová, L. – Kalibová, K. 2010. Formování a rozpad partnerských svazků. In: Burcin, B., Fialová, L., Rychtaříková, J. a kol. *Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993–2008*. SLON Praha, s. 133–156.
- Koschin, F. 1998. Druhý demografický přechod. *Demografie*, 40, 4, 257–259.
- Kresťanová, J. – Kurkin, R. – Němečková, M. 2017. Populační vývoj v České republice v roce 2016. [Population Development in Czechia in 2016]. *Demografie*, 59, 3, 187–206.
- Kučera, M. 1994. *Populace České republiky 1918–1991*. Česká demografická společnost, Sociologický ústav AV ČR, Acta demographica XXII. Praha.
- Kurkin, R. – Němečková, M. – Štyglarová, T. 2016. Population Development in Czechia in 2015. *Demografie*, 58, 4, 299–319
- Langhamrová, J. – Vaňo, B. aj. 2014. 20 let samostatnosti z pohledu demografie ČR, SR, ČSR – 20 rokov samostatnosti z pohľadu ČR, SR, ČSR). Infostat, Bratislava. ISBN 978-80-89398-25-6, 92 s.
- Němečková, M. – Šťastná, A. 2016. Determinanty nevyplnění údajů o otci do hlášení o narození. [The Determinants of Missing Data on Fathers in Birth Reports]. *Demografie*, 58, 3, 249–262.
- Pavlík, Z. – Kučera, M. (ed.) 2002. Populační vývoj České republiky 1990–2002. Katedra demografie a geodemografie, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha.
- Potančoková, M. – Vaňo, B. – Pilinská, V. – Jurčová, D. 2008. Slovakia: Fertility between tradition and modernity. *Demographic Research, Special Collection 7*, 19, s. 973–1018.
- Rychtaříková, J. 1995. Sňatečnost svobodných v České republice dříve a dnes. *Demografie* 37, s. 157–172.
- Rychtaříková, J. 2004. The Case of the Czech Republic. Determinants of the Recent Favourable Turnover in Mortality. *Demographic Research*, S2(5): 106–138.
- Sobotka, T. 2002. *Ten years of rapid fertility changes in European post-communist countries. Evidence and interpretation*. Population Research Centre, University of Groningen, Working Paper Series 02-1, 86 pp.
- Sobotka, T. 2003. Změny v časování mateřství a pokles plodnosti v České republice v 90. letech. *Demografie* 45, 2, s. 77–87.
- Sobotka, T. – Šťastná, A. – Zeman, K. – Hamplová, D. – Kantorová, V. 2008. Czech Republic: A rapid transformation of fertility and family behaviour after the collapse of state socialism. *Demographic Research, Special Collection 7*, 19, s. 403–454.
- Stloukal, L. 1999. Understanding the "Abortion Culture" in Central and Eastern Europe. In: H. P. David, J. Skilogianis (eds.): *Abortion to Contraception: A Resource to Public Policies and Reproductive Behavior in Central and Eastern Europe from 1917 to the Present*. Westport, Connecticut, Greenwood Press, s. 23–37
- Šprocha, B. 2014. Odkladanie a rekuperácia plodnosti v kohortnej perspektíve v Českej republike a na Slovensku. [The Postponement and Recuperation of Fertility in a Cohort Perspective in Czechia and Slovakia]. *Demografie* 56, 3, 219–233.
- Šprocha, B. 2015. Narodení mimo manželstva a plodnosť nevydatých žien na Slovensku. [Nonmarital Births and Nonmarital Fertility among Women in Slovakia]. *Demografie* 57, 2, 127–143.
- Šprocha, B. 2016. Transformácia sobášnosti slobodných v Českej a Slovenskej republike v prierezovom a kohortnom pohľade. *Demografie* 58, 3, 230248.
- Šprocha, B. – Majo, J. 2016. *Storočie populačného vývoja Slovenska I.: demografické procesy*. Bratislava: INFOSTAT.
- Šťastná, A. – Slabá, J. – Kocourková, J. 2017. Plánování, načasování a důvody odkladu narození prvního dítěte v České republice. [The Planning, Timing, and Factors Behind the Postponement of First Births in Czechia]. *Demografie*, 59, 3, 207–223.

THE POPULATION PROSPECTS OF CZECHIA AND SLOVAKIA UNTIL 2060

Branislav Bleha¹⁾ – Boris Burcin²⁾ – Tomáš Kučera³⁾ – Branislav Šprocha⁴⁾ – Boris Vaňo⁵⁾

Abstract

The article compares the aggregated estimates and results of two current national population forecasts to the year 2060 that were produced in 2012 for Slovakia and in 2018 for Czechia. It comments in detail on the basic irregularities in the age-sex structure that have formed over the past one hundred years and their expected transformation in the next more than forty years and on the future development of the initial age-sex structure of the population. Special attention is devoted to the demographic ageing process, its probable future development, and its specific features and internal differentiation. The results of both forecasts point to considerable population inertia and age-structures with 'a long memory'. Nevertheless, a near quarter-century of low fertility, much lower in Slovakia than in Czechia, a less optimistic outlook for future fertility and migration development, and the somewhat higher mortality intensity among the population in Slovakia will very likely lead in the near future to depopulation and accelerated ageing of the population. The different revolutionary paths of the two countries, naturally the demographic ones, contribute to the differences in the pace and parameters of the culmination of the ageing process.

Keywords: population, forecast, ageing, Czechia, Slovakia

Demografie, 2018, **60**: 219–233

INTRODUCTION

The past one hundred years have been a time of turbulent population developments in Czechia and Slovakia, but this has not been only due to fundamental changes in the pattern of demographic reproduction. We need also recall the two world wars and the population losses for which they were directly or indirectly responsible. The First World War, as well as causing a temporary slump in population growth, marked the end of a relatively regular age-sex structure of the population. The gouges it produced in the structure, and the subsequent protrusions that offset them, were visible for the rest of the 20th century.

Further irregularities of the age-sex structure followed in response to the reproductively slim 1930s, the surge in total fertility in the early 1940s, the ensuing 'baby boom' after the end of the Second World War that lasted until the mid-1950s in the Czech lands and as late as the mid-1960s in Slovakia, the low birth rate in the second half of the 1960s, the high birth rates in Slovakia in the 1970s and 1980s and in the Czech lands in the 1970s, and the marked decrease in the overall fertility levels in the 1990s and at the start of the new millennium, followed by a rise at the turn of the first and second decades to compensate for that decrease. All these irregularities together represented a transition

---

1) Comenius University in Bratislava, Faculty of Natural Sciences, contact: branislav.bleha@uniba.sk.

2) Charles University, Faculty of Science, Prague, contact: boris.burcin@gmail.com.

3) Charles University, Faculty of Science, Prague, contact: tomas.kucera@gmail.com.

4) Demographic Research Centre, Institute of Informatics and Statistics, and the Center of Social and Psychological Sciences, Slovak Academy of Sciences, contact: branislav.sprocha@gmail.com.

5) Demographic Research Centre, Institute of Informatics and Statistics, Bratislava, contact: vano@infostat.sk.

from a genuine age pyramid to a structure that looks like a bushy tree of life with an irregular crown.

For demographic forecast the disruption of the age-sex structure's regular pattern meant the end of the possibility of using any other, simpler methods and approaches than the methods appropriate to the cohort-component model of population growth. That possibility was, however, only a hypothetical one, because the history of population forecasting on the territory of what are now Czechia and Slovakia only really began to develop with the first population census after the Second World War, which was conducted in Czechoslovakia in 1950 (Kučera, 1967). Earlier attempts at forecasting by Weirich (Weirich, 1937) and Robek and Schmidt (Schmidt, 1939) were more in the way of mathematical exercises than actual forecasts. Although the turn of 2017 and 2018 marked 65 years since the first fully-fledged population forecasts were produced for Czechoslovakia, which also included separate forecasts for the two now separate successor states, and although the conditions connected with information and technology have changed dramatically in that time, the basic methodology of population forecasting has remained the same. The approach demographic forecasting takes to population reproduction is to regard it as an internally structured process that is divided into three or four basic components of development. The number of components depends on what approach is applied to migration, whether only net migration and its structure are projected, or whether the numbers of immigrants and emigration intensities by sex and age are worked with separately.

In the period before the end of the demographic revolution the individual components of population reproduction were relatively stable and when changes occurred they tended to follow regular patterns of development, unless they were temporarily disrupted by war, epidemics, or crop failures. However, after the completion of the demographic revolution and the transition to new low birth and death rates, the changes that were observed in the death and birth rates were significant and this time irregular. Most of the fluctuations in the birth rate were due to fluctuations in fertility. The mortality rate also changed unpredictably. For example, there was a very dramatic decline in mortality in the Czech lands in the second half

of the 1940s and most of the 1950s (FSÚ, 1982), which was followed by almost three decades of stagnation. This occurred at a time when in the majority of advanced and even less developed countries mortality was continuing to decline intensively. The setting off on the current steady course towards a further, relatively dynamic decline occurred only in the second half of the 1980s. Migration, which until the country's borders opened did not play as significant a reproductive role as natural change, began to change dynamically from the start of the 1990s and became a component with a comparable impact on reproduction. In Slovakia the situation was similar.

Owing to the naturally low level of stability of migration over time, the conditions for making population forecasts were further complicated by a change in the definition of migration and migrants, as foreign nationals with long-term residency status also came to be included among emigrants and immigrants. As a result of this change in definition, migration processes, which out of all the processes of population reproduction are the ones most sensitive to any changes that may occur in a wide array of conditions and are therefore also the most difficult to forecast, acquired a position of decisive importance in population development in both Czechia and Slovakia.

The most recent population forecasts for Czechia and Slovakia were subject to the same conditions described above. The forecast for Slovakia was developed by the Institute of Informatics and Statistics (INFOSAT at the Demographic Research Centre in Bratislava) and published in 2013 (Bleha – Šprocha – Vaňo, 2013). The forecast for Czechia was produced at the Faculty of Sciences, Charles University, in the spring of 2018 (by authors Burcin and Kučera) in connection with this article and its results are published here for the first time.

Both forecasts presented here were estimated using the classic cohort-component projection model. The approach to estimating the model's parameters, however, differed slightly for each. In both cases fertility was forecast primarily for individual generations of women and then the age-specific fertility rates for individual generations were converted to analogical cross-sectional rates representing the particular parameters of the projection model. Mortality was forecast straight away in a transversal

perspective, both owing to the considerable stability of the structures and the trends of its sex- and age-specific intensities, and also owing to the much greater demands placed on data availability by a generational analysis of mortality than is required for an analogical analysis of fertility. Migration was estimated similarly to mortality, that is, in a transversal perspective only. In the case of the forecasts for Slovakia, the authors worked solely with net migration rates and their distribution by sex and age, while in the Czech case migration parameters were inserted in the model in the form of forecasted numbers of immigrants and emigration rates by sex and age. The total numbers of emigrants and immigrants were estimated in the first years of the forecast with an accuracy to the thousands of people and in the following years with

an accuracy to only the tens of thousands. The authors of the population forecast for Czechia thereby sought to draw attention to the very high uncertainty attached to estimating migration. In both overall forecasts, the forecast time step was set at one year and the results are available at a level of detail that corresponds to one-year age groups.

PROJECTED TRENDS IN INDIVIDUAL POPULATION PROCESSES

Given that the analyses of the individual components of population change in both countries are published side by side in the same issue of the journal, we shall leave aside the standard, and in the context of presenting the results compulsory, analyses of individual components,

Tab. 1a: Expected levels of fertility, mortality and migration, 2017–2060, Slovakia

Year	Fertility (Total fertility rate)			Mortality (Life expectancy at birth in years)						Migration (Net migration)		
				Men			Women					
	Low	Medium	High	Low	Medium	High	Low	Medium	High	Low	Medium	High
2017	1.47	1.51	1.51	73.15	73.27	73.42	79.97	80.18	80.35	3,997	6,001	7,251
2020	1.48	1.52	1.55	73.70	73.91	74.15	80.31	80.65	80.92	5,505	8,999	11,001
2025	1.48	1.54	1.59	74.66	75.02	75.43	80.92	81.48	81.95	8,005	12,009	16,999
2030	1.49	1.55	1.63	75.69	76.21	76.83	81.57	82.42	83.14	8,503	13,003	18,012
2040	1.50	1.58	1.72	77.92	78.86	80.02	82.79	84.24	85.53	8,503	13,003	18,012
2050	1.51	1.61	1.81	79.78	81.13	82.86	83.71	85.71	87.52	8,503	13,003	18,012
2060	1.52	1.64	1.89	80.94	82.55	84.69	84.35	86.77	89.03	8,503	13,003	18,012

Source: Authors' calculations.

Tab. 1b: Expected levels of fertility, mortality and migration, 2017–2060, Czechia

Year	Fertility (Total fertility rate)			Mortality (Life expectancy at birth in years)						Migration (Net migration)		
				Men			Women					
	Low	Medium	High	Low	Medium	High	Low	Medium	High	Low	Medium	High
2017	1.66	1.67	1.69	76.05	76.08	76.12	81.75	81.78	81.82	27,000	28,000	30,000
2020	1.67	1.72	1.76	76.09	76.78	77.23	81.76	82.37	82.76	23,000	30,000	37,000
2025	1.65	1.74	1.81	76.88	77.89	78.57	82.40	83.29	83.88	20,000	30,000	40,000
2030	1.64	1.75	1.83	77.62	78.93	79.80	82.95	84.08	84.86	20,000	30,000	40,000
2040	1.64	1.78	1.88	78.94	80.73	81.86	83.86	85.51	86.57	20,000	30,000	40,000
2050	1.64	1.79	1.92	80.13	82.36	83.61	84.69	86.81	88.04	20,000	30,000	40,000
2060	1.65	1.80	1.95	81.13	83.73	85.25	85.43	87.93	89.42	20,000	30,000	40,000

Source: Authors' calculations.

and we shall focus only on projected trends (tab. 1a and 1b) and the basic results of both forecasts.

The forecast for women's fertility in both countries is not wholly comparable, as the projected future trends are based primarily on the trend in fertility in Czechia after 2013, when the total fertility in Czechia developed dynamically, partly as a result of compensation for postponed fertility during the economic recession in 2008–2013 and preceding years. By contrast, total fertility in Slovakia before 2013, when the Slovak forecast was created, remained at very low levels and its increase was extremely slow.

The trend in mortality was very similar in both countries. Life expectancy at birth rose steadily and continuously over the long term and there is no evidence that this pronounced trend will come to an end. Both countries have a number of structural reserves resulting from international comparisons with advanced countries that are still considerably further ahead in the development of mortality.

Estimating the future trend in migration, or rather creating a rough outline of this trend, is a task that traditionally lies somewhere in between science and divining the future from a crystal ball. The trend in migration is crucially influenced by the economic situation and particularly labour market conditions at a given point in time, by the legislation regulating migration and asylum policy and how strictly that legislation is applied, and by the situation in neighbouring countries and in the countries that are either the target or the source of migration flows. These factors are very volatile and within the space of just weeks or months they can change dramatically. Together with them the volume and structure of migration flows also usually change. The variability of migration parameters is therefore usually temporally limited to just several years, within which time frame a certain target level of net migration is reached, in the case of Slovakia, or, in the case of Czechia, a certain target level of immigration and emigration is reached. In subsequent years, the migration levels are then taken to be constant. At the same time, the sex and age structure of net migration or the volume of immigration and the intensity of emigration by sex and age are considered to be constant for the entire forecast period. Migration forecasts are thus also methodologically different from the individual forecasts for fertility and mortality

put together within the frame of the forecasts that are being compared here.

THE RESULTS OF THE FORECASTS

Both forecasts presented here were produced as classic, deterministic population forecasts. The resultant prospective estimates for the numerical size and the sex and age structure of the population of each of the two countries comprise three scenarios of future development: the medium, high and low variants, where the medium variant represents the most likely trajectory the observed trend will take. The high and low variants then mark out the realistic frame within which future development should unfold in relation to the degree of uncertainty of the results given by the medium variant. Future development should remain within these frames, that is, it is relatively unlikely that it will extend beyond the area bordered by the low and high variants.

The medium variants of both forecasts were estimated by applying the forecast model parameters that correspond to the medium variants of the expected trends in all the components of population reproduction (fertility, mortality, immigration and emigration, i.e. net migration) to the initial age-sex structure of the population. The threshold of the forecast was 31 December 2017 in the case of Czechia and 31 December 2011 in the case of Slovakia. The estimate of the size and structure of the population of Czechia at the end of 2017 was based on provisional numbers of events for the year 2017 disaggregated by sex and age groups and the latest final age structure known at the time the forecast was calculated (as of 31 December 2016). Provisional data of official statistics were used for variant estimates of the numbers of events and, consequently, the values of the analytical indicators relating to the estimated population of Czechia and its age-sex structure in 2017.

The high and low variants of the overall forecasts are analogically based on a combination of corresponding variants of the individual forecasts. In the case of Slovakia, they are based on the same age-sex structure of the population as the medium variant; in the case of Czechia they are based on a corresponding variant of the estimated initial structure. Below, with just some noted exceptions, we will present only the results that correspond to the medium variant of the forecasts.

The common starting point for presenting the forecast results was the year 2016, and it was to that year that the latest known definitive age-sex structure of the population based on the official population balance by the Czech Statistical Office was applied; in the case of Slovakia it was the age-sex structure at the end of the third year of the given population forecast.

THE DEVELOPMENT OF POPULATION SIZE

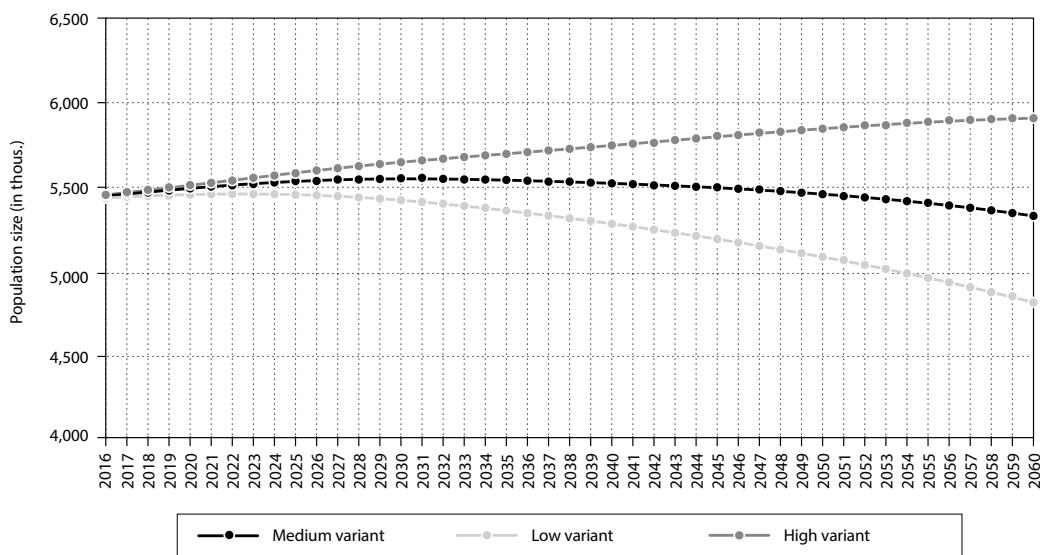
Although the initial age-sex structures of both populations and the forecasts of their further population development are largely similar, we can see at first glance that the development of total population size in Czechia and Slovakia will very likely differ significantly over the entire forecast period. The trends of this development will also likely differ.

Despite the expected higher positive net migration rate and significant decrease in mortality, there is according to the medium variant of the forecast enough reproduction potential in the population to ensure growth in Slovakia for just ten to twelve years because of long-term low fertility in the recent history. However, given the development of the total fertility

rate and net migration from 2012 to 2017, both of which were even less favourable than the pessimistic estimates of the low variant, this potential has now been exhausted and Slovakia is probably standing on the brink of depopulation. According to the medium variant, which currently looks quite optimistic, but which from the perspective of the entire forecast period must still be regarded as the most likely scenario of future development, the population size of Slovakia should increase by approximately one hundred thousand people in total between 2016 and 2030, before returning by 2050 to its level at the end of 2016 and then should continue its relatively dynamic decrease (Figure 1a).

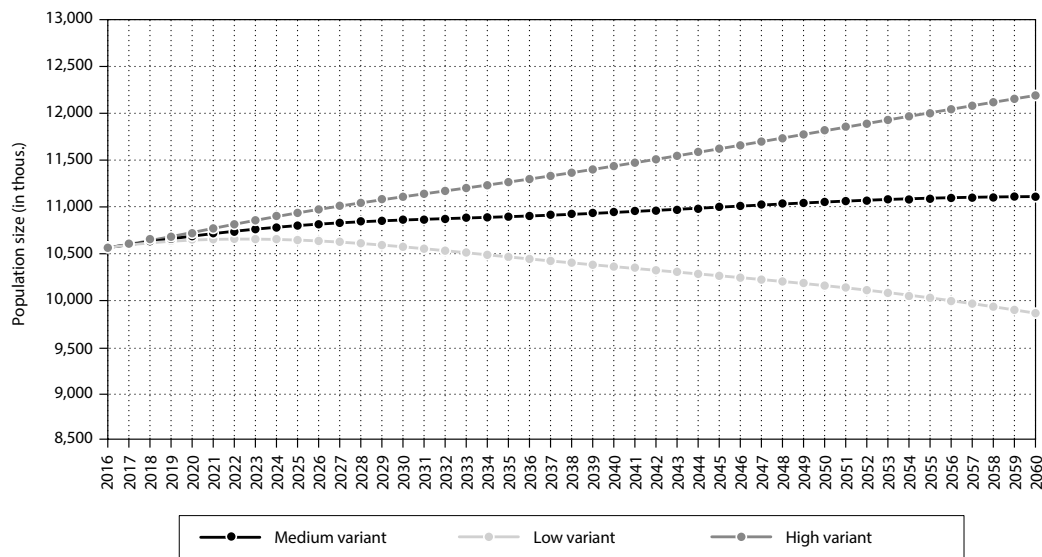
By contrast, the population of Czechia currently has higher reproduction potential, owing to the significantly higher current fertility rate (approximately 0.25 children per woman) and to its more favourable outlook, higher net migration rate in relation to total population size, and better mortality conditions, both real and expected. Consequently, its overall reproduction potential throughout the observed period from 2016 to 2060 should correspond to expanded reproduction and lead to continuous population growth.

Figure 1a: Expected development of the total population size, 2016–2060, Slovakia

Source: Authors' calculations.

Figure 1b: Expected development of the total population size, 2016–2060, Czechia

Source: Authors' calculations.

In the span of the next 25 years it is possible to realistically expect that the number of inhabitants of Czechia will reach 11 million and before reaching the end of the forecast period it will probably exceed that number by another one hundred thousand people (Figure 1b).

Although the two forecasts were created in different time periods and are almost wholly independent of each other, the deviations of the extreme (high and low) variants from the medium scenario are almost identical, the only difference being that the medium variant of the Slovak forecast is slightly more 'pessimistic' because it is closer to the low variant. The population size in Slovakia in 2060 projected in the low variant amounts to 91% of the projected medium variant, and the high variant amounts to 111% of the projected medium variant. The Czech Republic's medium variant can be regarded as 'more optimistic', because it on the contrary deviates more in the direction of the projected high variant. The population size of Czechia projected in its low variant equals 89% of the medium variant, while the high variant equals 110% of the medium variant. We can interpret this as a natural sign of the key role played by the subject in demographic forecasting. Even the most objectively constructed forecast is not free from the influence of the environment, moods, and expectations in which

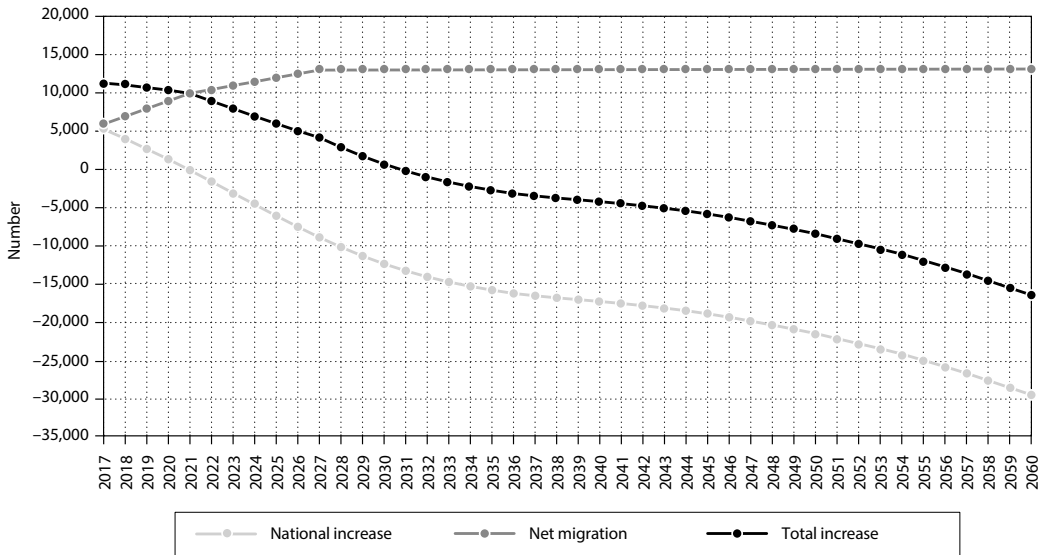
they are created. The Slovak forecast was created in the conditions of a relatively long-lasting recession, while the forecast for Czechia was created in a period of (economic) boom and general, albeit cautious, optimism in society, which may be one of the main causes of the medium variant's deviation in the direction of the low and the high variants, respectively.

For current population development in economically advanced countries, among which Slovakia and Czechia indisputably figure, migration represents without question the most important reproductive process. Migration and especially its immigration component determine the direction of population development overall in most of these countries. The expected dominant role of migration in determining the basic character of reproduction is illustrated in Figure 2a and especially in Figure 2b.

In both countries migration is also the only source of population growth that can be rapidly mobilised. Fertility and especially mortality exhibit much more inertia in their development and it is not easy to mobilise them towards the optimisation of population development. Population development is not currently so much about the development of the population size as it is about the development of age-sex and other population structures.

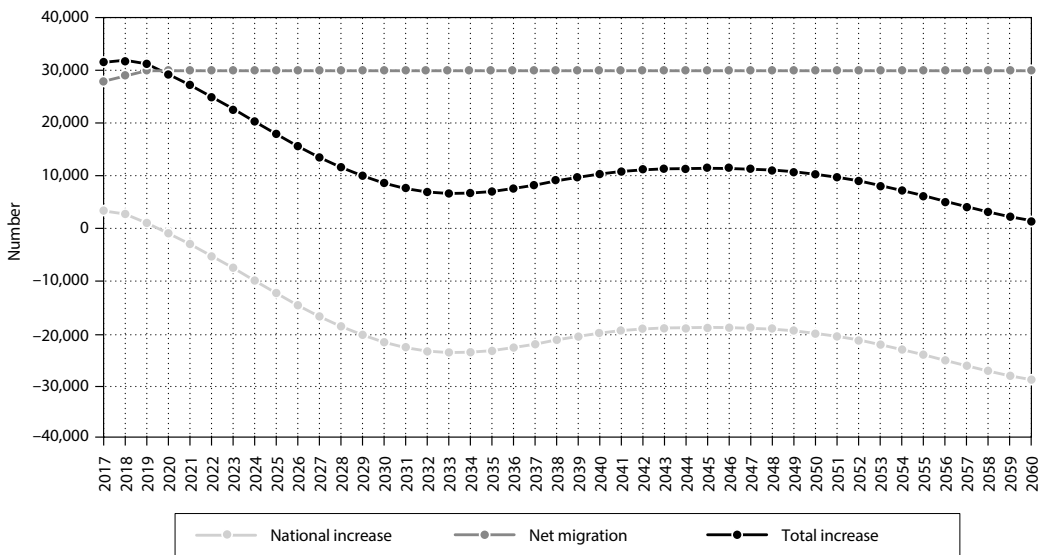

Figure 2a: Expected development of the population balance, 2017–2060, Slovakia, medium variant

Source: Authors' calculations.

Figure 2b: Expected development of the population balance, 2017–2060, Czechia, medium variant

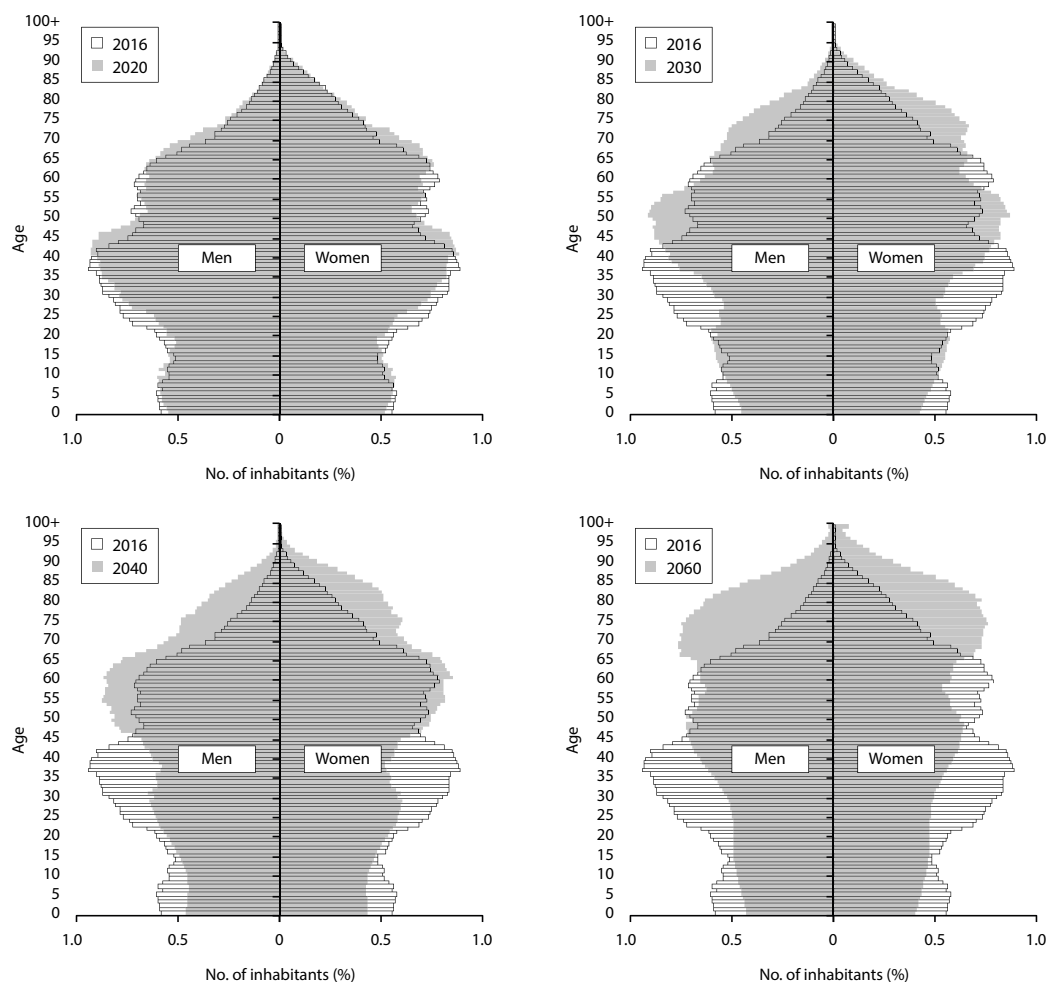
Source: Authors' calculations.

THE TRANSFORMATION OF THE AGE-SEX STRUCTURE AND THE COURSE OF DEMOGRAPHIC AGEING

The future development of the age-sex structure of the populations in the Czechia and Slovakia in both the short- and middle-term perspectives, that is, over the course of the next 25 and 30 years, will to a large degree be influenced by the threshold age-sex structure in each country (at the end of 2016 and 2011, respectively), by irregularities in the age-sex structure, and to a significant extent also by the expected scale and timing

of migration and the specific age-sex structures of the basic migration flows, and in Slovakia by the timing, scope, and structure of net migration. The irregularities in the age-sex structures of the Czech and Slovak populations at the start of the period that have a determining effect include the relatively large number of persons born between 1940 and 1956 or 1965, respectively, the largest cohorts born in the 1970s and the 1980s, and, conversely, those linked to the extremely small numbers of births in the second half of the 1990s and at the start of the new century. These irregularities

Figure 3a: Expected age-sex structure in the years 2020, 2030, 2040, 2060, Slovakia, medium variant

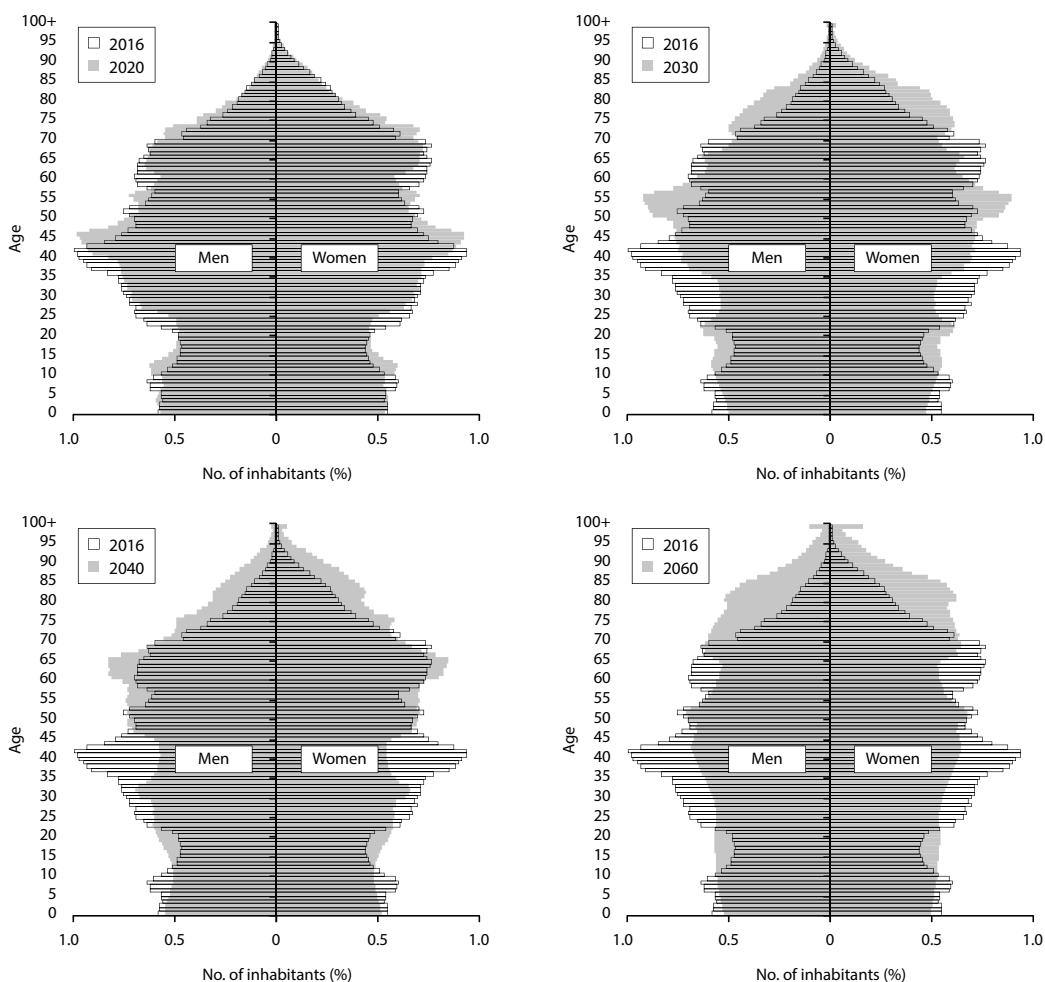
Source: Authors' calculations.

characterise both observed populations, but in Slovakia the differences between the main maximums and minimums in the distribution of men and women by age are somewhat less pronounced. Nevertheless, the deformations observed in the age-sex structure of the Slovak population are more robust and more stable over time (Figures 3a and 3b).

The transformation of the age structure of the Slovak population should predominantly be influenced by existing irregularities in the age-sex structure and the natural offsetting of these irregularities

as individual cohorts die over time. Weaker migration will contribute only to a very limited extent towards smoothing out the protrusions caused by these aberrations in the age-sex structure, and chiefly only in the lower age groups. The ageing of the population will almost certainly be the most pronounced process in the future development of the age-sex structure of the Slovak population. This ageing process will occur from the top of the age-sex structure throughout the entire forecast period as a result of the permanent increase in the number of seniors (people aged 65 and over)

Figure 3b: Expected age-sex structure in the years 2020, 2030, 2040, 2060, Czechia, medium variant

Source: Authors' calculations.

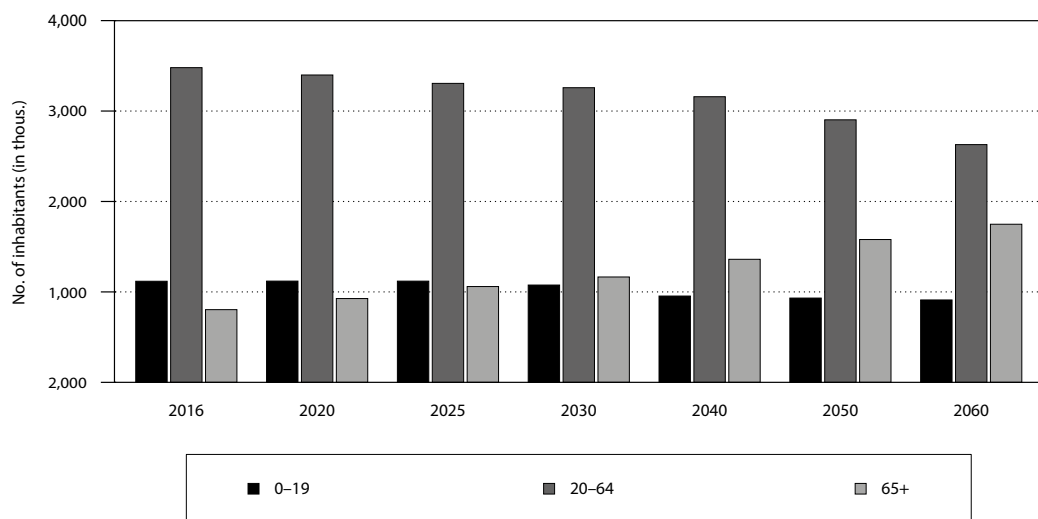
and from the bottom the age structure for a large part of the forecast period as a result of the decrease in the size of the child component in the population.

In the current age distribution of the Czech population there is a greater frequency of small irregularities than what we see in the age structure of the Slovak population, which leads to more frequent and to some degree also less pronounced fluctuations in the number of people in individual age groups. At the same time, however, these protrusions are also offset by the larger extent of migration in relation to population size. The protrusions and irregularities are mainly offset when they pass through the segment of the age structure that lies between the 20th and 30th year of life, where the intensity of migration is generally the highest. The most distinct protrusion, formed by the cohorts born in the 1970s, cannot, however, be offset by ordinary migration. First, this is an extremely pronounced maximum and second the people who comprise it are today on average more than 40 years of age, which is an age when migration mobility is already relatively low. Moreover, Czechia has long-term positive net migration and in order to numerically reinforce subsequent generations in a corresponding

way there would have to be far more immigrants than the number that are currently entering the country. Therefore, this, the most pronounced protrusion can under the ordinary conditions of population development only disappear as a result of the dying out process of the generations concerned.

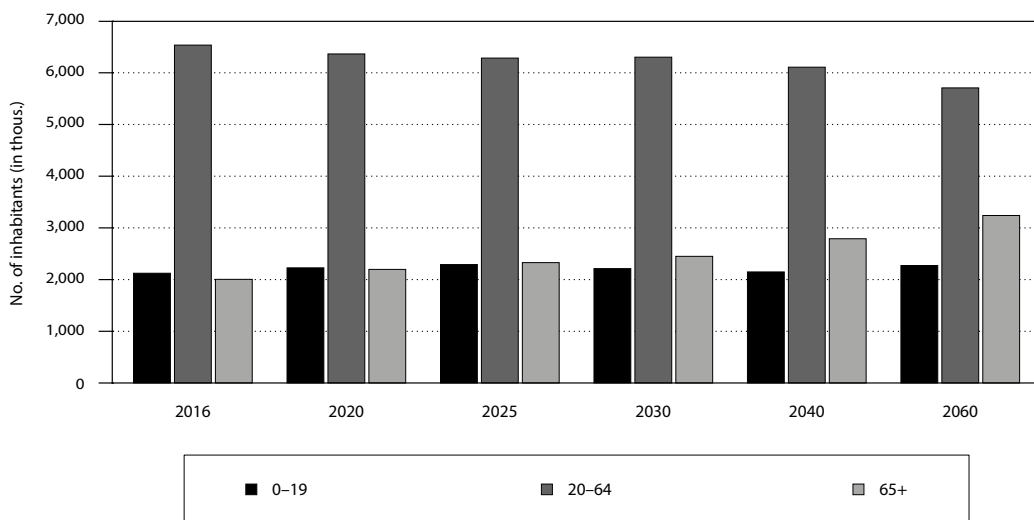
The development of the number of inhabitants in individual age groups (Figures 4a and 4b) will mainly be marked by the aforementioned irregularities that were present in the threshold age-sex structure. The total number of children and adolescents up to the age of 19 (pre-productive age) will be crucially influenced by not just the number of children already born and the cumulative effect of their participation in the migration process but primarily by the development of fertility, which is itself determined by the development of the number of women of reproductive age (15–49 years), their distribution by age, the total fertility rate, and the distribution of fertility intensity by age. As a result of all the interaction between all these factors we expect that the number of children and adolescents in Czechia will continue to grow until approximately the middle of the next decade, after which it will decline for at least two decades, and at the end

Figure 4a: Expected breakdown of the population into basic age groups, 2017–2060 (selected years), Slovakia, medium variant

Source: Authors' calculations.

Figure 4b: Expected breakdown of the population into basic age groups, 2017–2060 (selected years), Czechia, medium variant

Source: Authors' calculations.

of the forecast period it will grow again to a level roughly equal to 107% of the initial size of this age group (from 2.11 mil. to 2.25 mil. people). This component of the population should alternately amount to between roughly 19% and 21% of the population. In Slovakia the most likely scenario appears to be a continued slight increase in the number of people in the 0–19 age group, which at the start of the next decade will be replaced by a lasting decline in both the absolute size of this age group and the share of the population it represents. In the forecast horizon (to the year 2060) the numerical size of this age group should decrease to a level equal to 82% of its numerical size in the initial year (from 1.13 mil. to 0.92 mil. people) amidst the simultaneous decrease in the share of the total population it represents from almost 21% to just slightly above 17%.

The expected development of the size of the population of productive age (20–64 years) will be marked by the difference in the numerical size of the cohorts that enter this category at one end and exit at the other end, and the development of the net migration rate in this age segment. In Czechia the size of the population of productive age will most likely decrease over

the course of the forecast period to 87% of the size of this population at the forecast's threshold, which expressed in numerical figures is a decrease from 6.48 mil. to 5.66 mil. people. Analogically there would also be a decrease in the proportional size of this category within the total population, from 61% to 51%. In Slovakia this development will be even more pronounced. The most likely scenario there is that the number of people of productive age will decrease from 3.52 mil. in 2016 to 2.66 mil. by the end of the forecast period in 2060. Expressed in relative terms this would mean a decrease in the share of the population represented by the productive component from more than 64% to 50%. These dramatic changes, which will largely occur during the last third of the forecast period, will in both countries be caused by the largest birth cohorts born in the 1970s or in the 1970s and 1980s crossing the upper age limit of the productive age category (65 years) and their replacement by the distinctly smaller cohorts born between 2018 and 2024 in Czechia and 2018 and 2030 in Slovakia. Under these conditions the ageing of the populations of Czechia and Slovakia will be very pronounced and will be so throughout the entire forecast period.

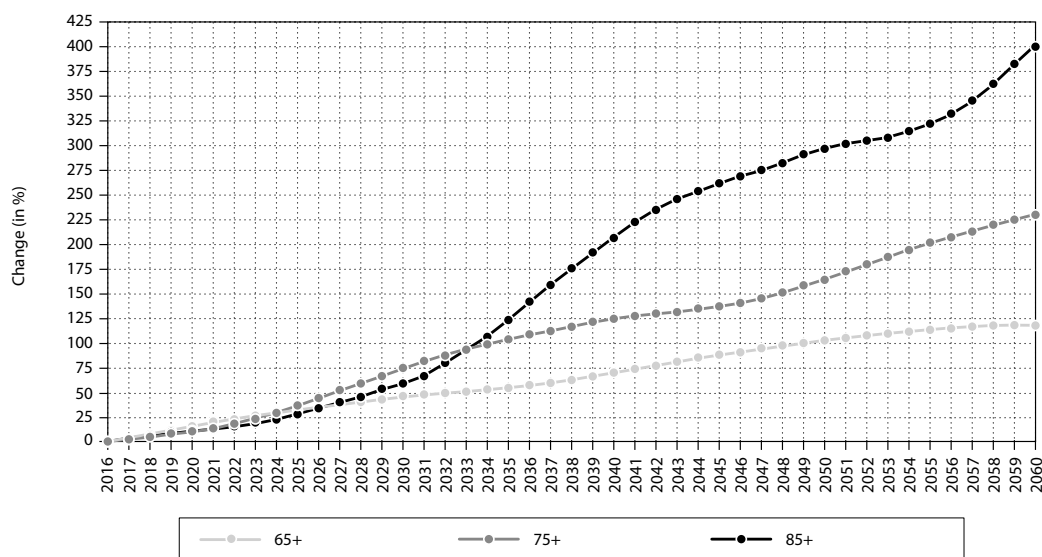
The development of the number of seniors, or more precisely its dynamics of this development, which is one of the basis characteristics of demographic ageing, can be realistically expected to give rise to one of the basic differences between the populations of Czechia and Slovakia. In Slovakia the number of people aged 65 and over should increase between 2016 and 2060 by 118% from 0.812 million to 1.767 million while the size of the population will decrease by 1% from the initial size of the population in 2016. In Czechia the analogical increase should amount to 'just' 62%, from the initial 1.989 mil. to 3.224 mil., but this is expected to occur amidst a simultaneous increase in the total population size of approximately 5%.

The differences between the expected ageing trends of the two populations will over the next approximately forty years also reflect, albeit indirectly, the different course the demographic revolution took in each country. In Slovakia, the demographic revolution began later and occurred within a relatively short time interval. The onset of population ageing in Slovakia was therefore somewhat delayed, but the course of the process was then all the more intensive and the share of the

seniors in the Slovak population will almost certainly reach a significantly higher maximum than in the case of the Czech population. If seniors accounted for just under 15% of the population in Slovakia at the end of 2016, in Czechia the figure was 19%. If the medium forecast scenario were to play out, however, this share would in both countries draw even sometime around the year 2040 at 25%, and in 2060 it would reach 33% of the Slovak population and 29% of the Czech population. The share of seniors in the Czech population should peak between 2055 and 2060 at around 30%, while in Slovakia the peak will likely occur after the year 2060 and at a much higher level – depending mainly on the development of fertility. It could even be greater than 35%.

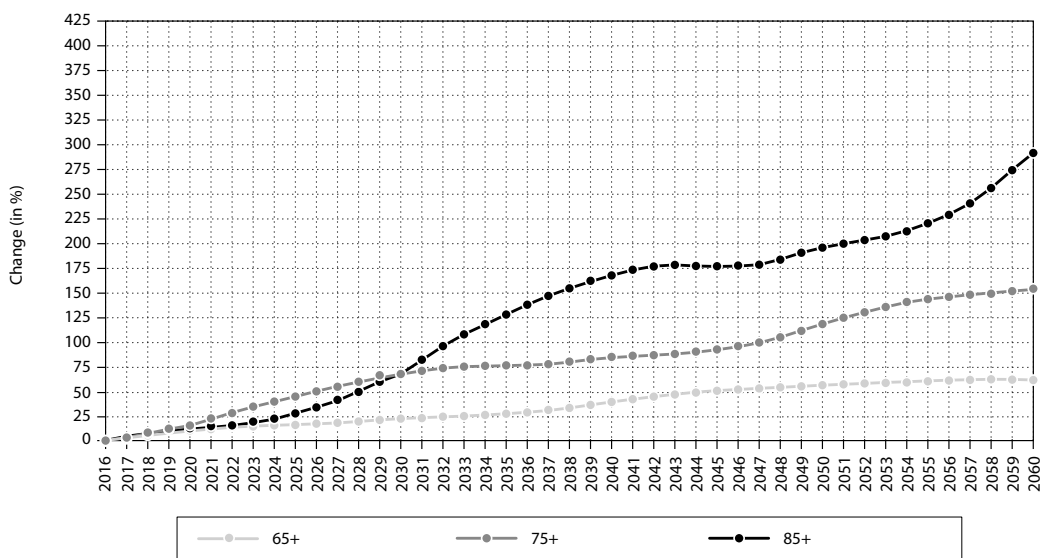
The expected development of the mean age of the population also illustrates the significantly different dynamics of population ageing (in the two countries) over the course of the forecast period. The mean age of the population in Slovakia according to the medium forecast scenario should rise from the initial age of 40.3 years to 49.2 years, which is almost a full nine years. In Czechia the expected change in the mean age

Figure 5a: Expected development of the relative change in the number of seniors by selected age groups, 2017–2060, Slovakia, medium variant

Source: Authors' calculations.

Figure 5b: Expected development of the relative change in the number of seniors by selected age groups, 2017–2060, Czechia, medium variant

Source: Authors' calculations.

of the population should be only half of that, and we can expect it to increase between 2016 and 2060 by 4.5 years from 42.0 to 46.5 years of age.

The ageing process, measured as the change in the number or proportion of seniors in the population, will exhibit marked internal differentiation, primarily caused by irregularities in the initial age-sex structure and specific features in the distribution of the current and very likely also the future growth in life expectancy at birth. It is because the determining increases in life expectancy at birth will primarily occur among the highest ages. Given that the main irregularities in the initial age-sex structure are very similar in both populations and the structural changes occurring within the frame of the future development of mortality should also be similar, it can be expected that the aforementioned internal structure, or rather the differentiation of the relative growth in the number of seniors in the Slovak and Czech populations by age, will exhibit similar developmental characteristics (Figs. 5a and 5b).

If the number of people aged 65 and over in Czechia and Slovakia increases, as described above, by

62% and 118%, respectively, then the number of people aged 75 and over will over the same period grow increase by two-and-a-half times the initial number and three times the initial number, respectively, and the oldest inhabitants aged 85 and over will be, respectively, four time and five times the initial number in the threshold year. The estimates for the last two age groups are very robust, because the seniors that will make up these categories in 2060 are currently over the age of 30 and 40, respectively, so they are already beyond the age of the highest migration activity. Their future numbers will therefore be determined almost exclusively by mortality, which out of all the components of population development is the one that can be predicted the most reliably.

CONCLUSION

One hundred years is one very long human life. In terms of past demographic development, however, it represents only a middle-term retrospective period. Middle-term because the current age structure

is clearly marked by the direct and indirect traces of a large part of what has occurred in a given population's reproduction over the past century. By comparing the results of analyses and forecasts of population development in Slovakia and Czechia it is possible to assess how their shared history is reflected and will continue to be reflected in the population development of the two countries. It is almost certain that the traces of their shared path and fundamental changes in the social, economic, political, and, ultimately also, cultural areas will appear not only in the age structure but also in the reproductive behaviour of the population

for the next several decades. The strength of the effect of this shared path, which was not shared for very long, is demonstrated by the degree to which two populations that were reproductively very different at the start grew more alike. This is probably best expressed by the similarity of the initial age structures in the forecasts described above. The similarity was so strong that it will continue to be visibly reflected and reproduced in future development, even despite the relatively distinct parameters of reproduction that were used in the forecasts.

Declaration: This research paper was supported by APVV-17-0079.

References

- Bleha, B. – B. Šprocha – B. Vaňo. 2013. *Prognóza populačného vývoja Slovenskej republiky do roku 2060*. Bratislava: INFOTAT – Inštitút informatiky a štatistiky.
- FSÚ. 1982. *Demografická príručka*. Praha: Federální statistický úřad.
- Kučera, M. 1967. Historie demografických projekcí v ČSSR. *Demografie*, 9, s. 300–302.
- Schmidt, O. 1939. *Národy na rozcestí*. Praha: Orbis.
- Weirich, M. 1937. Pravděpodobné věkové rozvrstvení obyvatelstva v Československu roku 1960. *Statistický obzor*, 18, s. 316–335.

BRANISLAV BLEHA

graduated from the Faculty of Natural Sciences, Comenius University in Bratislava in the field of human geography. He is head of the Section of Demography and Population Geography in the Department of Human Geography and Demography at the same faculty. He is focusing on population forecasting, population policies and the regional dimension of demographical processes.

BORIS BURCIN

is a graduate of the programme in economic and social geography at the Faculty of Science, Charles University, where he has been a lecturer since 1990 in the Department of Demography and Geodemography. He embarked on an academic career after one year of practical experience in the field of demographic statistics at the then Federal Statistical Office. He specialises in issues of mortality and forecasting population development and he has co-authored a number of analytical and prognostic demographic studies for practical planning and management use. In recent years he has been working as an international expert and consultant for the UN Population Fund (UNFPA) in the field of population in post-communist countries.

TOMÁŠ KUČERA

studied economics and social geography at the Faculty of Science of Charles University in Prague, where, after a period of post-graduate study at the Institute of Geography of the Czechoslovak Academy of Sciences, he returned to teach in 1986. He has specialised in creating population forecasts since 1980 and over the past twenty-five years he, together with Boris Burcin, has focused on population forecasting within the frame of basic and applied research.

BRANISLAV ŠPROCHA

graduated from the Faculty of Science of Charles University in Prague in the field of demography (2011). Since 2007, he has been a researcher at the Institute of Informatics and Statistics at the Demographic Research Centre in Bratislava and since 2009 a researcher at the Prognostic Institute of the Slovak Academy of Sciences. In the field of demography, he specialises in the issue of nuptiality, divorce, population development, and the transformation of reproductive behaviour after 1989 and its impact on society. In addition, it also deals with the analysis of selected population structures, the reproductive behaviour of the Roma population in Slovakia, and the problems of population forecasts.

BORIS VAŇO

graduated from the University of Economics in Bratislava and completed the graduate programme in demography at Charles University in Prague. He has worked as a researcher in demography at the Institute of Informatics and Statistics since 1980. In 2000–2014 he was the head of the Demographic Research Centre. From 2006 to 2010 he was deputy chair of the Slovak Statistical and Demographic Society and since 2011 he has been a member of the Council of Advisors of the Population Europe network. He specialises in the analysis of population development, demographic forecasts, and population policy.

DEKOMPOZÍCIA VÝVOJA KOHORTNEJ PLODNOSTI ČESKA A SLOVENSKA POUŽITÍM ZMIEN PRAVDEPODOBNOTÍ ZVÄČŠENIA RODINY¹⁾

Branislav Šprocha²⁾ – Pavol Ďurček³⁾

A DECOMPOSITION OF COHORT FERTILITY TRENDS IN CZECHIA AND SLOVAKIA
ON THE BASIS OF CHANGES IN PARITY PROGRESSION RATIO

Abstract

The long-term trend in cohort fertility in Czechia and Slovakia has led to a significant decrease to fewer than two children. Significant changes in the structure of the female population by parity are taking place in the background of this decline. This article seeks to analyze the development of completed cohort fertility in Czechia and Slovakia in the context of the parity transformation and to identify which parity has contributed most to the decline in fertility to such low levels.

Keywords: cohort fertility, decomposition, parity progression ratios, Czechia, Slovakia **Demografie, 2018, 60: 234–247**

ÚVOD

Realizovaná plodnosť v Česku a najmä na Slovensku prešla v priebehu 20. a na začiatku 21. storočia viacerými dôležitými a v mnohých ohľadoch aj historicky jedinečnými zmenami, ktorých výsledkom okrem iného je zníženie konečnej plodnosti pod hranicu dvoch detí v kontexte štrukturálnych zmien žien podľa parity. Z vývojového hľadiska pritom populácie oboch krajín boli z pohľadu intenzity plodnosti dlho pomerne výrazne rozdielnymi. Kým v Česku sa konečná plodnosť už v generáciách narodených na konci

19. a na začiatku 20. storočia dostala na úroveň okolo dvoch detí, na Slovensku k tomuto javu dochádza až u žien z druhej polovice 60. rokov. Pri určitom generalizujúcom pohľade na vývoj konečnej plodnosti žien narodených v 20. storočí v Česku tak môžeme hovoriť o pretrvávajúcej stagnácii prípadne len veľmi miernom poklese, ktorý sa zrýchľuje až u najmladších žien, kým na Slovensku sme svedkami kontinuálneho a pomerne dynamického znižovania realizovanej plodnosti už od najstarších generácií. Tieto rozdiely úzko súvisia jednak so začiatkom a dynamikou šírenia

1) Štúdia je čiastkovým výsledkom projektu VEGA č. 2/0057/17 *Najvyššie dosiahnuté vzdelanie a jeho vplyv na transformujúcu sa rodinnú a reprodukčnú správanie žien na Slovensku*.

2) Výskumné demografické centrum v Bratislave; Prognostický ústav Slovenskej akadémie vied, kontakt: branislav.sprocha@gmail.com.

3) Katedra humánnej geografie a demografie, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, kontakt: durcek@nic.fns.uniba.sk

transformácie plodnosti v rámci demografickej revolúcie, ale sú tiež odrazom historicky sa formujúcich kultúrnych, etnických a socioekonomických diferencií.

Úroveň konečnej plodnosti a analýza jej vývoja je nesporne dôležitým nástrojom pri demografickom výskume, no nesmieme zabúdať na skutočnosť, že ide o priemerné číslo, a preto veľký význam má aj poznanie toho aké štrukturálne pozadie podmienilo jeho vznik. Za rovnakou realizovanou úrovňou plodnosti tak môže stať značne odlišný reprodukčný príbeh, ktorý sa odzrkadľuje práve v zložení žien podľa počtu narodených detí. Poukazujú na to napríklad aj štúdie *Frejku a Sardona* (2007), *Sobotku* (2013), *Zeman a kol.* (2018), ktoré práve v krajinách s nízkou a súčasne podobnou úrovňou konečnej plodnosti nachádzajú pomerne značné rozdiely v štruktúre žien podľa parity. Práve zmeny v tejto štrukturálnej charakteristike plodnosti môžu predstavovať hlavné hybné sily zmien v celkovej úrovni konečnej plodnosti (napr. *Ní Bhrolcháin*, 1987; *Barkalov*, 1999; *Frejka*, 2008; *Wilson*, 2013; *Zeman a kol.*, 2017). Súčasne však *Zeman a kol.* (2018) dopĺňajú, že práve problematike toho ako zmeny v paritno-štrukturálnych charakteristikách plodnosti vplyvávajú na hodnoty konečnej plodnosti a jej vývoj najmä v populáciách s nízkou intenzitou rodenia detí, je venovaná len obmedzená pozornosť.

Identifikácia rozsahu a dopadu zmien paritných štruktúr na hodnoty konečnej plodnosti žien Česka a Slovenska narodených od polovice 30. do polovice 70. rokov je primárnym cieľom tohto príspevku. V zmysle neho sa budeme predovšetkým snažiť nájsť odpoveď na otázku ako zmeny v pravdepodobnostiach zväčšenia rodiny (parity progression ratios PPR) prispievali k zmene hodnoty konečnej plodnosti medzi vybranými generáciami. Na tento účel bude využitá nová dekompozičná metóda aplikovaná v práci *Zeman a kol.* (2018).

DÁTA A METÓDY

V našom príspevku vychádzame z dekompozičnej metodiky rozpracovanej na tento účel v práci *Zeman a kol.* (2018). Na rozdiel od autorov však v našom prípade nebudeme pracovať s výsledkami sčítaní obyvateľov, domov a bytov, a to z niekoľkých dôvodov. Prvým je selektívna vlastnosť získaných údajov, keď informácia o počte narodených detí sa týka len tých žien, ktoré

sa v príslušnej kohorte dožili rozhodujúceho okamihu sčítania. Najmä v prípade starších generácií takto získané výsledky môžu byť čiastočne skreslené selektívnou úmrtnosťou alebo migráciou. Druhým dôvodom je skutočnosť, že najmä v poslednom sčítaní obyvateľov, domov a bytov z roku 2011 nezanedbateľná časť žien (aj na konci a po skončení reprodukčného veku) neodpovedala na otázku o počte narodených detí. Existuje síce niekoľko možností ako s takýmto prípadmi pracovať, no keďže z nášho pohľadu existuje možnosť využiť kvalitnejší a reprezentatívnejší zdroj údajov (v zmysle reprodukčnej reprezentatívnosti), budeme sa v našej práci opierať o generačne upravené prierezové údaje o počte narodených detí podľa veku ženy a biologického poradia. Tie sú kontinuálne v dobrej kvalite na území bývalého Československa síce zbierané už od roku 1925, no vojnové obdobie túto časovú radu narušuje, preto bude možné analyzovať kohortnú plodnosť podľa parity a pravdepodobnosti zväčšenia rodiny v generačnej podobe až od skupiny žien narodených v roku 1935. V porovnaní s údajmi získanými zo sčítaní tak nejde o zisťovanie reprodukčnej histórie ex-post u osôb dožívajúcich sa okamihu sčítania, ale o vyčerpávajúce zisťovanie realizovanej plodnosti u všetkých žien tesne po pôrode. Tento typ dát je preferovaný, pričom jeho spoľahlivosť súvisí s úplnosťou registrácie živonarodených a intercenálnou bilanciou vekovej štruktúry žien (pozri napr. *Shkolnikov a kol.*, 2007). Ako hlavný zdroj nám v tomto smere pre obe krajiny slúži Human Fertility Database (HFD) doplnená rovnakým metodickým postupom o najnovšie roky, vďaka čomu môžeme analyzovať aj generácie žien narodené v prvej polovici 70. rokov. Ide predovšetkým o populáciu Slovenska, keďže posledné údaje v HFD sú z roku 2011 a teda časová rada končí u generácie 1969. Hlavnou príčinou je pravdepodobne zmena metodiky vykazovania počtu narodených od roku 2012, keď do Hlásení o narodení (Obyv 2-12) už viac neboli započítavané deti narodené v zahraničí ženám s trvalým pobytom na Slovensku. Vzhľadom na ich relatívne vysokú početnosť, ako aj podiel z celkového počtu živonarodených (takmer 10 %), uvedená metodická korekcia nezanedbateľnou mierou ovplyvnila porovnateľnosť poskytovaných údajov a z nich konštruovaných indikátorov pred a po roku 2012. Dostupnosť údajov o deťoch narodených v zahraničí pre vedecké účely však umožnila predĺženie metodicky identickej časovej rady generačných

mier plodnosti podľa poradia a z nich konštruovaných konečných plodností a pravdepodobností zväčšenia rodiny. Vďaka tomu môžeme analyzovať realizovanú plodnosť až do generácie 1975. V prípade najmladších generácií vzhľadom na vek ešte nemôžeme hovoriť o ukončenej reprodukcii, no keďže tieto ženy mali v čase písania príspevku viac ako 40 rokov môžeme vzhľadom na nízku intenzitu reprodukcie predpokladať, že zaznamenaná plodnosť a výsledná konečná plodnosť sa už výraznejšie nebudú odlišovať.⁴⁾

Konečnú plodnosť môžeme definovať ako priemerový počet detí, ktorý sa narodil jednej žene príslušnej generácie počas jej reprodukčného obdobia. Pravdepodobnosť zväčšenia rodiny (tiež pravdepodobnosť narodenia ďalšieho dieťaťa, parity progression ratios) pre ženy, ktorým sa narodilo aspoň jedno dieťa (pre paritu $i > 1$, $PPR_{i,i} + 1$), predstavuje šancu porodiť ďalšie dieťa ($i+1$ poradia) (pozri napr. *Pressat*, 1968; *Henry*, 1976).

V zmysle práce *Zeman a kol.* (2018) pre každú generáciu žien môžeme jej konečnú plodnosť KP_G vyjadriť sumou parciálnych konečných plodností podľa poradia:

$$KP_G = \sum_{i=1}^{i_{max}} KP_G^i.$$

Konečná plodnosť poradia (i) je potom definovaná ako pomer žien z príslušnej kohorty (G), ktorým sa narodilo (i) a viac detí k celkovému počtu žien kohorty (G):

$$KP_G^i = \frac{\sum_i^{i_{max}} P_G^i}{\sum P_G},$$

$\sum_i^{i_{max}} P_G^i$ počet žien narodených v roku (G) s počtom detí (i) a viac,

$\sum P_G$ celkový počet žien v kohorte (G).

Pravdepodobnosť narodenia prvého dieťaťa bezdetnej žene ($i = 0$) je daná vzťahom:

$$PPR_G^{0,1} = KP_G^1.$$

Pre deti ďalšieho poradia potom vo všeobecnosti platí:

$$PPR_G^{i,i+1} = \frac{KP_G^{i+1}}{KP_G^i},$$

pričom pre otvorený interval (v našom prípade tretieho a ďalšieho poradia) je výpočet pravdepodobností založený na pomere:

$$PPR_G^{2+,3+} = \frac{KP_G^{3+}}{KP_G^{2+}}.$$

Celkovo tak môžeme konečnú plodnosť vyjadriť ako sumu súčiny parciálnych pravdepodobností zväčšenia rodiny (parity):

$$KP_G^i = \prod_{k=1}^i PPR_G^{k-1,k}.$$

Ako sme uviedli vyššie, v našom príspevku budeme pracovať s poradím živonarodeného dieťaťa $i \in <1; 3+>$, čo z pohľadu konečnej kohortnej plodnosti môžeme vyjadriť:

$$KP_G = \sum_{i=1}^{3+} KP_G^i = KP_G^1 + KP_G^2 + KP_G^{3+}$$

alebo:

$$KP_G = PPR_G^{0,1} + PPR_G^{0,1} \times PPR_G^{1,2} + PPR_G^{0,1} \times PPR_G^{1,2} \times PPR_G^{2+,3+} / (1 - PPR_G^{2+,3+}).$$

Dekompozičná metóda aplikovaná za účelom vyjadrenia vplyvu zmien pravdepodobností zväčšenia rodiny na vývoj konečnej plodnosti *Zemanom a kol.* (2018) berie do úvahy sekvenčnú povahu živonarodených ako reťazec posunov v parite od prechodu k prvému živonarodenému dieťaťu smerom k druhému a ďalšiemu. Nadväzuje a rozvíja predchádzajúce prístupy vyvinuté *Ní Brolchainom* (1987), *Barkalovom* (1999) a formalizované *Das Guptou* (1993). Ako uvádza *Zeman a kol.* (2018), základnou myšlienkou je, že zmena v pravdepodobnosti narodenia napr. prvého živého dieťaťa nebude v generácii ovplyvňovať len zastúpenie žien s jedným dieťaťom, ale sa prejaví aj na zastúpení žien s vyšším počtom detí. Predstavme si populáciu, v ktorej pravdepodobnosti narodenia prvého a druhého dieťaťa sa pohybujú na úrovni 0,9, pravdepodobnosť narodenia tretieho je 0,6 a štvrtého dieťaťa 0,4. Pre podiel žien so štyrmi deťmi potom platí: $0,9 \times 0,9 \times 0,6 \times 0,4 = 0,194$. Ak sa však pravdepodobnosť narodenia prvého

4) Tento prístup je využívaný na odhad konečnej plodnosti najmladších generácií môžeme nájsť aj v iných zahraničných prácach (napr. *Sobotka*, 2011).

dieťaťa zníži na 0,7, pričom ostatné pravdepodobnosti by zostali rovnaké, podiel žien so štyrmi deťmi by bol $0,7 \times 0,9 \times 0,6 \times 0,4 = 0,151$.

V prvom kroku výpočtu sa snažíme identifikovať vplyv zmien pravdepodobností narodenia prvého dieťaťa bezdetným ženám. Definujeme dve analyzované kohorty ako G1 a G2 (napr. 1935 a 1975). Pre hodnotu konečnej plodnosti, kde pravdepodobnosti narodenia druhého a ďalšieho dieťaťa sú fixované a totožné s hodnotami, ktoré dosahovala kohorta G1, platí:

$$KP_{G1,G2}^{G1 PPR_{1+}} = PPR_{G2}^{0,1} + PPR_{G2}^{0,1} \times PPR_{G1}^{1,2} + PPR_{G2}^{0,1} \times PPR_{G1}^{1,2} \times PPR_{G1}^{2+,3+} / (1 - PPR_{G1}^{2+,3+}).$$

Takto definovaná konečná kohortná plodnosť hovorí, ako by sa zmenila realizovaná plodnosť kohorty G2, ak by pravdepodobnosti narodenia druhého a ďalšieho dieťaťa zostali zachované (z pohľadu kohorty G1) a zmenili by sa len šance bezdetnej ženy stať sa matkou.

Samotný efekt zmeny pravdepodobnosti narodenia prvého dieťaťa na konečnú plodnosť je potom možné vyjadriť ako:

$$\Delta PPR_{G1,G2}^{0,1} = KP_{G1,G2}^{G1 PPR_{1+}} - KP_{G1}.$$

V ďalšom kroku za účelom vyjadrenia efektu zmien pravdepodobností narodenia druhých detí sú fixované (zostávajú zachované z kohorty G1) pravdepodobnosti narodenia tretích a ďalších detí:

$$KP_{G1,G2}^{G1 PPR_{2+}} = PPR_{G2}^{0,1} + PPR_{G2}^{0,1} \times PPR_{G2}^{1,2} + PPR_{G2}^{0,1} \times PPR_{G2}^{1,2} \times PPR_{G1}^{2+,3+} / (1 - PPR_{G1}^{2+,3+}),$$

pričom samotný efekt zmeny pravdepodobnosti:

$$\Delta PPR_{G1,G2}^{1,2} = KP_{G1,G2}^{G1 PPR_{2+}} - KP_{G1,G2}^{G1 PPR_{1+}}.$$

Pre rozdiel konečných kohortných plodností dvoch kohort G1 a G2 potom platí:

$$KP_{G2} - KP_{G1} = \sum_{i=1}^{i_{max}} \left[\left(\frac{KP_{G2}^i}{KP_{G1}^i} - \frac{KP_{G2}^{i+1}}{KP_{G1}^{i+1}} \right) \sum_{k=1}^i KP_{G1}^k \right],$$

$$KP_{G2} - KP_{G1} = \sum_{i=1}^{i_{max}} \Delta PPR_{G1,G2}^{i-1,i}.$$

VÝVOJ KONEČNEJ PLODNOSTI, KONEČNEJ PLODNOSTI PODĽA PORADIA A PRAVDEPODOBNOSTI ZVÄČŠENIA RODINY

Hlavným cieľom nového metodického prístupu je empiricky odpovedať na otázku ako zmeny v pravdepodobnosti zväčšenia rodiny ovplyvňujú a ovplyvnili úroveň a vývoj konečnej plodnosti v populácii Česka a Slovenska. Snažíme sa tak zistiť, čo stojí v pozadí zmien priemerného počtu detí na jednu ženu v medzigeneračnom pohľade. Ide o pokles šanci mať druhé, tretie alebo ďalšie dieťa, alebo je to výsledok znižovania šanci na to stať sa matkou vo všeobecnosti? Je tento model stabilný naprieč generáciami, alebo dochádza k jeho modifikácii? Odpovede na tieto otázky dávajú jasný a zrozumiteľný obraz o príčinách znižovania realizovanej plodnosti.

Ako naznačujú niektoré zistenia (napr. *Frejka*, 2008; *Frejka a kol.*, 2010; *Frejka a Sardon*, 2007; *Van Bavel a kol.*, 2015) dlhodobý pokles v realizovanej plodnosti je v najvyspelejších krajinách podmienený predovšetkým znižovaním zastúpenia veľkých rodín s tromi a viac deťmi a v mladších kohortách najmä zvyšovaním podielu žien bez detí a len s jedným dieťaťom. Dlhodobo však je prehlíadaná otázka ako sa menia šance žien stať sa matkou, resp. porodiť druhé, tretie prípadne ďalšie dieťa a ako tieto zmeny vplyvajú na samotnú úroveň konečnej plodnosti. Ukazuje sa, že pokles mier rodenia tretích a ďalších detí bol dominantným faktorom posunov od veľkých rodín a tým aj vysokej konečnej plodnosti k záchovej hranici, kým pokles mier prvého a druhého poradia sa môže stať hlavným nositeľom zníženia plodnosti k hranici 2 a pod hranicu 2 detí (*Zeman a kol.*, 2018). Štúdie *Frejku* (2008) a *Billariho s Kohlerom* (2004) potvrdili, že kľúčovým faktorom poklesu realizovanej plodnosti európskych žien narodených po roku 1955 je pokles šanci narodenia prvého a druhého dieťaťa a veľmi nízka plodnosť je predovšetkým charakterizovaná nízkou pravdepodobnosťou stať sa druhýkrát matkou. Potvrdzovali by to aj niektoré čiastkové výsledky domácich (česko-slovenských) štúdií (napr. *Potančoková*, 2011; *Šprocha*, 2014; *Šprocha a Ďurček*, 2017; *Štátná a kol.* 2017).

Konečná plodnosť žien Česka sa na rozdiel od Slovenska už v najstarších sledovaných generáciách vyznačovala viac menej stabilnou hodnotou približne

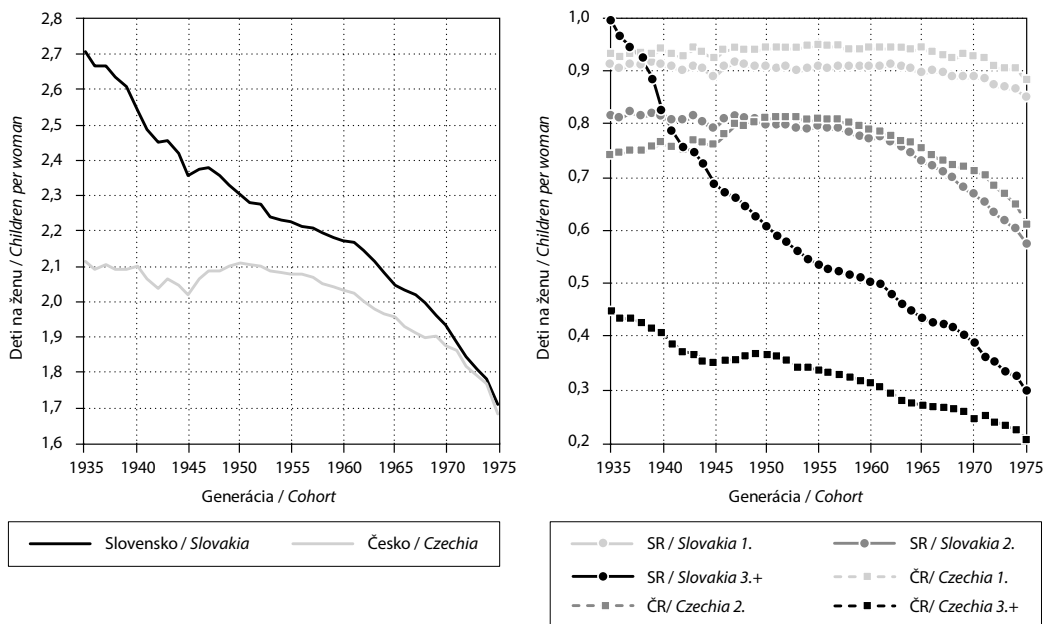
2,1 dieťaťa. U žien z prvej polovice 40. rokov môžeme vidieť určitý pokles pod túto úroveň spôsobenú čiastočne aj liberalizáciou potratovej legislatívy od roku 1958. Na druhej strane prijatie komplexu pronatalitných opatrení na konci 60. a v prvej polovici 70. rokov prispelo k oživeniu konečnej plodnosti, ktorá sa u žien narodených na konci 40. a začiatku 50. rokov opäť dostala k hranici 2,1 dieťaťa na ženu. Ich pronatalitné účinky sa však pomerne rýchlo vyčerpali a od generácií žien z prvej polovice 50. rokov už v Česku dochádza ku kontinuálnemu medzigeneračnému poklesu konečnej plodnosti. Poslednými generáciami s priemerom dvoch detí na ženu boli ženy zo začiatku 60. rokov. U žien narodených v 70. rokoch sa dynamika poklesu zvýšila. Tento trend súvisí s celkovou transformáciou reprodukčného správania, ku ktorému došlo a dochádza po roku 1989. Jedným z jej hlavných znakov bol v prierezovom pohľade práve veľmi dynamický pokles intenzity rodenia detí až pod hranicu lowest-low fertility (1,3 dieťaťa na ženu, bližšie Kohler a kol. 2001 a 2002). Aj napriek tomu, že značná časť z tohto poklesu bola saturovaná zmenami v časovaní a ukázala sa ako dočasná, rekuperačná fáza zatiaľ nedokázala plne kompenzovať objem odložených reprodukčných zámerov, čoho výsledkom je pretrvávanie relatívne nízkej intenzity plodnosti (pozri napr. Šprocha, 2014). Vzhľadom na takmer štvrtstoročie trvajúcu nízku úroveň plodnosti sa tieto zmeny prejavili aj na generačných údajoch. Navyše si musíme uvedomiť, že práve generácie žien zo 70. rokov sú prvými, ktorých reprodukčné dráhy začínali v novom politickom, spoločenskom a hospodárskom kontexte a táto diskontinuita životných podmienok sa výraznou mierou podpísala pod ich doterajšiu reprodukčnú históriu. Posledná dostupná hodnota o realizovanej plodnosti žien Česka narodených v roku 1975 hovorí o úrovni necelých 1,69 dieťaťa na ženu.

Situácia na Slovensku bola do značnej miery odlišná, a to predovšetkým v starších generáciách. Vzhľadom na neskorší začiatok demografickej revolúcie a tým aj jej ukončenie až po druhej svetovej vojne (pozri napr. Fialová a kol., 1990; Vereš, 1983, 1986; Šprocha a Tišliar, 2017) v kombinácii s určitými kultúrnymi,

socioekonomickými a etnickými odlišnosťami sa dlhodobo vyznačovalo výrazne vyššou konečnou plodnosťou (graf 1). Platí to nielen pre česko-slovenský, ale aj európsky priestor (pozri napr. Frejka a Sardon, 2004). Z vývojového hľadiska sme medzi generáciami 1935 a 1975 svedkami kontinuálneho poklesu o približne jedno dieťa z úrovne 2,7 na 1,7 dieťaťa na ženu. Úrovňou dynamiky znižovania realizovanej plodnosti sú pritom najzaujímavejšie najstaršie a najmladšie generácie. Medzi skupinami žien narodenými v polovici 30. a 40. rokoch sa konečná plodnosť znížila o 0,35 dieťaťa na ženu. V ďalších generáciách došlo k zastaveniu poklesu a dokonca sme svedkami mierneho oživenia (aj keď v menšej miere ako v Česku) súvisiaceho so spomínaným komplexom pronatalitných a prorodinných opatrení. Ich efekt však na generačnú plodnosť Slovenska mal ešte kratšie trvanie ako v Česku, a preto už u žien z druhej polovice 40. rokov opäť dochádza k poklesu konečnej plodnosti. Tá však už nemala takú dynamiku, pričom najnižšie medzigeneračné znižovanie zaznamenávali skupiny žien narodené v druhej polovici 50. a na začiatku 60. rokov. V mladších skupinách však opätovne dochádza k zrýchleniu poklesu konečnej plodnosti, ktoré ešte umocnila celospoločenská, hospodárska a politická transformácia po roku 1989. V porovnaní s Českom jej dopady na obyvateľstvo boli pravdepodobne ešte tvrdšie a zdá sa, že mali aj väčší efekt na realizovanú reprodukciu, ktorá sa medzi generáciami 1962 a 1975 prepadla o približne 0,44 dieťaťa na ženu. Ako ukázala analýza Šprochu (2014) zasiahnuté pritom bolo nielen rodenie prvých detí, ale ešte vyššiu mieru odkladania najmä u žien zo 70. rokov dosahovalo odkladanie druhých detí, čo je do určitej miery atypické pre proces transformácie plodnosti odkladaním (pozri Sobotka a kol., 2011). Výsledkom tohto dynamického poklesu je situácia, keď úroveň konečnej plodnosti žien Česka a Slovenska je už v podstate rovnaká a rovnako nízka. Obe populácie sa tak zaradili medzi skupiny krajín s veľmi nízkou konečnou plodnosťou ohraničenou hranicou 1,75 dieťaťa na ženu⁵⁾(pozri Myrskylä a kol., 2013; Rindfuss a kol., 2016; Zeman a kol., 2018).

5) Táto úroveň podľa Zemana a kol. (2017) predstavuje približne 85 % zo zachovanej hodnoty konečnej plodnosti v krajinách s nízkou úmrtnosťou. Znamená to, že v migračnej uzavretej populácii by sa každá ďalšia generácia zmenšila o približne 15 %.

Graf 1 a 2: Konečná plodnosť a konečná plodnosť podľa poradia živonarodeného dieťaťa ženám Česka a Slovenska v generáciách 1935–1975 / The completed cohort fertility rate and the completed cohort fertility rate by birth order among Czech and Slovak women born 1935–1975

Zdroj: HFD; primárne údaje ŠÚ SR; vlastné výpočty.
 Source: HFD; SO SR; authors' calculations.

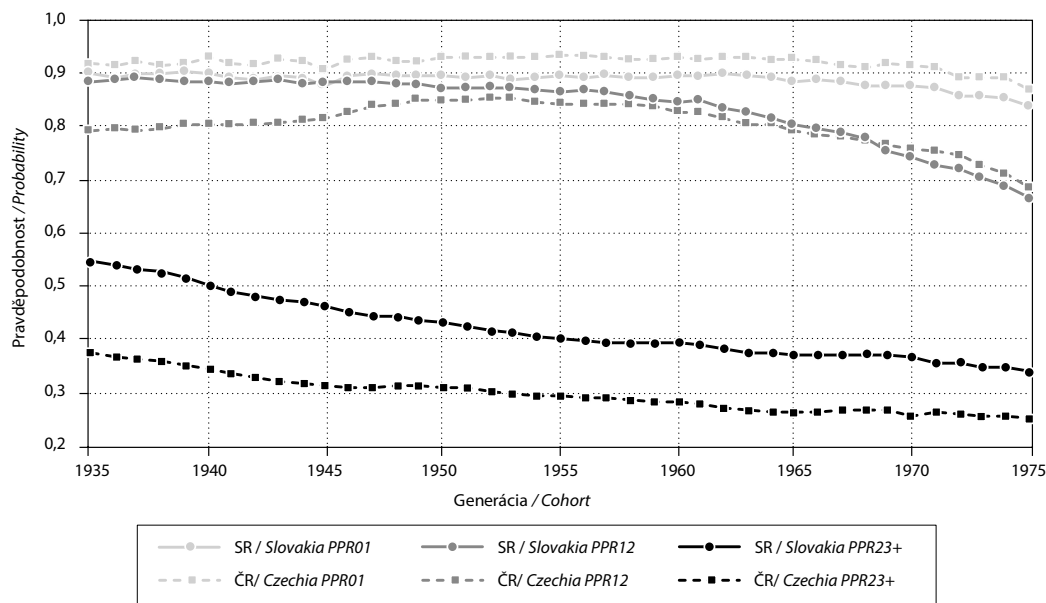
Prvotný pohľad na vplyv paritnej štruktúry na úroveň konečnej plodnosti a jej zmeny poskytuje analýza zmien čiastkových konečných plodností podľa poradia (graf 2). Ako môžeme vidieť, v Česku vzhľadom na nižšiu bezdetnosť sledovaných generácií bola konečná plodnosť prvého poradia stabilne vyššia ako na Slovensku a pohybovala sa dlhodobo nad hranicou 0,9 dieťaťa na ženu. Až v najmladších generáciách túto úroveň prelomila. Na Slovensku sa generačná intenzita rodenia prvých detí pohybovala viac menej stabilne na hranici 0,9 dieťaťa, no približne od žien narodených v polovici 60. rokov dochádza vzhľadom na zvyšujúcu sa bezdetnosť k miernemu poklesu.

V najstarších generáciách bola úroveň rodenia druhých detí na Slovensku o niečo vyššia ako v Česku. Súčasne však môžeme z grafu 2 vidieť, že dosahovala stabilnú úroveň (približne 0,8 dieťaťa na ženu) až do generácií z polovice 50. rokov. Na druhej strane v Česku sa konečná plodnosť druhého poradia postupne zvyšovala a už u žien narodených na začiatku 50. rokov bola o niečo vyššia ako na Slovensku. Smerom k mladším generáciám však v oboch

populáciách dochádza k znižovaniu konečnej plodnosti. Na Slovensku najmä v najmladších generáciách bol tento trend o niečo dynamickejší, a preto sa aj rozdiely medzi oboma populáciami zväčšili (graf 2). Zdá sa, že na kohortnej intenzite plodnosti druhého poradia na Slovensku sa prejavuje signifikantne nižší index rekuperácie a teda problematickejšie dobiehanie druhých detí týkajúce sa práve žien z konca 60. a začiatku 70. rokov (bližšie pozri Šprocha, 2014).

Jednoznačne najväčšie rozdiely medzi oboma sledovanými populáciami nachádzame v intenzite kohortnej plodnosti tretieho a vyššieho poradia (graf 2). Súčasne môžeme predpokladať, že predovšetkým v prípade Slovenska a jeho najstarších generácií boli zmeny v pravdepodobnostiach prechodu k tretiemu a ďalšiemu dieťaťu kľúčovým faktorom poklesu celkovej realizovanej plodnosti. V oboch populáciách však klesajúci trend (na Slovensku samozrejme oveľa dynamickejší) a aj samotná úroveň konečnej plodnosti tretieho a vyššieho poradia tiež predznamenávajú, že váha tohto faktora sa bude pravdepodobne smerom k mladším generáciám znižovať.

Graf 3: Pravdepodobnosti zväčšenia rodiny v Česku a na Slovensku v generáciách žien 1935–1975
Parity progression ratios in Czechia and Slovakia among women born 1935–1975

Pozn.: PPR01 – pravdepodobnosť narodenia 1. dieťaťa bezdetnej žene, PPR12 – pravdepodobnosť narodenia 2. dieťaťa žene s 1 dieťaťom a pod.

Note: PPR01 – parity progression ratio to first birth (for childless women), PPR12 – parity progression ratio to second birth (for women with 1 child) etc.

Zdroj: HFD; primárne údaje ŠÚ SR; vlastné výpočty.

Source: HFD; SO SR; authors' calculations.

Podobné predpoklady pre krajiny s nízkou plodnosťou môžeme nájsť aj v práci Zeman a kol. (2018). V prvej fáze realizovaná plodnosť rýchlo klesá najmä v krajinách, v ktorých demografická revolúcia začala neskôr a kde podiel rodín s tromi a viac deťmi zostávalo na relatívne vysokej úrovni (pozri Zeman a kol., 2018). Jej dominantným činiteľom je práve znižovanie intenzity rodenia tretích a ďalších detí. Druhá fáza transformácie sa vyznačuje s výnimkou niektorých postsocialistických krajín (kde autori zahrnuli aj Česko) nižšou dynamikou poklesu, pričom v európskom priestore najmä s vyššou úrovňou plodnosti, dobrým životnými podmienkami, rozvinutou rodinnou politikou sa nevzťahuje na žiadny dominantný efekt niektorej parity. Na druhej strane v prípade postsocialistických krajín strednej Európy sa vzhľadom na vysokú normatívu materstva a takmer univerzálne zapojenie žien do pracovného procesu očakáva, že hlavným faktorom bude pokles mier tretieho (a vyššieho) poradia a smerom k mladším kohortám aj pokles rodenia druhých detí (Zeman a kol., 2018).

Vývoj pravdepodobností zväčšenia rodiny medzi generáciami žien 1935–1975 v Česku i na Slovensku potvrdzuje viaceré vyššie uvedené zistenia. Predovšetkým v oboch populáciách sa medzigeneračne dlhodobo udržiavali vysoké šance stať sa aspoň raz matkou. Tie pritom boli v sledovaných generáciách v Česku o niečo vyššie ako na Slovensku. Približne od generácií z druhej polovice 60. rokov môžeme u oboch krajín identifikovať postupný mierny pokles pravdepodobností, že sa bezdetnej žene narodí dieťa. Naďalej však zostávali na pomerne vysokej úrovni (88 % Česko a 85 % Slovensko).

Pravdepodobnosť narodenia druhého dieťaťa mala v Česku najprv rastúci trend, a to v podstate až do generácií zo začiatku 50. rokov. Ide o prejav medzigeneračne sa prehlbujúceho modelu dvojdetnej rodiny, ktorý sa práve v Česku tešil veľmi veľkej obľube. Na Slovensku v starších generáciách sa pravdepodobnosť narodenia prvého a druhého dieťaťa príliš neodlišovali. Na druhej strane v týchto populačných

ročníkoch existovali ešte pomerne vysoké šance, že sa žena stane matkou troch a viac detí (graf 3). Ich vývoj však mal medzigeneračne klesajúci trend, ku ktorému sa približne od generácií z prvej polovice 50. rokov pridala aj pokles pravdepodobnosti narodenia druhého dieťaťa. Ten je možné pozorovať aj v Česku, no dochádza k nemu až od žien narodených v 60. rokoch. V najmladších spomedzi sledovaných generácií sú pravdepodobnosti narodenia tretích a ďalších detí už výrazne zredukované, no naďalej vyššie šance na početnejšiu rodinu majú ženy na Slovensku. Ako však ukazujú niektoré analýzy (napr. Šprocha, 2017, Šprocha – Tišliar, 2016), ide o značne selektívnu skupinu žien najmä rómskeho pôvodu, osôb s nízkym vzdelaním a silne veriacich osôb. Na druhej strane už spomínaný problém s dobiehaním druhých detí na Slovensku sa odzrkadlil na nižšej pravdepodobnosti narodenia druhého dieťaťa ženám, ktoré sa už raz stali matkou (graf 3).

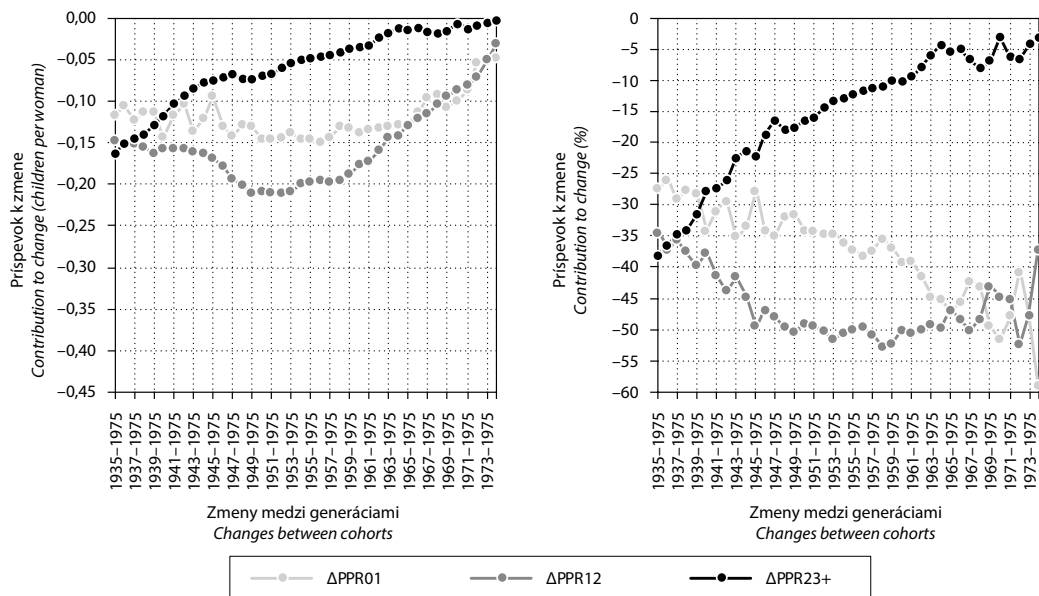
Presnú identifikáciu vplyvu zmien jednotlivých pravdepodobností zväčšenia rodiny na vývoj konečnej

plodnosti generácií žien narodených v rozmedzí rokov 1935–1975 v Česku a na Slovensku umožňuje dekompozičná metóda navrhnutá a aplikovaná Zemanom a kol. (2018). Jej výsledky je možné vidieť na grafoch 4 a 5 pre Česko a 6 a 7 pre Slovensko v absolútnom i relatívnom vyjadrení. Príspevky zmien pravdepodobností sú v týchto prípadoch konštruované vzhľadom k poslednej sledovanej generácii žien z roku 1975. Súčasne sme sa však snažili (graf 8–11) tiež zohľadniť vývojové zmeny v príspevkoch, preto za referenčnú použijeme aj generáciu z roku 1945, 1955, 1965 a 1975 pre analýzu desaťročných medzigeneračných zmien v hodnotách konečnej plodnosti.

Medzi generáciou 1935 a 1975 sa konečná plodnosť v Česku znížila o približne 0,43 dieťaťa. Aj keď najvyššie príspevky dosahovalo zníženie pravdepodobnosti tretieho a ďalšieho dieťaťa (–0,16 dieťaťa, 38 % z poklesu), aj zmeny v ďalších dvoch pravdepodobnostiach zohrávali dôležitú úlohu (–0,15 dieťaťa a 35 % v prípade druhých detí a –0,12 dieťaťa a 27 % u prvých detí) (graf 4 a 5).

Graf 4 a 5: Príspevky zmien pravdepodobností zväčšenia rodiny k poklesu konečnej plodnosti medzi generáciami 1935 a 1975 v Česku (v absolútnom a relatívnom vyjadrení)

How much the change in parity progression ratios contributed to the decline in cohort fertility between the 1935 and 1975 cohorts in Czechia (in absolute and relative terms)

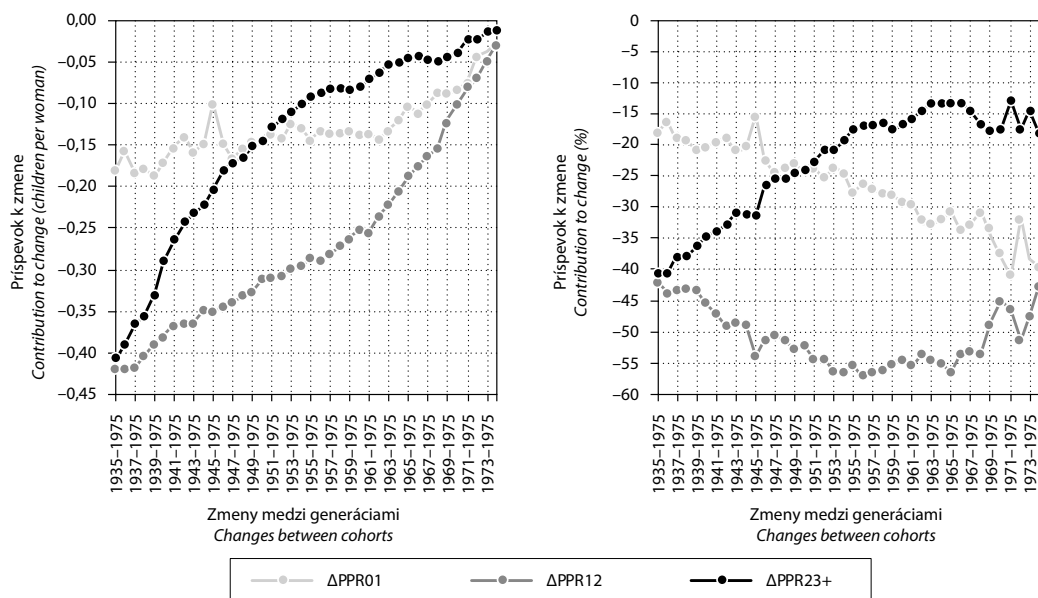

Zdroj: HFD; vlastné výpočty.

Source: HFD; authors' calculations.

Graf 6 a 7: Príspevky zmien pravdepodobností zväčšenia rodiny k poklesu konečnej plodnosti medzi generáciami 1935 a 1975 na Slovensku (v absolútnom a relatívnom vyjadrení)

How much the change in parity progression ratios contributed to the decline in cohort fertility between the 1935 and 1975 cohorts in Slovakia (in absolute and relative terms)

Zdroj: HFD; primárne údaje ŠÚ SR; vlastné výpočty.
Source: HFD; SO SR; authors' calculations.

Na Slovensku sa medzi oboma krajnými generáciami konečná plodnosť znížila o takmer jedno dieťa. Primárnu úlohu však zohrávalo zníženie pravdepodobností narodenia druhých detí (-0,42 a 42 %), nasledované pravdepodobnosťou narodenia tretích a ďalších detí (-0,41, 41 %). Zníženie šanci stať sa aspoň raz matkou tak predstavovalo len necelú pätinu z celkového poklesu konečnej plodnosti.

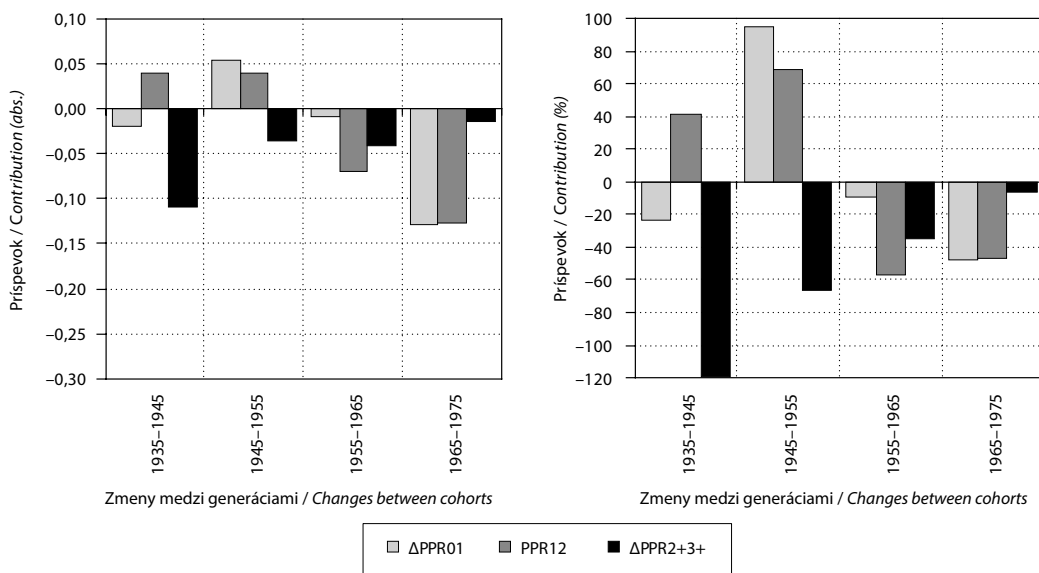
V Česku i na Slovensku sa v absolútnom i relatívnom vyjadrení vplyv zmien pravdepodobností narodenia tretieho a ďalšieho dieťaťa postupne znižoval (pozri grafy 4–7). Čoraz väčšia úloha na rozdieloch v konečnej plodnosti medzi sledovanými dvojicami generácií pritom pripadala na zmeny v prechode k dvojdetnej rodine. Svoje maximum v Česku táto pravdepodobnosť dosahovala u žien narodených v 50. a na začiatku 60. rokov, kde predstavovala polovicu z celkového rozdielu konečnej plodnosti v porovnaní s generáciou 1975. Keďže na Slovensku zostával aj napriek medzigeneračnému

poklesu dlhodobo vyšší vplyv zmien pravdepodobností prechodu k tretiemu a ďalšiemu dieťaťu a naopak menšiu váhu mal prechod z bezdetnosti k materstvu, príspevky zmien pravdepodobností narodenia druhého dieťaťa v generáciách z 50. rokov tvorili približne 55 %. Príspevky pravdepodobností prvého a druhého poradia k poklesu konečnej plodnosti smerom ku generácií 1975 u žien narodených približne od prvej polovice 60. rokov v Česku a od druhej polovice 60. rokov na Slovensku sa vyrovnali, resp. dosahujú veľmi podobnú úroveň.

Detailnejší pohľad na vývojové zmeny príspevkov pravdepodobností k úrovni konečnej plodnosti poskytuje meniac sa referenčná generácia. Z grafov 8 a 9 je zjavné, že v Česku len v najstaršej dvojici generácií zohrával pokles pravdepodobnosti narodenia tretieho a ďalšieho dieťaťa dominantnú úlohu na celkovom znížení konečnej plodnosti. Na druhej strane nie všetky zmeny v paritných pravdepodobnostiach pôsobili v smere poklesu plodnosti.

Graf 8 a 9: Príspevky zmien pravdepodobností zväčšenia rodiny k poklesu konečnej plodnosti medzi vybranými dvojicami generácií v Česku (v absolútnom a relatívnom vyjadrení)

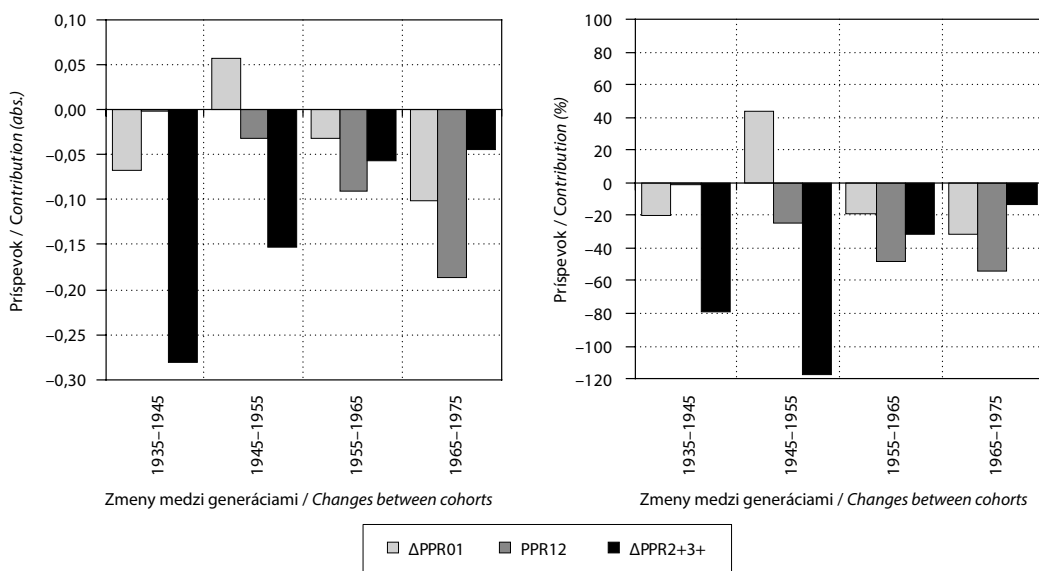
How much the change in parity progression ratios contributed to the decline in cohort fertility between selected pairs of cohorts in Czechia (in absolute and relative terms)

Zdroj: HFD; vlastné výpočty.
 Source: HFD; authors' calculations.

Graf 10 a 11: Príspevky zmien pravdepodobností zväčšenia rodiny k poklesu konečnej plodnosti medzi vybranými dvojicami generácií na Slovensku (v absolútnom a relatívnom vyjadrení)

How much the change in parity progression ratios contributed to the decline in cohort fertility between selected pairs of cohorts in Slovakia (in absolute and relative terms)

Zdroj: HFD; vlastné výpočty.
 Source: HFD; authors' calculations.

Posilňovanie dvojdetného modelu rodiny, ako aj oživenie reprodukcie iniciované komplexom pronatalitných a prorodinne zameraných politík na konci 60. a v prvej polovici 70. rokov znamenalo spomínané zvyšovanie pravdepodobnosti narodenia druhého dieťaťa, čo sa odrazilo aj v kladných príspevkoch k celkovej zmene realizovanej plodnosti medzi generáciami 1935 a 1945 resp. 1945 a 1955 (pozri grafy 8 a 9). V prípade mierneho nárastu konečnej plodnosti v druhej menovanej dvojici generácií malo pozitívny vplyv aj zvýšenie pravdepodobnosti narodenia prvého dieťaťa. Rozloženie jednotlivých príspevkov v relatívnom vyjadrení umožňuje sledovať graf 9. Smerom k mladším dvojiciam generácií sa však už jednoznačne potvrdzuje negatívny efekt zmien pravdepodobností, pričom sa tiež mení aj štruktúra ich príspevkov. Do popredia sa jednoznačne dostáva pokles pravdepodobností narodenia prvého a druhého dieťaťa, ktoré medzi generáciami 1965 a 1975 majú približne rovnakú úroveň a predstavujú takmer 95 % z celkového poklesu konečnej plodnosti v Česku.

Na Slovensku len s výnimkou dvojice generácií 1945 a 1955 u prvých detí pôsobili zmeny v pravdepodobnostiach narodenia dieťaťa smerom k poklesu konečnej plodnosti (graf 10). Význam zníženia šancí mať väčšiu rodinu mal oveľa väčšiu dominanciu ako tomu bolo v Česku. Na druhej strane rovnako aj na Slovensku môžeme vidieť, že v mladších dvojiciach generácií sa tento vplyv výrazne znížil a do popredia sa dostávajú zmeny v pravdepodobnosti narodenia druhého a v poslednej dvojici aj pravdepodobnosť prechodu k prvému materstvu. Ich efekt je vzhľadom na celkovo dynamickejší pokles konečnej plodnosti väčší, pričom na rozdiel od Česka prevahu v absolútnom i relatívnom vyjadrení má prechod k druhému dieťaťu (graf 10 a 11). Aj to potvrdzuje medzigeneračne vznikajúcu nepriaznivú situáciu z pohľadu rodenia druhých detí.

ZÁVER

Konečná plodnosť v Česku a najmä na Slovensku prešla u žien narodených od polovice 30. do polovice

70. rokov viacerými zmenami. Kým v Česku realizovaná plodnosť do generácií z 50. rokov zostávala viac menej stabilná a relatívne stabilne nízka, na Slovensku pozorujeme pomerne dynamický pokles priemerného počtu detí na jednu ženu. Ten bol podobne ako v Česku urýchlenný v najmladších zo sledovaných generácií a obe populácie sa tak nielenže svojou konečnou plodnosťou takmer vyrovnali, ale obe sa už zaradili ku krajinám s veľmi nízkou plodnosťou z generačného pohľadu. V pozadí týchto zmien môžeme identifikovať niektoré dôležité rozdiely i transformácie pravdepodobností zväčšovania rodiny. Predovšetkým stabilne platilo, že ženy na Slovensku mali vyššie šance stať sa matkou troch a viac detí. V oboch krajinách však tento prechod má klesajúcu tendenciu. Na druhej strane ženy na Slovensku zostávali častejšie bezdetné, a preto aj pravdepodobnosť narodenia prvého dieťaťa tu bola medzigeneračne nižšia. Z pohľadu pravdepodobností narodenia druhého dieťaťa je potrebné rozlíšiť staršie a mladšie skupiny žien. V starších generáciách (približne do 50. rokov) bola pravdepodobnosť narodenia druhého dieťaťa na Slovensku výrazne vyššia. Jej nárast v Česku však obe krajiny výrazne zblížil. V najmladších generáciách v Česku i na Slovensku identifikujeme pomerne výraznú redukciu šancí stať sa matkou druhého dieťaťa. Miernejšie klesá i prechod k prvému dieťaťu. U oboch pravdepodobnostiach však platí, že o niečo dynamickejšie táto zmena prebieha na Slovensku.

Dekompozícia vývojových zmien konečnej plodnosti v závislosti od transformácie úrovne pravdepodobností zväčšenia rodiny jednoznačne potvrdila, že kým v starších generáciách bol pokles realizovanej plodnosti (v porovnaní s najmladšou) saturovaný predovšetkým znižovaním šancí rodenia tretích a ďalších detí a tiež druhých detí, pokles konečnej plodnosti v mladších generáciách je výsledkom spomínaného znižovania šancí rodenia prvých a druhých detí.

Literatúra

- Andreev, E. M. – Shkolnikov, V. M. – Begun, A. Z. 2002. Algorithm for decomposition of differences between aggregate demographic measures and its application to life expectancies, healthy life expectancies, parity-progression ratios, and total fertility rates. *Demographic Research* 7(14), s. 499–522.

- Barkalov, N. B. 1999. The fertility decline in Russia, 1989–1996: A view with period parity progression ratios. *Genus*, 55, 3–4, s. 11–60.
- Billari, F. C. – Kohler, H. P. 2004. *Patterns of lowest-low fertility in Europe*. MPIDR Working Paper WP-2002-040. Rostock, Max Planck Institute for Demographic Research.
- Das Gupta, P. 1993. *Standardization and decomposition of rates: A user's manual*. Washington, D.C.: US Bureau of the Census (Current Population Reports, Special Studies P23–186).
- Fialová, L. – Pavlík, Z. – Vereš, P. 1990. Fertility Decline in Czechoslovakia During the Last Two Centuries. *Population Studies*, 44(1), s. 89–106.
- Frejka, T. 2008. Parity distribution and completed family size in Europe. Incipient decline of the two-child family model. *Demographic Research* 19(14), s. 47–72.
- Frejka, T. – Calot, G. 2001. Cohort reproductive patterns in low fertility countries. In: *Population and Development Review*, 27(1), s. 103–132.
- Frejka, T. – Sardon, J. P. 2004. Childbearing Trends and Prospects in Low-Fertility Countries. A Cohort Analysis. *European Studies of Population*, Vol. 13, Dordrecht, Boston a Londýn: Kluwer Academic Publishers.
- Frejka, T. – Sardon, J. P. 2006. First birth trends in developed countries: Persisting parenthood postponement. *Demographic Research*, 15(6), s. 147–180.
- Frejka, T. – Sardon, J. P. 2007. Cohort birth order, parity progression ratio and parity distribution trends in developed countries. *Demographic Research*, 16, s. 315–374.
- Henry, L. 1976. *Population Analysis and Models*. New York, San Francisco: Academic Press.
- Kohler, H. P. – Billari, F. C. – Ortega, J. A. 2001. Towards a Theory of Lowest-Low Fertility. MPIDR Working Paper WP 2001-032, 57 s.
- Kohler, H. P. – Ortega, J. A. 2002. Tempo-adjusted period parity progression measures, fertility postponement and completed cohort fertility. *Demographic Research*, 6(6), s. 92–144.
- Kohler, H. P. – Billari, F. C. – Ortega, J. A. 2002. The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe During the 1990s. *Population and Development Review*, 28(4), s. 641–680.
- Myrskylä, M. – Goldstein, J. – Cheng, Y.-H. A. 2013. New cohort fertility forecasts for the developed world: Rises, falls, and reversals. *Population and Development Review* 39(1), s. 31–56.
- Ni Bhrolchain, M. 1987. Period parity progression ratios and birth intervals in England and Wales, 1941–1971: A synthetic life table analysis. *Population Studies* 41(1), s. 103–125.
- Potančoková, M. 2011. Zmena reprodukčného správania populácie Slovenska po roku 1989: trendy, príčiny a dôsledky. In: Piscová, M. (ed.) *Desaťročia premien slovenskej spoločnosti*. Bratislava: VEDA, SAV, s. 142–159.
- Pressat, R. 1968. *Základy demografické analýzy*. Praha: SPN.
- Shkolnikov, V. M. – Andreev, E. M. – Houle, R. – Vaupel, J. W. 2007. The Concentration of Reproduction in Cohorts of Women in Europe and the United States. *Population and Development Review*, 33(1), s. 67–99.
- Sobotka, T. 2004. *Postponement of Childbearing and Low Fertility in Europe*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen. s. 196–199.
- Sobotka, T. 2011. Fertility in Central and Eastern Europe after 1989: Collapse and Gradual Recovery. *Historical Social Research*, 36(2), s. 246–296.
- Sobotka, T. 2013. Pathways to Low Fertility: European Perspectives. *Expert Paper*, No. 2013/8, United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
- Sobotka, T. – Zeman, K. – Lesthaeghe, R. – Frejka, T. 2011. Postponement and recuperation in cohort fertility: new analytical and projection methods and their application. *European Demographic Research Papers*, 2011–2, Vienna: Vienna Institute of Demography, Austrian Academy of Sciences.
- Šprocha, B. 2014. Odkladanie a rekuperácie plodnosti v kohortnej perspektíve v Českej republike a na Slovensku. *Demografie*, 56(3), s. 219–233.
- Šprocha, B. 2017. Rómska populácia na Slovensku a kohortná plodnosť rómskych žien podľa výsledkov sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011. *Demografie*, 59(2), s. 118–131.
- Šprocha, B. – Ďurček, P. 2017. Generačná plodnosť a koncentrácia reprodukcie žien Česka a Slovenska podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania. *Demografie*, 59(3), s. 224–241.
- Šprocha, B. – Tišliar, P. 2016. *Transformácia plodnosti žien Slovenska v 20. a na začiatku 21. storočia*. Bratislava: Centrum pre historickú demografiu a populačný vývoj Slovenska FiF UK v Bratislave.
- Šprocha, B. – Tišliar, P. 2017. Some Remarks on the Fertility Transition in Slovakia in the Early 20th Century. *Demografie*, 59(4), s. 287–302.

- Štátná, A. – Slabá, J. – Kocourková, J. 2017. Plánování, načasování a důvody odkladu narození prvního dítěte v České republice. *Demografie*, 59(3), s. 207–223.
- Van Bavel, J. – Klesment, M. – Beaujouan, É. – Brzozowska, Z. – Puur, A. – Reher, D.S. – Requena, M. – Sandström, G. – Sobotka T. – Zeman, K. 2015. *Women's education and cohort fertility during the baby boom*. Annual Meeting of the Population Association of America, San Diego, United States, April 30–May 2, 2015.
- Vereš, P. 1983. Vývoj plodnosti na Slovensku v letech 1880–1910. *Demografie*, 25, s. 110–117.
- Vereš, P. 1986. Regionálny vývoj plodnosti na Slovensku v letech 1910–1980. *Demografie*, 28, s. 110–117.
- Wilson, C. 2013. Thinking about post-transitional demographic regimes: A reflection. *Demographic Research*, 28(46), s. 1373–1388.
- Zeman, K. – Beaujouan, É. – Brzozowska, Z. – Sobotka, T. 2018. Cohort fertility decline in low fertility countries: Decomposition using parity progression ratios. *Demographic Research*, Vol. 38, Article 25, 651–690.

BRANISLAV ŠPROCHA

absolvoval magisterské a doktorandské štúdium (2011) na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze v oboru demografie. Od roku 2007 je vědecko-výzkumným pracovníkem Inštitútu informatiky a štatistiky ve Výskumnom demografickom centre v Bratislave a od roku 2009 vědeckým pracovníkem Prognostického ústavu Slovenskej akadémie vied. V oblasti demografie se specializuje na problematiku sňatečnosti, rozvodovosti, populačního vývoje, transformace reprodukčního chování po roce 1989 a jeho dopadů na společnost. Kromě toho se věnuje též analýze vybraných populačních struktur, reprodukčního chování romského obyvatelstva na Slovensku a problematice populačního prognózování.

PAVOL ĎURČEK

vyštudoval odbor geografia a demogeografia v štátnej správe a samospráve na Přírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Medzi rokmi 2011 až 2015 absolvoval doktorandské štúdium na Katedre humánnej geografie a demografie. V súčasnosti je vedeckým pracovníkom na Katedre humánnej geografie a demografie. Venuje sa výskumu geografickej, ako aj štatistickej diferenciácie demografických procesov a demografických štruktúr.

SUMMARY

Over the course of the 20th and the early 21st century completed cohort fertility in Czechia and especially in Slovakia has undergone several important and in many ways also historically unique changes. As a result of these changes, cohort fertility has fallen to fewer than two children per woman and the structure of the female population by parity has been significantly transformed. As this paper has shown, the population of women in Czechia and Slovakia long differed in terms of fertility intensity and parity structure.

The main objective of this paper was to identify the extent and impact of the transformation of the parity structure among women born between the mid-1930s and the mid-1970s in Czechia and Slovakia. We tried to answer the question of how the changes in the parity

progression ratio contributed to changes in completed cohort fertility between selected cohorts. Using data from the Human Fertility Database and the Statistical Office of the Slovak Republic, we applied the decomposition method (see Zeman *et al.*, 2017), which takes into account the sequential character of childbearing as a chain of transitions from lower to higher parities.

As our paper has shown, the completed cohort fertility of the oldest cohorts of women in Czechia has been more or less stable at around 2.0–2.1 children per woman. Among the group of women born in the first half of the 1950s, there was a continuous decline. Among cohorts from the 1970s, the dynamics of decline have increased. In the background of these changes, parity progression ratios also underwent

a transformation. There was a significant decrease in the progression ratios to third- and higher-order births and an increase in the progression (ratio) to second child.

Fertility levels and parity progression ratios in Slovakia were different in the long run. The main developmental feature was the continuous and relatively dynamic decline in completed cohort fertility. In Slovakia, compared to Czechia, there was a higher progression ratio to second and three or more children a lower progression to first birth.

The dynamic decline (in fertility) in the cohorts of the 1970s resulted in a situation where the level of completed cohort fertility of Czech and Slovak women is basically the same and equally low. Both populations

thus ranked among countries with very low fertility rates. The progression ratio to second birth declined quite rapidly. There was also a slight decrease in progression ratios to first birth. These trends are more dynamic in Slovakia.

Decomposition of the trends in completed cohort fertility into how much they contributed to the changes in the parity progression ratios to first, second, third and higher-order births allows us to quantify which parity was driving the fertility decline. Among older cohorts it was mostly driven by the decreasing transition to second- and higher-order births. The change among the younger cohorts was mostly due to falling transitions to second and particularly to first births.

KDO SE POSTARÁ? DOMOVY PRO SENIORY V ČESKU V KONTEXTU DEMOGRAFICKÉHO STÁRNUTÍ

Luděk Šídlo¹⁾ – Jana Křestanová²⁾

WHO WILL CARE? ELDERLY CARE HOMES IN CZECHIA IN THE CONTEXT OF DEMOGRAPHIC AGEING

Abstract

One important consequence of demographic ageing is the need to ensure adequate and quality care for the elderly. The aim of the article is to outline the main challenges concerning the current state of elderly care in Czechia, focusing on elderly care homes, since this form of social care is used most by the elderly population. The capacity of elderly care homes is already insufficient, and care providers are not planning to increase the number of places. In the last decade or so, the occupancy rate of elderly care homes has been at 100% and the number of applicants who are rejected is growing each year. There were on average 53 people aged 65+ and 11 people aged 80+ per one place in the elderly care homes, but this share is growing as is the gap between the number of beds available and the number of beds required. Model projections up to 2050 will be used to highlight what the potential consequences might be for society if elderly care homes do not increase their current capacity in the short to medium term. If the current ratio of care home capacity to size of the population aged 65 and over is to remain the same, the number of beds needs to increase by 26% to the year 2030 and by 59% to the year 2050.

Keywords: demographic ageing; elderly care homes; Czechia; model projections

Demografie, 2018, 60: 248–265

ÚVOD

Stárnutí obyvatelstva patří mezi nejčastěji zmiňované pojmy dnešní doby. Je výsledkem dlouhodobého vývoje obyvatelstva, resp. odrazem dosavadního reprodukčního chování, stejně jako úrovně zdravotnictví či migračních trendů. Všechny tyto faktory jsou do značné míry výsledkem fungování příslušných politik, ať už se jedná o rodinnou politiku, zahrnující celou řadu natalitních opatření (viz např. *Höhne – Kuchařová*, 2016), či politiku sociální či migrační. Populační vývoj na území Česka v posledních několika dekádách ukazuje na jednoznačné trendy: na jedné straně se jedná

o změny ve společenském, a tudíž i reprodukčním, chování, které se nejčastěji ztotožňují s konceptem tzv. druhého demografického přechodu (viz např. *van de Kaa*, 1987; *Lesthaeghe*, 1995; *Lesthaeghe – Neels*, 2002), a ve značné míře se projevily na snížené úrovni plodnosti, která je důsledkem především změn v časování, tj. odkládání rození dětí do vyššího věku (viz např. *Frejka*, 2008 a 2011; *Frejka – Sardón*, 2004, 2006 a 2007; *Köhler – Billari – Ortega*, 2002; *Sobotka*, 2004). To má za následek pokles podílu nejmladší složky obyvatelstva na celkové populaci, což znamená s ohledem na její budoucí vývoj předpokládaný

1) Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie; kontakt: ludek.sidlo@natur.cuni.cz.

2) Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie; kontakt: krestanova.jana@gmail.com.

nižší počet např. i ekonomicky aktivních osob. V tomto případě mluvíme o tzv. stárnutí „zdola“ věkové pyramidy ("fertility dominated ageing"), kdy klesá zastoupení obyvatelstva v předproduktivním věku (McCracken – Philips, 2004; Symes – Levy – Littlewood, 2016; Horiuchi, 1991).

Na druhé straně již po více než dvě desetiletí dochází v Česku ke zlepšování úmrtnostních poměrů, kdy se lidé dožívají vyššího věku (např. Burcin, 1999; Burcin – Kučera, 2010; Křestanová – Kurkin – Němečková, 2017). To samo o sobě je pozitivní skutečnost (viz např. Holčík, 2007), navíc, když se prodlužuje nejenom průměrná délka života jedince (tzv. naděje dožití), ale také tzv. zdravá délka života, kdy lidé prožívají čím dál tím více let ve zdraví, případně s minimem zdravotních omezení (Hrkal, 2009; Rychtaříková, 2008a; Kačeroová, 2013), což se projevuje pozitivně i na zlepšujícím se subjektivním hodnocení zdraví (viz výsledky výběrových šetření HIS a EHIS (např. Daňková, 2009, 2017; Daňková – Malečková, 2010) či GGS (viz Rychtaříková, 2008a)). Prodlužující se délka života však v sobě může nést i poměrně značné množství negativních dopadů, zvlášť v kombinaci s věkovou strukturou obyvatelstva. To je případ české populace, kdy značné nerovnosti v zastoupení jednotlivých generací, způsobené jednak tzv. populačním boomem těsně po skončení druhé světové války, stejně jako různými politickými pronatalitními opatřeními především v 70. letech minulého století, s sebou nesou poměrně početně silné generace, které se buď již postupně dostávají, či v případě generací ze sedmdesátých let dostanou do seniorského věku. V tomto případě se jedná o tzv. stárnutí „shora“ věkové struktury obyvatelstva ("mortality dominated ageing") (Horiuchi, 1991).

Demografické stárnutí v Česku je tak výsledkem obou typů, resp. směrů stárnutí (Burcin – Kučera, 2010), proto se dá očekávat, že dopady, které s sebou ponese, budou s největší pravděpodobností nemalé a přinesou s sebou mnohé výzvy pro současnou společnost (Holmerová a kol., 2007), a to především v ohledu hledání vhodných podmínek, tj. i ekonomických prostředků, pro zajištění kvalitní, důstojné a dostupné péče seniorům, kteří tuto péči budou v následujících letech potřebovat (Burcin – Kučera, 2006). S ohledem na změny, které provázejí současnou společnost, snižování tradiční role rodiny apod. (viz např. Možný, 1999; Maříková, 2000; Dudová, 2007), je nutné, aby

stát, resp. příslušní zřizovatelé sociálních služeb byli připraveni na zvýšenou poptávku po těchto službách, vyvolanou očekávaným zvyšováním počtu seniorů.

V rámci péče o seniory lze vymezit dva základní modely či formy: péči rodinnou, neformální (viz např. Jeřábek, 2009; Graham, 1983) a péči nerodinnou, formální (viz např. Glenn, 2000; Průša, 2016). Z výzkumů názorů české veřejnosti (např. Generations and Gender Survey) dlouhodobě vychází, že péče o starší lidi vyžadující pomoc by měla být zejména úkolem rodiny, přičemž tento pohled se příliš neliší podle věku respondenta (Kuchařová a kol., 1997; Svobodová, 2006). Přesto se však ukazuje, že ač by lidé uvítali spíše možnost stárnout doma ve svém prostředí, často se obávají, že by své rodině byli na obtíž (STEM/MARK, 2013). S vývojem společnosti se snižují možnosti i ochota poskytovat péči pro stárnoucího člena v rodině (Kučera, 2002). Pečovatelé, kteří jsou zaměstnání, musí často investovat svůj čas a energii do péče na úkor svých pracovních závazků i volného času (Svobodová, 2006) a vzhledem k nedostatku finančních prostředků si svoje pracovní místa nemohou dovolit opustit (Průša, 2016). Jeřábek (2009) však upozorňuje, že rodinná péče je běžnými institucionálními zařízeními nenahraditelná z hlediska nemožnosti pružně reagovat na s věkem měnící se potřeby jednotlivých seniorů. Oproti tomu se staví koncept „defamilization of care“, který považuje za důležitý přesun odpovědnosti za péči z rodiny na společnost či stát (Glenn, 2000) nebo koncept „social rights for elderly care“, který zdůrazňuje právo přístupu k pečovatelským službám a institucím (Fine, 2007).

Přechod k domácí neformální a domácí zdravotní péči a snaha co nejvíce sladit návaznost a propojenost systémů neformální i formální péče v Česku v praxi zatím příliš nefunguje. Sektor terénních sociálních a zdravotních služeb je značně nerozvinutý a výrazně regionálně diferencovaný (Průša, 2016). I proto je služba domovů pro seniory žádaná (rovněž tak v případech, kdy se přes veškerou snahu o domácí péči stane v důsledku např. zhoršení mobility seniora institucionální péče nevyhnutelnou). V současné době disponují domovy pro seniory okolo 36–37 tisíci místy, což z celkového počtu obyvatelstva ve věku 65 a více let odpovídá umístění okolo 2 % osob. Při diskuzi problematiky je třeba mít na paměti, že potřeba institucionální péče se týká selektivních skupin osob

a rovněž většinou krátkého časového úseku (zařízení ročně přijmou mezi 11 a 12 tisíci nových klientů, podobný počet jich odejde jinak či zemře, jedná se tak o poměrně velkou roční fluktuaci osob) (MPSV, 2017).

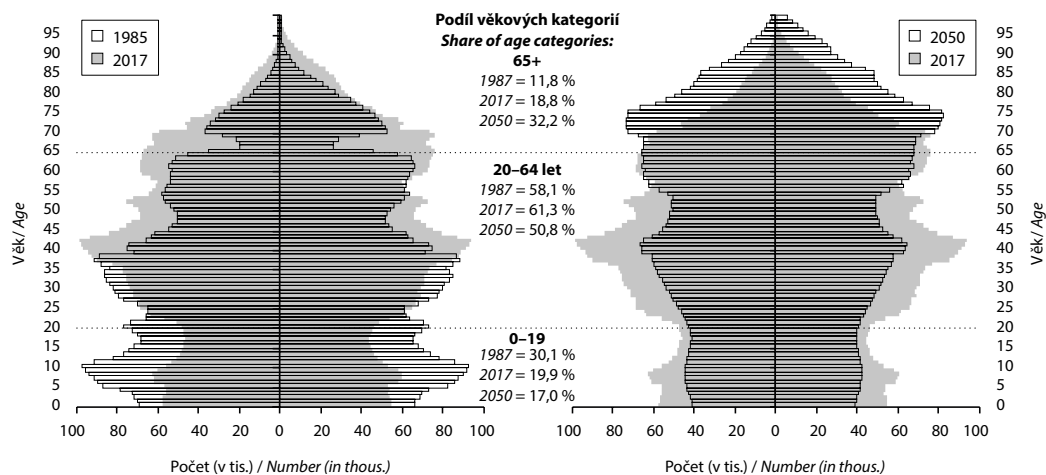
Formální péči o seniory v Česku se věnuje celá řada odborníků z hlediska sociální práce, psychologie, zdravotnictví či sociologie. Souhrnný přehled o systému péče o seniory zachycuje např. *Matoušek a kol.* (2007) nebo *Malíková* (2011), která se zabývá také zákonnými normami v této oblasti či financováním sociálních služeb. Řada autorů řeší kvalitu života seniorů v institucionálním zařízení, např. *Mátl a Jabůrková* (2007) či *Dvořáčková* (2012). *Průša* (2016) se v kontextu péče o seniory snaží porovnat podmínky pro poskytování sociálních služeb, významně se věnuje ale hlavně odhadům výdajů na sociální a zdravotní služby (např. *Průša*, 2017), okrajověji pak i odhadu kapacity míst v domovech pro seniory (*Průša*, 2007). Vývojem kapacit v domovech pro seniory se více zabývá např. *Jeřábková* (2009) nebo autoři *Šidlová Kunstová a Šidlo* (2016), kteří zaměřili svoji pozornost na Jihočeský kraj. Ti došli za užití modelových projekcí ke zjištění, že v případě ponechání stejného podílu seniorů umístěných v daných zařízeních i v následujících letech (do roku 2030), bude potřeba zvýšit kapacitu zařízení v Jihočeském kraji až o 80 %.

Cílem tohoto příspěvku je postihnout problematiku formální péče o seniory (se zaměřením na domovy pro seniory) v kontextu demografického stárnutí v celorepublikovém měřítku.

ČESKÁ POPULACE STÁRNE – REALITA, NA KTEROU BYCHOM MĚLI BÝT PŘIPRAVENI

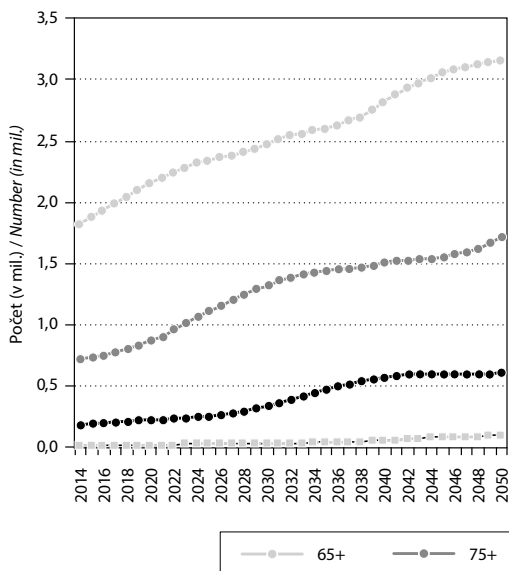
Česko se zařadilo mezi vyspělé země světa, jejichž obyvatelstvo stárne (*Rychtaříková*, 2008b). V těchto zemích se zvyšuje jak počet osob ve vyšších věkových kategoriích, tak většinou i s ohledem na početně méně četné generace mladšího věku jejich relativní zastoupení na celkové populaci. Jen v Česku došlo za posledních více než třicet let k navýšení počtu osob ve věku 65 a více let z 1,23 mil. v roce 1985 na 2,04 mil. na začátku roku 2018 (zvýšení podílu na celkové populaci z 11,9 % na 19,2 %), přičemž během dalších více než třiceti let se podle střední varianty projekce ČSÚ očekává navýšení počtu seniorů na 3,2 mil. osob, což bude představovat v roce 2050 téměř třetinu obyvatelstva (32,2 %, viz graf 1) (ČSÚ, 2013; 2018). V Evropské unii (země současné EU28) pak bude tento podíl v polovině 21. století činit průměrně 28,5 % (nejvíce v Řecku – 36,5 %) (*Eurostat*, 2017).

Graf 1: Porovnání věkových struktur Česka v letech 1985, 2017 a 2050
A comparison of the age structure of Czechia in 1985, 2017 and 2050

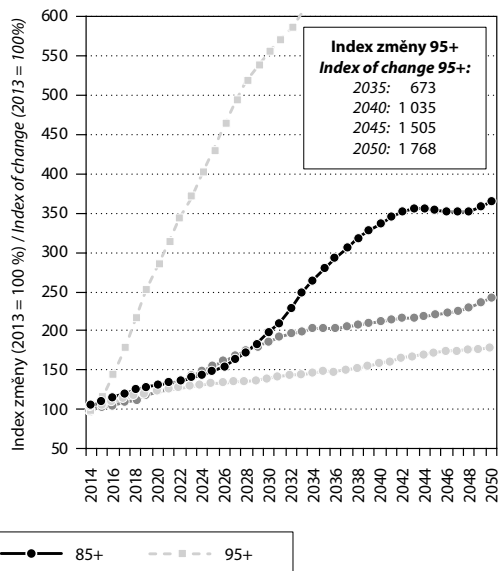

Zdroj: ČSÚ, 2013, 2017; vlastní výpočty.
Source: CZSO, 2013, 2017; author's calculations.

Graf 2a: Očekávaný vývoj počtu osob ve vybraných věkových seniorských kategoriích, Česko, 2014–2050, absolutně / Expected (absolute) number of people in selected senior age categories, Czechia, 2014–2050

Graf 2b: Očekávaný vývoj počtu osob ve vybraných věkových seniorských kategoriích, Česko, 2014–2050, relativně / Expected (relative) number of people in selected senior age categories, Czechia, 2014–2050

Zdroj: ČSÚ, 2013; vlastní výpočty.

Source: CZSO, 2013; author's calculations.

Relativně nejrychleji rostoucí složkou obyvatelstva bude obyvatelstvo v nejvyšších věkových kategoriích, především těch, kteří překročí hranici 80 let věku a které nazýváme jako tzv. oldest-old (*Rychtaříková*, 2010), nebo též jako osoby ve „čtvrtém věku“ (*Weeks*, 2011). Zatímco pro obyvatelstvo ve věku 65 a více let (zkráceně 65+) předpokládá odhad ČSÚ (2013) ve své střední variantě projekce nárůst do roku 2030 (oproti stavu v roce 2013) o 40 %, resp. do roku 2050 o téměř 79 %, ve věkové kategorii 85+ se předpokládá navýšení počtu obyvatelstva do roku 2030 o 100 %, resp. do roku 2050 dokonce o bezmála 265 % (viz graf 2a, 2b). V absolutních číslech se jedná o navýšení počtu nejstarších osob ze 168 tisíc na 613 tisíc, přičemž to budou právě ty osoby, které budou pravděpodobně nejvíce potřebovat a čerpat zdravotní a sociální péči.

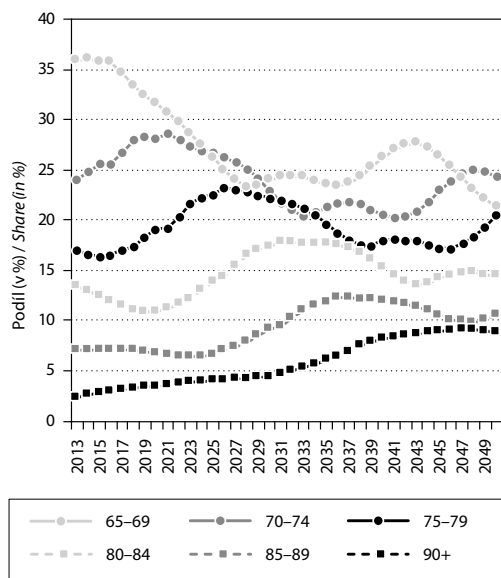
Změny v přesunu jednotlivých generací do vyššího věku se projeví také na samotné struktuře seniorského obyvatelstva (graf 3a, 3b). Zatímco v roce 2015 tvořili seniory ve věku 80 a více let necelou čtvrtinu seniorské populace, v roce 2033 to bude již jedna třetina – právě

mezi lety 2020 a 2035 se dá očekávat nejdynamičtější přesun početně silných ročníků mladších seniorů do vyššího seniorského věku. Po zbytek sledovaného období, tj. do roku 2050, se již tak významné strukturální změny neočekávají, i přes to je důležité pro společnost se na tyto strukturální změny včas připravit.

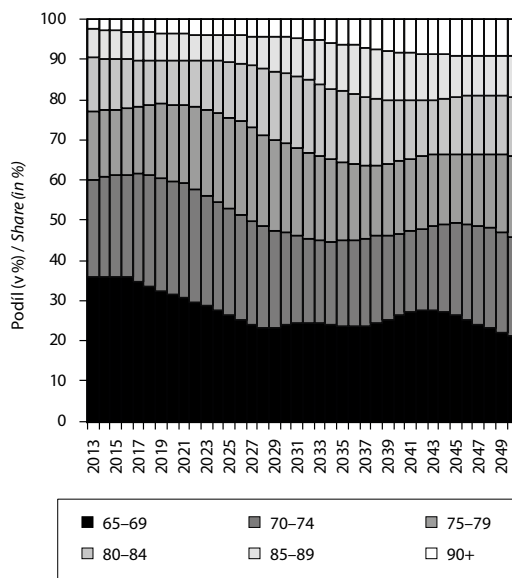
Proměňující se (tj. stárnoucí) věková struktura se bude projevovat také na dalších ukazatelích, jako je průměrný věk, ale i indexy porovnávající vztah hlavních věkových složek obyvatelstva. Například počet osob v seniorském věku (65+), který připadá na 100 osob v předproduktivním věku (0–19 let), vyjádřený tzv. indexem stáří, činil v roce 2013 přibližně 85 osob, ale pro rok 2030 se odhaduje již hodnota 130 osob a v roce 2050 by měl atakovat hranici 190 osob (viz tab. 1).

Ve vztahu ke stárnoucímu obyvatelstvu se objevují často teze založené na myšlence, že lidé se budou sice dožívat vyššího věku, ale v lepším zdravotním stavu, a proto nebudou v takové míře vyžadovat pomoc, resp. péči od ostatních. Na jedné straně lze s touto tezí obecně souhlasit, lidé přejívají čím dál tím více do vyššího věku, ve kterém se pak ale nakumulují jejich

Graf 3a: Očekávaný vývoj podílu osob ve vybraných věkových kategoriích na celkové struktuře seniorů, Česko, 2014–2050, relativně / Expected development of the (relative) share of people in selected age categories in the overall structure of seniors, Czechia, 2014–2050

Graf 3b: Očekávaný vývoj podílu osob ve vybraných věkových kategoriích na celkové struktuře seniorů, Česko, 2014–2050, relativně kumulativně / Expected development of the (relative cumulative) share of people in selected age categories in the overall structure of seniors, Czechia, 2014–2050

Zdroj: ČSÚ, 2013; vlastní výpočty.

Source: CZSO, 2013; author's calculations.

Tab. 1: Ukazatele věkové struktury a naděje dožití, vybrané roky

Indicators of the age structure and life expectancy, selected years

Ukazatel / Indicator	1990	2015	2030	2050	Index změny / Index of change		
					2015/1990	2030/2015	2050/2015
Index stáří / Ageing index (65+/0–19)	42,0	91,1	129,8	188,1	216,8	142,5	206,5
IEZ / Economic dependency ratio ((0–19 + 65+)/20–64)	72,8	59,8	73,3	95,6	82,1	122,5	159,9
Průměrný věk / Mean age	36,1	41,7	45,7	48,7	115,3	109,5	116,7
Naděje dožití při narození / Life expectancy at birth							
– muži / males	67,6	75,8	79,5	82,8	112,2	104,9	109,2
– ženy / females	75,4	81,4	85,1	87,8	108,0	104,5	107,8

Zdroj: ČSÚ.

Source: CZSO.

zdravotní potíže, a tudíž posléze umírají v mnohem „užším věkovém intervalu“ než v dřívějších dekádách, kdy zemřeli podle věku byli rozloženi do více, tj. i mladších seniorských věkových skupin (viz tzv. teorie rektangularizace křivky přežívání, resp. komprese mortality a morbidity, viz např. Fries, 1980,

2005; Nusselder – Mackenbach, 1996; Šídlo, 2013). Dříve nebo později se lidé dostanou do věku, kdy alespoň část svého života budou odkázáni na jiné osoby, a skutečnost, že se lidé dožívají častěji vyššího věku, vede v souvislosti s pohledem na věkovou strukturu české populace k obavám, že poptávka po péči pro

nesoběstačné seniory bude mnohonásobně vyšší než možnosti dnes nabízených služeb.

Z výše uvedeného je patrné, že proces demografického stárnutí je vysoce aktuální, a dá se říci i neodvratitelnou skutečností, kterou je zapotřebí mít v rámci veřejných politik čím dál tím více na paměti. Následující text se již bude zabývat pouze oblastí sociálních služeb, konkrétněji domovy pro seniory, které jsou jednou z nejdůležitějších institucionálních forem péče o osoby ve vyšším věku, které nejsou soběstačné.

SOCIÁLNÍ SLUŽBY V OBLASTI PÉČE O SENIORY SE ZAMĚŘENÍM NA DOMOVY PRO SENIORY

Sociální služby v Česku jsou součástí státního systému sociálního zabezpečení a legislativně vymezeny zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (dále jen Zákon), který nabyl účinnosti 1. ledna 2007³⁾. Zákon rozlišuje tři základní formy sociálních služeb, a to terénní, pobytové a ambulantní. Zatímco ambulantními službami jsou myšleny takové služby, za kterými osoba pouze dochází nebo je doprovázena či dopravována, pobytové služby jsou explicitně spojené s ubytováním v daných zařízeních sociálních služeb. Terénní služby jsou definovány jako služby poskytované osobě v jejím přirozeném sociálním prostředí (Česko, 2006).

Nejvíce využívanou a disponibilní sociální službou v oblasti péče o seniory jsou domovy pro seniory. Svědčí o tom jednak jejich největší početnost a kapacitní objem, jednak nejvyšší výdaje. Ty se každoročně zvyšují (i přes poměrně neměnný počet míst i klientů), v roce 2016 přesáhly hodnotu 11,6 mld. Kč (MPSV, 2017). Růst výdajů v posledních letech je evidován i u domovů se zvláštním režimem⁴⁾ (více než 6 mld. Kč v roce 2016), kde dochází ale současně také ke zvyšování počtu zařízení, lůžek i klientů (nicméně v roce 2016 byl počet klientů v těchto zařízeních oproti domovům pro seniory téměř 1,7 krát nižší, resp. kapacita těchto domovů byla bezmála dvakrát nižší než kapacita domovů pro seniory).

S ohledem na dominanci a důležitost, jakou v oblasti péče o stárnoucí část populace mají dnes domovy pro seniory, lze vyslovit hypotézu, že i přes snahu směřovat péči do domácího prostředí budou hrát domovy pro seniory klíčovou roli i v budoucnu.

Základní charakteristika domovů pro seniory

Domovy pro seniory jsou definovány jako pobytové služby určené osobám se sníženou soběstačností zejména z důvodu věku, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby (Česko, 2006). V Česku bylo na konci roku 2016 zaevidováno celkem 514 zařízení s celkovou kapacitou 37 247 míst, přičemž jejich využitelnost se dlouhodobě pohybuje mezi 94 a 97 % (viz graf 4).

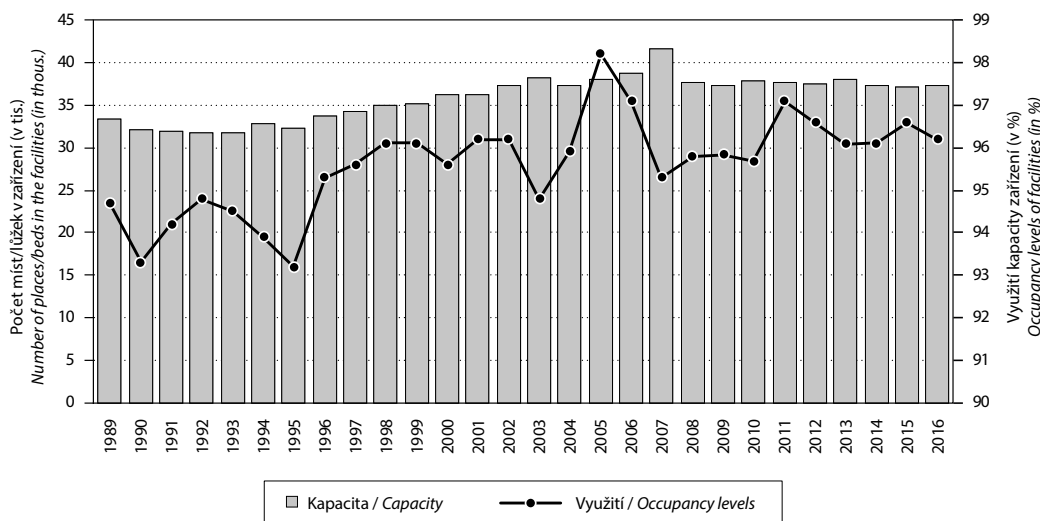
Lze předpokládat, že téměř stoprocentní obsazenost lůžek je cíleným úsilím jednotlivých poskytovatelů. Počty zařízení v čase s meziročními výkyvy narůstají, jejich průměrná kapacita naopak spíše mírně klesá – nejspíše důsledkem snahy o zkvalitňování služeb. Výraznější meziroční změnu v počtu zařízení zaznamenal rok 2007, kdy došlo k navýšení o 64 domovů pro seniory (na 463 v roce 2007, kapacita narostla o téměř 2 tisíce míst). Tento nárůst je spojován se Zákonem, který upravil nebo zrušil některé typy zařízení, následkem čehož se řada institucí rychle transformovala v domovy pro seniory, aby nebyla zrušena. V roce 2008 došlo naopak k výraznějšímu úbytku míst (o 3,9 tisíc), což lze spojovat s postupným ustálením situace okolo zavedení Zákonu, jelikož došlo k nárůstu kapacit u jiných typů sociálních zařízení. V následujících letech byl vývoj opět pozvolný – ve srovnání s rokem 2008 bylo v roce 2016 o 62 více domovů pro seniory, a jejich kapacita se snížila o 486 lůžek.

Na tom, kolik zařízení a s jakou kapacitou je zapotřebí, závisí mnoho skutečností – jednak počet a podíl seniorů, jednak jejich zdravotní stav, bytová a ekonomická situace nebo dostupnost podpory rodiny, případně dalších sociálních sítí. Hodnotit dostatečnost kapacity a její vývoj lze zjednodušeně například pomocí tzv. indexu dostupnosti. Ten

3) Dosud poslední novela Zákonu je v účinnosti od 1. října 2017.

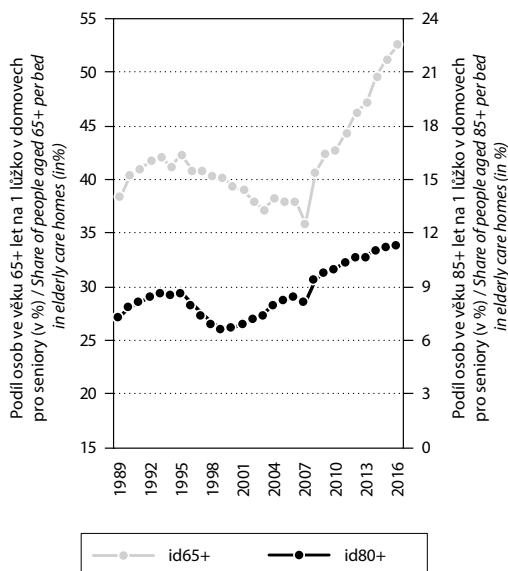
4) Domovy se zvláštním režimem nejsou určeny výhradně pro seniory, ale osobám se sníženou soběstačností z důvodu chronického duševního onemocnění nebo závislosti na návykových látkách, a osobám se stařeckou, Alzheimerovou demencí a ostatními typy demencí (Česko, 2006).

Graf 4: Kapacita domovů pro seniory a její využitelnost (v %), Česko, 1989–2016
The capacity of homes for the elderly and their occupancy levels (in %), Czechia, 1989–2016

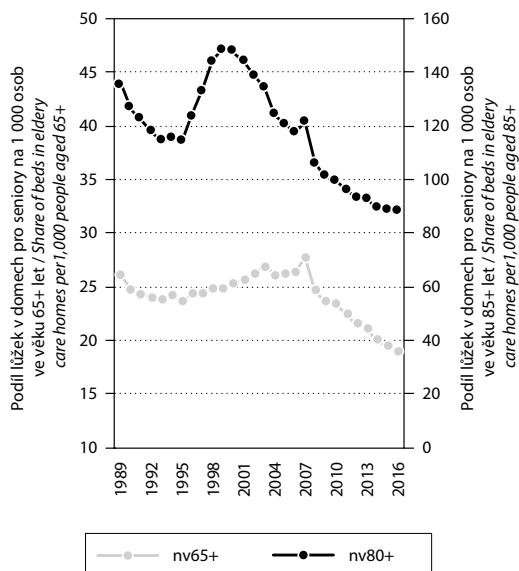
Zdroj: MPSV, 2017; ČSÚ, 2016.
Source: MPSV, 2017; CZSO, 2016.

Graf 5a: Vývoj indexu dostupnosti (id), věk 65+ a 80+, Česko, 1989–2016 / Trend in the index of space availability, age 65+ and 80+, Czechia, 1989–2016

Zdroj: MPSV, 2017; ČSÚ, 2016.
Source: MPSV, 2017; CZSO, 2016.

Graf 5b: Vývoj normativu vybavenosti (nv), věk 65+ a 80+, Česko, 1989–2016 / Trend in amenities standards, age 65+ and 80+, Czechia, 1989–2016

vyjadřuje počet osob v daném věku připadající na jedno lůžko v domovech pro seniory. Po zavedení Zákona od roku 2007 hodnoty ukazatele jak pro věk 65 a více let, tak 80 a více let, v souladu se zvyšováním počtu osob v daných věkových skupinách a stagnující kapacitou, narůstaly (graf 5a). V roce 2016 připadalo na jedno místo v domovech pro seniory v průměru 53 osob ve věku 65 a více let, z toho 11 osob bylo ve věku 80 a více let.

Další možností zhodnocení dostatečnosti kapacity jsou tzv. normativy vybavenosti. Vychází z dat o počtu osob potřebujících pomoc, jejich věku, míře postižení a nesoběstačnosti a představují doporučenou hodnotu počtu lůžek v domovech pro seniory na tisíc osob v daném věku. Navržené hodnoty z roku 2000 a 2010 doporučují 26 lůžek na tisíc obyvatel ve věku 65 a více let a 160 lůžek v případě osob ve věku 80 a více let (*Baumruková a kol., 1997*). Pokud bychom tyto hodnoty vzali jako standard pro celé období 1989–2016, lze vidět, že pro věk 80 a více let byl počet lůžek vždy nižší než navrhovaný (graf 5b). V roce 2016 to vycházelo na 88 lůžek oproti normativu 160 lůžek. Hodnoty pro věk 65 a více let dosahovaly nebo přesahovaly normativ 26 lůžek v letech 1989 a 2001–2007, v ostatních letech byly opět nižší než navrhované hodnoty. V roce 2016 připadalo na tisíc obyvatel ve věku

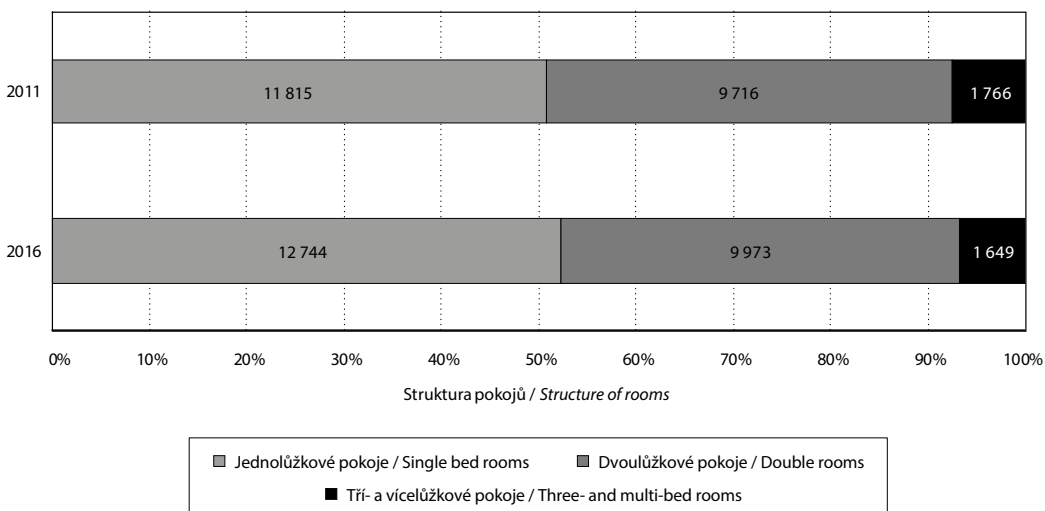
65 a více let 19 lůžek. Dá se předpokládat, že už jen vzhledem k růstu počtu osob v daných věkových skupinách by normativy byly pro poslední roky o něco vyšší než uvedené hodnoty a poukazyvaly by na ještě větší rozdíl mezi dostupným a ideálním počtem lůžek.

Spolu se snižující se až stagnující kapacitou se v důsledku snahy o zkvalitnění pobytu v domovech seniorů měnila struktura pokojů (viz graf 6). Mezi roky 2011 a 2016 došlo ke snížení počtů i podílu tří- a vícelůžkových pokojů, naopak došlo k navýšení jednolůžkových (přes 52 % všech pokojů v roce 2016) a dvojlůžkových pokojů (41 %).

Poskytovateli zařízení sociální služby mohou být v Česku obce, kraje a MPSV a dále i nestátní neziskové organizace (tj. občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti, církevní právnické osoby nebo nadace) tedy fyzické a právnické osoby (*Matoušek a kol., 2007*). Mezi nejčastější zřizovatele domovů pro seniory patří kraj (35 % všech zařízení a 44 % z celkové kapacity v roce 2016) a obec (33 % zařízení a 38 % kapacity). V porovnání let 2011 a 2016 nejvíce narostly počty zařízení ostatních poskytovatelů (tedy nestátní neziskové organizace, fyzické nebo právnické osoby) – počty zařízení více než dvojnásobně, jejich kapacita téměř dvojnásobně (tab. 2).

Graf 6: Struktura pokojů v domovech pro seniory podle počtu lůžek, Česko, 2011 a 2016

Structure of rooms in homes for the elderly by the number of beds, Czechia, 2011 and 2016

Zdroj: MPSV, 2017.
 Source: MPSV, 2017.

Tab. 2: Počty a kapacita domovů pro seniory podle poskytovatele, Česko, 2011 a 2016

Number of homes for seniors and their capacity by provider, Czechia, 2011 and 2016

Ukazatel / Indicator	2011		2016		Index změny Index of change 2016/2011
	abs.	v %	abs.	v %	2050/2015
Počet zařízení / Number of facilities	471	100,0	514	100,0	109
Krajské / Regional	184	39,1	181	35,2	98
Obecní / Municipal	171	36,3	170	33,1	99
Církevní / Ecclesiastical	70	14,9	69	13,4	99
Ostatní / Other	46	9,8	94	18,3	204
Kapacita / Capacity	37 616	100,0	37 247	100,0	99
Krajské / Regional	17 086	45,4	16 439	44,1	96
Obecní / Municipal	15 874	42,2	14 325	38,5	90
Církevní / Ecclesiastical	2 613	6,9	2 601	7,0	100
Ostatní / Other	2 043	5,4	3 882	10,4	190

Zdroj: MPSV, 2017.

Source: MPSV, 2017.

Ministerstvo práce a sociálních věcí od roku 2015 publikuje ve své statistické ročence nově také údaje k personálnímu zabezpečení sociálních služeb. V roce 2016 pracovalo v domovech pro seniory celkem 30,1 tisíce zaměstnanců (včetně administrativních pracovníků, účetních apod.), v průměru jich tak na jedno zařízení připadalo 58,5 (tab. 3). Nejvíce osob bylo v roce 2016 zaměstnáno na pozici pracovníka v sociálních službách, na jednoho z nich vycházelo v průměru 3,0 klientů. Podle Asociace poskytovatelů sociálních služeb (2015, dále jen APSS) by poměr klientů na celkový počet pracovníků v přímé péči (pracovník v sociálních službách, sociální pracovník,

zdravotní sestra, ošetrovatelka, sanitář) neměl být vyšší než 3,3. V roce 2016 vycházel poměr průměrně na 2,1, nicméně v rámci jednotlivých zařízení může být situace odlišná.

Už dřívější studie APSS (2010) zaznamenává jako jeden z problémů sociálních služeb právě nedostatečné personální vybavení ve srovnání s jinými evropskými zeměmi. Jak upozorňují např. Šimková a Langhamrová (2017), zaměstnanci v sociální a zdravotní oblasti na určitých pozicích, zejména sociální pracovníci, nejsou adekvátně finančně ohodnocováni a pro uchazeče o zaměstnání jsou tak tyto posty méně atraktivní. To se spolu se stárnutím stávajících pracovníků

Tab. 3: Personální zabezpečení domovů pro seniory, Česko, 2016 (k 31. 12.)

Staff in elderly care homes, Czechia, 2016 (as of 31. 12.)

Ukazatel / Indicator	Počet personálu Number of staff	Průměrný počet zaměstnanců na 1 zařízení / Average number of staff per 1 facility	Průměrný počet klientů na 1 zaměstnance / Average number of clients per 1 employee
Celkem / Total	30 075	58,5	1,2
Pracovník v sociálních službách Worker in social services	11 878	23,1	3,0
Obslužný personál / Service staff	7 486	14,6	4,8
Všeobecná sestra / General nurse	3 826	7,4	9,4
Vedoucí pracovník / Executive	1 151	2,2	31,1
Sociální pracovník / Social worker	1 071	2,1	33,5

Zdroj: MPSV, 2017.

Source: MPSV, 2017.

projeví do budoucna v ještě větším nedostatku personálu, což negativně ovlivní kvalitu poskytovaných služeb.

Klienti domovů pro seniory

Vlivem různých faktorů (např. zhoršení zdravotního stavu, ztížení podmínek poskytování péče ze strany rodiny, změna rodinného stavu⁵⁾) dochází u seniora k situaci, kdy je jeho umístění do institucionální péče takřka nezbytné. Ročně (z období 2011–2016) domovy pro seniory v Česku přijmou mezi 11 a 12 tisíci nových klientů (viz tab. 4). Celkové počty uživatelů se v období 2011–2016 pohybovaly mezi 36 a 37 tisíci. Na jednoho klienta domovů pro seniory připadalo v roce 2016 v Česku 55,5 obyvatel ve věku 65 a více let, o pět let dříve to bylo 46,6 osob. Tři čtvrtiny klientů tvoří ženy, což odráží zejména skutečnost vyšší intenzity úmrtnosti mužů ve starším věku. Údaje o rodinném stavu klientů nejsou celorepublikově od MPSV k dispozici.

Od roku 2015 publikuje MPSV údaje za odešlé klienty. V průměru za posledních pět uvedených let jich každoročně bylo propuštěno 2 tisíce, z toho v roce 2016 odešlo 51,1 % pouze do jiného pobytového zařízení ústavní péče, 26,8 % do svého přirozeného sociálního prostředí (MPSV, 2017).

Z hlediska věku tvořili nejpočetnější věkovou skupinou v roce 2015 klienti 86–95letí (14 810 osob), v roce 2010 ve věku 76–85 let (15 379 osob) (MPSV,

2016). Po přepočtu na celkový počet osob v daných věcích v celé populaci lze vidět, že s rostoucím věkem narůstá podíl těch, kteří jsou umístěni v domovech pro seniory (graf 7a). Zatímco v roce 2015 bylo ve věku 66–75 let umístěno 0,5 % seniorů, ve věku 86–95 let již 10,1 % a nad 96 let 22,5 % z celkové populace v daných věkových kategoriích.

Více než čtyři pětiny klientů mají určitý stupeň závislosti na druhé osobě (83,9 % v roce 2010, 89,0 % v roce 2015). Ve srovnání mezi roky 2010 a 2015 ubylo osob s nižším nebo žádným stupněm závislosti, naopak počet i podíl osob zejména ve třetím stupni, a i ve čtvrtém přibýlo (graf 7b). V roce 2015 tvořili klienti se třetím stupněm závislosti 27,4 % všech osob umístěných v domovech pro seniory.

Nevyřízené žádosti o umístění do domovů pro seniory

Počty neuspokojených žádostí o přijetí do domova pro seniory dlouhodobě stoupají (MPSV, 2017). V roce 2016 jich bylo evidováno 65,8 tisíc, o 7,3 tisíce více než v roce 2011, avšak lze předpokládat, že počet podaných žádostí neznamená počet skutečných žadatelů o místo. Důvodem je především možnost podat si více žádostí do několika zařízení najednou, zároveň také nedochází k okamžitému vyškrtnutí žádosti, která není aktuální (např. z důvodu úmrtí žadatele). Vzhledem k dlouhým čekacím dobám o umístění je také řada žádostí podávána v době, kdy žadatel službu

Tab. 4: Klienti domovů pro seniory, Česko, 2011–2016 / Clients in homes for the elderly, Czechia, 2011–2016

Ukazatel / Indicator	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Počet uživatelů (k 1. 1.) / Number of users (to 1. 1.)	35 944	35 859	36 490	36 050	35 755	35 385
Přijetí v daném roce / Admitted in the given year	11 610	11 808	12 118	11 373	12 330	12 050
Propuštění v daném roce / Release in the given year	1 840	2 013	1 915	2 080	1 761	1 804
Zemřeli v daném roce / Deaths in the given year	9 191	9 457	10 095	9 461	10 380	9 802
Počet uživatelů (k 31. 12.) / Number of users (to 31. 12.)	36 523	36 197	36 598	35 882	35 944	35 829
– trvale upoutaní na lůžku / permanently attached to the bed	8 115	8 686	8 531	9 202	9 086	9 296
– mobilní za pomoci druhé osoby nebo technických pomůcek / mobile with the help of a second person or technical aids	17 075	17 564	17 850	17 832	18 835	18 796

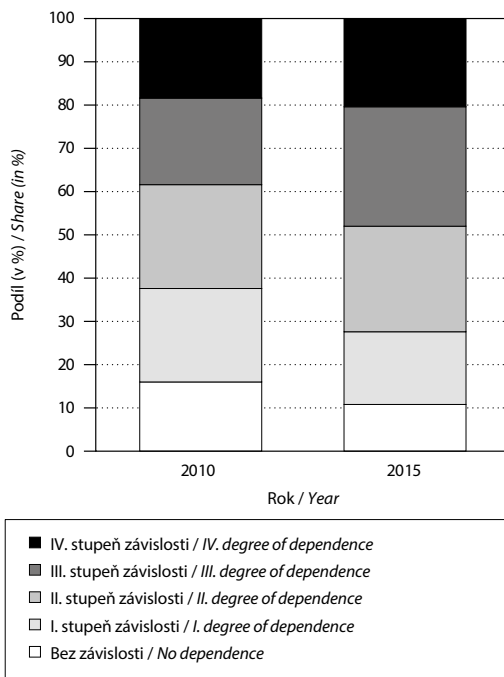
Zdroj: MPSV, 2017.
Source: MPSV, 2017.

5) Osoby svobodné, rozvedené a ovdovělé vyhledávají formální péči častěji (Chylová, 2009; Savla at al., 2008).

Graf 7a: Klienti domovů pro seniory na 100 obyvatel podle věku, Česko, 2010 a 2015 / Clients in homes for the elderly per 100 inhabitants by age, Czechia, 2010–2015

Graf 7b: Struktura klientů domovů pro seniory podle stupně závislosti, Česko, 2010 a 2015 / Structure of clients in homes for the elderly according to their degree of dependence, Czechia, 2010 and 2015

Zdroj: MPSV, 2016; ČSÚ, 2018.

Source: MPSV, 2016; CZSO, 2018.

Pozn.: Údaje za roky 2011 ani 2016 (z důvodu lepší návaznosti na další prezentovaná data) nebyly v době zpracování článku k dispozici.

Note: Data for 2011 and 2016 (owing to better continuity with other data presented) were not available at the time the article was being prepared.

reálně ještě nepotřebuje, ale kvůli obavám z budoucího zhoršení svého zdravotního stavu se chce takto na několik let dopředu pojistit (Chýllová, 2009). Někteří žadatelé rovněž nespĺňují nárok na poskytnutí sociální péče (nemají přiznaný příspěvek na péči), jiní se podáním žádosti snaží pouze řešit svou bytovou situaci (Zákutský, 2009).

MODELOVÉ PROJEKCE KAPACIT DOMOVŮ PRO SENIORY

Pro nastínění budoucího vývoje, resp. dopadů zvyšování počtu seniorů v rámci plánování kapacit v oblasti sociálních služeb pro seniory, jsme se rozhodli sestavit modelové projekce. Obdobné odhady, avšak pouze pro Jihočeský kraj a pouze do roku 2030, byly již v nedávné době publikovány (viz Šídllová Kunstová – Šídlo, 2016). V našem případě se však chceme zaměřit na celé Česko, a to v prodlouženém horizontu

až do roku 2050. Jedná se tak stále spíše ještě o tzv. střednědobé odhady, u nichž přesnost odhadovaného složení obyvatelstva podle věku a pohlaví je stále poměrně vysoká (Kučera, 1998).

Je důležité na tomto místě zdůraznit, že výsledkem budou modelové projekce, nikoliv prognózy, tj. projekci vnímáme jako „...produkt určité činnosti, představující výpověď o perspektivním vývoji, který je důsledkem naplnění libovolných předpokladů bez explicitního nároku na jejich reálnost“ (Kučera, 1998: 17.). Námi vytvořené výpočty jsou založeny na konceptu „co by – kdyby“ a mají primárně za cíl přinést odpovědi, co by se stalo s kapacitami v domovech pro seniory, kdyby byly zachovány či aplikovány určité vstupní podmínky.

Jako podkladové prognózy, z kterých byl čerpán očekávaný počet obyvatel, byly použity poslední dostupné oficiální populační odhady za naše území, publikované Českým statistickým úřadem. Konkrétně

se jedná o Projekci obyvatelstva České republiky do roku 2100 (ČSÚ, 2013), a to i přes skutečnost, že odhadovaný počet obyvatel dle střední varianty této prognózy k 1. 1. 2018 byl o 74 tis. nižší (tj. -0,7 %) než koncový počet obyvatel v roce 2017 (ČSÚ, 2018), avšak na druhé straně u věkové kategorie 65+ byl naopak vyšší o 13 tis. (tj. o 7 %).

Druhým vstupem pro vytvoření modelových odhadů byly poslední známé počty kapacit v domovech pro seniory v Česku. V tomto případě bylo vycházeno z oficiálních dokumentů MPSV, konkrétně *Statistické ročenky z oblasti práce a sociálních věcí 2016* (MPSV, 2017), z které byl přejat počet uživatelů v domovech pro seniory podle krajů Česka k 31. 12. 2016. Zároveň – i s ohledem na předchozí část tohoto příspěvku, kde byly diskutovány počty uživatelů s celkovou kapacitou, tj. byla potvrzena skutečnost, že využití kapacit se blíží ke sto procentům – do modelů vstupuje předpoklad, že počet uživatelů je roven kapacitě domovů pro seniory.

Celkem byly sestaveny tři základní modelové odhady:

- *Model A = Model konstantní kapacity*: vychází z předpokladu zachování současné kapacity v domovech pro seniory po celé projekční období; sestaven je především z důvodu odhadu, o kolik se bude zvyšovat teoretický počet seniorů na jedno lůžko/místo.
- *Model B1 = Model konstantního podílu 65+*: předpokladem tohoto modelu je zachování podílu osob ve věku 65 a více let umístěných v domovech pro seniory po celé projekční období; důraz je zde tak kladen na odhad, jaká by měla být celková kapacita v těchto zařízeních, pokud by měl být obsloužen stejný podíl seniorů, jaký byl zaznamenán na konci roku 2015.
- *Model B2 = Model konstantních věkově specifických podílů*: v kapitole, věnující se budoucímu vývoji obyvatelstva Česka, bylo zdůrazněno, že lze předpokládat, že početně silné generace osob se budou dožívat stále vyššího věku; tento model tak pracuje obdobně jako model B1 s předpokladem zachování podílu umístěných seniorů, nicméně jsou zde aplikovány tyto jednotlivé podíly pro dílčí věkové kategorie, známé z roku 2015, resp. poupraveny s ohledem

na přesný nesoulad ohraničení věkových kategorií v jednotlivých datových zdrojích (MPSV, ČSÚ)⁶⁾; důraz je zde tak kladen na samotný proces demografického stárnutí české populace, kdy vyšší počty osob se budou dožívat těch nejvyšších věkových kategorií, kde podíl umístěných seniorů je zároveň výrazně vyšší než v tzv. mladším seniorském věku.

Základní výsledky těchto modelových scénářů lze demonstrovat na dvou jednoduchých ukazatelích. Prvním z nich je samotný **počet lůžek, resp. kapacita** v domovech pro seniory. Model A sebou nese vstupní předpoklad konstantního počtu kapacit. U dalších dvou modelů již lze ale sledovat poměrně výrazné navyšování potenciální kapacity, jelikož se bude zvyšovat počet osob v seniorském věku, tj. ilustrují základní dopad stárnoucí populace na kapacity ve sledovaném typu sociálního zařízení. Model B1, který pracuje s předpokladem zvyšování kapacity tak, aby byl zachován současný poměr kapacity vůči obyvatelstvu ve věku 65 let a více let, naznačuje potřebnost navýšení míst v domovech pro seniory ze současných 37,2 tis. lůžek o více než 10 tis. míst do roku 2030 (tj. o přibližně 26 %) a do roku 2050 dokonce o 59 %, čímž by dosáhl hranice necelých 60 tis. lůžek (viz graf 8a). Pokud by se navíc měla kapacita v domovech pro seniory navyšovat tak, aby byl zachován poměr počtu klientů vůči populaci v dílčích věkových kategoriích (viz charakteristika Modelu B2 výše), tak by potenciální růst byl ještě mnohem prudší – již v roce 2030 by tato kapacita měla dosahovat téměř 64 tis. míst, což je nárůst o 66 % oproti výchozímu stavu (což pro zajímavost odpovídá průměrnému meziročnímu navyšování o přibližně 1 800 míst) a pokud bychom se podívali na příslušné tempo růstu až do roku 2050, kapacita v domovech pro seniory by se blížila s ohledem na vstupní předpoklady tohoto projekčního modelu hranici 100 tis. lůžek, tj. 2,5 násobek současného stavu.

Druhým možným ukazatelem pro analýzu tohoto typu může být **počet obyvatel ve věku 65 a více let na 1 místo v domovech pro seniory** neboli index dostupnosti (viz výše). V roce 2016 tento počet činil 53,6 obyvatel, přičemž tato hodnota je jako konstanta předpokladem Modelu B1 (viz graf 8b). U tohoto

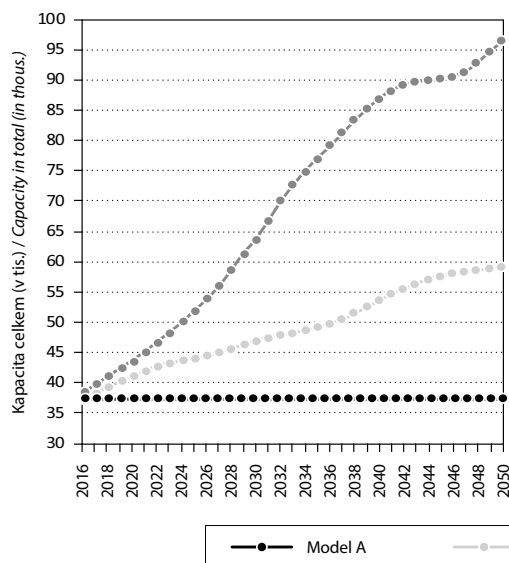
6) Byly použity následující věkové kategorie a příslušné podíly: 65–74 let: 0,4 %, 75–84 let: 2,2 %, 85–94 let: 10,0 %, 95 a více let: 20,0 %.

ukazatele je však důležité se především zaměřit na Model A, abychom zjistili, o kolik se zvýší potenciální počet obyvatel v seniorském věku na 1 lůžko, pokud by nedošlo k navýšení současných kapacit v domovech pro seniory. A opět se dostáváme k poměrně dramatickému vzrůstu hodnot – dle Modelu A by v roce 2030 již připadalo na jedno místo téměř 68 obyvatel a v roce 2050 by tento ukazatel přesáhl hodnotu 85 obyvatel, tzn. že na 1 místo v domovech pro seniory by potenciálně připadalo až o 59 % více seniorů než dnes. U Modelu B2 pak naopak sledujeme opačný trend – jak by se na základě kombinace vstupních předpokladů tohoto modelu a budoucího vývoje seniorského obyvatelstva navyšovala u prvního sledovaného ukazatele potenciální kapacita, tím by docházelo k poklesu druhého sledovaného ukazatele – v roce 2030 by poklesl počet obyvatel na 1 místo pod hranici 40 obyvatel a následně v roce 2050 pod hranici 33 obyvatel. Tento pokles jen dokumentuje, jaké změny budou nastávat ve věkové struktuře samotných seniorů, kdy zvyšující

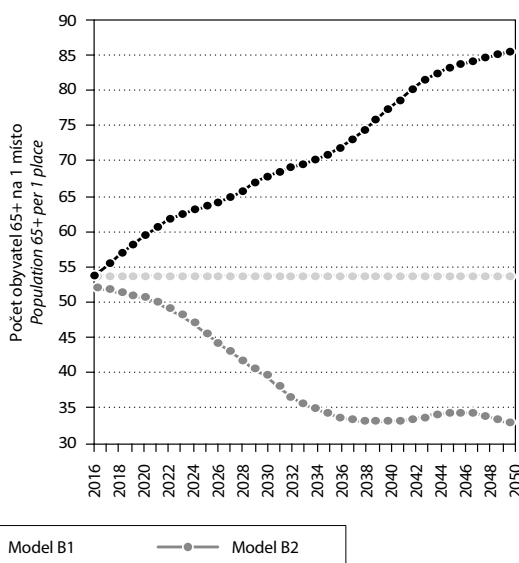
podíl těch nejstarších, kteří budou nejvíce potřebovat sociální služby, by při aplikaci tohoto modelu vedl k takovému navýšení kapacit, že by se celkový podíl umístění všech seniorů snížil.

Modelové výpočty nemají za cíl konstatovat, že zvyšování kapacit v tomto typu zařízení ve velkém počtu je primární nutností a jedinou možností řešení dané problematiky. Lze se domnívat, že vhodnou kombinací a rozvojem jednotlivých druhů sociálních služeb, nejen institucionálních, ale i terénních a ambulantních, stejně jako rozšiřováním dalších podmínek pro možnost pečovat o své blízké v rámci rodinného prostředí (viz nyní tzv. ošetrovatelská dovolená) lze v budoucnosti čelit zvyšování poptávky a potřeb v oblasti péče o seniory. Domovy pro seniory by měly v tomto směru sloužit skutečně pouze jako forma poskytování péče o osoby se sníženou soběstačností, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby (viz definice dříve), což v současné době není vždy plně dodržováno.

Graf 8a: Modelové odhady vývoje budoucích potenciálních kapacit v domovech pro seniory, 2016–2050 / Model estimates for the trend in the future potential capacity of homes for the elderly, 2016–2050

Graf 8b: Modelové odhady vývoje budoucího počtu obyvatel ve věku 65 a více let na 1 místo v domovech pro seniory, 2016–2050 / Model estimates of the future number of inhabitants aged 65+ per one place in homes for the elderly, 2016–2050

Vysvětlivky: Model A = Model konstantní kapacity; Model B1 = Model konstantního podílu 65+; Model B2 = Model konstantních věkově specifických podílů.
Explanatory notes: Model A = Constant capacity model; Model B1 = Model of constant proportion of age 65+; Model B2 = Model of age-specific shares.

Zdroj: MPSV, 2017; ČSÚ, 2013; vlastní výpočty.

Source: MPSV, 2017; CZSO, 2013; author's calculations.

DISKUSE A ZÁVĚR

Stárnutí populace v Česku bude v budoucnu nadále pokračovat. Jen do roku 2030 by počet obyvatel ve věku 65 a více let měl oproti stavu v roce 2013 narůst o 40 %, do roku 2050 o 79 %. Tato skutečnost nese s sebou řadu důsledků, jedním z klíčových bude zvyšování nároků na péči o seniory (a to jak na sociální a zdravotní, tak na rodinnou). Zatímco nastíněný časový horizont není nikterak vzdálený, pokud se podíváme na počet neumístěných klientů, tak již nyní je oblast péče o stárnoucí obyvatelstvo v ústavních typech zařízení pro seniory nedostatečně zajištěná. Demografické stárnutí tak představuje aktuální výzvu pro veřejnou politiku a vyžaduje hledat taková řešení, aby byla společnost schopna zajistit seniorům kvalitní péči.

V současné době neexistuje na celorepublikové úrovni relevantní koncepce, která by reálně počítala s větším navýšováním kapacit v institucionální péči, jelikož plánování sítě sociálních služeb je ze Zákona v kompetenci krajů. To však neznamená, že neexistují dokumenty⁷⁾, které by se tématem jako takovým na celostátní úrovni nezabývaly. Jedná se zejména o Národní strategii rozvoje sociálních služeb 2016–2025, která je aktuálně rozpracována v Akčním plánu rozvoje sociálních služeb pro období 2017–2018. Zároveň je v současné době vládou přijata systémová novela Zákona⁸⁾. Ale ani na krajské úrovni bohužel nejsou materiály, kde by byla podrobně specifikovaná problematika zajištění sociálních služeb pro seniory. Určité zmínky o této problematice jsou v jednotlivých strategických plánech krajů, ale nejedná

se o konkrétní specifikaci jednotlivých kroků. Obecně lze v nich pouze vyčíst, že se počítá s větší účastí na péči ze stran terénních a ambulantních služeb, popř. rodinných pečovatелů. To však s sebou nese další řadu nutných opatření – od zajištění dostatečného počtu vyškolených pečovatелů po jejich adekvátní finanční ohodnocování. V souvislosti s tím např. Průša (2016) zmiňuje konkrétní opatření rakouského systému sociálních služeb, jakými je např. zvýšení podpory pečujících osob nebo kratší pracovní doby, která by pro český systém mohla být inspirací.

Ač je všeobecným trendem zejména v západních státech Evropy deinstitucionalizace péče o seniory a dá se předpokládat, že tímto směrem se bude vyvíjet i český přístup k péči, hraje u nás institucionální péče (v čele s domovy pro seniory) stále hlavní roli. Zajistit dostatečné budoucí kapacity v domovech pro seniory, s ohledem na neustále zvyšující se počet a podíl seniorů v naší populaci, by tak mělo být pro stát prioritou. Avšak z dostupných pramenů lze získat dojem, že výrazná podpora či dokonce záměr rozšiřování kapacit v tomto druhu sociálního zařízení není obsažena v krátkodobých ani střednědobých koncepčních plánech, a již nyní je zřejmé, že bude docházet ke stále většímu převýšení poptávky umístění seniorů do těchto zařízení nad nabídkou. A tak lze opět vyslovit otázku: „Kdo se postará...?“

Příspěvek vznikl za podpory GAUK „1060317“ „Péče o seniory v České republice s ohledem na demografické stárnutí společnosti“.

Literatura

- Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky. 2010. *Komparace služeb sociální péče o seniory*. Tábor, 28 s. ISBN: 978-80-904668-8-3. Dostupné z: <http://www.apsscr.cz/files/projekty/island_komparace.pdf>.
- Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky. 2015. *Doporučený standard kvality pro domovy pro seniory ČR*. Tábor, 28 s. ISBN: 978-80-904668-8-3.
- Baumruková, P. a kol. 1997. *Obce, města, regiony a sociální služby*. Praha: Sociopress. 250 s. ISBN 80-902260-1-9.
- Burcin, B. – Kučera T. 2006. Jak stárneme... In: Glosová, D. a kol. (eds.) *Bydlení pro seniory. 21. století*. Brno: ERA, s. 11–20.
- Burcin, B. – Kučera T. 2010. Dlouhodobý pokles a strukturální změny v úrovni úmrtnosti obyvatel České republiky. In Burcin, B. et al. *Demografická situace České republiky: proměny a kontexty 1993–2008*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, s. 47–64.
- Burcin, B. 1999. Úmrtnost. In Fialová, L. (ed.) *Populační vývoj České republiky 2001–2006*. Praha: DemoArt, s. 45–56.

7) Dokumenty z MPSV týkající se sociálních služeb, lze najít na stránce <https://www.mpsv.cz/cs/18667>.

8) Viz <https://www.mpsv.cz/cs/30312>. Novela dosud není v účinnosti.

- Česko. 2006. Zákon č. 108 ze dne 14. března 2006 o sociálních službách ve znění od 1. ledna 2015. In Sběrka zákonů České republiky. 2006, částka 37, s. 1257–1289. Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108/zneni-20170701>>.
- ČSÚ. 2013. Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2100. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/projekce-obyvatelstva-ceske-republiky-do-roku-2100-n-fu4s64b8h4>>.
- ČSÚ. 2016. *Česká republika od roku 1989 v číslech*. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-od-roku-1989-v-cislech-w0i9dxmghn>>.
- ČSÚ. 2018. *Věková skladba obyvatelstva ČR, 1945-2017*. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/staticke/animgraf/cz/index.html?lang=cz>>.
- Daňková, Š. 2009. *Evropské výběrové šetření o zdravotním stavu v ČR – EHIS ČR. Základní charakteristiky zdraví* [online]. ÚZIS ČR, aktuální informace č. 40/09. Dostupné z: <<http://www.uzis.cz>>.
- Daňková, Š. 2017. *Výběrová šetření o zdraví (E)HIS ČR*. Přednáška v rámci Diskusního večera České demografické společnosti na téma „Výběrové šetření EHIS a EHES 2014 v ČR“, Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 15. února 2017. Dostupné z: <<http://www.czech-demography.cz/res/archive/002/000333.pdf?seek=1487354347>>.
- Daňková, Š. – Malečková, R. 2010. Hodnocení zdraví mužů a žen v kontextu rodinného stavu dle výběrového šetření EHIS v ČR. Sborník z XXXIX. konference České demografické společnosti (CD-ROM]. *Demografie*, 52(1), ISSN 0011-8265.
- Eurostat. 2017. *Population projections 2015 at national level (proj_15n)*. Eurostat Database. Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>>.
- Dudová, R. (ed.) 2007. Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, rodinného a partnerského života. *Sociologické studie / Sociological Studies*, 07:3. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. 166 s. ISBN 978-80-7330-119-4.
- Dvořáčková, D. 2012. *Kvalita života seniorů: v domovech pro seniory*. Praha: Grada. 112 s.
- Fine, M. D. 2007. *A Caring Society? Care and the Dilemmas of Human Service in the 21st Century*. New York: Palgrave Macmillan.
- Frejka, T. 2008. Overview Chapter 2: Parity distribution and completed family size in Europe: Incipient decline of the two-child family model? *Demographic Research*, 19, s. 47–72. Dostupné z: <<http://dx.doi.org/10.4054/demres.2008.19.4>>.
- Frejka, T. 2011. The Role of Contemporary Childbearing Postponement and Recuperation in Shaping Period Fertility Trends. *Comparative Population Studies – Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, Vol. 36, No. 4, s. 927–958.
- Frejka, T. – Sardon, J. P. 2004. Childbearing Trends and Prospects in Low-Fertility Countries. A Cohort Analysis. *European Studies of Population*, vol. 13. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers, 422 + xi pp.
- Frejka, T. – Sardon, J. P. 2006. First birth trends in developed countries: Persisting parenthood postponement. *Demographic Research*, 15, s. 147–180. Dostupné z: <<http://dx.doi.org/10.4054/demres.2006.15.6>>.
- Frejka, T. – Sardon, J. P. 2007. Cohort birth order, parity progression ratio and parity distribution trends in developed countries. *Demographic Research*, 16, s. 315–374. Dostupné z: <<http://dx.doi.org/10.4054/demres.2007.16.11>>.
- Fries, J. F. 1980. Aging, Natural Death, and the Compression of Morbidity. *New England Journal of Medicine*. 303(3): 130–5. DOI:10.1056/NEJM198007173030304.
- Fries, J. F. 2005. The Compression of Morbidity. *The Milbank Quarterly*, 83(4), 801–823. DOI: 10.1111/j.1468-0009.2005.00401.x.
- Glenn, E. N. 2000. Creating a Caring Society. *Contemporary Sociology*, 29(1) Utopian Visions: Engaged Sociologies for the 21st Century: s. 84–94.
- Graham, H. 1983. Caring a Labour of Love. In Janet Finch, Dulcie Groves (eds.). *A Labour of Love: Women, Work and Caring*. S. 13–30 London: Routledge & Kegan Paul.
- Höhne, S. – Kuchařová, V. 2016. Změny finančních nástrojů rodinné politiky v letech 2006–2015 a jejich potenciál měnit natální chování. *Politická ekonomie*, 64(07), s. 867–889. DOI: 10.18267/j.polek.1094.
- Holčík, J. 2007. Komentář k článku autorů Tomáš Fiala, Jitka Langhamrová: Stárnutí populace – hrozba pro veřejné zdravotnictví? *Demografie*, 49(1), s. 22–23.
- Holmerová, I. – Jurašková, B. – Zikmundová, K. a kol. 2007. *Vybrané kapitoly z gerontologie*. Praha: Gerontologické centrum.
- Horiuchi, S. 1991. Assessing the effects of mortality reduction on population ageing. *Population bulletin of the United Nations. Department of Economic and Social Affairs Population Division*, No. 31/32, s. 38–51 [online] [cit. 30.5.2017]. Dostupné z: <http://sh0publications.homestead.com/files/1991.population_aging.pdf>.
- Hrkal, J. 2009. *Střední délka života prožitá ve zdraví v České republice v roce 2006*. Praha: ÚZIS ČR, Aktuální informace č. 12/2009.

- Chýlová, M. 2009. *Odhad vývoje poptávky po zařízeních sociální péče pro seniory v České republice*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
- Jeřábek, H. 2009. Rodinná péče o seniory jako „práce z lásky“: nové argumenty. *Sociologický časopis*, 45(2), s. 243–265.
- Jeřábková, V. 2009. *Zdravotně-sociální péče o seniory v České republice* [online]. Praha: Konference Reprodukce lidského kapitálu (Vzájemné vazby a souvislosti), 2009. Dostupné z: <http://kdem.vse.cz/resources/relik09/Prispevky_PDF/Jeřabkova.pdf>.
- Kačerová, E. 2013. Žijeme déle a zdravěji? *Statistika&My - měsíčník Českého statistického úřadu*, č. 5/2013. Dostupné z: <<http://www.statistikaamy.cz/2015/03/zijeme-dele-a-zdraveji/>>.
- Kohler, H. P. – Billari, F. C. – Ortega, J. A. 2002. The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990s. *Population and Development Review*, Vol. 28, No. 4, p. 641–680.
- Kučera, T. 1998. *Regionální populační prognózy: teorie a praxe prognózování vývoje lidských zdrojů v území*. Disertační (kandidátská) práce. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Přírodovědecká fakulta.
- Kučera, M. 2002. Sociální důsledky stárnutí obyvatelstva České republiky. *Demografie*, 44(1), s. 35–42.
- Kuchařová, V. – Petrová, I. – Tuček, M. 1997. *Formy rodinného života mladé generace. Závěrečná zpráva řešení grantového úkolu RV–27 pro MPSV ČR*. Praha: VÚPSV.
- Křestanová, J. – Kurkin, R. – Němečková, M. 2017. Populační vývoj v České republice v roce 2016. *Demografie*, 59(3), s. 187–206.
- Lesthaeghe, R. 1995. The second demographic transition in Western countries: An Interpretation. In: Mason, K.O. – Jenses, A.M. (eds.) *Gender and family change in industrialized countries*. Oxford: Clarendon Press, s. 17–62.
- Lesthaeghe, R. – Neels, K. 2002. From the First to the Second Demographic Transition -An Interpretation of the Spatial Continuity of Demographic Innovation in France, Belgium and Switzerland. *European Journal of Population*, 18(4), s. 325–360.
- Malíková, E. 2011. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*. Praha: Grada, 328 s.
- Mátl, O. – Jabůrková, M. 2007. *Kvalita péče o seniory: řízení kvality dlouhodobé péče v ČR*. Praha: Galén, 176 s.
- Matoušek, O. a kol. 2007. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-310-9.
- Maříková, H. (ed.) 2000. *Proměny současné české rodiny. Rodina – gender – stratifikace*. Praha: SLON.
- McCracken, K. – Phillips, D. R. 2004. International demographic transitions. In: Andrews G. J. – Phillips D. R. *Ageing and Place*. Oxford: Routledge. s. 36–60.
- Možný, I. 1999. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON.
- MPSV. 2016. *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2015*. Praha: MPSV, 2015.
- MPSV. 2017. *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2016*. Praha: MPSV, 2016.
- Nusselder, W. J. – Mackenbach, J. P. 1996. Rectangularization of the survival curve in the Netherlands, 1950–1992. *The Gerontologist*, Vol. 36, No. 6; s. 773–782.
- Průša, L. 2007. *Efektivnost sociálních služeb: vybrané prvky a aspekty*. Praha: VÚPSV. 38 s. ISBN 978-80-87007-73-0.
- Průša, L. 2016. Aktuální trendy v rozvoji sociálních služeb v zemích EU a v ČR ve světle očekávaných změn ve struktuře populace. *Fórum sociální politiky*, 6(10), s. 2–7.
- Průša, L. 2017. Důsledky změn věkové struktury obyvatelstva na vývoj nákladů na poskytování zdravotní péče. *Demografie*, 59(1), s. 33–48. ISSN: 0011-8265.
- Rychtaříková, J. 2008a. Zdraví. In: Rychtaříková, J. – Kuchařová, V. (eds.) *Rodina, partnerství a demografické stárnutí*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i., 2008, s. 130–155.
- Rychtaříková, J. 2008b. Česká republika: trendy demografického vývoje. In: Rychtaříková, J. – Kuchařová, V. (eds.) *Rodina, partnerství a demografické stárnutí*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i., 2008, s. 11–41.
- Rychtaříková, J. 2010. Demografické stárnutí: společný problém, stejné strategie? *Zpravodaj České demografické společnosti*, 17(51), s. 1–2.
- Savla, J. at al. 2008. Home help services in Sweden: responsiveness to changing demographics needs. *Eur J Ageing*, 5, s. 44–55. Dostupné z: <<http://www.springerlink.com/content/k8275168727633q7/fulltext.pdf>>.
- Sobotka, T. 2004. *Postponement of Childbearing and Low Fertility in Europe*. Dutch University Press, Amsterdam.
- STEM/MARK; Hospicové občanské sdružení Cesta domů. 2013. *Umírání a péče o nevyléčitelně nemocné II-populace* [datový soubor] [online]. Ver. 1.0. Praha: Český sociálněvědní datový archiv, 2014 [cit. 8.11.2016]. DOI 10.14473/CSDA00048.
- Svobodová, K. 2006. Genderové aspekty stárnutí: Rodina a péče o seniory. *Demografie*, 48(4), s. 256–261. ISSN: 0011-8265.

- Symes, V. – Levy, C. – Littlewood, J. (eds.) 2016. *The Future of Europe: Problems and Issues for the Twenty-First Century*. London: Springer, s. 333.
- Šídlo, L. 2013. Obyvatelstvo České republiky na počátku nového tisíciletí. *Kontakt*, 15(3), s. 289–304. ISSN: 1212-4117.
- Šídllová Kunstová, N. – Šídlo, L. 2016. The future development of elderly care home capacity in South Bohemia. *Kontakt*, 2016; 18(2): e103-e111, DOI: 10.1016/j.kontakt.2016.05.004.
- Šimková, M. – Langhamrová, J. 2017. Kvalitativní faktory stárnutí populace. *Demografie*, 59(1), s. 49–64. ISSN: 0011-8265.
- Van de Kaa, D. J. 1987. Europe's second demographic transition. *Population Bulletin*, 42, s. 1–57.
- Weeks, J., R. 2011. *Population: An Introduction to Concepts and Issues*. Belmont: Cengage Learning, 2011. 11. Edition.
- Zákutský, P. 2009. *Kapacita domová pro seniory ve Zlínském kraji odpovídá reálné poptávce* [online]. Zlín: Krajský úřad Zlínského kraje. Dostupný z: <<http://www.kr-zlinsky.cz/docDetail.aspx?docid=123542&nid=9793&doctype=102>>.

LUDEK ŠÍDLO

je odborným asistentem na katedře demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, kde působí od roku 2007 a kde v roce 2010 ukončil své doktorské studium demografie. Od roku 2009 je členem Hlavního výboru České demografické společnosti, z. s., kde od roku 2015 vykonává funkci tajemníka. Ve své výzkumné činnosti se zabývá především aplikovanou demografií (dopady demografického stárnutí na vybrané oblasti veřejné sféry, zejména na oblast zdravotnictví) a regionální demografií (územní diferenciaci plodnosti v České republice po roce 1990).

JANA KŘEŠŤANOVÁ

je od roku 2015 absolventkou magisterského a studentkou doktorského studia oboru demografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Ve své výzkumné činnosti se zabývá především problematikou demografického stárnutí a jeho dopady na oblast sociálních služeb. Od roku 2016 pracuje v oddělení demografické statistiky Českého statistického úřadu.

SUMMARY

This article looks at one of the consequences of demographic ageing, namely ensuring adequate and quality care for the elderly. Czechia has been experiencing an improvement in mortality conditions for more than two decades. Both life expectancy and healthy life expectancy are increasing. More and more people are living and will continue to live to a senior age. Sooner or later they will reach an age when they will be dependent on the care of other people. While in 1985 the number of people aged 65 years and over was 1.23 million (11.9 % of the total population), at the end of 2017 the figure was more than 2 million (2.04 million), amounting to 19.2% of the total population. According to a projection by the Czech Statistical Office from 2013, the population aged 65 years and over is expected to increase by more than 40% to the year 2030 and by 79% to the year 2050.

This means there will be an increasing demand for elderly care (social, health and family care). Although there is a general trend towards the de-institutionalisation of elderly care in Western Europe and it can be assumed that Czechia will proceed in the same direction, institutional care still plays the main role in this country. Elderly care homes are the most commonly used form of institutional care, with 514 such homes registered in Czechia according to the latest data (by the end of 2016) and with a total capacity of 37,200 places. There were on average 53 people aged 65+ and 11 people aged 80+ per one place in the elderly care homes, but this share is growing as is the gap between the number of beds available and the number of beds required. The number of applications for a place in an elderly care homes that are rejected has been increasing in the long term; in 2016

there were 65,800, but this figure must be taken with the reservation that some applications may be duplicates or outdated. However, there is concern that, with the changing age structure, the demand for care for dependent persons will exceed the volume of services available. If the current total capacity of elderly care homes in relation to the size

of the population aged 65 and over is to remain the same, the number of beds needs to increase by 26% to the year 2030 and by 59% to the year 2050. Demographic ageing is a current challenge that needs to be tackled by public policy and requires solutions to ensure that society can provide quality care for elderly people.

10. ROČNÍK KONFERENCE MLADÝCH DEMOGRAFŮ SE USKUTEČNÍ V 7. A 8. ÚNORA 2019

Zaměření konference již tradičně není vymezeno jakkoli omezujícím způsobem – „**Současný demografický výzkum Mladých demografů (nejen) v Evropě**“ – a je tak otevřena demografům a dalším vědcům s různými výzkumnými zájmy a orientacemi.

Akce je pořádána za podpory katedry demografie a geodemografie, Geografické sekce a Studentské komory Akademického senátu Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Partnery konference je Český statistický úřad, SAS Institut Česká republika a Sociologický ústav AV ČR.

Místo konání: Praha, Přírodovědecká fakulta UK (Albertov 6)

Na konferenci mají všichni účastníci příležitost prezentovat svůj současný výzkum a diskutovat o něm s kolegy z jiných zemí nebo studijních oborů. I když je konference určena především pro Ph.D. studenty demografie, jsou vítáni všichni mladí (i o něco starší) vědci (nejen demografové). Součástí konference je sekce pro „nedemografy“. Cílem této sekce, je možnost sdílet myšlenky, inspiraci a výzkum z různých oborů a možná navázat spolupráci demografů s dalšími vědci a rozvinout tak nová témata.

Pracovním jazykem konference je **angličtina**.

Závěrem konference je již tradičně udělována cena partnery konference za nejlepší příspěvek se sociální tematikou (cena Sociologického ústavu AV ČR) a za nejlepší příspěvek, který vznikl za využití softwaru SAS (cena SAS Institutu).

Ve spolupráci s Association for Young Historical Demographers bude v rámci letošního ročníku konference pořádán i workshop zaměřený na aktuální výzkum a využití moderních metod analýzy v historické demografii. Workshop proběhne dne **6. února 2019**, jeho kapacita je omezena a je přednostně určen pro aktivní účastníky konference.

Pokud máte zájem se konference zúčastnit, předložte prosím název navrhovaného příspěvku, krátký abstrakt v angličtině (maximálně 250 slov) a 3–5 klíčových slov prostřednictvím registračního formuláře (odkaz naleznete na našich webových stránkách <http://www.demografove.estranky.cz/en>) **do 14. listopadu 2018**.

O přijetí Vašeho příspěvku budete informováni do 14. prosince 2018. Program konference bude zveřejněn v průběhu ledna 2019. Více informací o konferenci naleznete online (<http://www.demografove.estranky.cz/en>) nebo nás můžete sledovat na Facebooku (<http://www.facebook.com/young.demographers>).

V případě jakýchkoli dotazů nás prosím kontaktujte na e-mailové adrese (yd.demographers@gmail.com).

Těšíme se na setkání s Vámi v Praze! Jménem organizačního týmu

Klára Hulíková, Olga Kurtinová, Barbora Kuprová, Jitka Slabá, Oldřich Hašek, Kateřina Maláková a Jiří Ruml

NÁBOŽENSKÉ VYZNÁNÍ VE SČÍTÁNÍCH 1991, 2001 A 2011

Jiří Novotný

Česká republika bývá často označována za jednu z nejateističtějších a nesekularizovanějších zemí. Míra církevní afiliace je u nás v porovnání s jinými zeměmi nízká a podle výsledků sčítání 1991, 2001 a 2011 nadále klesá. Náboženství a (ne)vztah k němu patří mezi poměrně stabilní sféry společnosti, proto je jeho stav možné zkoumat např. pomocí historické analýzy. Oblast duchovna a tradic spoluvytvářejí a ovlivňují konstituci osobních názorů a hodnotových žebříčků i celospolečenská pravidla a normy. Základy k současnému stavu byly položeny již v 19. století v rámci dynamického procesu modernizace, kterým tehdy česká společnost procházela (industrializace, urbanizace, politická emancipace a sekularizace).

Religiozita v ČR je na jedné straně představována státem registrovanými církvemi a náboženskými společnostmi (jejich množství pozvolna narůstá), na druhé straně však také tzv. alternativní religiozitou a neorganizovanou privátní (osobní) zbožností.

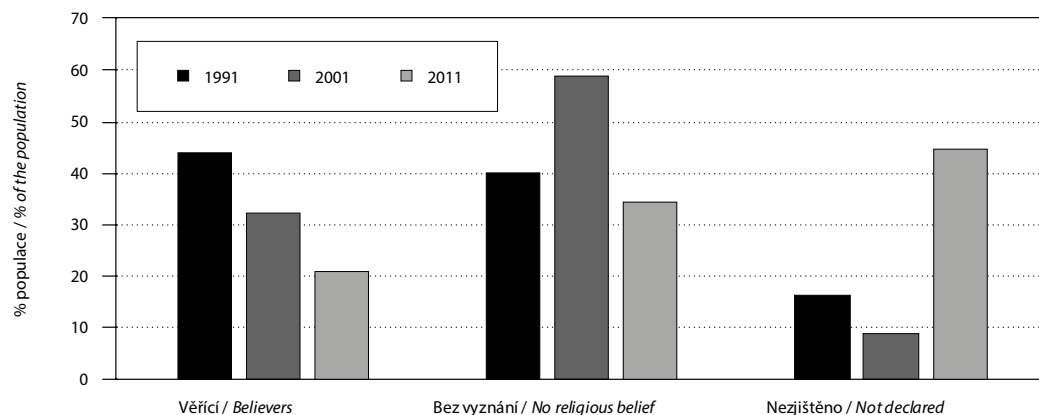
Prostřednictvím SLDB se zjišťuje zejm. religiozita institucionalizovaná (tj. církevní).

Náboženské vyznání bylo v rámci sčítání od vzniku Československa/České republiky dosud zjišťováno v letech 1921, 1930, 1950, 1991, 2001 a 2011 (v posledních dvou sčítáních byla otázka dobrovolná). Při SLDB 1921, 1930 i 1950 bylo definováno jako církevní příslušnost, kterou nelze měnit pouhým zápisem do sčítacího archu, mezi lety 1950 a 1991 byla tato otázka vypuštěna. Od roku 1991 pak znovu zařazena a pod náboženským vyznáním je chápána „účast na náboženském životě některé církve (náboženské společnosti), nebo vztah k ní“. Jedná se tedy o svobodnou (a v rámci posledních dvou sčítání nepovinnou; v roce 1991 byla otázka povinná, bylo však tolerováno její nevyplnění) sebedeklaraci vztahu k náboženství a ke konkrétní církvi nebo náboženské společnosti.

V roce 2011 měli lidé poprvé možnost přihlásit se k náboženské víře bez vazby na konkrétní denominaci, čehož využilo téměř tři čtvrtě mil. osob. Respondenti měli také opětovnou možnost tento nepovinný údaj neuvádět, čehož využilo téměř 45% z nich.

Graf 1: Obyvatelstvo ČR dle náboženského vyznání 1991, 2001 a 2011 (v %)

Population by religious belief in 1991, 2001 and 2011 (in %)

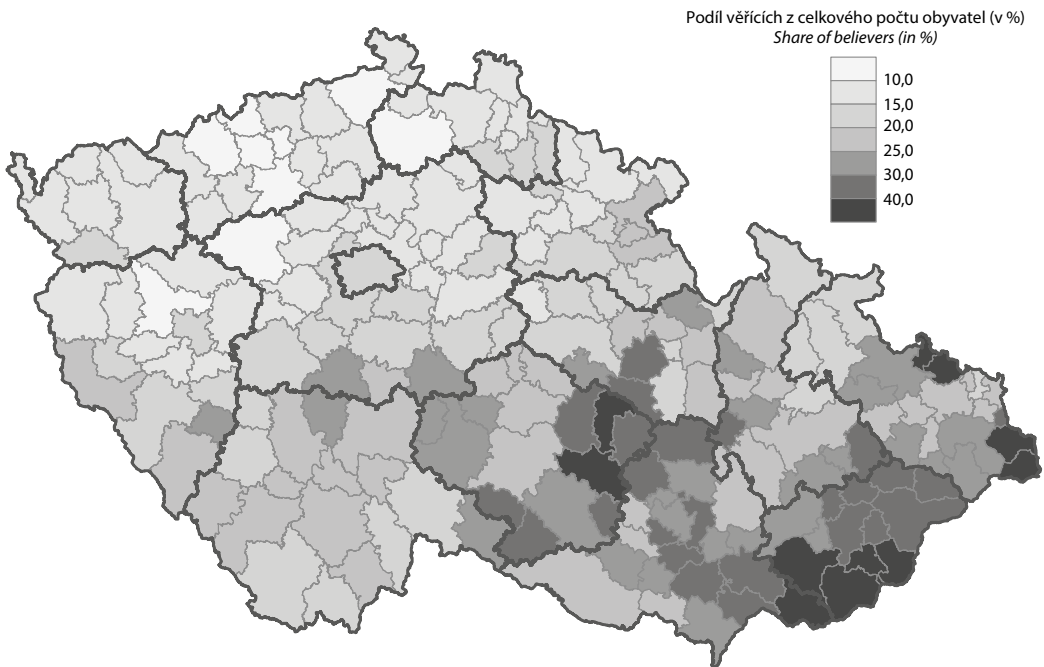

Zdroj: ČSÚ (SLDB 1991, 2001 a 2011).

Source: CZSO (Census 1991, 2001 and 2011).

Obr. 1: Podíl věřících v ČR / Share of believers in the Czech Republic

Podíl věřících (SLDB 2011) ve správních obvodech obcí s rozšířenou působností a v Praze
 Share of believers (2011 Census) in districts of municipalities with extended powers and in Prague

Zdroj: ČSÚ (SLDB 2011).
 Source: CZSO (Census 2011).

Z hlediska územního rozložení je patrný rozdíl mezi severozápadní částí republiky (s nízkým výskytem věřících) a jihovýchodní částí státu, kde je jejich podíl mnohem vyšší. Nejvíce obyvatel bez vyznání žije v průmyslových okresech Středočeského a Plzeňského kraje a ve většině severočeských okresů. Pro církevní religiozitu v ČR platí, že je statisticky vyšší u žen než u mužů a také věk zde hraje významnou roli (nejvyšší podíl osob bez vyznání je u mladých lidí ve věku od 15 do 39 let, nejvíce věřících pak ve starších věkových kategoriích).

Religiozita v ČR je z části srovnatelná s vývojem v mnohých evropských zemích (např. vznikem

nových náboženských hnutí, nebo nárůstem mimocírkevní religiozity), česká specifčnost však tkví zejm. v intenzitě pokračujícího odcírkevnění (obecná nedůvěra vůči institucím, hodnotový pragmatismus a převažující občanský liberalismus) a nemalém podílu bezvěrců.

Mezi současné trendy patří v oblasti náboženství posun k alternativní religiozitě (nová nebo u nás dosud netradiční náboženství) a spiritualitě, jež zahrnuje právě i neorganizované náboženské formy. Vzhledem ke své různorodosti se nejlépe zjišťuje zejm. specializovanými sociologickými průzkumy.

ATLAS NÁBOŽENSTVÍ ČESKA¹⁾

Pavla Pánová²⁾

V roce 2017 vydaný atlas kolektivu z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy je, jak autoři uvádějí, po dlouhé době novou publikací zabývající se problematikou náboženství v prostorovém kontextu. Na více jak 200 stránkách tak Tomáš Havlíček, Kamila Klingorová a Jakub Lysák ve spolupráci se Zdeňkem Vojtíškem a Hanou Kopáčovou přinášejí ucelený pohled na religiozitu Česka – jak na vývoj po roce 1989, tak současný stav.

Publikace je rozdělena na tři části – Náboženské vyznání obyvatel Česka, Terénní výzkum náboženské krajiny v modelových územích, Specializované mapy. V každé části jsou mapy doplněny popisem fenoménu, který zobrazují; část terénního výzkumu je navíc obohacena o fotografie sledovaných sakrálních objektů.

První část atlasu je zaměřena zejména na analýzu jak tradičních církví v Česku, tak i alternativních a tzv. imigračních církví a společností. Zdrojem dat jsou výsledky sčítání lidu, domů a bytů (SLDB) z let 2011, 2001 a 1991. Tato část tak obsahuje minimálně jednu tematickou mapu pro každou sledovanou církev a náboženské společenství, včetně celkového stavu všech věřících bez ohledu na příslušnost v roce 2011 a změn mezi dekadami. Jednotlivá náboženství jsou rozdělena do kapitol, každá kapitola je doplněna popisem sledovaného jevu, včetně informací o daném náboženství. Samostatné kapitoly jsou věnovány také problematice neinstitutionalizovaných věřících a osob bez náboženského vyznání.

Druhá část publikace představuje terénní výzkum náboženské krajiny provedený ve vybraných modelových územích. Každému z deseti modelových území je věnována samostatná kapitola, která obsahuje informace o území, včetně fotografií sakrálních objektů. Tematické mapy v této části atlasu zobrazují umístění

jednotlivých objektů v daném území, včetně jejich rozdělení podle typu a stavu objektu a informace o období vzniku.

Poslední část atlasu je souborem specializovaných map zachycujících vztahy mezi religiozitou a vybranými socioekonomickými a demografickými jevy. Sledované jevy jsou vyjádřeny nejen kartogramy a kartodiagramy, ale také například pomocí dat ve čtvercové síti.

Data využitá pro tvorbu map vychází z několika zdrojů, z nichž převládají údaje Českého statistického úřadu (ČSÚ), zejména ze sčítání lidu, domů a bytů 2011. Jak autoři správně upozorňují, v SLDB 2011 byla otázka na náboženské vyznání dobrovolná a vyplněná pouze o něco málo víc než polovinou obvykle bydlících na území Česka. Autoři si toto omezení uvědomují, je proto překvapující například sdělení: „V období mezi SLDB 1991 a 2011 došlo ke snížení počtu věřících téměř o polovinu ze 44 % (1991) na 22 % (2011), a tím i k nárůstu sekularizačních tendencí ve společnosti.“ Smysl porovnání dvou souborů dat s takto odlišnými vstupními parametry (podíl obyvatel s nedeklarovanou náboženskou vírou – 16 % v roce 1991 a 45 % v roce 2011) je tak přinejmenším diskutabilní. Autoři se s tímto omezením vypořádali využitím modelu, který pro účely analýzy označuje obyvatele bez uvedené náboženské víry za nevěřící. Zcela se tak opomíjí, že mezi těmito obyvateli mohou být i věřící, kteří v roce 2011 pouze využili možnost neodpovědět na dobrovolnou otázku.

Všechny kapitoly první části atlasu obsahují v úvodu podrobný popis daného náboženství, včetně informace o současném stavu, vývoji a regionální diferenciaci. Vybrané kapitoly jsou pak vhodně doplněny grafy, popř. tabulkami. Pro soubor map v první části a některé z map třetí části atlasu nebyl příliš vhodně zvolen popis správních úvodů obcí s rozšířenou působností (SO ORP) – k bodovým znakům vyjadřujících počet věřících, popř. přírůstek nebo úbytek

1) Havlíček, T. – Klingorová, K. – Lysák, J. *Atlas náboženství Česka: The atlas of religions in Czechia*. Praha: Karolinum, 2017. ISBN 978-80-246-3794-5.

2) Český statistický úřad, Přírodovědecká fakulta Ostravské univerzity, kontakt: pavla.panova@czso.cz.

počtu věřících v první části a vybrané sledované jevy v třetí části atlasu, jsou přiřazena čísla, která nahrazují názvy jednotlivých SO ORP (informaci o očíslování lze nalézt v úvodu, seznam se nachází v zadní části atlasu). Jejich umístění pod bodovým znakem (výjimkou jsou oblasti bez věřících) však čtenáři naznačuje, že se jedná o absolutní číslo vázané k danému jevu, tedy například přesný počet příslušníků dané církve. Vhodně vybrané je naopak jednotné barevné schéma, které umožňuje velice jednoduché a rychlé porovnání sledovaných jevů v celé první části publikace.

Druhá část atlasu, zaměřená na výsledky terénního výzkumu, je přehledně rozdělena do deseti kapitol obsahujících podrobné popisy modelových území, na kterých je patrná výborná znalost dané lokality. Zařazení fotografií sakrálních objektů pak dává čtenáři zajímavý vhled do religiozity území – lze si všimnout například stavu objektů a jejich okolí, nebo případných ozdobných předmětů, jako jsou svíčky nebo květiny. Ke každému modelovému území byly zvláště vytvořeny tematické mapy. Bodové symboly na mapách nesou informaci nejen o poloze, ale také o typu, stavu a stáří objektu. Snahou o obsažení většího počtu informací v jednom znaku mapy mírně ztrácí na čitelnosti. Naopak tlumené barvy podkladových map usnadňují orientaci v mapě. Přehlednost map také zvyšují vhodně vybrané a umístěné výřezy území. Informace o stáří objektu je bohužel poněkud zmatečná – autoři hovoří o stáří objektu, ale podle legendy se jedná spíše o období výstavby. Objekty se rozdělují na dvě skupiny – před 1989 a po 1990 – v analýze tak chybí dva roky.

V třetí části publikace představují autoři velice zajímavé výsledky analýz vztahů mezi religiozitou a vybranými socioekonomickými, demografickými a prostorovými ukazateli. Hned v první kapitole je originální formou rastru 5x5 km znázorněna regionální diferenciaci sakrálních objektů, zde dělených na drobné a větší sakrální objekty. Využití čtvercové sítě přináší nový pohled na rozmístění sledovaných objektů – neplatí zde omezení hranicemi administrativních jednotek. Délka hrany čtverce je ale vzhle-

dem k velikosti území Česka poměrně velká, zbytečně se tak ztrácí část informací, zejména pro čtverce s malým počtem objektů. Ostatní tematické mapy pak přinášejí informaci o sledovaném jevu formou vhodně zvolených kartogramů a kartodiagramů.

Každá z kapitol je opět doplněna popisem sledovaného jevu. Podrobnost popisu se mezi kapitolami liší, zejména v detailu informace o postupu zpracování a definici sledovaných jevů. Například kapitoly týkající se vztahu religiozity a nezaměstnanosti, popř. zaměstnanosti, sledovaný jev jednoznačně definují, vztah religiozity a cizinců je naopak přinejmenším nejasný. Autoři poněkud nesrozumitelně operují s pojmy cizinec, mateřský jazyk a národnostní složení. Není zde vysvětleno, proč autoři považují osoby s vybranými mateřskými jazyky (slovenština, ruština, vietnamština, ukrajinština) za cizince a z jakého důvodu předpokládají, že se osoby s daným mateřským jazykem identifikují jako příslušníci daného národa. Na místě by proto byl podrobnější popis.

Na Atlasu náboženství Česka tak lze ocenit zejména vyčerpávající obsah, kdy autoři na omezeném počtu stran dokázali poskytnout velké množství informací o sledovaném jevu formou, která je přehledná a lehce pochopitelná jak mezi odbornou, tak laickou veřejností. Atlas je zajímavý také tím, jak se od sebe odlišují jednotlivé části – ať už jde o metodu sběru dat, nebo kartografickou reprezentaci – a zároveň působí jednotně a bez problémů vytvářejí jeden celek.

Graficky je atlas zpracován na vysoké úrovni. Pozitivní je také dvojjazyčnost publikace, kdy jsou české texty doplněny anglickými – atlas tak může oslovit širší publikum. Velice kladně můžeme hodnotit zařazení výsledků terénního výzkumu, které atlas obohatily podrobnými analýzami vybraných území a přiblížily čtenářům konkrétní příklady prolínání náboženství se skutečným životem. Všechny mapy jsou, až na drobné nedostatky, zpracovány profesionálně. Atlas náboženství Česka je tak nepochybně velkým přínosem pro všechny zájemce o problematiku náboženství v Česku.

SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ PRAHY: MĚSTO NA PRAHU 21. STOLETÍ¹⁾

Tomáš Kostecký²⁾

Praha je jediné české město dostatečně velké na to, aby mělo smysl zkoumat vývoj a změny sociálního prostředí na jeho teritoriu a zjištěné srovnávat s tím, co lze pozorovat v jiných evropských velkoměstech. Neobyčejná dynamika vývoje sociálního prostředí v Praze po roce 1989, ve městě, které má specifickou sociální historii a geografickou strukturu, ale které je zároveň stále více integrované do globálních sítí a je stále více vystavené globálním trendům, dává výzkumníkům unikátní příležitost pro takovou analýzu.

Autoři recenzované knihy, výzkumní pracovníci a studenti afilovaní s Urbánní a regionální laboratoří na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, v úvodu uvádějí, že jejich kniha je další z řady publikací zaměřených za mapování a analýzu vývoje našeho hlavního města z pohledu sociální geografie. Od předešlých publikací vzniklých na tomto pracovišti se liší především svým primárním zaměřením na samotné město Prahu a její vnitřní diferencovanost. Ačkoliv je kniha metodologicky postavena na empirických, z části případových, studiích, které mají z různého pohledu analyzovat jednotlivé aspekty vývoje sociálního prostředí, začíná úvodem, který si klade spíše teoretické otázky. V této zajímavé úvodní části se editoři Martin Ouředníček a Jana Jíchová zamýšlejí nad tím, jak byl vývoj měst v bývalých socialistických státech studován po roce 1989, a kladou si otázku, zda a do jaké míry bylo vhodné nekritické přejímání teoretických konceptů vzniklých zobecňováním empirických pozorování ve velkých městech ve vyspělých západních zemích (jako jsou třeba komercializace, gentrifikace,

segregace, ghetoizace, suburbanizace, brownfields, urban sprawl, ...) a jejich používání při analýze reality post-socialistických měst. Upozorňují rovněž na to, že samotné užívání termínu post-socialistické město v kombinaci s předpokládaným procesem postupného „přibližování se“ měst v bývalých socialistických zemích situaci v západních městech, vytváří představu o vývojové trajektorii, u které jenom dostatek času na změny musí nutně vést ke konvergenci mezi městy na obou stranách bývalé železné opony. To zároveň v některých případech svádí výzkumníky k soustředění na analýzu jevů, které nejsou v Praze a jí podobných středo- a východoevropských městech podstatné a, což je horší, k přehlížení jevů a procesů, které jsou mimořádně relevantní, ale nejsou v západní odborné literatuře teoreticky ani empiricky zpracovávány, protože nemají na Západě analogie. Jako příklad autoři uvádějí spíše mikrolokální charakter sociálně-prostorových nerovností (liší se spíše dům od domu než čtvrt od čtvrti) zvětšující pravděpodobnost vytváření sociálně smíšených komunit nebo třeba skutečnost, že pražská sídliště jsou sice urbanisticky a morfologicky podobná západoevropským projektům sociálního bydlení, ale jsou od nich naprosto odlišná jak sociálně tak etnicky, takže jejich problémy jsou navzájem téměř neporovnatelné.

Následující kapitoly knihy ukazují, jak si autoři knihy představují takovou empirickou analýzu oproštěnou od přílišného vlivu „importovaných předpokladů“. Druhá kapitola analyzuje minulost i současnost prostorové diferenciací věkové struktury obyvatelstva Prahy, a to jak na úrovni celého města, tak v případové studii lokality Novodvorská, pro kterou je typická stárnoucí populace, ve které se soustřeďuje na studium důsledků demografických změn na mikroúrovni. Třetí kapitola se věnuje analýze různých typů kriminality

1) Ouředníček, M. – Jíchová, J. (eds.) 2017. *Sociální prostředí Prahy: město na prahu 21. století*. Praha: Academia, 248 s. ISBN: 978-80-200-2729-0.

2) Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., kontakt: tomas.kostecky@soc.cas.cz.

a jejímu vývoji po roce 2010. Je přínosná především proto, že ukazuje možnosti a omezení různých metodologických postupů měření prostorových vzorců kriminality při použití různých teritoriálních jednotek sledování. Čtvrtá a pátá kapitola jsou zajímavé tím, že k analýzám „tvrdých dat“ zaměřených na zkoumání sociálně-prostorových struktur přináší i empirické zkoumání sociálního klimatu, tvořícího se v interakcích osob z různých sociálních skupin především ve veřejném prostoru (Holešovice), respektive ve vztazích mezi obyvateli s různým státním občanstvím (lokalita Hůrka). Autoři těchto kapitol doplnili obvyklé metodologické nástroje sociálních geografů o metody typické pro jiné společenské vědy, především pozorování, rozhovory, dotazníkové šetření atd. Šestá, sedmá a osmá kapitola se od ostatních trochu odlišují nejenom tím, že jsou všechny zaměřeny na analýzu vývoje komerční suburbanizace, ale také tím, že ve svém teritoriálním zaměření již překračují administrativní hranice Prahy. První z trojice zmiňovaných kapitol zkoumá rozmístění pracovních příležitostí na území Pražského městského regionu a jejich změny za posledních cca 30 let. Kapitola dokládá zachování dominantního postavení historického jádra jako území s největší hustotou pracovních příležitostí a vnitřního města jako prostoru, v němž je koncentrován největší absolutní počet pracovních příležitostí. Zároveň ovšem přesvědčivě ukazuje růst počtu pracovních příležitostí ve vnitřní i vnější suburbánní zóně, tedy jistou dekoncentraci pracovních příležitostí, a zároveň upozorňuje na vzrůstající počet pracovních míst, které nejsou jednoznačně prostorově lokalizovatelné. Druhá z trojice kapitol se soustředí na analýzu vývoje komerční suburbanizace z hlediska využití ploch ve vnitřní i vnější suburbánní zóně, doplněnou o případové studie tří suburbánních obcí s mohutným rozvojem komerčních ploch a vysokým růstem počtu

pracovních příležitostí. Poslední z trojice kapitol je případovou studií rozvoje komerčních aktivit v oblasti pražského letiště, které vedou k vytvoření klastru pracovních příležitostí tak velkého, že má svůj vlastní dojíždkový areál a začíná se svými funkcemi podobat tomu, co se v západní geografické literatuře popisuje jako edge city.

Ačkoliv jsou jednotlivé kapitoly knihy tematicky, teritoriálním zaměřením i stylově navzájem dosti odlišné, takže kniha působí spíše jako kolekce studií o Praze a jejím nejbližším zázemí než jako ucelená kniha napsaná s od počátku jasným plánem a předem promyšlenou strukturou, rozhodně stojí za to si publikaci přečíst. Empirické části studií jsou většinou velmi zajímavé, mnohdy v českém kontextu originální. Někdy čtenáři poskytují potvrzení toho, co už dopředu tušil, jindy jsou pro něj jejich zjištění překvapivá a nutí ho zamyslet se nad svými vlastními předpoklady. Za nejcennější na celé knize považuji teoretické zarámování z pera jejich editorů, protože upozorňuje na něco, co je mimořádně významné a v české společenskovední literatuře dosti opomíjené. A to je nutnost kritického uvažování nad koncepty a teoriemi, které sice mohou být ve „světové odborné debatě“ dominantní, ale mohou být v řadě případů ve skutečnosti spíše odrazem specifického vývoje zpravidla ve velkých městech v anglosaských zemích než teoretickým zobecněním skutečně globálních trendů. Proto nemusejí vždy nutně přinášet užitek při snaze o pochopení jevů a procesů, které lze pozorovat v naší společnosti. Autoři se přitom nepokouší prosazovat ideu „národní unikátnosti“ a netvrdí, že vývoj sociálního prostředí našeho hlavního města je zcela neporovnatelný s tím, co lze pozorovat jinde. Naopak se o srovnávání a zasazování výsledků svých empirických studií do mezinárodního kontextu snaží. A dělají to způsobem, který je obohacením českého sociálně-vědního bádání.

Demografie v Česku a na Slovensku v průběhu (čtvrt)století

Ve dnech 23.–25. května 2018 uspořádala Česká demografická společnost ve spolupráci s Fakultou regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně, Českým statistickým úřadem a Slovenskou štatistickou a demografickou spoločnosťou XLVIII. konferenci ke stému výročí založení společného státu Čechů a Slováků. Konference s názvem „*Demografie v Česku a na Slovensku v průběhu (čtvrt)století*“ byla věnována demografickému výzkumu a populačnímu vývoji na území Česka a Slovenska od vzniku Československa do současnosti. Konference se konala v prostorách Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně.

Konferenci zahájily Jitka Langhamrová, předsedkyně České demografické společnosti, společně s Ivetou Stankovičovou, předsedkyní Slovenské štatistickej a demografickej spoločnosti. Za Český statistický úřad přivítal účastníky konference místopředseda Jaroslav Sixta. Za fakultu regionálního rozvoje a mezinárodních studií popřál konferenci úspěch také děkan fakulty Jiří Schneider.

Konference byla zahájena zvanou přednáškou Kryštofa Zemana „*Analýza plodnosti v Česku a na Slovensku za použití databází HDF, HFC a CFE*“. Následoval blok přednášek věnovaný nízké plodnosti, diferenční plodnosti a jednodětnosti. První den přednášek byl zakončen workshopem, který byl věnován open datům a za Český statistický úřad vystoupil Eduard Durník.

První den konference byl ukončen společnou návštěvou vily Tugendhat.

Druhý den konference pokračovala jednání v blocích, které byly věnovány tvorbě demografických statistik, populačnímu cenzu 2021, obecné demografii, historii demografie v Česku i na Slovensku, naději dožití, problematice disability, zdraví obyvatel, problematice stárnutí a řadě dalších témat.

Druhý konferenční den byly dvě zvané přednášky. První s názvem „*Evropská střední cesta? Dlouhodobé sblížení reprodukčního a rodinného chování v Česku a v Rakousku*“, kterou přednesl Tomáš Sobotka. Druhá s názvem „*Výskyt, příčiny a prevence nádorových*

onemocnění v mezinárodním kontextu“ přednesená Ivanou Kulhánovou.

Druhý den konference byl zakončen exkurzí do přílehlé Botanické zahrady a arboreta Mendelovy univerzity v Brně a společenským večerem spojeným s ochutnávkou vín z Akademické vinotéky. Významným hostem druhého dne konference byl také předseda Českého statistického úřadu Marek Rojíček.

Třetím dnem pokračovala konference opět řadou přednášek, tentokrát se zaměřením na problematiku zaměstnanosti, na stárnoucí trh práce apod. Příspěvky se také zabývaly problematikou migrace, integračním procesem EU a sociální konvergenčí, charitativními službami v Česku, demografií a geodemografií.

Po celou dobu konání konference se konaly workshopy, které byly určeny i pro zájemce z řad veřejnosti. Posterová výstava, kterou připravili kolegové z Českého statistického úřadu, představila „*Příběh statistiky*“ a „*Historii sčítání lidu*“.

Během tří dnů se na konferenci sešla řada odborníků nejenom z České republiky a Slovenska, ale také čeští kolegové, kteří pracují dlouhodobě v zahraničí a patří k významným demografům.

Konference byla podpořena Českým statistickým úřadem, Radou vědeckých společností Akademie věd, Českou demografickou společností. Na její organizaci se podíleli nejenom členové České demografické společnosti s podporou ČSÚ, ale také kolegové z Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně. Výstupy z konference lze nalézt na stránkách České demografické společnosti.

Podrobný program konference je na stránkách <https://bit.ly/2CnBvtg>.

Příspěvky z konference a posterové sekce jsou na <https://bit.ly/2soBfT4>. Bohatá je také fotodokumentace z konference dostupná na <https://bit.ly/2wG8XWr>.

Konferenci se dostalo také pozornosti v médiích, výstupy na <https://bit.ly/2Q1xugL>.

Jitka Langhamrová

Slavnostní troj-konference k padesátému výročí založení Slovenské statistické a demografické společnosti

Ve dnech 18. až 20. června 2018 se na Slovensku pod záštitou prezidenta Slovenské republiky Andreje Kisky konala slavnostní troj-konference k 50. výročí založení Slovenské statistické a demografické společnosti (SŠDS). Místem konání byla Papiernička u obce Častá, účelové zařízení Kanceláře Národní rady Slovenské republiky. Konferenci zahájila předsedkyně SŠDS Iveta Stankovičová spolu s místopředsedkyní České statistické společnosti Hanou Řezankovou a předsedkyní České demografické společnosti Jitkou Langhamrovou. První příspěvek s informacemi o Bratislavském samosprávném kraji přednesla Silvia Szabová, ředitelka pracoviště Statistického úřadu Slovenské republiky (ŠÚ SR) v Bratislavě. Následovaly historicky zaměřené příspěvky, s nimiž vystoupili Prokop Závodský z Vysoké školy ekonomické v Praze (Meziválečná Československá statistická společnost), Peter Mach (História SŠDS – 50 rokov od vzniku Spoločnosti), místopředseda ŠÚ SR František Bernadič (25 rokov samostatnej štátnej štatistiky v SR) a Branislav Bleha z Univerzity Komenského v Bratislavě (Slovenská demografia po roku 1993). V závěru úvodní části byli vyznamenáni zasloužilí členové SŠDS. Druhá část prvního dne konference byla zaměřena na výuku statistiky a demografie. Tomáš Želinský z Technické univerzity v Košicích informoval o průzkumu postojů studentů ke statistice, Iveta Stankovičová z Univerzity Komenského vystoupila s příspěvkem, který se dotýkal současných problémů s výukou statistiky, potřeby analýzy rozsáhlých souborů dat a významu datové vědy. Následovala panelová diskuse o výuce statistiky a demografie ve Slovenské republice a České republice, kterou zahájily Hana Řezanková a Jitka Langhamrová, obě z Vysoké školy ekonomické v Praze. Na program dalších dvou dnů byly zařazeny konference Pohledy na ekonomiku Slovenska a FERNSTAT 2018 (Finance, ekonomie a statistika).

Příspěvky ze slavnostní konference budou publikovány v samostatném sborníku, který bude dostupný

on-line na webové stránce Slovenské statistické a demografické společnosti (<http://www.ssd.sk/sk/>).

Druhý den pokračovala troj-konference osmnáctým ročníkem konference Pohledy na ekonomiku Slovenska, která probíhala pod záštitou předsedy ŠÚ SR Alexandra Balleka. Poprvé se tato konference konala mimo Bratislavu a v pozdějším termínu, než bylo obvyklé. Konference byla připravena SŠDS ve spolupráci s ŠÚ SR, Ekonomickým ústavem SAV a Historickým ústavem SAV. Téma konference bylo „100 rokov od vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov a 25 rokov samostatnej Slovenskej republiky a štatistiky“.

Sborník příspěvků lze nalézt v archivu sborníků SŠDS na <https://bit.ly/2Ng3ajM>.

Třetí den troj-konference patřil jedenáctému ročníku konference FERNSTAT. Tato konference byla uspořádána SŠDS ve spolupráci s Ekonomickou fakultou Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Název konference je zkratkou slov: finance – ekonomika – riadenie – názory – štatistika. Příspěvky z konference budou publikovány v samostatném sborníku.

Slavnostní troj-konference probíhala ve velmi přátelském duchu, bohatá diskuze k daným tématům byla obohacena pro účastníky a přinesla řadu podnětů pro další činnost SŠDS. Oceněna zde byla také tradiční spolupráce mezi SŠDS a Českou statistickou společností a Českou demografickou společností.

Tak jako obvykle byla konference výborně organizována. Za to patří dík především organizačnímu týmu pod vedením předsedkyně SŠDS Ivety Stankovičové. A také programovým a organizačním výborům všech tří konferencí. Podrobnější informace o troj-konferenci jsou na <https://bit.ly/2NdAdoQ>.

Jitka Langhamrová a Hana Řezanková

Tomáš Kučera vstoupil do sedmé dekády svého života

RNDr. Tomáš Kučera, CSc. se narodil 19. července 1958 v Liberci, kde také absolvoval středoškolská studia na místním gymnáziu. Po maturitě v roce 1977 začal studovat odbornou geografii na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Přestože původně uvažoval o kartografickém zaměření, rozhodl se pod vlivem svých učitelů, profesorů Z. Pavlíka a M. Hampla, pokračovat po dvouletém společném základu v oboru ekonomická a regionální geografie, kde významnou složkou studia byla i demografie. Téma jeho diplomové práce – Zahnutí migrace do demografických modelů – bylo odrazem rozvíjejícího se zájmu Tomáše Kučery o tento obor. Promován byl v roce 1982

a ve stejném roce mu byl udělen titul RNDr. Ještě před základní vojenskou službou absolvoval na mateřské katedře ekonomické a regionální geografie tříměsíční stáž spojenou se studijním pobytem ve Statistickém ústavu Kodaňské univerzity u významného dánského demografa profesora P. C. Matthiessena. Po roční službě u 8. tankového pluku v Jihlavě absolvoval v letech 1983–1986 interní vědeckou aspiranturu v Geografickém ústavu ČSAV v Brně. V jejím rámci v roce 1985 strávil tři měsíce v Ekonomickém ústavu Sibiřského oddělení AV SSSR v Novosibirsku, kde se v sociologickém oddělení vedené akademičkou T. Zaslavskou účastnil prací na společném projektu akademických ústavů věnovaném modelování migrace. Na počátku akademického roku 1986/1987 se vrátil na Albertov, na katedru sociální a ekonomické geografie, tentokrát na místo odborného asistenta. Pracoval zde v oddělení demografie a geodemografie pod vedením prof. Z. Pavlíka. Přestože se T. Kučera zabýval metodologickými otázkami prognózování prakticky od počátku studia demografie, rozhodující pro jeho hlavní odbornou orientaci byl studijní pobyt v Nizozemském interdisciplinárním demografickém ústavu v roce 1987

na pozvání prof. D. van de Kaa, kde v té době působili dva přední evropské demografové-prognostici prof. F. Willekens a N. Keilman.

V závěru 80. let, ještě před založením demografické katedry, měl možnost podílet se na přípravě prvních bakalářských a magisterských studijních programů demografie v Česku. V roce 1990 pak Tomáš Kučera přešel na nově vytvořenou katedru demografie a geodemografie založenou prof. Z. Pavlíkem a začal se podílet na výuce demografických předmětů. V letech 1998–1999, po odstoupení zakladatele a prvního vedoucího katedry, byl pověřen vedením tohoto pracoviště. V roce 2017 byl jmenován vedoucím katedry. Jeho fakultní

pedagogická činnost je zaměřena zejména na problematiku populačního prognózování a aplikovanou a regionální demografie. Na katedře dlouhodobě zajišťuje přednášky pro zahraniční studenty a účastní se také výuky v rámci Univerzity třetího věku. Byl a je školitelem několika desítek bakalářských, diplomových a doktorských prací. Pod jeho vedením obhájilo svou doktorskou dizertační práci celkem pět studentů.

Ve své výzkumné praxi se Tomáš Kučera věnuje především modelování a prognózování populačních struktur. Jeho publikační činnost zahrnuje přes sedm desítek původních statí nebo kapitol v monografiích, a dalších více než osmdesát prognostických výstupů zaměřených převážně na prognózy vývoje obyvatelstva na lokální a regionální úrovni v podmínkách České republiky. Jako expert se aktivně účastnil a zúčastňuje činnosti několika odborných komisí, které vznikly na půdě Ministerstva práce a sociálních věcí ČR a Ministerstva zdravotnictví ČR. Jako příklad uvedme tzv. Potůčkovu důchodovou komisi, pro kterou jako autor či spoluautor připravil zásadní podklady týkající se očekávaného populačního vývoje, včetně návrhu kontrolního mechanismu nastavení hranice

důchodového věku ve vazbě na změnu naděje dožití známé jako „čtvrtina života prožitého v důchodu“. Do jeho odborného portfolia můžeme zařadit řešitelství a spoluřešitelství více než deseti českých a zahraničních projektů i aktivní účast na mnoha seminářích a konferencích. Je nebo byl členem několika odborných společností: České demografické společnosti, České geografické společnosti, European Association for Population Studies, International Union for Scientific Study of Population, Population Association of America, European Society for Human Reproduction and Embryology, Association of Kazakhstan Demographers a European Society for Central Asian Studies.

Jubilant je také znám jako neúnavný organizátor a koordinátor mezinárodních odborných aktivit (vzdělávací a výzkumné projekty, projekty rozvojové spolupráce, konference a odborné výměny). Za všechny vzpomeňme například konferenci EAPS o stárnutí v létě 1989 – první mezinárodní demografickou akci, které se u nás účastnili také demografové ze západních zemí, či první a doposud jedinou vrcholnou geografickou konferenci pořádanou v Česku – Regionální konferenci Mezinárodní geografické unie (IGU) v roce 1994. Nezmínit pak nelze ani sérii deseti mezinárodních letních škol demografie a geodemografie, které organizoval spolu s prof. Pavlíkem v období let 1989

až 1999, a prostřednictvím kterých albertovská demografie svého času vešla v povědomí demografů a populačních geografů nejen v Evropě, ale i v řadě dalších částí světa.

Tomáš Kučera šíří dobré jméno české a albertovské demografie a demogeografie i za hranicemi naší země z pozice přednášejícího nebo mezinárodního konzultanta v oblasti populačního vývoje (věda, výzkum, vzdělávání, tvorba populačních strategií) prostřednictvím mezinárodních institucí (UNFPA, UNDP, EBRD, International Institute on Ageing – UN Malta), vládních organizací i konzultačních společností v regionu Východní Evropy a Střední Asie (Ázerbájdžán, Albánie, Bělorusko, Kazachstán, Kosovo, Kyrgyzstán, Moldavsko, Rusko, Tádžikistán, Turkmenistán a Uzbekistán), ale i dalších zemí (Egypt, Itálie a Malta).

K osobnosti jubilanta patří nejen vysoké pracovní nasazení a odbornost, ale i vstřícnost a tolerance. Je vždy připraven poskytnout radu a pomoc mladším kolegům, kterým předává své nemalé vědecké, pedagogické i organizační zkušenosti.

Za sebe, redakční radu a kolegy mu přeji co nejvyšší naději dožití v dobrém zdravotním stavu a hodně dalších úspěchů v odborné činnosti a spokojenost v osobním životě.

Boris Burcin

INFORMACE O SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ OD VZNIKU SAMOSTATNÉ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY V ROCE 1918

Jiřina Růžková – Josef Škrabal

Ve stoletém období od vzniku Československé republiky se na celém území státu počínaje rokem 1921¹⁾ uskutečnilo celkem devět sčítání lidu, a to v desetileté periodicitě (v souladu s mezinárodními doporučeními v roce končícím 0 nebo 1). Výjimkou byl rok 1940, kdy se z důvodů válečných událostí na okleštěném území Protektorátu Čechy a Morava sčítání nekonalo.²⁾

Již před vznikem Československé republiky, jež byla vyhlášena 28. října 1918, připravovali významní představitelé statistiky, především pak přednosta Zemského

statistického úřadu a později první předseda Státního úřadu statistického Dobroslav Krejčí, návrh zákona o organizaci statistické služby. Díky této včasné přípravě i přes nejrůznější problémy Revoluční národní shromáždění již tři měsíce po vzniku Československé republiky Zákon č. 49/1919 Sb. o organizaci statistické služby dne 28. ledna 1919 schválilo. Na základě tohoto zákona byl v mimořádně složitých podmínkách založen Státní úřad statistický.

Provedení sčítání lidu se v tomto období stalo jedním z nejdůležitějších úkolů nově založeného Státního úřadu statistického. Naléhavá potřeba zejména dat o co nejpodrobnější demografické, sociálně

Tab. 1: Vývoj počtu obyvatel v letech 1910–2011 podle výsledků sčítání lidu

Population size as measured by the 1910–2011 censuses

Datum sčítání lidu Census date	Počet obyvatel / Population		
	Československá republika Czechoslovakia	Česká republika Czech Republic	Slovenská republika Slovak Republic
31. 12. 1910	12 995 294	10 078 637	2 916 657
15. 2. 1921	13 003 446	10 009 587	2 993 859
1. 12. 1930	13 998 497	10 674 386	3 324 111
1. 3. 1950	12 338 450	8 896 133	3 442 317
1. 3. 1961	13 745 577	9 571 531	4 174 046
1. 12. 1970	14 344 987	9 807 697	4 537 290
1. 11. 1980	15 283 095	10 291 927	4 991 168
3. 3. 1991	15 576 550	10 302 215	5 274 335
1. 3. 2001	–	10 230 060	5 379 455
26. 3. 2011	–	10 436 560	5 397 036

1) Podrobnější informace o historii jednotlivých sčítání (s odkazy na další literaturu zabývající se historií těchto censů): Sčítání lidu, domů a bytů 2011 – Pramenné dílo. 2013. Praha: Český statistický úřad.

2) V odtrženém pohraničí bylo německými orgány sčítání provedeno již 17. května 1939. Na Slovensku se značně problematické sčítání uskutečnilo v roce 1940.

ekonomické a národnostní struktury obyvatelstva vyvolala nezbytnost urychlené přípravy sčítání lidu na území nově vzniklé Československé republiky, vč. přípravy nového zákona o sčítání. S ohledem na složitou situaci té doby a mj. náročnost metodické a organizační přípravy sčítání v nových podmínkách, neujasněné hranice Československa a schválení zákona až 8. dubna 1920 nebylo provedení tohoto prvního československého sčítání v dřívějším termínu možné a uskutečnilo se až k 15. 2. 1921.

1. LEGISLATIVA

Přehled zákonů a jiných právních norem k provedení sčítání od roku 1921 do roku 2011

1921:

První všeobecné československé sčítání lidu se uskutečnilo **k 15. únoru 1921**. Konalo se podle nového Zákona o sčítání lidu ze dne 8. dubna č. 256/1920 Sb. z. a n., a navazujícího Nařízení vlády republiky Československé ze dne 30. října 1920 č. 592/1920 Sb. z. a n., jimž se zákon o sčítání lidu provádí. Zákon nařizoval provést prvé československé sčítání lidu nejdéle do roka („v některý den, jež mezi 1. listopadem 1920 a 31. březnem 1921 určí po slyšení Státní rady statistické vláda nařízením“) a sčítání opakovat každých pět let.

1931:

Druhé československé sčítání lidu se uskutečnilo **k 1. prosinci 1930** podle Zákona č. 47/1927 Sb. a Nařízení státu československého ze dne 17. března 1927, o sčítání lidu. Tímto byla také změněna původní pětiletá periodicitu sčítání, zakotvená v Zákoně č. 256/1920 Sb. z. a n. K rozhodnutí o desetileté periodicitě sčítání vedly nejen důvody ekonomické, ale i zkušenost jiných zemí světa.

1950:

První poválečné československé sčítání, které se uskutečnilo **k 1. březnu 1950**, bylo provedeno na základě Zákona č. 47/1927 Sb. z. a n., o sčítání lidu, ze dne 17. března 1927 a dále na podkladě Vládního nařízení z 18. října 1949 č. 224/1949 Sb. z. a n., o sčítání lidu v roce 1950 a soupisech s ním spojených (o národním sčítání).

1961:

Legislativním základem sčítání 1961 bylo Vládní usnesení z 25. května 1960 č. 459 a navazující Vyhláška

vlády č. 85/1960 Sb., o provedení sčítání lidu, domů a bytů **k 1. březnu 1961**.

1970:

Sčítání 1970 se konalo na základě Usnesení vlády ČSSR č. 157 z 14. dubna 1965, o hlavních směrech sčítání lidu, domů a bytů 1970. Vlastní provedení sčítání schválila vláda ČSSR svým usnesením č. 41 z 5. března 1970, na něž navazovalo usnesení vlády ČSR č. 54 z 18. března 1970 a usnesení vlády SSR č. 108 z 8. dubna 1970. Konalo se **k 1. prosinci 1970**.

1980:

Legislativním základem sčítání 1980 byl Zákon č. 21/1971 Sb., o jednotné soustavě sociálně ekonomických informací. K vlastní realizaci sčítání bylo přijato usnesení vlády ČSSR č. 16 ze dne 26. ledna 1978 o sčítání lidu, domů a bytů, ze kterého pak vycházelo usnesení vlády ČSR č. 73 ze dne 8. března 1978 a usnesení vlády SSR č. 106 ze dne 5. dubna 1978. Čtvrté poválečné sčítání se konalo **k 1. listopadu 1980**.

1991:

Právním podkladem pro uskutečnění sčítání 1991 byl nadále Zákon č. 21/1971 Sb. o jednotné soustavě sociálně ekonomických informací. Navazujícími dokumenty bylo Usnesení vlády ČSSR č. 124 z 28. května 1987, Usnesení vlády ČSR č. 218 z 15. září 1987 a SSR č. 199 z 11. září 1987. Původně měla být rozhodným okamžikem sčítání půlnoc z 30. listopadu na 1. prosinec 1990. Termín tohoto sčítání byl následně z důvodu souběhu s konáním voleb změněn na 3. března 1991, a to Usnesením vlády ČSFR č. 186/1990 a navazujícími usneseními vlád ČR č. 119/1990 a SR č. 240/1990. Rozhodným okamžikem sčítání byla stanovena půlnoc ze soboty 2. března 1991 na neděli **3. března 1991**.

2001:

Právním podkladem pro uskutečnění **prvého sčítání po rozdělení Československa** byl v České republice Zákon č. 158/1999 Sb., o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001. Zákon určil, že budou zjišťovány údaje podle stavu o půlnoci z 28. února na **1. března roku 2001** (rozhodný okamžik). Se zvláštním zákonem o sčítání se zde setkáváme poprvé od roku 1930.

Ve Slovenské republice se toto sčítání konalo podle Zákona č. 165/1998 Z. z., o sčítání obyvatelov, domov a bytov v roku 2001. Rozhodným okamžikem byla stanovena půlnoc z 25. května na **26. května 2001**.

2011:

Závazným dokumentem pro provedení sčítání ve všech státech Evropské unie se stalo Nařízení Evropského parlamentu a Rady č. 763/2008 o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011.

V České republice se sčítání uskutečnilo podle Zákona č. 296/2009 Sb., o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011. Rozhodným okamžikem sčítání byla stanovena půlnoc z 25. na **26. března 2011**. Navazujícím dokumentem byla Vyhláška ze dne 15. září 2010 k provedení některých ustanovení Zákona č. 296/2009 Sb.

Provedení sčítání lidu, domů a bytů na Slovensku upravoval Zákon č. 263/2008 Z. z., o sčítání obyvatelov, domov a bytov v roku 2011. Termín sčítání byl stanoven na **21. květen 2011** a rozhodným okamžikem byla půlnoc z 20. května na 21. května 2011.

2. OBSAH SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ 1921–2011³⁾

Uvedený přehled obsahuje základní údaje zjišťované v jednotlivých sčítáních bez některých podotázek,

či detailů odrážejících aktuální potřeby doby a vyskytujících se jen ojediněle. Některé údaje nebyly vždy zjišťovány přímo (tj. nebyly uvedeny na sčítacím formuláři), ale jde o údaje odvozené, např. sociální skupina, odvětví. Většina základních údajů zjišťovaných při sčítáních lidu v období 1921–2011 je metodicky buď zcela jednotná (především základní demografické údaje), nebo jen s menšími odlišnostmi, které nemají pro srovnatelnost většinou podstatný význam. Větší rozdíly jsou u zjišťování národnosti a náboženského vyznání. Ve sčítáních 1921 až 1950 bylo zjišťováno obyvatelstvo v místě sčítání přítomné, od roku 1961 pak obyvatelstvo trvale bydlící. Při sčítání v roce 1930 bylo sice kromě přítomného obyvatelstva zjišťováno i obyvatelstvo bydlící, avšak zpracování bylo provedeno jen za obyvatele přítomné, a to zejména z důvodu návaznosti na minulé sčítání i tehdejší praxi jiných zemí. Ke změně došlo také při sčítání 2011, jehož výsledky byly zpracovány pro potřeby srovnatelnosti údajů v rámci Evropské unie za bytů obvyklých.

2.1 OSOBY

Tab. 2: Přehled základních zjišťovaných údajů za osoby, Sčítání lidu 1921–2011

Basic data collected on persons, Population Census 1921–2011

Zjišťovaný údaj / Data collected	Rok sčítání / Census year	Zjišťovaný údaj / Data collected	Rok sčítání / Census year
Identifikační údaje – jméno a příjmení, adresa ^{a)} / Identification data – first name and surname, address	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011	Státní občanství / Country of citizenship	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011
Datum narození / Date of birth	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011	Národnost / Ethnicity	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011
Pohlaví / Sex	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011	Mateřský jazyk / Mother language	(1921, 1930) ^{b)} 1970, 1991–2011
Rodinný stav / Legal marital status	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011	Náboženské vyznání, víra, bez vyznání / Religious belief	1921–1950, 1991–2011
Registrované partnerství Registered partnership	2011	Nejvyšší ukončené vzdělání Educational attainment	1950–2011
Datum posledního sňatku Date of last marriage	1930–2001	Znalost čtení a psaní / Able to read and write	1921, 1930
Pořadí manželství / Marriage order	1961–2001	Tělesné vady / Physical defects	1930
Datum/rok ovdovění / Date/year of widowhood	1930–1980	Zdroj obživy/ekonomická aktivita Source of livelihood/economic activity	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011
Datum/rok rozvodu, rozluky Date/year of divorce, separation	1930–1980	Zaměstnání, povolání Occupation, profession	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011

3) Přehled zjišťovaných údajů ve sčítání 2001 a 2011 je za Českou republiku.

Zjišťovaný údaj / Data collected	Rok sčítání / Census year	Zjišťovaný údaj / Data collected	Rok sčítání / Census year
Počet živě narozených dětí celkem ženám ve věku 15+ <i>Total number of live-born children (among women aged 15+)</i>	1950–2011	Postavení v zaměstnání <i>Status in employment</i>	1921–1950, 2001, 2011
Z toho v posledním manželství <i>Number of live-born children in the current or last marriage</i>	1930–2011 ^{c)}	Kvalifikace v oboru / <i>Professional qualifications</i>	1970, 1980
Druh pobytu/přítomnosti <i>Type of residence/presence</i>	Všechna sčítání 1921–2011 <i>All censuses 1921–2011</i>	Vedlejší/další povolání <i>Second/additional occupation</i>	1930–1970, 2001
Trvalé bydliště/domovská obec <i>Permanent residence/municipality of origin</i>	Všechna sčítání 1921–2011 <i>All censuses 1921–2011</i>	Odvětví ekonomické činnosti (skupina a třída povolání) <i>Industry (branch of economic activity)</i>	Všechna sčítání 1921–2011 <i>All censuses 1921–2011</i>
Trvalé bydliště v době narození ^{d)} <i>Place of residence at the time of person's birth</i>	1921, 1930, 1991–2011	Zaměstnavatel, místo pracoviště, od roku 1970 též škola <i>Employer, location of place of work, since 1970 location of school also included</i>	Všechna sčítání 1921–2011 <i>All censuses 1921–2011</i>
Bydliště 1 rok před sčítáním <i>Place of residence one year prior to the census</i>	2001, 2011	Společenská skupina/sociální příslušnost / <i>Social group, social status</i>	1921–1991
Od kdy byli zapsaná osoba v obci / <i>Date from which the person has been registered as a resident in the municipality</i>	1921–1950	Dojízdka do zaměstnání, školy <i>Journey to work or school</i>	1960 ^{e)} –2011
Odkud se přistěhoval do obce <i>Where the person lived before moving to the municipality</i>	1930, 1950	Vztahy mezi členy domácnosti ^{f)} <i>Relationships between household members</i>	Všechna sčítání 1921–2011 <i>All censuses 1921–2011</i>
Je-li reemigrant, odkud se přistěhoval do ČR / <i>If the person is a re-emigrant, where the person lived before moving to Czechoslovakia</i>	1950	Soužití manželů, oddělené bydlení a jeho důvod <i>Cohabitation of husbands, separate housing and its reason</i>	1961–1991
Členové bytové domácnosti pobývající 12 měsíců a déle mimo území ČR / <i>Household members staying 12 and more months out of the territory of the CR</i>	2011	Soupis obyvatel cikánského původu ^{g)} / <i>List of gypsy people</i>	1970, 1980

Pozn.: a) Od roku 1970 včetně rodného čísla.

b) Mateřský jazyk nebyl při sčítání 1921 a 1930 samostatně zjišťován, ale na sčítacím formuláři byla kolonka pro národnost označena „národnost/mateřský jazyk“ a tak byla i vyplňována; údaje za mateřský jazyk zpracovány nebyly.

c) V roce 2001 údaj nezpracován z důvodu jeho blokace Úřadem pro ochranu osobních údajů.

d) Uváděno též jako bydliště matky v době narození; sčítání v roce 1921 a 1930 – rodiště.

e) V roce 1960 byla zjišťována pouze dojízdka do zaměstnání, nikoliv do škol.

f) Příbuzenský nebo jiný poměr k přednostovi domácnosti, nebo osobě v čele domácnosti, uživateli bytu, příp. i k majiteli bytu – základ pro zpracování výsledků za rodiny a domácnosti.

g) Terminologie tehdejší doby.

Note: a) Since 1970 a person's Birth ID No. was also included.

b) There was no separate question about mother language in the 1921 and 1930 censuses, but on the census form there was a box labelled 'Ethnicity/Mother language and this information was filled in; data on respondents' mother language were not processed.

c) In 2001 this item of data was not processed because it was blocked by the Office for Personal Data Protection.

d) Also referred to as the mother's place of residence at the time of birth; censuses in 1921 and 1930 – birthplace.

e) In 1960, only commuting to work, not to school, was surveyed.

f) A relative or person in some other relationship to the head of the household, or the person in charge of the household, the occupant of the dwelling, or the owner of the dwelling – the basis for processing the results for families and households.

g) The terminology used at the time of the survey.

2.2. DOMY A BYTY

Sčítání domů a bytů za všechny obce se uskutečnilo **poprvé až při sčítání v roce 1950**. V roce 1921 byl proveden

soupis bytů pouze v 28 aglomeracích, které měly alespoň 20 tisíc obyvatel. Obdobně tomu bylo při sčítání v roce 1930 se zahrnutím obcí, které měly 10 tisíc a více obyvatel.

Domy při sčítání 1921 a 1930 nebyly součástí sčítání. Sčítací komisáři ale byli povinni zpracovat podle jednot-

livých domů souhrny za byty a tím byly zjištěny údaje o počtu domů, o počtu bytů v domě a jejich obydenosti.

Tab. 3: Přehled zjišťovaných údajů za domy, Sčítání 1921–2011 / Data collected on houses, Population Census 1921–2011

Zjišťovaný údaj / Data collected	Rok sčítání / Census year	Zjišťovaný údaj / Data collected	Rok sčítání / Census year
Identifikace / Identification	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011	Výtah / Lift	1950–1961, 1991–2011
Vlastník, rok 1950 také národní správce / Owner, in 1950 also a national building caretaker	1950–2011	Kanalizace – připojení na odpad Connected to the sewer system	1950–2011
Druh domu / Type of building	1950–2011	Způsob vytápění (ústřední apod. topení, příp. druh paliva) Heating method (central heating, etc., or type of fuel)	1950–2011
Počet bytů v domě / Number of dwellings in the house	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011	Vodovod / Water supply systém	1950, 1970–2011
Obydlenost domu / Occupancy status	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011	Elektrina / Electricity	1950, 1970
Důvody neobydlenosti / Reasons for vacancy/unoccupancy	1991–2011	Plyn / Gas	1950, 1970–2011
Období výstavby, příp. rekonstrukce / Period of construction or reconstruction	1961–2011	Prádelna v domě / Laundry in the house	1921, 1930, 1961, 1970
Materiál nosných zdí / Material of the load-bearing walls	1961–2011	Elektrická pračka v prádelně Washing machine in the laundry room	1961, 1970
Převládající krytina / Prevailing type of roofing	1961, 1970	Sušárna prádla v domě Drying room in the house	1961, 1970
Počet podlaží / Number of floors	1950, 1961, 1980–2011	Údaje o objektech pro individuální rekreaci Information on buildings for personal recreation	1991, 2001

Tab. 4: Přehled zjišťovaných údajů za byty, Sčítání 1921–2011 / Data collected on dwellings, Population Census 1921–2011

Zjišťovaný údaj / Data collected	Rok sčítání / Census year	Zjišťovaný údaj / Data collected	Rok sčítání / Census year
Identifikace bytu / Identification	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011	Způsob vytápění Type of heating	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011
Obydlenost bytu, důvody neobydlenosti (kromě roku 1970) Occupancy status of dwelling, reasons for vacancy/unoccupancy (except in the year 1970)	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011	Koupelna nebo sprchový kout Bathroom or shower	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011
Právní důvod užívání bytu Legal title to use the dwelling	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011	Bojler / Boiler	1961, 1970
Provozuje v bytě živnost, povolání a jaké / Operates a trade or business in the dwelling, and what type of business/trade operated	1921, 1930, 1950	Záchod / Toilet facilities	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011
Nájemné/náklady na byt Rent/apartment costs	1921–1970	Druh kuchyňského sporáku (druh paliva, energie) / Type of kitchen stove (type of fuel, energy)	1930, 1961–1980

Zjišťovaný údaj / Data collected	Rok sčítání / Census year	Zjišťovaný údaj / Data collected	Rok sčítání / Census year
Společné užívání některých prostor s jiným bytem (např. prádelna, kuchyň, koupelna, záchod) / Shared use of some space with another apartment (e.g. laundry, kitchen, bathroom, toilet)	1921–1970	Chladnička/mraznička Refrigerator/freezer	1961–1991
Počet osob, příp. domácností v bytě / Number of persons, households in the apartment	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011	Pračka elektrická, automatická Electric washing machine, automatic washer	1961–1991
Poloha bytu v domě / Position of dwelling in house	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011	Televizor / Television	1961–1991
Velikost bytu – počet místností a plocha (rok 1921 a 1930 bez plochy) / Dwelling size – number of rooms and floor space (in 1921 and 1930 without floor space)	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011	Telefon / Telephone	1961, 1980–2001
Spížírna / Larder	1921, 1930, 1961	Osobní počítač; rok 2011 vč. připojení k internetu / Personal computer; in 2011 also internet connection	2001, 2011
Místnost pro služebné Room for servants	1921, 1930	Motocykl / Motorcycle	1970, 1980
Plyn ze sítě / Piped gas	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011	Osobní automobil / Car	1970–2001
Elektrina / Electricity	1921–1970	Garáž / Garage	1970, 1980
Vodovod / Water supply system	Všechna sčítání 1921–2011 All censuses 1921–2011	Rekreační možnosti (domek, chata, chalupa vlastní, cizí) Recreational opportunities (use of own or someone else's cottage)	1970–2001
Teplá voda (zdroj) Hot water (source)	1961–2011	Ubytování mimo byt, pohyblivé obydlí, nouzové přístřeší Accommodation outside the apartment, mobile dwelling, emergency shelter	1950–2011

3. NĚKTERÁ SPECIFIKA SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ 1921–2011

Ve stoleté historii československého a českého státu mají zvláštní význam **sčítání v letech 1921, 1950 a 1991**. Všechna zaznamenávají počátek zcela nové etapy společensko-politického i ekonomického vývoje země.

Sčítání 1921:

- Zásadní politický význam mělo zakotvení československé národnosti.⁴⁾
- Zjištění národnostní struktury obyvatel bylo považováno za jedno z nejdůležitějších. Byla přijata

zcela nová definice národnosti, podle níž *"národnost jest rozuměti kmenovou příslušnost, jejímž vnějším znakem jest zpravidla mateřský jazyk"*. Jejím přijetím byla odstraněna pro české a slovenské etnikum znevýhodňující definice národnosti určené podle "obcovací řeči". Toto rozhodnutí bylo provázáno ostrými politickými spory, které trvaly i při sčítání v roce 1930.

Sčítání 1930:

- Poprvé v historii (a v ČSR jako v jedné ze tří evropských zemí), bylo do sčítání lidu zařazeno

4) Poprvé se s československou národností setkáváme již v roce 1919 při zvláštním sčítání na Slovensku (označované také jako Šrobárové sčítání). Bylo realizováno na popud slovenských politických orgánů. Důvodem bylo zejména poskytnutí relevantních informací pro mírovou delegaci v Paříži a jako podkladu pro stanovení nových hranic Slovenska. Poznatky z tohoto sčítání značnou měrou přispěly k úspěšnosti československého sčítání v roce 1921.

zjišťování údajů o fertilitě žen, což přineslo mimořádně cenné informace pro zkoumání reprodukce obyvatelstva v Československu.

- Bylo posledním sčítáním, při kterém byly zjišťovány **tělesné vady obyvatelstva**. Kromě toho bylo nově zjišťováno vedlejší povolání a také minulé bydliště, pokud osoba nebyla sčítána v obci svého narození.
- Poněkud jiné, ve srovnání se sčítáním v roce 1921, bylo metodické vymezení národnosti s návodem, že se národnost zapisuje zpravidla podle mateřského jazyka.

Sčítání 1950⁹⁾:

- Nejpodstatnější metodickou změnou bylo **nové pojetí národnosti**. Při sčítání v roce 1950 se zjišťovala *"národnost sčítaného, definovaná jako příslušnost k národu, s jehož kulturním a pracovním společenstvím je sčítaný vnitřně spjat a k němuž se hlásí"*. Tím byla ukončena vazba na mateřský jazyk ze sčítání 1921 a 1930.
- Je jediným sčítáním na našem území, s nímž byl zároveň spojen i soupis průmyslových a živnostenských závodů a soupis zemědělských závodů.
- Sčítání 1950 bylo dále prvním na území Československa, zahrnujícím v plném územním rozsahu **sčítání domů a bytů**, i když ještě bez vzájemného propojení s údaji o obyvatelích.
- Bylo **posledním** (do sčítání v roce 1991) **při němž se zjišťovala příslušnost k církvím**.
- Sčítání 1950 přináší mimořádně cenné, v některých směrech unikátní informace, odrážející novou situaci ve vývoji společnosti – zvláště pak stav po odsunu německého a výměny maďarského obyvatelstva, **reemigraci a přesídlení statisíců osob do pohraničí českých zemí**.
- Z důvodu naléhavých požadavků na informace bylo realizováno poměrně rychlé výběrové zpracování 4 % sčítacích archů, což se stalo při sčítáních vůbec poprvé.
- Sčítání 1950 bylo posledním, kdy výsledky byly zpracovány a publikovány **za obyvatele přítomné** (podle místa přítomnosti sčítaných osob v den sčítání).

Sčítání 1961:

- Byla zavedena nová koncepce sčítání, která se stala základem pro všechna další sčítání u nás. Poprvé v historii šlo o **integrováný census se vzájemným propojením údajů o obyvatelích, domácnostech, bytech a domech**.
- Poprvé bylo se sčítáním spojeno, resp. na sčítání bezprostředně navazovalo 2% výběrové šetření u domácností – Mikrocensus, jehož základním cílem bylo zjišťování diferenciací v příjmové úrovni různých skupin domácností a postižení některých dalších stránek jejich životní úrovně.
- Poprvé se také setkáváme s údaji o nové sociální skupině družstevních rolníků a o dojížděce do zaměstnání.
- Jedna z nejvýznamnějších metodických změn se týkala rodin a domácností. Byla zavedena nová, ve své době velmi progresivní **koncepce tzv. censových domácností**, která vycházela z rodinných vztahů. Poměrně detailní zpracování těchto dat o rodinách a domácnostech výrazně rozšířilo informace o struktuře a velikosti rodin, o počtech a složení rodin úplných a neúplných se závislými dětmi, o rozsahu třígeneračního soužití aj.
- Zjišťovány byly údaje o obyvatelstvu podle místa **trvalého pobytu**, což umožnilo následně založit a vést roční bilance obyvatelstva podle různých charakteristik (věk, pohlaví, rodinný stav, národnost).

Sčítání 1970:

- Poprvé bylo do sčítání zařazeno (vedle národnosti) **zjišťování mateřského jazyka**.
- Poprvé se při sčítání zjišťovalo také **chtěné nebo nechtěné soužití** dvou nebo více censových domácností v jednom bytě, což mělo značný význam především pro přesnější odhady nedostatku bytů.
- Nově bylo do identifikačních údajů zařazeno rodné číslo.
- Nově bylo také zařazeno vybavení domácností některými předměty dlouhodobého užívání.
- Informace o dojížděce do zaměstnání, škol a učení byly rozšířeny o její frekvenci, vzdálenost, dobu a používaný dopravní prostředek.

5) V obnoveném Československu se ještě před národním sčítáním v roce 1950 uskutečnilo několik soupisů obyvatel, a to v letech 1946 a 1947, rozdílně v České a Slovenské republice. Přes odlišné cíle mají tyto soupisy značnou informační hodnotu. Přinesly za celé území státu mj. nezbytné údaje o počtu obyvatel a jejich novém rozmístění, o věkové, ekonomické struktuře obyvatel i údaje o obcích.

- Součástí sčítání byl také soupis romského etnika.
- Prvenství tohoto sčítání je i ve **zpracování předběžných výsledků**, jejich rozsahu a rychlém vydání (do čtyř měsíců po konání sčítání). Rychlé zpracování předběžných výsledků se stalo i při všech dalších sčítáních již tradicí.

Sčítání 1980:

- Významnějším novým prvkem bylo zpracování informací o nedostatku bytů jednotným způsobem až do úrovně jednotlivých měst.
- Znovu se při sčítání uskutečnil „Soupis obyvatel cikánského původu“. Byl to také poslední soupis tohoto zaměření, konaný při sčítání lidu.
- Sčítání přineslo prohloubení informací o fertilitě žen, o dojížděcí do zaměstnání a také podrobnější data o základních sídelních jednotkách a urbanistických obvodech velkých měst.
- Sčítání bylo rovněž využito pro založení centrálního registru obyvatel při ministerstvu vnitra. Jednalo se však o samostatnou akci, nikoliv součást sčítání.
- Sčítání 1980 se vyznačuje výrazným zrychlením doby zpracování a publikování datových i analytických publikací i jejich nebyvalým rozsahem.

Sčítání 1991:

- Sčítání 1991 bylo **posledním sčítáním československým** i posledním sčítáním 20. století.
- Po čtyřiceti letech byl **program sčítání 1991 rozšířen o otázku na náboženské vyznání** sčítané osoby. Zařazení této otázky vyvolávalo ostré výhrady zpochybnující její legalitu.⁶⁾ S ohledem na reakce na zařazení náboženského vyznání do sčítání bylo tolerováno její nevyplnění.
- Do sčítání byla znovu zařazena otázka na **mateřský jazyk** a na trvalé bydliště v době narození sčítané osoby ke zjištění dlouhodobé migrace obyvatel.
- K určité změně došlo u otázky na národnost. Otázka na národnost ve sčítacím archu byla uvedena s tímto vysvětlením: *"rozumí se příslušnost k národu a je ponecháno každému, aby se svobodně vyjádřil o své příslušnosti podle svého přesvědčení"*.
- Nebývala se rozšířil **rozsah národností, za které byly výsledky zpracovány. Mezi nimi byla také poprvé národnost moravská a slezská.**

- Nově byly zjišťovány údaje za "osoby hledající zaměstnání", tj. nezaměstnaní v rozhodný okamžik sčítání, dále "zaměstnavatelé a "pomáhající v soukromém sektoru (rodinném hospodářství)".
- Novým prvkem bylo také zjišťování objektů pro individuální rekreaci (chaty, domky a chalupy k rekreaci).

Sčítání 2001 (ČR):

- Obsahově se od sčítání předchozího podstatně nelišilo. Vyznačuje se však některými novými i unikátními přístupy. Především jde o kvalitativně zcela nové pojetí územní přípravy založené na vytvoření tzv. Registru sčítacích obvodů.
- Citlivé otázky na národnost a náboženství byly zjišťovány důsledně deklaratorně a jako vyjádření svobodného rozhodnutí respondenta. Tímto rozhodnutím mohlo být i nevyplnění těchto otázek. **U národnosti bylo navíc poprvé možné uvést dvě národnosti.**
- Nově bylo zařazeno druhé nebo další zaměstnání sčítané osoby a dále vybavení bytové domácností počítačem. Zároveň byly ale vypuštěny otázky na vybavení domácností mrazničkou, automatickou pračkou a televizorem.

Sčítání 2011 (ČR):

- Sčítání 2011 se vyznačuje poměrně výraznou změnou v technologii přípravy a provedení terénních prací. Ve všech fázích sčítání (příprava, vlastní sběr dat, zpracování) byly využity administrativní zdroje dat, a to i pro předvyplnění formulářů.
- Poprvé při sčítání bylo umožněno vyplnění sčítacích formulářů **v elektronické podobě; této možnosti využilo 25 % obyvatel České republiky.** Poprvé mohli obyvatelé vyplněné formuláře také zasílat bezplatně poštou.
- Výraznějšími obsahovými změnami bylo uplatnění konceptu **obvyklého pobytu a dále omezení konstrukce domácností pouze na domácnosti hospodářci.**
- U náboženského vyznání byla jednoznačněji dána možnost vyjádřit svoji víru bez ohledu na příslušnost církevní.
- K významné změně došlo u zjišťování mateřského jazyka. **Poprvé** bylo legislativně stanoveno, že je **přípustné uvést i více jazyků.**

6) Překážkou v tomto směru bylo i usnesení vlády Republiky československé ze dne 27. července 1954 č. 1410, o zrušení evidence náboženského vyznání. Toto usnesení bylo zrušeno usnesením vlády ČSFR č. 649 ze dne 25. září 1990.

4. ZPRACOVÁNÍ A PUBLIKOVÁNÍ VÝSLEDKŮ SČÍTÁNÍ LIDU⁷⁾

Zpracování a rozsah i obsah publikovaných dat je především odrazem technického a technologického pokroku, ke kterému v průběhu let docházelo.

K významnému zlomu došlo při zpracování sčítání lidu, domů a bytů 1970, kdy dosavadní děrnoštítková technika byla nahrazena velkokapacitním sálovým počítačem CDC 3300. Nová technika a technologie zpracování, zahrnující i tisk tabulek, umožnila poprvé v historii všech dosavadních sčítání vydat v podstatě všechny zpracované údaje, a to v nejrůznějších kombinacích třídění, vč. územního detailu (obec, bývalé osady, základní sídelní jednotky). To vše zvýšilo informační hodnotu a využitelnost dat sčítání. Obdobně, i když s dalším progresem, tomu bylo při sčítání 1980 s využitím sálového počítače CYBER 180, který byl považován za jeden z nejvýkonnějších výpočetních systémů té doby.

Převratné změny a ve srovnání s minulostí zcela nové postupy započaly sčítáním 2001,⁸⁾ kdy bylo **odstraněno ruční pořizování dat** a bylo **poprvé nahrazeno optickým snímáním** sčítacích formulářů. Tento trend výrazně pokračoval i v dalším období. Při sčítání 2011 se již setkáváme i s automatickým kódováním slovních zápisů, s využitím speciálních aplikací a algoritmů např. pro odvozování obvyklého pobytu, konstrukci domácností aj.

Všechna „československá“ a následně „česká“ sčítání se vyznačují relativně širokým rozsahem publikovaných dat, ale i prací analytických, pramených děl. Významnou součástí publikovaných výsledků sčítání jsou také Statistické lexikony obcí. Mimořádným a unikátním dílem statisticko-historickým je pak *„Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850–1970“*, vydaný v roce 1978 Federálním statistickým úřadem podle územního uspořádání k 1. lednu 1972 a dále Historický lexikon obcí České republiky 1869–2001, který zachycuje dlouhodobý

vývoj sídel a osídlení na území ČR v průběhu 130 let⁹⁾ podle územního uspořádání k 1. 1. 2005.

Sčítáním 2001 započala v České republice i nová etapa publikování výsledků. Výsledky sčítání byly vydány nejen v tištěných publikacích, ale zároveň i v elektronické podobě a postupně byly zveřejňovány na internetových stránkách ČSÚ. Webová prezentace se stala stěžejní formou i pro zveřejnění výsledků sčítání 2011, kdy již veškeré datové i analytické publikace jsou bezplatně v plném rozsahu přístupné na internetových stránkách Českého statistického úřadu.

5. ZÁVĚR

Jubilejní **rok 2018** je rokem intenzivní přípravy budoucího sčítání lidu, domů a bytů, které se uskuteční jak v České, tak i ve Slovenské republice v roce 2021. Znovu bude součástí celosvětového programu populačních, domovních a bytových cenů.

Světový program sčítání kolem roku 2020 je koordinován Organizací spojených národů prostřednictvím její Hospodářské a sociální rady a byl schválen na jejím 35. zasedání dne 10. června 2015.¹⁰⁾ Evropskou modifikaci programu sčítání připravují společně Evropská hospodářská komise OSN a Statistický úřad Evropské unie formou doporučení. **Pro členské země Evropského unie** program sčítání upravuje **závazně Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 763/2008 ze dne 9. července 2008 o sčítání lidu, domů a bytů** doplněné řadou implementačních předpisů a prováděcích nařízení Komise (EU). Referenčním rokem budoucího sčítání lidu, domů a bytů v členských zemích EU byl Nařízením Komise (EU) stanoven **rok 2021**.

Příprava zákona o sčítání lidu, domů a bytů 2021 v České republice stanovené předpisy a nařízení plně respektuje. Zároveň navazuje na sčítání předchozí s preferencí maximálního využití existujících administrativních zdrojů dat a sběru dat prostřednictvím elektronického sčítání.

7) Podrobnější informace – viz prameně dílo Sčítání lidu, domů a bytů 2011, kde je mj. uveden přehled všech vydaných základních datových a některých analytických publikací v období 1921 až 2011.

8) Sčítání 2001 a 2011 – převážně informace za ČR.

9) Statistický úřad Slovenské republiky vydal Historický lexikon obcí Slovenské republiky 1970–2001, navazující na Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850–1970.

10) Resolution adopted by the Economic and Social Council on 10 June 2015: 2020 World Population and Housing Census Programme.

Literatura a zdroje dat

- Fajfr, F. – Jureček, Z. – Ullmann, O. 1960. *Sčítání lidu, domů a bytů*. Praha: Knížnice SÚS.
- Historický lexikon obcí ČR 1869–2005*. 2006. Praha: Český statistický úřad.
- Růžková, J. *Některé pohledy do historie a současnosti sčítání lidu*. Statistika. 1989. Český statistický úřad.
- Vývoj společnosti ČSSR v číslech*. 1975. Praha: Federální statistický úřad
- Sčítání lidu, domů a bytů 1991 – Pramené dílo*. 1995. Praha: Český statistický úřad.
- Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – Pramené dílo*. 2005. Praha: Český statistický úřad.
- Sčítání lidu, domů a bytů 2011 – Pramené dílo*. 2013. Praha: Český statistický úřad.
- Sčítanie obyvateľov, domov a bytov v roku 2001, Slovenská republika*. 2004. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky.
- Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011 – Fakty o zmenách v živote obyvateľov SR*. 2014. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky.
- Demografická příručka*. 1996. Praha: Český statistický úřad.

Příloha 1: Základní údaje o obyvatelstvu České a Slovenské republiky podle sčítání lidu 1921–2011

Basic data on the population of the Czech Republic and Slovak Republic according to the Population Census 1921–2011

Ukazatel, území Indicator, territory	Rok sčítání / Census year								
	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Počet obyvatel podle pohlaví / Population by sex									
Česká republika / Czech Republic									
Počet obyvatel Population	10 009 587	10 674 386	8 896 133	9 571 531	9 807 697	10 291 927	10 302 215	10 230 060	10 436 560
přírůstek obyvatel v % / population increase	x	6,6	-16,7	7,6	2,5	4,9	0,1	-0,7	2,0
v tom v % / of which:									
Muži / Males	48,0	48,5	48,6	48,5	48,4	48,5	48,5	48,7	49,0
Ženy / Females	52,0	51,5	51,4	51,5	51,6	51,5	51,5	51,3	51,0
Slovenská republika / Slovak Republic									
Počet obyvatel Population	2 993 859	3 324 111	3 442 317	4 174 046	4 537 290	4 991 168	5 274 335	5 379 455	5 397 036
přírůstek obyvatel v % / population increase	x	11,0	3,6	21,3	8,7	10,0	5,7	2,0	0,3
v tom v % / of which:									
Muži / Males	48,6	48,5	48,5	49,4	49,4	49,1	48,8	48,6	48,7
Ženy / Females	51,4	51,5	51,5	50,6	50,6	50,9	51,2	51,4	51,3
Obyvatelstvo podle hlavních věkových skupin (v %) / Population by main age group (in %)									
Česká republika / Czech Republic									
Věková skupina Age group									
0–14	27,8	23,8	24,0	25,4	21,2	23,4	21,0	16,2	14,3
15–64	66,5	69,2	67,6	65,0	66,6	63,1	66,3	70,0	69,6
65+	5,6	6,9	8,3	9,5	12,1	13,4	12,6	13,8	15,8
Slovenská republika / Slovak Republic									
Věková skupina Age group									
0–14	32,7	31,9	29,4	31,5	27,2	26,1	24,9	18,9	15,3
15–64	61,9	62,0	63,8	61,4	63,5	63,4	64,8	68,9	72,0
65+	5,3	6,0	6,7	7,0	9,2	10,4	10,3	11,4	12,7

(pokračování / continued)

Ukazatel, území <i>Indicator, territory</i>	Rok sčítání / Census year								
	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Obyvatelstvo 15+ let podle rodinného stavu / Population 15+ by marital status									
Česká republika / Czech Republic									
Počet obyvatel 15+ Population 15+	7 224 249	8 133 841	6 757 757	7 142 962	7 726 031	7 879 912	8 137 779	8 575 198	8 945 389
v tom v % / of which:									
Svobodní, Svobodné / Single	37,8	33,9	23,7	20,7	21,2	18,3	20,2	25,4	29,9
Ženatí, Vdané Married	51,4	55,9	64,6	66,7	65,0	66,0	62,6	55,3	49,3
Rozvedení, Rozvedené Divorced	0,6	1,0	1,8	2,6	3,5	5,1	7,0	9,5	12,0
Ovdovělí, Ovdovělé Widowed	10,2	9,2	9,7	10,0	10,2	10,5	10,1	9,1	8,5
Nezjištěno Not identified	-	-	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,7	0,3
Slovenská republika / Slovak Republic									
Počet obyvatel 15+ Population 15+	2 020 988	2 268 213	2 446 849	2 859 538	3 306 569	3 689 098	3 960 374	4 363 962	4 570 520
v tom v % / of which:									
Svobodní, Svobodné / Single	32,1	31,4	26,5	23,0	25,5	23,6	23,2	28,8	31,8
Ženatí, Vdané Married	56,5	58,1	63,3	67,5	64,8	65,0	63,6	55,3	48,5
Rozvedení, Rozvedené Divorced	0,3	0,4	0,6	0,9	1,3	2,4	3,5	5,4	9,0
Ovdovělí, Ovdovělé Widowed	11,1	10,1	9,5	8,5	8,3	8,9	9,4	8,9	8,5
Nezjištěno Not identified	-	-	0,1	0,0	0,1	0,1	0,3	1,6	2,2
Obyvatelstvo 15+ let podle nejvyššího ukončeného vzdělání (v %) / Population 15+ by highest educational attainment (in %)									
Česká republika / Czech Republic									
Základní Elementary	.	.	82,9	80,4	53,1	44,6	33,1	23,0	17,6
Střední odborné Secondary vocational	.	.	9,8	7,7	28,9	32,5	35,4	38,0	33,0
Úplné střední Complete secondary	.	.	5,2	9,0	13,5	17,0	22,9	28,4	31,2
Vysokoškolské Tertiary	.	.	0,9	2,2	3,4	5,0	7,2	8,9	12,5
Bez vzdělání No school education	.	.	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4
Nezjištěno Not identified	.	.	0,9	0,4	0,8	0,6	1,1	1,3	5,3
Slovenská republika / Slovak Republic									
Základní Elementary	.	.	89,5	85,4	61,0	51,8	38,2	27,4	17,7

(pokračování / continued)

Ukazatel, území <i>Indicator, territory</i>	Rok sčítání / <i>Census year</i>								
	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Střední odborné <i>Secondary vocational</i>	.	.	3,6	3,7	20,7	23,3	28,1	29,0	27,2
Úplně střední <i>Complete secondary</i>	.	.	3,3	6,9	12,8	18,0	24,3	31,6	34,9
Vysokoškolské <i>Tertiary</i>	.	.	0,6	1,6	3,1	5,2	7,7	9,7	16,4
Bez vzdělání <i>No school education</i>	.	.	1,6	1,5	0,9	0,7	0,7	0,4	0,4
Nezjištěno <i>Not identified</i>	.	.	1,4	0,9	1,5	1,0	1,0	2,0	3,4

Obyvatelstvo podle národnosti (v %) / *Population by nationality (in %)*

Česká republika / <i>Czech Republic</i>									
Česká, moravská, slezská / <i>Czech, Moravian, Silesian</i>	67,5	68,4	93,8	94,3	94,5	94,6	94,8	94,2	69,4
Slovenská / <i>Slovak</i>	0,2	0,4	2,9	2,9	3,3	3,5	3,1	1,9	1,4
Ukrajinská, ruská, rusínská <i>Ukrainian, Russian, Ruthenian</i>	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,3	0,7
Polská / <i>Polish</i>	1,0	0,9	0,8	0,7	0,7	0,6	0,6	0,5	0,4
Maďarská / <i>Hungarian</i>	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
Německá / <i>German</i>	30,6	29,5	1,8	1,4	0,8	0,6	0,5	0,4	0,2
Jiná / <i>Other</i>	0,5	0,4	0,2	0,3	0,3	0,2	0,5	0,8	2,5
Neuvedeno <i>Not identified</i>	-	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	1,7	25,3

Slovenská republika / <i>Slovak Republic</i>									
Česká, moravská, slezská / <i>Czech, Moravian, Silesian</i>	2,4	3,7	1,2	1,1	1,0	1,1	1,1	0,8	0,6
Slovenská / <i>Slovak</i>	65,2	67,7	86,6	85,3	85,5	86,5	85,7	85,8	80,7
Ukrajinská, ruská, rusínská <i>Ukrainian, Russian, Ruthenian</i>	3,0	2,9	1,4	0,8	0,9	0,8	0,6	1,1	0,8
Polská / <i>Polish</i>	0,2	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1
Maďarská / <i>Hungarian</i>	21,7	17,6	10,3	12,4	12,2	11,2	10,8	9,7	8,5
Německá / <i>German</i>	4,9	4,7	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Jiná a neuvedeno <i>Other and Not identified</i>	2,6	3,2	0,3	0,2	0,2	0,3	1,7	2,5	9,3

Obyvatelstvo podle náboženského vyznání (v %) / *Population by denomination (in %)*

Česká republika / <i>Czech Republic</i>									
Věřící / <i>Believer</i>	92,8	92,2	93,9	.	.	.	43,9	32,1	20,8

(pokračování / continued)

Ukazatel, území Indicator, territory	Rok sčítání / Census year								
	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
z toho církev / Church:									
Římskokatolická / Roman Catholic	82,0	78,5	76,3	.	.	.	39,0	26,8	10,4
Československá husitská Czechoslovak Hussite	5,2	7,3	10,6	.	.	.	1,7	1,0	0,4
Československá evangelická Czech Brethren Evangelical	2,3	2,7	4,5	.	.	.	2,0	1,1	0,5
Bez náboženského vyznání Nondenominational	7,2	7,8	5,8	.	.	.	39,9	59,0	34,5
Neuveдено Not identified	0,0	0,0	0,3	.	.	.	16,2	8,8	44,7
Slovenská republika / Slovak Republic									
Věřící / Believer	99,8	99,5	99,7	.	.	.	72,8	84,1	76,0
z toho církev / Church:									
Římskokatolická / Roman Catholic	70,9	71,6	76,2	.	.	.	60,4	68,9	62,0
Československá husitská Czechoslovak Hussite	6,5	6,4	6,6	.	.	.	3,4	4,1	3,8
Československá evangelická Czech Brethren Evangelical	12,7	12,0	12,9	.	.	.	6,2	6,9	5,9
Bez náboženského vyznání Nondenominational	0,2	0,5	0,3	.	.	.	9,8	13,0	13,4
Neuveдено Not identified	0,0	0,0	0,1	.	.	.	17,4	3,0	10,6
Ekonomická aktivita obyvatel podle pohlaví / Economically active population by sex									
Česká republika / Czech Republic									
Ekonomicky aktivní Economically active	5 157 534	5 990 522	4 068 154	4 706 869	4 988 278	5 364 528	5 421 102	5 253 400	5 080 573
v tom v % / of which:									
Muži / Males	65,8	63,8	63,3	57,0	54,1	52,8	52,4	54,7	54,1
Ženy / Females	34,2	36,2	36,7	43,0	45,9	47,2	47,6	45,3	45,9
Slovenská republika / Slovak Republic									
Ekonomicky aktivní Economically active	1 320 323	1 529 371	1 743 570	1 775 795	2 008 009	2 485 524	2 617 935	2 748 050	2 630 052
v tom v % / of which:									
Muži / Males	73,7	68,1	57,1	64,3	58,5	54,5	53,1	52,0	54,1
Ženy / Females	26,3	31,9	42,9	35,7	41,5	45,5	46,9	48,0	45,9

Příloha 2: Obydlené domy a byty podle výsledků sčítání v letech 1961–2011

Occupied houses and dwellings according to the Population Census 1961–2011

Ukazatel, území Indicator, territory	Rok sčítání / Census year					
	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Obydlené domy / Occupied houses						
Česká republika / Czech Republic						
Celkem¹⁾ / Total¹⁾	1 615 958	1 627 663	1 634 304	1 597 076	1 630 705	1 800 075
v tom v % / of which:						
Rodinné domy ²⁾ / Family houses ²⁾	88,1	86,5	84,7	84,7	86,3	86,4
Bytové domy / Multi-dwelling buildings	8,1	10,5	13,3	14,0	12,0	11,7
Ostatní budovy ³⁾ / Other buildings ³⁾	3,8	3,0	2,0	1,3	1,7	1,9
Slovenská republika / Slovak Republic						
Celkem¹⁾ / Total¹⁾	747 605	815 896	869 839	864 357	862 360	905 815
v tom v % / of which:						
Rodinné domy ²⁾ / Family houses ²⁾	95,9	94,6	91,7	92,0	91,9	90,0
Bytové domy / Multi-dwelling buildings	2,9	3,9	7,4	7,6	7,2	7,1
Ostatní budovy ³⁾ / Other buildings ³⁾	1,2	1,5	0,9	0,4	0,9	2,9
Obydlené byty / Occupied dwellings						
Česká republika / Czech Republic						
Celkem¹⁾ / Total¹⁾	2 845 145	3 088 841	3 494 846	3 705 681	3 827 678	4 104 635
v tom v % / of which:						
Rodinné domy ²⁾ / Family houses ²⁾	62,4	53,5	45,9	41,2	42,6	43,7
Bytové domy / Multi-dwelling buildings	34,3	44,6	52,9	58,0	56,5	55,0
Ostatní budovy ³⁾ / Other buildings ³⁾	3,3	1,9	1,2	0,8	0,9	1,3
Slovenská republika / Slovak Republic						
Celkem¹⁾ / Total¹⁾	984 131	1 150 148	1 413 932	1 617 828	1 665 603	1 776 698
v tom v % / of which:						
Rodinné domy ²⁾ / Family houses ²⁾	80,3	70,4	58,5	50,2	49,2	48,2
Bytové domy / Multi-dwelling buildings	17,8	28,1	40,8	49,4	49,9	49,4
Ostatní budovy ³⁾ / Other buildings ³⁾	1,9	1,5	0,7	0,4	0,9	2,4
Vybrané charakteristiky bydlení / Selected characteristics of housing						
Česká republika / Czech Republic						
Obytná plocha na osobu v m ² Living space per person in m ²	10,5	12,4	14,6	16,6	18,6	32,5
Podíl obydlí s 3 a více pokoji (v %) Share of occupied dwellings with 3+ rooms	19,0	30,2	43,0	52,9	54,8	73,6
Podíl osob na byt / Persons per dwelling	3,35	3,15	2,92	2,76	2,64	2,47
Slovenská republika / Slovak Republic						
Obytná plocha na osobu v m ² Living space per person in m ²	7,9	10,2	12,9	14,6	17,6	22,5
Podíl obydlí s 3 a více pokoji (v %) Share of occupied dwellings with 3+ rooms	11,8	31,9	50,9	61,7	72,9	77,9
Podíl osob na byt / Persons per dwelling	4,22	3,92	3,51	3,24	3,18	3,04

Pozn.: 1) V letech 1961 až 2001 trvale obydlené, v roce 2011 obvykle obydlené. 2) V letech 1961 a 1970 včetně zemědělských usedlostí.

3) V letech 1961 až 1980 včetně provizorních staveb.

Note: 1) In 1961–2001 'permanently occupied'; in 2011 'usually occupied'. 2) In 1961 and 1970 including farmsteads.

3) In 1961–1980 including temporary buildings.

KONCEPCE RODINNÉ POLITIKY

Kamila Vlčková¹⁾ – Jitka Hošťálková²⁾

ÚVOD

Koncepce rodinné politiky (dále jen „Koncepce“) byla zpracována **Ministerstvem práce a sociálních věcí** (dále jen „MPSV“) ve spolupráci s **Odbornou komisí pro rodinnou politiku** (dále jen „Komise“³⁾) za účelem zajištění dlouhodobého a systémového řešení rodinné politiky v České republice (dále jen „ČR“). Na její realizaci se spolu s MPSV podílí i další resorty, a proto byla připravena v návaznosti na všechny ostatní aktuální vládní dokumenty.⁴⁾

Do jejich příprav byli zapojeni zástupci vládních orgánů, poslanci a senátoři, zástupci zaměstnavatelů, krajů a obcí, nestátních neziskových organizací i akademické sféry. V rámci meziresortního připomínkového řízení byla Koncepce zaslána na 30 připomínkových míst, kde bylo vzneseno a zpracováno více než 300 zásadních připomínek. Výsledná Koncepce tudíž není jen formálním dokumentem vzniklým na půdě MPSV. Jde o významný koncepční materiál, do jehož přípravy bylo zapojeno široké spektrum aktérů s cílem dosáhnout celospolečenského konsensu na zásadních cílech, principech a nástrojích rodinné politiky v ČR.

Klíčovým principem Koncepce, a potažmo rodinné politiky v ČR, je potřeba vytvářet rodinám takové prostředí, v němž mohou svobodně naplňovat svá rozhodnutí a přesvědčení týkající se rodinných hodnot, způsobů péče a ideálů rodinného i osobního života. Opatření v Koncepci jsou zacílena na tzv. **funkční rodiny s dětmi**⁵⁾, přičemž na rodiny v ohrožení cílí Národní strategie ochrany

práv dětí a Národní strategie rozvoje sociálních služeb. Koncepce navazuje na předchozí strategické materiály z let 2005 a 2008, ale zároveň se opírá o aktuální analýzu situace rodin v ČR, která je zpracována ve **Zprávě o rodině (2017)**, jež vznikala paralelně s Koncepcí. Oba tyto materiály – Koncepce i Zpráva o rodině – byly **schváleny vládou 18. září 2017**. Aktuálně probíhá příprava Zprávy o plnění Koncepce za rok 2017.

Koncepce je logicky členěna do sedmi kapitol – v úvodu jsou stanoveny cíle a principy rodinné politiky a její funkce, následují demografické trendy české společnosti, základní hodnotové orientace a přání českých rodin i pozice ČR v podpoře rodin v mezinárodním srovnání. Koncepce také obsahuje přehled navrhovaných opatření včetně jejich finančních rozvah. V samotném závěru Koncepce je uveden seznam členů a členek Komise i přehled využitých literatury.

SOUČASNÉ DEMOGRAFICKÉ A SPOLEČENSKÉ TRENDY

ČR prochází spolu s ostatními zeměmi Evropské unie významnými demografickými změnami, které zásadně mění podobu rodin. Pro navržení vhodných opatření rodinné politiky bylo nutné nejdříve identifikovat a popsat současné demografické trendy a socioekonomickou podobu rodin:

1) Pokles porodnosti

Od roku 1990 výrazně poklesla míra porodnosti i plodnosti českých žen, což je úzce spojeno se zvyšujícím se průměrným věkem rodičů (zejména pak prvorodiček). Se zakládáním rodiny ve vyšším věku souvisí i růst podílu dětí narozených po asistované reprodukci (dále jen „IVF“).

1) Ministerstvo práce a sociálních věcí, kontakt: kamila.vlckova@mpsv.cz.

2) Ministerstvo práce a sociálních věcí, kontakt: jitka.hostalkova@mpsv.cz.

3) Více informací o složení a činnosti Komise zde <https://www.mpsv.cz/cs/21022>.

4) Koncepce vychází z programového prohlášení vlády, koaliční smlouvy mezi ČSSD, ANO 2011, KDU-ČSL na volební období 2013–2017, koncepčních dokumentů MPSV, ale i Doporučení Rady EU, Dohody o partnerství pro programové období 2014–2020 a doporučení vycházejících z publikací OECD.

5) Pojmem „funkční rodina“ se rozumí rodiny plnící své přirozené funkce – tj. biologicko-reprodukční, socializační, sociálně-ekonomickou, regenerační a podpůrnou.

Tab. 1: Vývoj vybraných demografických ukazatelů spojených s porodností

The development of selected demographic indicators related to natality

	1990	2016
Počet živě narozených dětí (v tis.) / Number of live births (in thous.)	130,5	112,7
Úhrnná plodnost / Total fertility	1,89	1,63
Průměrný věk matek při narození dítěte / The average age of mothers at childbirth	24,8	30
Průměrný věk prvoroďiček při narození dítěte / The average age of mothers at 1st childbirth	22,5	28,2
Podíl dětí narozených po IVF ¹⁾ (v %) / The proportion of children born with the aid of IVF ¹⁾ (in %)	0	4

Pozn.: *) První soukromá klinika asistované reprodukce byla v ČR založena v roce 1995, tudíž v roce 1990 byl podíl dětí narozených po IVF 0 %.

Zdroj: ČSÚ.

Note: *) The first private assisted reproduction clinic opened in the Czech Republic in 1995; consequently, the proportion of children born with the aid of IVF in 1990 was 0%.

Source: CZSO.

2) Stárnutí populace

Stárnutí populace je demografickým a společenským trendem v ČR i dalších zemích Evropské unie. Dlouhodobě roste podíl osob starších 65 let, což je nevyhnutelným důsledkem nižší míry porodnosti a vyšší naděje na dožití. S prodlužováním délky života nabývá na významu kvalita života a tzv. délka života ve zdraví.

3) Změna struktury rodiny

Struktura českých rodin a domácností se od roku 1990 významně změnila. Navýšil se podíl jednočlenných domácností, bezdětných párů i nesezdaných soužití. Snížil se podíl domácností se dvěma a více dětmi a naopak vzrostl podíl rodin s jedním dítětem. Výrazně se také zvýšil podíl dětí narozených mimo manželství, s čímž je spojený pokles sňatečnosti doprovázený vysokou rozvodovostí.

Od roku 2006, kdy bylo uzákoněno registrované partnerství, je ročně uzavíráno přibližně 200 registrovaných partnerství. Podle výsledků sčítání lidu z roku 2011 vyrůstalo v ČR v domácnostech párů stejného pohlaví okolo devíti stovek dětí. V rodinách registrovaných partnerů jich bylo téměř pět desítek, ostatní žily u nesezdaných párů.

4) Ženy dosahují vyššího vzdělání

Více než polovina dívek dnes pokračuje po maturitě v dalším studiu a velká část z nich dokončí vysokou školu. V nejmladší generaci vysokoškolských absolventů a absolventek (ve věkovém rozmezí 25–34 let) dosahuje vysokoškolského diplomu 38 % tuzemské ženské populace, zatímco v případě stejně starých mužů jde jen o 24 %.

Vyšší počet českých vysokoškolaček se ale nepromítá do finančního ohodnocení českých

Tab. 2: Vývoj vybraných demografických ukazatelů spojených se stárnutím populace

The development of selected demographic indicators related to population ageing

		1990	2016
Počet osob starších 65 let (v mil.) / Number of people over the age of 65 (in mil.)		1,30	1,99
Podíl osob starších 65 let v populaci (v %) / The proportion of people in the population who are over the age of 65 (in %)		12,6	18,8
Naděje na dožití při narození / Life expectancy at birth	muži / men	67,6	76,2
	ženy / women	75,4	82,1
Délka života ve zdraví ¹⁾ / Healthy life years ¹⁾	muži / men	58,0	62,7
	ženy / women	60,0	64,0

Pozn.: *) Zdrojem dat pro délku života ve zdraví (Healthy life years) je Eurostat, který tento ukazatel sleduje od roku 1995. Systematický sběr dat u členských států EU probíhá od roku 2004, přičemž data za ČR jsou dostupná od roku 2005. (Zdroj dat: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>).

Zdroj: ČSÚ, Eurostat.

Note: *) Eurostat is the source of data for Healthy Life Years, which has been monitored since 1995. Data for EU Member States have been systematically collected since 2004, while data for the Czech Republic have been available since 2005. (Source: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>).

Source: CZSO, Eurostat.

Tab. 3: Vývoj vybraných demografických ukazatelů spojených se změnami struktury rodiny

The development of selected demographic indicators related to changes in family structure

		1990	2016
Podíl jednočlenných domácností (v %) / <i>The proportion of single-person households (in %)</i>		26,9	29,9
Podíl rodinných domácností (v %) / <i>The proportion of family households (in %)</i>	s jedním dítětem / <i>with one child</i>	44,3 ^{*)}	53,4 ^{**)}
	se dvěma dětmi / <i>with two children</i>	45,1 ^{*)}	39,7 ^{**)}
	se třemi a více dětmi / <i>with three or more children</i>	10,5 ^{*)}	6,9 ^{**)}
Podíl dětí narozených mimo manželství (v %) / <i>The proportion of children born outside marriage (in %)</i>		9,0	48,6
Počet sňatků (v tis.) / <i>Number of marriages (in thous.)</i>		81,3	50,8
Úhrnná rozvodovost (v %) / <i>Total divorce rate (in %)</i>		37,1	45,2

Pozn.: *) Údaje ze Sčítání lidu, domů a bytů z roku 1991.

**) Údaje ze Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011.

Zdroj: ČSÚ.

Note: *) Data from the Population and Housing Census of 1991.

Source: CZSO.

žen, které je v porovnání s muži nižší napříč všemi generacemi včetně té nejmladší. Průměrný plat žen je dlouhodobě o více než pětinu nižší než u mužů, čímž se ČR řadí mezi evropské státy s největšími platovými rozdíly mezi pohlavími.

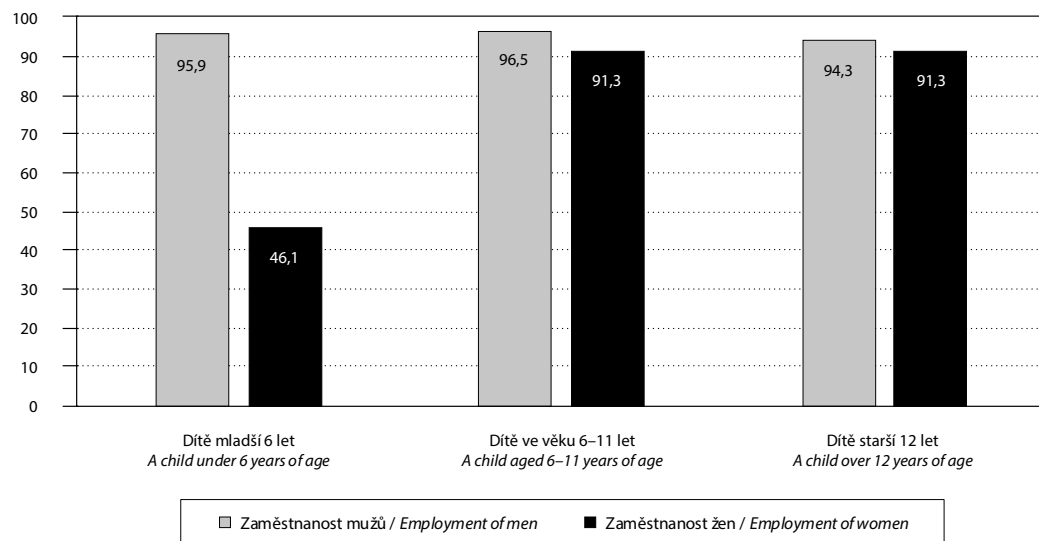
5) Různá zaměstnanost dle pohlaví a věku

V zaměstnanosti mužů a žen jsou v ČR velké rozdíly. Zaměstnanost žen je významně ovlivněna mateřstvím,

především pak počtem dětí a věkem nejmladšího z nich (viz graf 1 a 2). Zatímco míra zaměstnanosti žen s dětmi staršími 11 let je v ČR vůbec nejvyšší v EU, míra zaměstnanosti žen s dětmi do 6 let je dlouhodobě na evropském minimu, což je zapříčiněno především nedostačující nabídkou kvalitních flexibilních úvazků a neuspokojivou nabídkou zařízení péče o děti (zejména pak o děti do 3 let).

Graf 1: Míra zaměstnanosti mužů a žen (ve věku 25–54 let) dle věku nejmladšího dítěte (v %)

Employment rate of men and women (aged 25–54) by age of the youngest child (in %)

Zdroj: Eurostat, 2016.

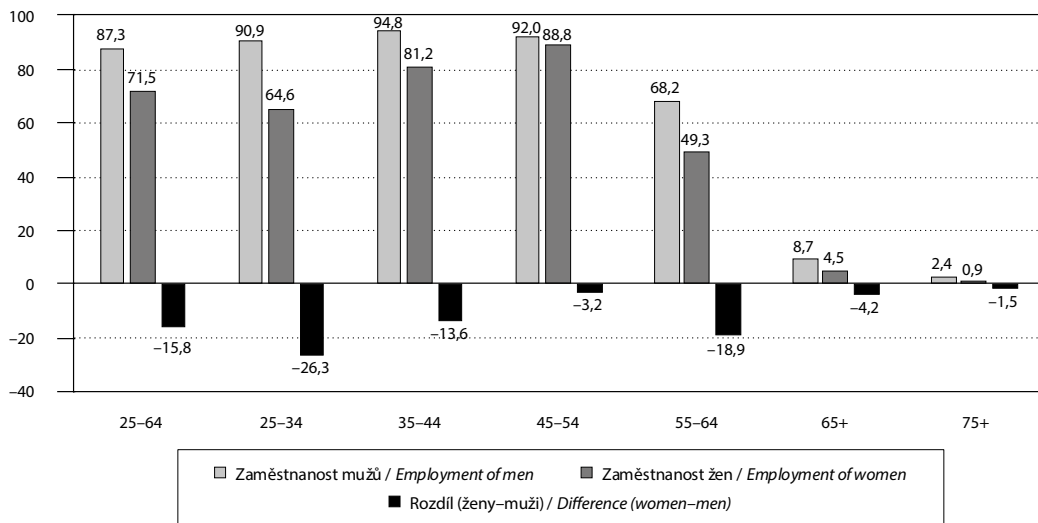
Source: Eurostat, 2016.

Graf 2: Míra zaměstnanosti mužů a žen (ve věku 25–54 let) dle počtu dětí (v %)

Employment rate of men and women (aged 25–54) by the number of children (in %)

Zdroj: Eurostat, 2016.
Source: Eurostat, 2016.

Graf 3: Míra zaměstnanosti dle pohlaví a věku (%) / Employment rate by gender and age (%)

Zdroj: OECD, 2016.
Source: OECD, 2016.

Míra zaměstnanosti není ovlivněna jen pohlavím, ale velký význam hraje i věk, kdy v kategorii osob starších 55 let výrazně klesá míra zaměstnanosti (viz graf 3).

6) Relativní i absolutní chudoba rodin s dětmi

Podle mezinárodních statistik⁶⁾ patří ČR k zemím s nejnižší mírou ohrožení příjmovou chudobou i nízkou mírou chudoby rodin s dětmi. Ačkoliv tyto ukazatele vyznívají pro ČR pozitivně, mnoho rodin s dětmi se ocitá v situaci, kdy jsou jejich výdělky nedostačující, a dlouhodobě tak žijí v podmínkách faktické chudoby.

Ze statistik rodinných účtů je evidentní výrazný propad čistých příjmů domácností v závislosti na počtu dětí, a to nejen v porovnání s bezdětnými domácnostmi, ale také ve srovnání s domácnostmi důchodců bez ekonomicky aktivních členů a dětí. Platí, že chudobou jsou více ohroženy domácnosti rodičů samoživitelů a samoživitelek, domácnosti s nižším dosaženým vzděláním a nízkou ekonomickou aktivitou⁷⁾ a dále ty se třemi a více dětmi a rovněž domácnosti, jejichž nejmladší nezaopatřené dítě je ve věku 6–17 let.

Tab. 4: Příjmová chudoba podle vybraných charakteristik osob a domácností, rok 2016

Income poverty according to selected characteristics of persons and households, 2016

		Míra příjmové chudoby (v %) ¹⁾ / The rate of income poverty (in %) ¹⁾
Celá populace / Total population		9,7
Podíl osob s příjmem pod hranici chudoby podle vybraných charakteristik / The proportion of people with income below the poverty line according to selected characteristics		
Pohlaví / Sex	Muži / Men	8,5
	Ženy / Women	10,8
Věk / Age	do 18 let / under the age of 18	14,1
	18–24	12,8
	25–49	8,2
	50–64	8,5
	65 a více let / over the age of 65	8,1
Dosažené vzdělání Educational attainment	Primární a nižší sekundární / Primary and lower secondary	34,0
	Vyšší sekundární a nástavbové / Upper secondary and extension [continuing ed.]	11,4
	Terciární / Tertiary	3,8
Typ domácnosti The type of household	Domácnosti bez dětí celkem / Households without children total	7,9
	Domácnosti se závislými dětmi celkem / Households with dependent children total	11,5
	1 dospělý a alespoň 1 závislé dítě adult and at least 1 dependent child	37,0
	2 dospělí, 1 závislé dítě adults, 1 dependent child	6,4
	2 dospělí, 2 závislé děti 2 adults, 2 dependent children	9,3
2 dospělí, 3 a více závislých dětí 2 adults, 3 or more dependent children	21,0	

Pozn.: Hranice příjmové chudoby je stanovena jako 60 % mediánu ekvivalizovaného disponibilního příjmu.

Zdroj: ČSÚ; Eurostat, 2016.

Note: The income poverty line is set at 60% of the median equivalised disposable income.

Source: CZSO; Eurostat, 2016.

6) ČSÚ. Česká republika v mezinárodním srovnání (vybrané údaje). [online]. Praha, 2016, s. 106–108. [cit. 2016-08-09]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/39997343/370002_15.pdf/b47eea4b-ef7c-428c-8d2e-be87f12dc06c?version=1.1.

RODINNÁ POLITIKA

V návaznosti na identifikované demografické i společenské trendy a potřeby rodin⁸⁾ jsou v Koncepti detailně rozpracována **konkrétní opatření rodinné politiky** týkající se dostupného bydlení pro mladé rodiny, dávkového i sociálně-pojistného systému, daňových úlev, flexibilních forem práce, podpory mužů v péči o děti, neformální péče, spolupráce s kraji a obcemi, asistované reprodukce, snižování rozdílů v odměňování mezi muži a ženami apod.

Níže rozebíráme dvě z konkrétních opatření, jež patří ke stěžejním a aktuálně jsou v procesu realizace:

1) Dostupná a kvalitní péče o děti

Jedním z nejzávažnějších problémů v oblasti služeb péče a vzdělávání dětí v ČR je nedostupná nabídka kvalitních a finančně i místně dostupných služeb, které by odpovídaly potřebám a přáním rodičů. Z tohoto důvodu MPSV iniciovalo vznik tzv. mikrojeslí⁹⁾ a dětských skupin¹⁰⁾, v nichž je nižší počet dětí na jednu pečující osobu i nižší nároky na vznik daného zařízení než v mateřské škole.

Mikrojesle jsou koncipovány jako veřejná služba péče o děti, která nabízí pravidelnou profesionální péči o děti od šesti měsíců do čtyř let věku v kolektivu maximálně čtyř dětí. V současné době je provoz mikrojeslí pilotně ověřován v obcích ČR v rámci projektu¹¹⁾ financovaného z Evropského sociálního fondu. Po celé zemi dosud vzniklo více než 70 mikrojeslí a MPSV připravuje na listopad 2018 další výzvu na podporu vybudování a provozu nových poboček.

Dětské skupiny jsou zařízení pro děti již od jednoho roku věku a poskytují pravidelnou péči v malém

kolektivu. Kapacita jedné skupiny je 12 dětí, o něž se starají minimálně dvě odborně vzdělané pečující osoby. Díky časové flexibilitě otevírací doby pomáhají dětské skupiny se sladováním práce a rodiny a zároveň pečujícím rodičům umožňují pozvolný návrat do práce. K březnu 2018 bylo v ČR registrováno více než 600 dětských skupin a navštěvovalo je přibližně 10 tisíc dětí. Dosud byla tato zařízení zřizována a provozována díky projektu *Podpora implementace dětských skupin* financovaného Evropským sociálním fondem¹²⁾. Projekt ale 31. prosince 2018 skončí, a proto na MPSV v současné době vzniká pracovní skupina, která v rámci přípravy tzv. prorodinného balíčku řeší kromě jiného varianty dlouhodobého financování dětských skupin i mikrojeslí ze státních zdrojů.

2) Systematická spolupráce s kraji a obcemi¹³⁾

Regionální a lokální rodinná politika dokáže nejlépe reagovat na specifické potřeby a problémy rodin. V současnosti je však v ČR nedostatečně vyvinutá praxe vytváření regionálních a lokálních programů na podporu rodin s dětmi. Ačkoliv kraje realizují určitá opatření ve prospěch rodin, chybí jim zkušenosti a komplexní přístup. Na druhé straně na centrální úrovni chybí informace o obsahu a rozsahu aktivit krajů a obcí.

MPSV v reakci na tuto situaci spustilo 1. ledna 2017 systémový projekt *Krajská rodinná politika*,¹⁴⁾ jehož hlavním cílem je zlepšit koordinaci místních a celostátních politik na podporu rodin, a tím podpořit či vytvořit na regionální úrovni příznivé podmínky pro fungování rodin. MPSV již v rámci projektu iniciovalo:

- vytvoření míst tzv. **krajských poradců**, kteří zjišťují stav rodinné politiky v kraji, koordinují ji, hledají příklady dobré praxe a zároveň

7) V roce 2016 bylo v ČR ohroženo chudobou celkem 37,0 % rodin s jedním rodičem a závislými dětmi a 52,5 % domácností bez příjmu ze zaměstnání.

8) Výsledky šetření *Naše společnost* z roku 2017 ukazují, že 42,4 % obyvatel ČR se domnívá, že se česká vláda nevěnuje rodinné politice dostatečně. Mezi dlouhodobé priority českých rodin pak patří podpora bydlení pro mladé rodiny, podpora flexibility pracovní doby, zvýšení počtu předškolních zařízení a školních družin, snížení daní pro rodiny s dětmi, zvýšení přídávků na děti, zavedení společného zdanění manželů, zavedení půjček pro mladé rodiny či rozšíření porodného.

9) Více informací zde: <https://www.mpsv.cz/cs/23543>, <http://mikrojesle.mpsv.cz/>.

10) Více informací zde: <https://www.mpsv.cz/cs/19908>.

11) Úplný název projektu je „*Podpora implementace služby péče o děti od šesti měsíců do čtyř let v tzv. mikrojeslích a pilotní ověření služby*“. Projekt bude ukončen k 31. prosinci 2020.

12) Na podporu vzniku a provozu dětských skupin bylo uvolněno 3,5 mld. Kč z Evropského sociálního fondu.

13) Více informací o projektu zde: <https://www.mpsv.cz/cs/31901>.

14) Úplný název projektu financovaného z ESF je „*Koordinace opatření na podporu sladění pracovního a rodinného života na úrovni krajů*“.

navrhují konkrétní opatření vhodná pro daný region,

- vznik **krajských platform** složených ze zainteresovaných aktérů (tj. ze zástupců obcí a krajů, neziskového sektoru i akademické obce),
- vznik tzv. **centrální platformy**, v níž je účasten vždy alespoň jeden zástupce z krajské platformy,
- přípravu nové **metodiky regionální rodinné politiky**, jež by měla být praktickou příručkou pro obce i kraje v realizaci lokálních prorodinných programů a aktivit,
- realizaci osvětových **aktivit a workshopů** určených zejména pro zástupce obcí a rodiče.

V rámci projektu jednotlivé kraje také připravují či revidují **lokální koncepcí rodinné politiky**.

ZÁVĚR

Nová Koncepce přináší spolu se Zprávou o rodině komplexní pohled na současnou situaci a potřeby českých rodin. Obsahuje přehled 18 oblastí, v nichž jsou navržena konkrétní opatření včetně vyčíslení jejich finančních dopadů. Schválením této Koncepce se MPSV ukládá příprava realizace všech legislativních i nelegislativních opatření v ní obsažených a povinnost každoročně informovat vládu o průběžné realizaci daných opatření. MPSV též musí každé tři roky vypracovat komplexní Zprávu o rodině a každých pět let předložit vládě aktualizovanou verzi Koncepce. Tím je pevně nastaven rámec pro směřování rodinné politiky v ČR do dalších let.

Seznam literatury a odkazy:

- Český sociálně-vědní datový archiv, databáze k výzkumu Naše společnost [online], [cit. 10. 5. 2018]. Dostupné z: <<http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>>.
- ČSÚ. *Česká republika v mezinárodním srovnání* [online], [cit. 10. 5. 2018]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-v-mezinarodnim-srovnani-vybrane-udaje-2016>> .
- ČSÚ. *Veřejná databáze* [online], [cit. 10. 5. 2018]. Dostupné z: <<https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf>>.
- Eurostat. *Veřejná databáze* [online], [cit. 10. 5. 2018]. Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>> .
- Mikrojesle, oficiální web projektu [online], [cit. 10. 5. 2018]. Dostupné z: <<http://mikrojesle.mpsv.cz/>>.
- MPSV. 2017. *Koncepce rodinné politiky* [online], [cit. 10. 5. 2018]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/31898/Koncepce_rodinne_politiky.pdf>.
- MPSV. 2017. *Zpráva o rodině* [online], [cit. 10. 5. 2018]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/30514/Zprava_o_rodine_2017.pdf>.
- MPSV. *Odborná komise pro rodinnou politiku 2015–2017* [online], [cit. 10. 5. 2018]. Dostupné z: <<https://www.mpsv.cz/cs/21022>>.
- MPSV. *Projekt Dětské skupiny* [online], [cit. 10. 5. 2018]. Dostupné z: <<https://www.mpsv.cz/cs/19908>>.
- MPSV. *Projekt Krajská rodinná politika* [online], [cit. 10. 5. 2018]. Dostupné z: <<https://www.mpsv.cz/cs/31901>>.
- MPSV. *Projekt Mikrojesle* [online], [cit. 10. 5. 2018]. Dostupné z: <<https://www.mpsv.cz/cs/23543>>.
- OECD. *Veřejná databáze* [online], [cit. 10. 5. 2018]. Dostupné z: <<http://stats.oecd.org/>>.

Pohyb obyvatelstva v České republice v roce 2017 podle krajů a okresů | Population and vital statistics of the Czech Republic 2017: regions and districts

Území / Region	Počet obyvatel 1.7. Population 1 July	Počet obyvatel 31.12. Population 31 December	Sňatky Marriages	Rozvody Divorces	Živé narození Live births	Potraty Abortions	Zemřelí / Deaths				Přírůstek (úbytek) / Increase (decrease)			Sňatky Marriages	Rozvody Divorces	Živé narození Live births	Zemřelí Deaths	Celkový přírůstek Total increase
							celkem total	do 1 roku within 1 years	do 28 dnů within 28 days	přirozený natural	stěhováním net migration	celkový total						
													celkový total					
Česká republika	10 589 526	10 610 055	52 567	25 755	114 405	35 012	111 443	304	203	2 962	28 273	31 235	5,0	2,4	10,8	10,5	2,9	
Hlavní město Praha	1 286 554	1 294 513	6 604	2 860	15 324	4 200	12 199	25	21	3 125	10 880	14 005	5,1	2,2	11,9	9,5	10,9	
Středočeský kraj	1 345 764	1 352 795	6 524	3 768	15 323	4 531	13 248	30	17	2 075	11 738	13 813	4,8	2,8	11,4	9,8	10,3	
Benešov	97 642	97 972	451	229	1 101	363	1 101	3	2	-	520	520	4,6	2,3	11,3	11,3	5,3	
Beroun	91 674	92 353	404	266	1 089	341	919	2	2	170	953	1 123	4,4	2,9	11,9	10,0	12,2	
Kladno	163 438	164 051	819	499	1 780	695	1 774	2	2	6	937	943	5,0	3,1	10,9	10,9	5,8	
Kolín	100 007	100 457	503	255	1 205	374	1 061	5	1	144	703	847	5,0	2,5	12,0	10,6	8,5	
Kutná Hora	74 952	75 189	373	147	813	278	874	6	3	-61	553	492	5,0	2,0	10,8	11,7	6,6	
Mělník	106 797	107 237	529	312	1 240	356	1 126	1	1	114	607	721	5,0	2,9	11,6	10,5	6,8	
Mladá Boleslav	127 229	127 776	670	326	1 442	342	1 246	3	1	196	755	951	5,3	2,6	11,3	9,8	7,5	
Nymburk	98 348	98 837	452	276	1 078	308	987	2	1	91	852	943	4,6	2,8	11,0	10,0	9,6	
Praha-východ	174 335	176 203	847	586	2 101	512	1 294	2	2	807	3 482	4 289	4,9	3,4	12,1	7,4	24,6	
Praha-západ	141 671	142 910	620	446	1 667	423	1 053	3	1	614	2 088	2 702	4,4	3,1	11,8	7,4	19,1	
Příbram	114 338	114 403	578	302	1 230	358	1 236	-	-	-6	190	184	5,1	2,6	10,8	10,8	1,6	
Rakovník	55 333	55 407	278	124	577	181	577	1	1	-	98	98	5,0	2,2	10,4	10,4	1,8	
Jihočeský kraj	639 180	640 196	3 145	1 498	6 880	2 131	6 752	16	10	128	1 286	1 414	4,9	2,3	10,8	10,6	2,2	
České Budějovice	192 561	193 337	980	444	2 159	623	1 917	8	3	242	1 150	1 392	5,1	2,3	11,2	10,0	7,2	
Český Krumlov	61 091	61 187	312	147	662	245	625	1	-	37	-5	32	5,1	2,4	10,8	10,2	0,5	
Jindřichův Hradec	90 936	90 835	424	219	905	276	989	2	2	-84	-206	-290	4,7	2,4	10,0	10,9	-3,2	
Písek	70 911	71 067	317	165	724	232	766	2	2	-42	239	197	4,5	2,3	10,2	10,8	2,8	
Prachatice	50 735	50 700	281	124	553	160	548	-	-	5	-	5	5,5	2,4	10,9	10,8	0,1	
Strakonice	70 668	70 760	329	164	784	236	792	1	1	-8	71	63	4,7	2,3	11,1	11,2	0,9	
Tábor	102 278	102 310	502	235	1 093	359	1 115	2	2	-22	37	15	4,9	2,3	10,7	10,9	0,1	

Pohyb obyvatelstva v České republice v roce 2017 podle krajů a okresů | Population and vital statistics of the Czech Republic 2017: regions and districts

Území / Region	Počet obyvatel 1. 7. / Population 1 July	Počet obyvatel 31. 12. / Population 31 December	Sňatky / Marriages	Rozvody / Divorces	Živě narození / Live births	Potraty / Abortions	Zemřelí / Deaths		Přírůstek (úbytek) / Increase (decrease)			Sňatky / Marriages	Rozvody / Divorces	Živě narození / Live births	Zemřelí / Deaths	Celkový přírůstek / Total increase	
							celkem / total	do 1 roku / within 1 years	do 28 dnů / within 28 days	přirozený / natural	stěhováním / net migration						celkový / total
							na 1000 obyvatel / per 1,000 inhabitants										
Píseňský kraj	579 228	580 816	2 857	1 356	6 066	1 992	6 242	21	15	-176	2 363	2 187	4,9	2,3	10,5	10,8	3,8
Domažlice	61 422	61 571	313	141	619	213	642	3	3	-23	189	166	5,1	2,3	10,1	10,5	2,7
Klatovy	86 385	86 318	413	191	827	300	957	2	1	-130	-4	-134	4,8	2,2	9,6	11,1	-1,6
Píseň-město	189 129	189 747	912	478	2 080	633	2 093	7	4	-13	629	616	4,8	2,5	11,0	11,1	3,3
Píseň-jih	62 625	62 736	316	121	668	203	696	4	3	-28	319	291	5,0	1,9	10,7	11,1	4,6
Píseň-sever	78 199	78 561	351	186	774	261	753	1	1	21	533	554	4,5	2,4	9,9	9,6	7,1
Rokycany	48 370	48 602	270	125	506	150	570	3	2	-64	482	418	5,6	2,6	10,5	11,8	8,6
Tachov	53 098	53 281	282	114	592	232	531	1	1	61	215	276	5,3	2,1	11,1	10,0	5,2
Karlovarský kraj	296 106	295 686	1 551	734	2 753	991	3 406	14	7	-653	-410	-1063	5,2	2,5	9,3	11,5	-3,6
Cheb	91 708	91 563	470	221	889	346	1 118	6	4	-229	-45	-274	5,1	2,4	9,7	12,2	-3,0
Karlovy Vary	115 495	115 328	602	284	1 017	355	1 290	4	-	-273	-184	-457	5,2	2,5	8,8	11,2	-4,0
Sokolov	88 903	88 795	479	229	847	290	998	4	3	-151	-181	-332	5,4	2,6	9,5	11,2	-3,7
Ústecký kraj	820 937	821 080	3 901	2 252	8 442	3 473	9 172	38	27	-730	433	-297	4,8	2,7	10,3	11,2	-0,4
Děčín	130 541	130 329	574	328	1 328	522	1 474	8	5	-146	-312	-458	4,4	2,5	10,2	11,3	-3,5
Chomutov	124 225	124 347	590	362	1 281	563	1 305	7	4	-24	122	98	4,7	2,9	10,3	10,5	0,8
Litoměřice	119 443	119 553	586	330	1 267	432	1 361	2	2	-94	305	211	4,9	2,8	10,6	11,4	1,8
Louny	86 360	86 372	411	266	897	398	1 000	2	2	-103	129	26	4,8	3,1	10,4	11,6	0,3
Most	112 666	112 594	545	290	1 118	516	1 324	6	3	-206	-81	-287	4,8	2,6	9,9	11,8	-2,5
Teplice	128 376	128 387	597	312	1 275	594	1 489	7	6	-214	125	-89	4,7	2,4	9,9	11,6	-0,7
Ústí nad Labem	119 326	119 498	598	364	1 276	448	1 219	6	5	57	145	202	5,0	3,1	10,7	10,2	1,7
Liberecký kraj	440 934	441 300	2 289	1 158	4 753	1 629	4 707	18	13	46	618	664	5,2	2,6	10,8	10,7	1,5
Česká Lípa	103 021	103 094	540	304	1 071	388	1 077	4	2	-6	125	119	5,2	3,0	10,4	10,5	1,2
Jablonec nad Nisou	90 317	90 376	479	236	994	352	967	2	1	27	215	242	5,3	2,6	11,0	10,7	2,7
Liberec	173 611	173 948	931	473	1 935	689	1 752	7	6	183	383	566	5,4	2,7	11,1	10,1	3,3
Semily	73 985	73 882	339	145	753	200	911	5	4	-158	-105	-263	4,6	2,0	10,2	12,3	-3,6

Pohyb obyvatelstva v České republice v roce 2017 podle krajů a okresů | Population and vital statistics of the Czech Republic 2017: regions and districts

Území / Region	Počet obyvatel 1. 7. Population 1 July	Počet obyvatel 31. 12. Population 31 December	Sňatky Marriages	Rozvody Divorces	Živé narození Live births	Potraty Abortions	Zemřelí / Deaths			Přírůstek (úbytek) / Increase (decrease)			Sňatky Marriages	Rozvody Divorces	Živé narození Live births	Zemřelí Deaths	Celkový přírůstek Total increase
							celkem total	do 1 roku within 1 years	do 28 dnů within 28 days	přirozený natural	stěhováním net migration	celkový total					
Královéhradecký kraj	550 848	551 089	2 669	1 343	5 702	1 729	5 783	16	11	-81	366	285	4,8	2,4	10,4	10,5	0,5
Hradec Králové	163 346	163 520	804	394	1 735	482	1 694	4	2	41	210	251	4,9	2,4	10,6	10,4	1,5
Jičín	79 519	79 632	362	177	839	230	837	-	-	2	137	139	4,6	2,2	10,6	10,5	1,7
Náchod	110 495	110 420	497	262	1 095	347	1 082	5	4	13	-111	-98	4,5	2,4	9,9	9,8	-0,9
Rychnov nad Kněžnou	78 842	78 979	410	213	892	227	859	-	-	33	174	207	5,2	2,7	11,3	10,9	2,6
Trutnov	118 646	118 538	596	297	1 141	443	1 311	7	5	-170	-44	-214	5,0	2,5	9,6	11,0	-1,8
Pardubický kraj	517 243	518 337	2 450	1 327	5 372	1 528	5 389	11	7	-17	1 267	1 250	4,7	2,6	10,4	10,4	2,4
Chrudim	104 044	104 158	508	232	1 083	311	1 060	4	2	23	100	123	4,9	2,2	10,4	10,2	1,2
Pardubice	171 232	172 022	814	456	1 782	481	1 778	1	1	4	1 170	1 174	4,8	2,7	10,4	10,4	6,9
Svitavy	104 140	104 316	479	248	1 075	354	1 116	1	1	-41	191	150	4,6	2,4	10,3	10,7	1,4
Ústí nad Orlicí	137 827	137 841	649	391	1 432	382	1 435	5	3	-3	-194	-197	4,7	2,8	10,4	10,4	-1,4
Kraj Vysočina	508 664	508 916	2 554	1 100	5 440	1 460	5 288	8	6	152	-188	-36	5,0	2,2	10,7	10,4	-0,1
Havlíčkův Brod	94 476	94 486	480	221	1 039	298	993	4	3	46	-139	-93	5,1	2,3	11,0	10,5	-1,0
Jihlava	112 775	112 930	534	238	1 260	330	1 093	1	1	167	114	281	4,7	2,1	11,2	9,7	2,5
Pelhřimov	72 009	72 143	317	152	709	253	854	1	1	-145	311	166	4,4	2,1	9,8	11,9	2,3
Třebíč	111 418	111 426	561	240	1 151	275	1 123	1	-	28	-253	-225	5,0	2,2	10,3	10,1	-2,0
Žďár nad Sázavou	117 986	117 951	662	249	1 281	304	1 225	1	1	56	-221	-165	5,6	2,1	10,9	10,4	-1,4
Jihomoravský kraj	1 180 477	1 183 207	6 040	2 867	13 509	3 484	12 275	31	20	1 234	3 161	4 395	5,1	2,4	11,4	10,4	3,7
Blansko	108 324	108 545	489	267	1 233	291	1 187	3	3	46	251	297	4,5	2,5	11,4	11,0	2,7
Bрно-město	378 358	379 527	2 018	982	4 634	1 339	4 134	9	5	500	1 054	1 554	5,3	2,6	12,2	10,9	4,1
Bрно-venkov	218 766	219 903	1 130	575	2 621	532	2 084	8	4	537	1 646	2 183	5,2	2,6	12,0	9,5	10,0
Břeclav	115 602	115 757	569	264	1 222	332	1 184	2	2	38	287	325	4,9	2,3	10,6	10,2	2,8
Hodonín	154 444	154 353	761	361	1 489	385	1 564	3	3	-75	-161	-236	4,9	2,3	9,6	10,1	-1,5
Vyškov	91 256	91 325	464	186	1 058	259	977	4	2	81	111	192	5,1	2,0	11,6	10,7	2,1
Znojmo	113 727	113 797	609	232	1 252	346	1 145	2	1	107	-27	80	5,4	2,0	11,0	10,1	0,7

Pohyb obyvatelstva v České republice v roce 2017 podle krajů a okresů | Population and vital statistics of the Czech Republic 2017: regions and districts

Území / Region	Počet obyvatel 1. 7. / Population 1 July	Počet obyvatel 31. 12. / Population 31 December	Sňatky / Marriages	Rozvody / Divorces	Živě narození / Live births	Potraty / Abortions	Zemřelí / Deaths		Přírůstek (úbytek) / Increase (decrease)			Sňatky / Marriages	Rozvody / Divorces	Živě narození / Live births	Zemřelí / Deaths	Celkový přírůstek / Total increase
							celkem / total	do 1 roku / within 1 years	do 28 dnů / within 28 days	přirozený / natural	stěhováním / net migration					
Olomoucký kraj	633 133	633 178	3 039	1 430	6 679	2 018	7 033	15	-354	-393	-747	4,8	2,3	10,5	11,1	-1,2
Jeseník	38 800	38 659	151	79	359	99	477	1	-118	-180	-298	3,9	2,0	9,3	12,3	-7,7
Olomouc	233 920	234 344	1 145	587	2 677	767	2 475	8	202	150	352	4,9	2,5	11,4	10,6	1,5
Prostějov	108 680	108 669	498	220	1 103	346	1 294	1	-191	103	-88	4,6	2,0	10,1	11,9	-0,8
Přerov	130 648	130 515	621	275	1 282	429	1 482	2	-200	-216	-416	4,8	2,1	9,8	11,3	-3,2
Šumperk	121 085	120 991	624	269	1 258	377	1 305	6	-47	-250	-297	5,2	2,2	10,4	10,8	-2,5
Zlínský kraj	583 039	583 056	2 940	1 246	6 084	1 781	6 389	20	-305	-337	-642	5,0	2,1	10,4	11,0	-1,1
Kroměříž	105 805	105 670	530	235	1 063	366	1 279	6	-216	-153	-369	5,0	2,2	10,0	12,1	-3,5
Uherské Hradiště	142 395	142 434	698	257	1 482	410	1 545	5	-63	-57	-120	4,9	1,8	10,4	10,9	-0,8
Vsetín	143 283	143 291	734	327	1 526	425	1 530	7	-4	-85	-89	5,1	2,3	10,7	10,7	-0,6
Zlín	191 556	191 661	978	427	2 013	580	2 035	2	-22	-42	-64	5,1	2,2	10,5	10,6	-0,3
Moravskoslezský kraj	1 207 419	1 205 886	6 004	2 816	12 078	4 065	13 560	37	-1 482	-2 511	-3 993	5,0	2,3	10,0	11,2	-3,3
Bruntál	92 670	92 453	437	226	896	336	1 118	5	-222	-405	-627	4,7	2,4	9,7	12,1	-6,8
Frydek-Místek	213 436	213 686	1 053	482	2 189	653	2 283	2	-94	152	58	4,9	2,3	10,3	10,7	0,3
Karviná	250 321	249 377	1 250	631	2 359	863	2 952	12	-593	-1 400	-1 993	5,0	2,5	9,4	11,8	-8,0
Nový Jičín	151 667	151 566	783	349	1 621	475	1 587	4	34	-205	-171	5,2	2,3	10,7	10,5	-1,1
Opava	176 516	176 385	862	358	1 740	602	1 806	4	-66	-149	-215	4,9	2,0	9,9	10,2	-1,2
Ostrava-město	322 809	322 419	1 619	770	3 273	1 136	3 814	10	-541	-504	-1 045	5,0	2,4	10,1	11,8	-3,2

Radek Havel

Pohyb obyvatelstva ve městech nad 20 tisíc obyvatel v roce 2017

Population and vital statistics of the Czech Republic 2017: towns with more than 20 thousand inhabitants

Město / Town	Počet obyvatel 1. 7. / Population 1 July	Počet obyvatel 31. 12. / Population 31 December	Sňatky / Marriages	Rozvody / Divorces	Živě narození / Live births	Potraty / Abortions	Zemřeli / Deaths	Přírůstek (úbytek) / Increase (decrease)			Sňatky / Marriages	Rozvody / Divorces	Živě narození / Live births	Zemřeli / Deaths	Celkový přírůstek / Total increase	
								přirozený / natural	stěhováním / net migration	celkový / total						na 1000 obyvatel / per 1,000 inhabitants
Praha	1 286 554	1 294 513	6 604	2 860	15 324	4 200	12 199	3 125	10 880	14 005	5,1	2,2	11,9	9,5	10,9	
Brno	378 358	379 527	2 018	982	4 634	1 339	4 134	500	1 054	1 554	5,3	2,6	12,2	10,9	4,1	
Ostrava	290 923	290 450	1 460	707	2 970	1 049	3 491	-521	-663	-1 184	5,0	2,4	10,2	12,0	-4,1	
Plzeň	170 490	170 936	834	442	1 885	571	1 924	-39	427	388	4,9	2,6	11,1	11,3	2,3	
Liberec	103 966	103 979	580	294	1 181	460	1 053	128	-2	126	5,6	2,8	11,4	10,1	1,2	
Olomouc	100 271	100 494	491	269	1 226	359	1 092	134	-18	116	4,9	2,7	12,2	10,9	1,2	
České Budějovice	93 593	93 863	479	227	1 024	326	1 042	-18	411	393	5,1	2,4	10,9	11,1	4,2	
Ústí nad Labem	92 962	93 040	467	290	1 031	367	961	70	-14	56	5,0	3,1	11,1	10,3	0,6	
Hradec Králové	92 921	92 917	474	222	994	286	993	1	-13	-12	5,1	2,4	10,7	10,7	-0,1	
Pardubice	90 140	90 335	414	240	961	283	989	-28	319	291	4,6	2,7	10,7	11,0	3,2	
Zlín	74 915	74 947	402	183	741	234	820	-79	-91	-170	5,4	2,4	9,9	10,9	-2,3	
Havířov	72 796	72 382	364	246	662	250	916	-254	-638	-892	5,0	3,4	9,1	12,6	-12,3	
Kladno	68 727	68 804	348	214	748	351	782	-34	178	144	5,1	3,1	10,9	11,4	2,1	
Most	66 678	66 644	330	185	657	331	753	-96	-28	-124	4,9	2,8	9,9	11,3	-1,9	
Opava	57 183	57 019	266	131	563	225	523	40	-408	-368	4,7	2,3	9,8	9,1	-6,4	
Frydek-Místek	56 414	56 334	277	157	592	198	631	-39	-346	-385	4,9	2,8	10,5	11,2	-6,8	
Karviná	54 015	53 522	227	111	495	180	692	-197	-694	-891	4,2	2,1	9,2	12,8	-16,5	
Jihlava	50 647	50 724	260	113	569	168	488	81	84	165	5,1	2,2	11,2	9,6	3,3	
Teplice	49 599	49 563	241	145	479	253	568	-89	-45	-134	4,9	2,9	9,7	11,5	-2,7	
Děčín	49 365	49 226	231	138	515	224	550	-35	-260	-295	4,7	2,8	10,4	11,1	-6,0	
Karlovy Vary	48 902	48 776	239	127	407	138	611	-204	-66	-270	4,9	2,6	8,3	12,5	-5,5	
Chomutov	48 723	48 666	230	141	480	235	494	-14	-59	-73	4,7	2,9	9,9	10,1	-1,5	
Jablonec nad Nisou	45 749	45 771	243	117	510	207	463	47	22	69	5,3	2,6	11,1	10,1	1,5	
Mladá Boleslav	44 118	44 167	241	99	496	136	414	82	29	111	5,5	2,2	11,2	9,4	2,5	
Prostějov	43 859	43 798	191	92	442	162	544	-102	-75	-177	4,4	2,2	10,1	12,4	-4,0	
Přerov	43 689	43 565	185	85	427	131	450	-23	-203	-226	4,2	1,9	9,8	10,3	-5,2	
Česká Lípa	37 299	37 405	195	114	410	171	361	49	155	204	5,2	3,1	11,0	9,7	5,5	
Třebíč	36 166	36 050	186	88	367	116	353	14	-294	-294	5,1	2,4	10,1	9,8	-7,7	
Třinec	35 451	35 302	173	70	320	127	436	-116	-178	-294	4,9	2,0	9,0	12,3	-8,3	
Tábor	34 440	34 467	191	107	358	122	339	19	-34	-15	5,5	3,1	10,4	9,8	-0,4	
Znojmo	33 748	33 719	175	72	391	133	329	62	-166	-104	5,2	2,1	11,6	9,7	-3,1	

Pohyb obyvatelstva ve městech nad 20 tisíc obyvatel v roce 2017

Population and vital statistics of the Czech Republic 2017: towns with more than 20 thousand inhabitants

Město / Town	Počet obyvatel 1. 7. / Population 1 July	Počet obyvatel 31. 12. / Population 31 December	Sňatky / Marriages	Rozvody / Divorces	Živě narození / Live births	Potraty / Abortions	Zemřelí / Deaths	Přírůstek (úbytek) / Increase (decrease)			Sňatky / Marriages	Rozvody / Divorces	Živě narození / Live births	Zemřelí / Deaths	Celkový přírůstek / Total increase	
								přirozený / natural	stěhovaním / net migration	celkový / total						na 1000 obyvatel / per 1,000 inhabitants
Příbram	32 934	32 867	149	88	354	129	331	23	-53	-30	4,5	2,7	10,7	10,1	-0,9	
Chrab	32 246	32 171	179	87	333	148	393	-60	-163	-223	5,6	2,7	10,3	12,2	-6,9	
Kolín	31 237	31 355	172	75	368	135	354	14	218	232	5,5	2,4	11,8	11,3	7,4	
Trutnov	30 618	30 577	172	82	277	157	333	-56	-47	-103	5,6	2,7	9,0	10,9	-3,4	
Písek	30 042	30 119	129	80	325	96	310	15	138	153	4,3	2,7	10,8	10,3	5,1	
Orlová	29 124	29 108	188	64	311	111	309	2	-125	-123	6,5	2,2	10,7	10,6	-4,2	
Kroměříž	28 961	28 897	147	59	269	112	358	-89	-16	-105	5,1	2,0	9,3	12,4	-3,6	
Šumperk	26 216	26 151	128	61	289	77	338	-49	-105	-154	4,9	2,3	11,0	12,9	-5,9	
Vsetín	26 145	26 109	126	61	276	85	289	-13	-68	-81	4,8	2,3	10,6	11,1	-3,1	
Uherské Hradiště	25 200	25 215	113	47	261	78	260	1	-32	-31	4,5	1,9	10,4	10,3	-1,2	
Břeclav	24 842	24 797	119	72	249	63	251	-2	-82	-84	4,8	2,9	10,0	10,1	4,0	
Hodonín	24 714	24 683	137	63	252	92	273	-21	-24	-45	5,5	2,5	10,2	11,0	-1,8	
Český Těšín	24 577	24 599	137	58	257	92	272	-15	-36	-51	5,6	2,4	10,5	11,1	-2,1	
Litvínov	24 217	24 143	110	59	240	95	331	-91	-74	-165	4,5	2,4	9,9	13,7	-6,8	
Litoměřice	24 106	24 045	127	79	267	113	241	26	-149	-123	5,3	3,3	11,1	10,0	-5,1	
Krnov	23 651	23 595	113	58	226	79	305	-79	-88	-167	4,8	2,5	9,6	12,9	-7,1	
Nový Jičín	23 546	23 567	114	48	262	88	239	23	-6	17	4,8	2,0	11,1	10,2	0,7	
Sokolov	23 533	23 438	123	55	227	67	241	-14	-94	-108	5,2	2,3	9,6	10,2	-4,6	
Chrudim	23 137	23 141	127	53	266	85	210	56	-25	-33	5,1	2,3	11,5	9,1	1,3	
Havlíčkův Brod	22 900	22 888	111	55	257	82	243	14	-34	-20	4,8	2,4	11,2	10,6	-0,9	
Strakonice	22 300	22 288	110	46	215	91	240	-25	-65	-90	4,9	2,1	10,6	10,8	-4,0	
Vlašské Meziříčí	22 264	22 200	118	66	241	87	238	3	-112	-109	5,3	3,0	10,8	10,7	-4,9	
Kopřivnice	22 140	22 091	129	54	247	70	216	31	-177	-146	5,8	2,4	11,2	9,8	-6,6	
Jindřichův Hradec	21 501	21 460	87	55	233	75	220	13	-121	-108	4,0	2,6	10,8	10,2	-5,0	
Vyškov	21 061	20 999	118	49	226	70	261	-35	-86	-121	5,6	2,3	10,7	12,4	-5,7	
Zdár nad Sázavou	21 068	20 994	99	61	229	74	217	12	-178	-166	4,7	2,9	10,9	10,3	-7,9	
Bohumín	20 878	20 761	96	46	202	81	258	-56	-163	-219	4,6	2,2	9,7	12,4	-10,5	
Blansko	20 630	20 650	79	45	242	57	246	-4	15	11	3,8	2,2	11,7	11,9	0,5	
Kutná Hora	20 500	20 536	108	38	222	80	220	2	129	131	5,3	1,9	10,8	10,7	6,4	
Náchod	20 131	20 132	91	59	201	74	224	-23	6	-17	4,5	2,9	10,0	11,1	-0,8	

Radek Havel

Výběr české demografické literatury za 2. pololetí 2017 a 1. pololetí 2018

I. Knižní publikace, studie

1. Barvíková, J. – Höhne, S. – Palonciová, J. – Svobodová, K. *Průzkum veřejného mínění na vybudování tzv. mikrojeslí a umístování dětí mladších tří let do takového zařízení služeb péče o děti: Souhrnná zpráva*. Praha: VÚPSV, v.v.i., 2018, 164 s.
2. Dvořáková, V. – Smrčka, J. *Lesk a bída vzdělávání. Podtitul: vysoké školství jako zrcadlo české společnosti v časech volného trhu*. Praha: Universum, 2018, 208 s.
3. Höhne, S. – Nešporová, O. – Svobodová, K. *Socioekonomické dopady úmrtní na české domácnosti*. Praha: VÚPSV, v.v.i., 2017, 94 s.
4. Holub, M. – Šlapák, M. *Analýza české veřejné správy v "okolí" českého penzijního systému: rodinná politika, zdravotní péče, dlouhodobá péče, bydlení, nezaměstnanost a sociální podpora; jejich propojení s důchodovým systémem*. Praha: VÚPSV, v.v.i., 2017, 76 s.
5. Kuchařová, V. a kol.. *Zpráva o rodině*. Praha: VÚPSV, v.v.i., 2017, 245 s.
6. Kuchařová, V. – Barvíková, J. – Janurová, K. – Höhne, S. – Palonciová, J. – Svobodová, K. *Rodiny ve střední fázi rodinného cyklu*. Praha: VÚPSV, v.v.i., 2018, 144 s.
7. Šlapák, M. – Holub, M. – Průša, L. *Faktory ovlivňující rozhodnutí o odchodu do starobního důchodu*. Praha: VÚPSV, v.v.i., 2017, 80 s.
16. *Demografická ročenka správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem – 2007 až 2016*. Praha: ČSÚ, 2017.
17. *Demografická ročenka správních obvodů obcí s rozšířenou působností – 2007 až 2016*. Praha: ČSÚ, 2017.
18. *Kraje České republiky – 2016*. Praha: ČSÚ, 2018.
19. *Malý lexikon obcí České republiky – 2017*. Praha: ČSÚ, 2017.
20. *Narození a zemřelí do 1 roku 2016*. Praha: ÚZIS, 2017.
21. *Obce Královéhradecka – 2018*. Praha: ČSÚ, 2018.
22. *Obce Plzeňského kraje – 2016*. Praha: ČSÚ, 2018.
23. *Obyvatelstvo Plzeňského kraje – 2017*. Praha: ČSÚ, 2018.
24. *Počet obyvatel v obcích – k 1. 1. 2018*. Praha: ČSÚ, 2018.
25. *Pohyb obyvatelstva v obcích Jihočeského kraje – 2017*. Praha: ČSÚ, 2018.
26. *Příjmy a životní podmínky domácností – 2017*. Praha: ČSÚ, 2018.
27. *Senioři v mezinárodním srovnání – 2017*. Praha: ČSÚ, 2017.
28. *Stav a pohyb obyvatelstva v ČR – rok 2017*. Praha: ČSÚ, 2018.
29. *Trh práce v ČR – časové řady – 1993–2016*. Praha: ČSÚ, 2017.
30. *Úmrtnostní tabulky za ČR, regiony soudržnosti a kraje – 2016–2017*. Praha: ČSÚ, 2018.
31. *Úmrtnostní tabulky za okresy a naděje dožití ve správních obvodech ORP – 2012–2016*. Praha: ČSÚ, 2017.
32. *Věkové složení obyvatelstva – 2017*. Praha: ČSÚ, 2018.
33. *Věkové složení a pohyb obyvatelstva v Jihočeském kraji – 2017*. Praha: ČSÚ, 2018.
34. *Věkové složení a pohyb obyvatelstva v Jihomoravském kraji – 2017*. Praha: ČSÚ, 2018.
35. *Věkové složení a pohyb obyvatelstva Zlínského kraje, jeho okresů a správních obvodů obcí s rozšířenou působností – 2017*. Praha: ČSÚ, 2018.
36. *Vybrané údaje o sociálním zabezpečení – 2016*. Praha: ČSÚ, 2017.
37. *Vývoj úmrtnosti v České republice – 2006–2016*. Praha: ČSÚ, 2017.
38. *Vývoj obyvatelstva České republiky – 2016*. Praha: ČSÚ, 2017.

II. Soubory údajů a analýzy

8. *Asistovaná reprodukce v České republice 2015*. Praha: ÚZIS, NRAR, 2017.
9. *Cizinci v ČR – 2017*. Praha: ČSÚ, 2017.
10. *Česká republika od roku 1989 v číslech – 2016*. Praha: ČSÚ, 2017.
11. *Demografická příručka – 2016*. Praha: ČSÚ, 2017.
12. *Demografická ročenka České republiky – 2016*. Praha: ČSÚ, 2017.
13. *Demografická ročenka krajů – 2007 až 2016*. Praha: ČSÚ, 2017.
14. *Demografická ročenka měst – 2007 až 2016*. Praha: ČSÚ, 2017.
15. *Demografická ročenka okresů – 2007 až 2016*. Praha: ČSÚ, 2017.

39. *Vzdělávání dospělých v České republice – 2016*. Praha: ČSÚ, 2018.
40. *Vzdělávání zaměstnaných osob – 2015*. Praha: ČSÚ, 2018.
41. *Základní tendence demografického, sociálního a ekonomického vývoje Karlovarského kraje – 2016*. Praha: ČSÚ, 2017.
42. *Základní tendence demografického, sociálního a ekonomického vývoje Pardubického kraje – 2016*. Praha: ČSÚ, 2017.
43. *Základní tendence demografického, sociálního a ekonomického vývoje Plzeňského kraje – 2016*. Praha: ČSÚ, 2017.
44. *Zaměstnanost a nezaměstnanost podle výsledků VŠPS – roční průměry – 2017*. Praha: ČSÚ, 2018.
45. *Zaostřeno na ženy a muže – 2017*. Praha: ČSÚ, 2017.
46. *Zemřelí 2016*. Praha: ÚZIS, 2017.
47. *Zemřelí podle seznamu příčin smrti, pohlaví a věku v ČR, krajích a okresech – 2007 až 2016*. Praha: ČSÚ, 2017.
48. *Ženy a muži v datech – 2017*. Praha: ČSÚ, 2017.
49. *Život cizinců v ČR – 2017*. Praha: ČSÚ, 2017.
- III. Výběr statí**
50. Adámková, M. *Česká populace stárne, podpora rodin je proto pro stát i obce klíčová*. Veřejná správa (VS), 2017, č. 21, s. 6–7.
51. Adámková, M. *Rodinná politika začíná na úrovni obcí*. VS, 2017, č. 16, s. 8–9.
52. Bartůšková, L. *Možnosti podpory aktivního otcovství v ČR*. Auspicia (A), 2017, č. 2, s. 65–73.
53. Bílková, D. *Vývoj genderové mzdové nerovnosti v České republice za posledních 20 let*. Politická ekonomie (PE), 2017, č. 5, s. 623–646.
54. Čabla, A. – Malá, I. *Využití metod analýzy přežití pro modelování doby nezaměstnanosti v České republice*. PE, 2017, č. 4, s. 501–519.
55. Čmolíková Cozlová, K. *Sebevražda: Mužská záležitost. Rovné příležitosti v souvislostech* (RP), 2017, č. 4.
56. Dudová, R. – Vohlídalová, M. *Muži a ženy pečující o seniory v rodině*. Sociologický časopis / Czech Sociological Review (SČ), 2018, č. 2, s. 219–251.
57. Fiala, T. – Langhamrová, J. *Jak může zahraniční migrace ovlivnit vývoj počtu a věkové struktury obyvatelstva České republiky?* PE, 2017, č. 4, s. 476–500.
58. Fedor, A. R. – Toldi, A. *Labour market opportunities of women with young children after childbirth*. Kontakt (K), 2017, č. 3, s. 236–243.
59. Gabery, D. *Rodinná politika na Slovensku zameraná na podporu rodin s nezaopatrenými deťmi*. Fórum sociální politiky (FSP), 2017, č. 4, s. 2–10.
60. Halásková, R. – Halásková, M. *Dlouhodobá péče ve vybraných zemích OECD v kontextu demografických změn*. Scientific Papers of the University of Pardubice: Series D (SP), 2017, č. 41, s. 43–54.
61. Hašková, H. – Křížková, A. – Pospíšilová, K. *Intersekcionalní přístup ke zkoumání nezaměstnanosti*. SČ, 2018, č. 2, s. 171–197.
62. Morávková, H. – Kreidl, M. *Partnerské dráhy prvorodiček bez partnera ve společné domácnosti*. SČ, 2017, č. 4, s. 565–592.
63. Průša, L. *Mezinárodní komparace systémů sociálních služeb v evropských zemích – inspirace pro úpravy systému sociálních služeb v naší zemi*. FSP, 2018, č. 3, s. 9–14.
64. Ruda, A. – Pavlíková, K. *Časo-prostorová dynamika vybraných demografických ukazatelů brněnské metropolitní oblasti v letech 2001 a 2011 s využitím prostorové autokorelace*. SP, 2017, č. 41, s. 145–157.
65. Sekera, J. C. *Dopady HIV infekce na populační dynamiku subsaharské Afriky*. Geografické rozhledy (GR), 2018, 27(3), s. 30–33.
66. Slepíčková, L. – Fučík, P. *Využívání předškolního vzdělávání v České republice: Komu chybí místa ve školkách*. SČ, 2018, č. 1, s. 35–62.
67. Šlapák, M. – Holub, M. – Průša, L. *Determinanty odchodu do předčasného důchodu*. FSP, 2017, č. 6, s. 10–13.
68. Špačková, P. – Pospíšilová, L. – Netrdová, P. *Každodenní mobilita v Praze: jak muži a ženy dojíždějí do zaměstnání?* GR, 2017, 27(2), s. 4–7.
69. Valenta, O. – Drbohlav, D. *Míra (ne)využití vzdělanostního potenciálu zahraničních pracovníků v ČR*. FSP, 2018, č. 2, s. 2–10.
70. Vidovičová, L. *Vybrané rozdíly v kvalitě života seniorů ve městě a na venkově*. FSP, 2018, č. 3, s. 2–8.
- Excerpované časopisy:**
Acta Oeconomica Pragensia (AOP), Auspicia (A), Časopis lékařů českých (ČLČ), Fórum sociální politiky (FSP), Geografické rozhledy (GR), Geografie (SG), Kontakt (K),

Lidé města (LM), Naše společnost (NS), Politická ekonomie (PE), Rovné příležitosti v souvislostech (RP), Scientia et Societas (SetS), Scientific Papers of the University of Pardubice: Series D (SP), Sociologický časopis / Czech

Sociological Review (SČ), Urbanismus a územní rozvoj (UUR), Veřejná správa (VS).

MP

Pozvánka na konferenci

Katedra demografie Fakulty informatiky a statistiky Vysoké školy ekonomické v Praze si Vás dovoluje pozvat na mezinárodní vědeckou konferenci RELIK 2018

REPRODUKCE LISKÉHO KAPITÁLU (VZÁJEMNÉ VAZBY A SOUVISLOSTI)

Konference se bude konat **8. a 9. listopadu 2018** v prostorách Vysoké školy ekonomické v Praze.

RELIK 2018 je vědecká konference zabývající se tématem reprodukce lidského kapitálu z pohledu demografie, ekonomie sociální a hospodářské politiky a dalších příbuzných oblastí.

Konference je určena také mladým začínajícím vědcům.

Výstupem konference je recenzovaný sborník příspěvků z konference s ISBN, dostupný online na <http://relik.vse.cz/cz/>. Sborník bude zaslán k indexaci do Web of Science. Účastníci se mohou registrovat do 7. září 2018 přes registrační formulář, který je dostupný na stránkách konference relik.vse.cz/signup. Prosíme o zaregistrování na konferenci nejpozději do 7. září 2018. Abstrakty (max. rozsahu 10 řádků) nahrajte pomocí webových stránek konference nejpozději 11. září 2018.

Příspěvky nahrajte pomocí webových stránek konference do 28. září 2018. Při psaní abstraktu a příspěvku využijte, prosím, šablony. Instrukce pro autory a šablony pro psaní abstraktů a příspěvků jsou dostupné na stránkách konference <http://relik.vse.cz/cz/instructions>.

Oficiálními jazyky této konference budou čeština, slovenština a angličtina.

Na konferenci se neplatí vložné. Ubytování si zajišťuje každý účastník sám.

Všichni účastníci konference jsou zváni na uvítací večeři, která se bude konat 8. listopadu 2018 od 17:00 v prostorách Vysoké školy ekonomické v Praze.

Důležité termíny:

Registrace a zaslání abstraktu: **07. 09. 2018**, Schválení tématu na základě abstraktu a vyrozumění o přijetí: **11. 09. 2018**, Zaslání plné verze příspěvku: **28. 09. 2018**, Oznámení o výsledku recenzního řízení: **09. 10. 2018**, Konečná verze příspěvku: **19. 10. 2018**, Začátek konference (registrace): **08. 11. 2018**,

Adresa:

Katedra demografie, Fakulta informatiky a statistiky, Vysoká škola ekonomická v Praze, Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Česká republika

Kontakt:

Vrabcová Jana - vrabcova.jana@post.cz, Zachariášová Dana - zachar@vse.cz

V případě, že nás budete kontaktovat e-mailem, zasílejte Vaše dotazy a požadavky na všechny výše uvedené emailové adresy.

Population et Sociétés

2018, č. 554–557

Duben, č. 554

AIDS a rozdíl v délce života mezi muži a ženami v Africe

Bruno Masquelier, Georges Reniers

Autoři z centra demografie na universitě v Lovani a Londýnské školy hygieny a tropické medicíny se zabývají paradoxem AIDS v africké populaci. Ženy v subsaharské Africe, které tvoří většinu populace infikované virem AIDS (59 %) žijí překvapivě déle než muži a navíc se tento rozdíl v naději dožití ještě prohlubuje. Pohled na rozšíření AIDS v Africe doplňují dvěma informačními rámečky a pěti grafy (mj. rozdíl mezi muži a ženami s HIV v jednotlivých státech Afriky a procentuální rozložení mužů a žen majících HIV ve vybraných zemích).

Květen, č. 555

Zdravotní přechod ve století politických otřesů: případ pobaltských zemí

Jacques Vallin, Domantas Jasilionis et France Meslé

Sledování vývoje naděje na dožití tří pobaltských zemí (Estonsko, Lotyšsko, Litva), které poznaly ve své převratné historii čtené války a řadu zásadních politických změn, je z tohoto hlediska poučné pro své geopolitické odkazy. Po historickém náhledu na toto období se autoři věnují vývoji střední délky života (30 let v polovině 18. století, více než 80 let v současnosti). Kusé údaje z 19. století ukazují, že spíše než nízkým hodnotám za ruskou říši (méně než 30 let) se hodnoty za pobaltské oblasti blíží údajům francouzským (kolem 40 let). Ve 20. a 30. letech 20. století došlo k rychlému progresivnímu vývoji (především v Lotyšsku, které mělo hodnoty shodné s Francií – kolem 56 let u mužů a 62 let u žen). Šok způsobený 2. světovou válkou a okupací Sovětským svazem a německými fašisty způsobil bezpochyby zhoršení naděje na dožití. Pod názvem oslnivý pokrok píší autoři o prodloužené délce života v letech 1950–1965, kdy v pobaltských zemích, které byly na špičce sovětských republik, byla naděje dožití

srovnatelná nebo vyšší než ve Francii. Následující krize sovětského zdravotnického systému vedla k tomu, že v roce 1994 byla tato naděje na dožití v Sovětském svazu oproti Francii výrazně nižší (o 11,1 roku v případě žen a u mužů dokonce o 16,5 roku). V pobaltských zemích byl tento rozdíl nižší, ale jednalo se v průměru o ztrátu cca 2 let u žen a více než 3,5 roku u mužů. Poslední vývoj – nezávislost a vstup do EU spojený s řadou reforem a přijatých opatření (např. proti alkoholismu) – ukazuje dnes u mužů nižší naději na dožití (o 7 let v Estonsku a 10 let v Lotyšsku a Litvě), v případě žen je rozdíl nižší (4 u Estonska a 6 roku v Lotyšsku a Litvě). Rozdíl mezi těmito státy a Ruskem je 14 let u mužů a 9 let u žen.

Červen, č. 556

1 dítě z 30 se ve Francii rodí za pomoci asistované reprodukce

Élise de La Rochebrochard

Asistovaná reprodukce slaví čtyřicet let a autorka, působící mimo Institut demografie v universitním prostředí, činí bilanci pro Francii. Seznamuje čtenáře s počtem dětí narozených každoročně v celé zemi díky metodám asistované reprodukce, popisuje použité metody, uvádí počty dětí z darovaných gamet a nakonec i odhaduje počet dětí narozených díky asistované reprodukci ve Francii od vzniku této metody. Ve Francii by mělo být v roce 2018 jedno dítě z 30 (3,4 %) narozeno s pomocí asistované reprodukce (metodou In Vitro Fertilizace – IVF, nebo umělou inseminací). Dominuje přitom metoda IVF, na kterou připadá 70 % asistované reprodukce. Autorka odhaduje, že mezi rokem 1981 a koncem roku 2014 se pomocí IVF narodilo ve Francii celkem 300 000 dětí. Pokud bude tento trend pokračovat, bude do konce roku 2019 dosaženo počtu 400 000 dětí. S ohledem na legislativní a organizační omezení Francouzi řeší asistovanou reprodukci v zahraničí – ve Španělsku, Řecku, České republice, Belgii a Dánsku. Jak je tradicí text doprovází i dva ilustrující grafy a celá řada vysvětlivek a odkazujících referencí včetně webových adres.

Červenec–srpen, č. 557

Být svobodným mužem na venkově v Číně

Isabelle Attané a skupina DefiChine

Jednou ze specifik čínského venkova oproti městskému osídlení je výrazná převaha svobodných mužů.

Vyjádřeno čísla připadá ve venkovském osídlení na 500 mužů ve věku 35 let 100 žen a při pokračujícím růstu je to ve věku 50 let již téměř 2 000 mužů na 100 žen. V městském typu osídlení se tento poměr pohybuje okolo 200 mužů na 100 žen, v nižším věku pod touto hranicí, ve vyšším mírně nad dvěma sty. Tento přebytek mužů spolu s vnitřní migrací a vzrůstající socializací žen díky manželství vedlo skupinu demografů (DefiChine) z různých zemí (včetně Číny), k šetření situace u mužů ve třech venkovských oblastech Číny. „Nedostatek“ žen vede ke konkurenci mezi muži, kteří chtějí vstoupit do manželství, a nese sebou

i sociální a ekonomické dimenze celibátu, které nelze přehlížet. Přestože postavení svobodných na venkově není v sociologii žádným neprozkoumaným problémem, v Číně se podle závěrů analýzy tato otázka stane jedním z hlavních společenských a následně i politických témat. Kvůli nerovnováze pohlaví při narození u generací narozených po roce 1980, se vzrůst tohoto fenoménu v budoucnu jeví reálným. Text doplňují tři dobře ilustrující grafy a tabulka seznamující s výsledky provedených šetření.

LP

ČSÚ na Twitteru

Česká i světová statistika
na Twitteru

13,7 tis.

followerů

3,7 tis.

příspěvků

Sledujte nás na Twitteru, a neuteče vám
žádná zásadní novinka ze světa statistiky.

twitter.com/statistickyurad

PODKLADY

Redakce přijímá rukopisy v tištěné a elektronické podobě. V průvodním dopise uveďte úplnou kontaktní adresu, včetně e-mailu.

ROZSAH PŘÍSPĚVKU:

Textová část studie by neměla přesahovat 20 normostran (1 NS = 1 800 znaků vč. mezer), tj. 36 000 znaků včetně mezer. Příspěvky do oddílů: Sčítání lidu, Diskuse a Přehledy by neměly přesahovat 8 NS, recenze 4 NS, zprávy 2 NS a anotace literatury 0,5 NS. Je třeba, aby zasláná studie obsahovala abstrakt do 5 řádků (Ř) v angličtině, resumé do 20 Ř v angličtině, abecední seznam citované literatury a stručnou informaci o autorovi – jeho odborném zaměření a názvy nejdůležitějších prací (do 5 Ř). Do anglického čísla zasílá autor článek v angličtině ve stejném rozsahu jako do české verze.

Rukopis je třeba zaslat v textovém editoru Word, zdrojová data pro tabulky a grafy v programu Excel, obrázky a mapy ve formátu *.tif, *.jpg, *.eps. Tabulky, grafy a obrázky je třeba zařadit do textu, jednotlivé strany musí být očíslovány. Názvy i těla tabulek, grafů a obrázků musí být dvojjazyčné (česko-anglické).

Recenzní řízení je oboustranně anonymní. Rozhodnutí o publikování rukopisu, resp. závěru redakční rady, je autorovi sděleno do 14 dnů po zasedání redakční rady.

Redakce provádí jazykovou úpravu textu.

ZÁSADY PRO OPTIMÁLNÍ PODOBU PODKLADŮ

A. TEXTY (v textovém editoru MS Word)

1. V nastavení odstavce používejte pouze zarovnání VLEVO (na levou zarážku).
2. Vyznačování v odstavci (kurzívou, tučně) a používání indexů bude do sazby korektně přeneseno.
3. Nepoužívejte (v nastavení vypněte) funkci, která nuceně přesunuje do další řádky jednohláskové předložky a spojky (a, s, z, v, k apod.), jež by jinak vyšly na konec řádky.

B. GRAFY, OBRAZOVÉ SOUBORY

1. Pro zpracování grafů je kromě požadovaného typu (sloupcový, spojnicový, bodový apod.) nutné připojit zdrojová data v programu Excel.
2. Všechny obrazové soubory – např. mapy, fotografie ukládejte mimo textový soubor samostatně ve formátech *.tif, *.jpg, *.eps s odkazem v textu (graf 1, schéma 1 apod.).
3. Pro další technologické zpracování je důležité, aby bitmapové soubory měly ve velikosti 1:1 rozlišení 300 dpi.

C. PRAVIDLA CITACÍ A POPISKY

Příklady základních druhů citací:

Monografie

- Roubíček, V. 1997. *Úvod do demografie*. Praha: Codex Bohemia. (U publikace s více než třemi autory se uvádí

jen příjmení prvního autora, za ním následuje zkratka a kol., u zahraničních publikací et al.)

- Hantrais, L. (ed.). 2000. *Gendered Policies in Europe. Reconciling Employment and Family Life*. London: Macmillan Press.
- *Potravy*. 2005. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky.

Články v časopisech

- Bakalář, E. – Kovařík, J. 2000. Otcové, otcovství v České republice. *Demografie*, 42, s. 266–272.

Pokud je časopis stránkovaný průběžně v celém ročníku, není nutný údaj o čísle.

Články ve sbornících

- Daly, M. 2004. Rodinná politika v evropských zemích. In: *Perspektivy rodinné politiky v ČR*, s. 62–71. Praha: MPSV ČR.

Elektronické dokumenty

Je třeba uvést:

1. specifikaci média (on-line, CD ROM, databáze, datový soubor)
2. datum stažení (cit. 29. 10. 2005)
3. webovou adresu (dostupné z: <<http://www.czso.cz>>)

Přednášky z konferencí

Maur, E. *Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku*. Příspěvek přednesený na konferenci Dějiny migrací v českých zemích v novověku. Praha, 14. 10. 2005.

Seznam literatury a odkazy

Jednotlivé položky jsou řazeny podle abecedy, více prací od téhož autora je řazeno sestupně od nejstarší k nejnovější. Pokud má autor v seznamu v jednom roce více plošek, rozlišují se přidáním písmen a, b, c... za rok vydání.

Příklad:

Syrovátka, A. 1962a. Úrazy v domácnosti. *Česká pediatrie*, 17, s. 750–753.

Syrovátka, A. 1962b. Úmrtnost dětí v českých zemích na dopravní úrazy. *Časopis lékařů českých*, 101, s. 1513–1517.

Odkazy v textu na seznam literatury

(Srb, 2004); (Srb, 2004: 36–37); (Syrovátka a kol., 1984).

Popisky tabulek a grafů (dodat v češtině a angličtině)

Tab. 1: Pohyb obyvatelstva, 1990–2010; Population and vital statistics, 1990–2010

Graf 1: Relativní věková struktura cizinců a obyvatelstva ČR celkem, 31. 12. 2009; Relative age distribution of foreigners and total population of CR, 31 Dec 2009

Demografie

revue pro výzkum
populačního vývoje

WWW.CZSO.CZ

Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje
Demografie, Review for Population Research

Vydává Český statistický úřad
Published by the Czech Statistical Office

Redakční rada **Editorial Board:**

Roman Kurkin (předseda redakční rady **Chair of the Editorial Board**),
Eva Henzlerová (výkonná redaktorka **Managing Editor**),
Markéta Arltová, Boris Burcin, Elwood D. Carlson, Tomáš Fiala, Ludmila Fialová,
Zuzana Finková, Natalia S. Gavrilova, Richard Gisser, Klára Hulíková, Nico Keilman,
Juris Krumins, Věra Kuchařová, Jitka Langhamrová, Michala Lustigová, Martina Miskolczi,
Zdeněk Pavlík, Markéta Pechholdová, Michel Poulain, Mirjana Rašević, Jiřina Růžková,
Jitka Rychtaříková, Eduard Souček, Luděk Šídlo, Josef Škrabal, Branislav Šprocha,
Leo van Wissen, Martin Zelený

Adresa redakce: Na padesátém 81, 100 82 Praha 10 - Strašnice

Telefon: +420 274 052 834

E-mail: redakce@czso.cz

www.czso.cz

Časopis je v plném znění uveřejněn (od roku 2004) na internetu na adrese:
<https://www.czso.cz/csu/czso/demografie>

Informace o předplatném podává a objednávky přijímá redakce.

Objednávky vyřizuje: Myris Trade, s.r.o., P.O.Box 2, 142 01 Praha 4,
Česká republika, e-mail: myris@myris.cz

Podávání novinových zásilek povolila Česká pošta, s.p., Odštěpný závod Praha
č.j. nov 6364/98 ze dne 9. 2. 1998

Grafická úprava: Družstvo TISKOGRAF, David Hošek

Grafický návrh: Ondřej Pazdera

Tisk: Český statistický úřad

Cena jednoho výtisku: 58,- Kč

Roční předplatné včetně poštovného: 327,- Kč

Indexové číslo 46 465, ISSN 0011-8265 (Print), ISSN 1805-2991 (Online)

Reg. Zn. MK ČR E 4781

Nevyžádané rukopisy se nevracejí.

Číslo 3/2018, ročník 60

Toto číslo vyšlo v září 2018.

© Český statistický úřad 2018